Mihai-Iosif Mihai

ISTORIA PSIHOLOGIEI

Altar al cunoașterii psihologice

INSTITUTUL EUROPEAN

De acelaşi autor

Aproape de sufletul animalelor – o sinteză de psihologie animală şi etologie, Editura *Institutul European*, Iaşi 2005
Psiholgia animală în leagănul U niversităţii Bucureşti – Mihai Beniuc Extras din Volumul Simpozionului Centenar, de învăţământ superior al UniversităţiiBucureşti, 2006.

INTRODUCERE

Pe când eram copil, prin târguri, prin obor, uneori şi prin centru, se putea găsi câte o ţigancă tânără şi frumoasă, cu lumea adunată în jur, ghicind câte unui trecător. Mă trăgeam aproape, ascultam, nu înţelegeam nimic, până la urmă am memorat din textele ei. Cu ele vorbea conştiinţei clienţilor. Se făceau bani buni din ghicit. Am ajun s apoi student la psihologie, si unele colege spuneau că au fost la o ţigancă să le ghicească. Nu banii mei erau acolo cheltuiţi. Totuşi ideea mă revolta. Deşi nu urma cursuri de specialitate, ţiganca, în accepţiunea mea, făcea psihologie şi era eficientă. Noi studenţii, şi mai târziu ca absolvenţi,

ne căutam de lucru să punem în aplicare ceea ce învăţasem. Eficienţa noastra rar ajungea să fie comparabilă cu cea a ţigăncii, care între timp din ghicit şi-a clădit o vilă, un palat... Asta a fost un motiv în plus să adresez această carte psihologilor, celor cu sau fără licenţă universitară, celor care prin natura muncii lor lucrează cu conştiinţa socială a oamenilor şi pretind să fie eficienţi. Este vorba de o eficienţă rezultată din antrenarea conştiinţei oamenilor, antrenare făcută prin rostul sau lipsa de rost a cuvintelor rostite, care să le fie de folos celor care le ascultă, să le schiţeze viitorul, nu independent de cel individual al psihologului - şi al psihologiei.

Abia după ce am terminat facultatea am aflat cât de greu este să le vorbeşti oamenilor cu rost, că în viaţă mult mai bine o duc cei care ştiu să debiteze cuvinte şi propoziţii fără sens, că foarte multă lume suportă cu smerenie să fie vrăjită, să fie escrocată de bani şi că mânuirea „limbii de lemn" a fost şi rămâne în continuare o artă, desigur, fără suport deontologic. Vrăjitori, ghicitoare, magicieni, au existat din vremuri îndepărtate, preistorice Din păcate, tot de atunci se fac eforturi ca oamenilor să li se vorbească cu rost, ca acest rost să poată fi tezaurizat şi lăsat spre folosire peste generaţii. Din activitatea prestată, ghicitul, ţiganca şi-a clădit o avere, fără ca pentru serviciile efectuate să plătească TVA, fără să i se pretindă o aprobare de la Primărie, de la Colegiul Psihologilor, sau să plătească taxe de diverse feluri.

Rândurile acestei cărţi au fost concepute pentru a explica ce înseamnă ca cineva să vorbească cu rost, unde trebuie căutate originile acestui rost, el fiind un produs acumulat peste veacuri, necesar pentru încropirea şi dezvoltarea domeniului de cunoaştere ştiinţific şi cultural distinct al psihologiei. Formulat fiind cu pricepere mai mare sau mai mică acest obiectiv, pretind cu rândurile acestea că fac psihologie, nu vrăjitorie, că transmit prin ele din înţelepciunea unor predecesori, cu care, peste vremuri, s-a făcut alinarea unor suferinţe sufleteşti, s-au formulat regulile şi legile de urmat pentru a găsi soluţii în situaţii problematice, s-au găsit căi de împăcare cu un sine al oamenilor greu încărcaţi de problemele vieţii. Măcar şi din respect pentru trecutul şi diversitatea cunoştinţelor deprinse în universitate, faţă de dascălii eminenţi pe care i-am avut, inclusiv faţă de propria-mi activitate ştiinţifică, îndrăznesc sa pretind prin această lucrare că fac psihologie ştiinţifică şi nu vrăjitorie, deşi - avea să mi se confirme în viaţă - eficienţă socială am avut, tot eu, de departe mai mare atunci când rostul cuvintelor şi priceperilor mele a fost acceptat şi a servit ca vrajă. Cuvintele rostite cu rost, ca şi cele magice, fac parte din existenţa noastră, le întânim la tot pasul, problema este doar cum să le deosebim, dacă avem metode şi criterii pentru a face din ele o cale de a ne mai aşeza şi îmbunătăţi cu ceva viaţa.

Cartea se adresează acelor mulţi pentru care psihologia este o profesiune de credinţă, spre a-i ajuta să găsească drumurile bătute de înaintaşi, pentru ca experinţa lor să se poată separa ca pozitivă în raport cu cele care i-ar putea rătăci pe cei interesaţi pe căi greşite, spre eroare, spre ocultism şi faliment moral. În clădirea unei cariere profesionale cu fundamente istorice se găseşte mereu speranţa unei şanse de a găsi asemănări şi deosebiri dintre evenimente trecute şi cele prezente, chiar dacă ele s-au întâmplat uneori cu mii de ani în urmă. În aceste informaţii preţioase se pot găsi surse inepuizabile de comparaţie şi meditaţie necesare înţelegerii prezentului şi clădirii unui viitor profesional ferit de toate suferinţele şi schismele încercate de înaintaşi. În cele din urmă, se poate spune că un punct de vedere istoric este mereu preferat ignoranţei obscure, larg răspândite şi în zilele noastre, generatoare de atitudini lipsite de raţiune, cu o aplicabilitate restrânsă, uneori limitată doar la indivizi şi

individualităţi cu moralitate discutabilă. Ignoranţa şi desconsiderarea trecutului conduce iremediabil, pentru orice fel de iniţiativă, la anularea oricărei perspective de viitor.

De peste două milenii psihologia a existat şi există contopită deopotrivă cu filozofia, cu teologia, ca şi cu ştiinţele naturii. În această formă ea a existat ca o ştiinţă a sufletului, ca o expresie a efortului spiritualităţii umane îndreptate spre cucerirea intimităţii sinelui, pe care istoria îl pune mereu la încercare pentru a da sens suferinţelor oamenilor din fiecare epocă istorică în parte, prin confruntarea cu natura, cu ordinea socială, cu semenii, cu propriul corp. În fiecare din aceste confruntări a existat un sine, cu un conţinut subiectiv tot mai bogat, cu o mai crescută nevoie de afirmare individuală şi colectivă, mediată prin simboluri şi ritualuri diverse, care au coexistat cu cel mai profund sentiment uman, cel religios, care -l deosebeşte decisiv pe om de natură, de restul vieţuitoarelor de pe Pământ.

Cartea se recomandă ca un îndreptar pentru descoperirea substanţei subiectivităţii, a celei psihologice, pe un drum care vine din depărtare, anevoios, bătătorit de mii de ani. Dacă s-a materializat iniţial în forma primară a totemismului şi animismului panteic, leagăn de manifestare a celor mai vechi tradiţii culturale ale societăţilor omeneşti, astăzi putem spune că acţionează cu un aparat conceptual propriu, cu metode şi tehnici perfecţionate. Este vorba de o substanţă subiectivă care a putut fi identificată în conştiinţa popoarelor din Egipt, India, China, Japonia sau din Persia, care a fost redescoperită în istoria culturii celţilor, germanilor şi a altor popoare, în care se pot identifica tot mai mulţi oameni din zilele noastre. Acel trecut redevine viu prin interpretarea simbolurilor din textele sfinte, păstrate din acea vreme, din Vechiul Testament, ca o dovadă de tradiţie şi creaţie culturală, care se raportează deopotrivă la tradiţiile poporului ebraic, la fel cum şi Coranul se raportează la tradiţiile culturale ale poporului arab şi la credinţa musulmană. În acest sens istoria cunoaşterii psihologice se află adânc ancorată în teologie, în etnosul popoarelor respective, unde, creatorii şi creaţiile lor ştiinţifice şi artistice se suprapun în mare măsură cu istoria corespunzătoare a credinţelor lor religioase.

Cartea se adresează celor care sunt capabili să admire şi să se lase cuceriţi de întregul şarm al vrăjii practicate şi de ghicitoarea ţigancă din zilele noastre, capabili să descifreze eclectismul din cuvintele pe care le pronunţă, să evalueze cu obiectivitate efectele comportamentale ale acestora şi, ori de câte ori este cazul, să le contrapună altor preziceri asemenea, cu rost, inspirate, de exemplu, din cultura ştiinţifică a Renaşterii. De ce ? Pentru că la acea vreme s-a născut o cultură ştiinţifică, care a putut înfrunta cu dârzenie extraordinară o mentalitate de gândire medievală, dominată de ideologia scolasticii de la mijlocul mileniului trecut, mentalitate care acţiona asupra minţii oamenilor într-o manieră anchilozantă, restrictiva.

Sunt în căutare de destinatari pentru rândurile acestei cărţi si printre clienţii tot mai numeroşi ai ţigăncii ghicitoare din zilele noastre, ale căror suflete şi minţi au ajuns afectate asemănător de ideologiile şi practicile ”inchiziţionale” de astăzi, clienţi care sunt şi ei oameni şi au nevoie să-şi descopere drumul în viaţă. Consecinţă a acestor efecte, oamenii, în număr tot mai mare, devin clienţii nu doar ai ţigăncii vrăjitoare – un caz preferat celui când ei cad pe mâna şarlatanilor - ci şi ai unor specialişti din cabinetele de psihologie, ai unor psihologi, unde sufletele lor ar putea beneficia de cuvinte rostite cu noimă, cel puţin similară raţionalităţii perioadei Renaşterii şi celor care au urmat.

Interesant este faptul că expresii ca „logică inductivă”, „dualism”, „monadă”, „asociaţie” ş.a. pot fi la fel de magice ca şi cuvintele de vrajă ale ţigăncii sau ale unui şaman. Magică poate fi deopotrivă rostirea numelui unor mari învăţaţi, din diverse etape ale istoriei

cunoaşterii ştiinţifice, ca Aristotel, Fr. Bacon, R. Descartes, I. Kant sau J.P. Sartre. Din păcate, pentru mulţi gânditori, astăzi chiar universitari, aflaţi la mare distanţă de problematica omului concret, cuvintele respective îşi păstrează din însemnătatea magică doa r pe cea de decor. La o observaţie puţin mai atentă, se poate constata cum dascăli doar cu numele îşi construiesc cu cuvintele lor o aură similară de de vrăjitori, pentru ca în momentul următor, să facă din catedra lor o feudă pe care să o apere iniţiind p ractici inchiziţionale, unde categoria de recunoştinţă se aplică doar la persoana întâia. Dascăli de acest fel pot fi întâlniţi începând cu ciclul primar. Ţiganca şi aceştia mai din urmă, unii chiar universitari ajungând, pot fi găsiti preocupaţi mai mult de propriul lor şarm decât de eficienţa materiei de învăţământ predate, de preocuparea de a lăsa copiilor sau tinerilor ceva cu adevărat demn de ţinut minte. Fireşte, prin asta ei realizează aplicaţii asupra conştiinţei tinerilor, a oamenilor, lucruri care ţin de competenta unui psiholog. Dintre cele două categorii, cititorul acestei cărţi poate afla de ce ţiganca este mai puţin vinovată decât decât cei cu licenţă universitară...

Cartea se adresează si celor interesaţi să afle despre raţiunile care au stat la baza naşterii psihologiei ca ştiinţă de sine stătătoare, raţiuni care au susţinut şi susţin pe mai departe dezvoltarea şi diversificarea ramurilor ei de astăzi. Ele sunt aceleaşi care trimit la descoperirea originilor fiinţei omeneşti, a apartenenţei a cesteia la natură, de unde fenomenul psihic a fost desprins şi adus spre reproducere în laborator, pe cale experimentală, pe un „altar", pentru ca pe urmă să le fie redat spre folosire oamenilor şi societăţii. Prin evocarea acestor raţiuni s-a încercat aşezarea psiholgiei alături de celelate domenii ale ştiinţelor naturii, alături de cele ale societăţii, de filozofie - ca buni vecini şi cu respect pentru individualitatea fiecăruia, pentru ca la nevoie să coopereze si să-şi împrumute uneltele şi chiar obiectele din dotare. Individualitatea diferenţială a psihologiei a fost totuşi una mai aparte, dată de descoperirea „sine"-lui, a unui „eu", care le gândeşte pe toate, care este judecător şi judecat în acelaşi timp. Acest lucru a fost posibil prin evocare para digmelor pe care psihologia le are ca suport, un produs de edificare istorică recurentă, care poate explica diferenţierea psihologiei pe actualele ei ramuri şi fundamentarea lor experimentală - ca psihologie experimentală, comparată, a copilului sau a vârs telor, socială, organizaţională etc.

Cartea atrage atenţia şi la ceva mai puţin obişnuit pentru literatura de specialitate psihologică, în special pentru cea didactică. Deşi este o carte ştiinţifică, ea susţine deopotrivă o cauză teologică, a necesităţii c ultivării credinţei în Dumnezeu, în valorile umane, o încercare deosebită ţinând cont de perioada anterioară, de peste o jumătate de veac, a dictaturii comuniste, care pretindea o aliniere la concepţia materialistă şi ateistă despre lume şi despre psihic. Este un prim gest, poate mai neîndemânatic, de reconciliere cu teologia, în sensul necesităţii raportării valorilor psihologiei la un imperativ moral, dumnezeiesc, în condiţiile în care, nu de puţine ori, aplicaţiile psihologiei şi a altor domenii de cun oaştere le-am întâlnit subordonate unor cauze ideologice şi de stat nesăbuite, unor dictatori ca Stalin, Hitler, Ceauşescu ş.a., pe care oamenii continuă să-i aduleze, să-i regrete. În slujba acestora s-au aflat întregi instituţii, eminente creiere ale so cietăţii, chiar reprezentanţi ai psihologiei, care astăzi sunt încercaţi de un suspect simptom al uitării. Un gest de reparaţie făcut teologiei, nu în sensul de a-i îmbrăca pe psihologi în vesminte de preoţi pentru a face din ei misionari ai trezirii frici i de Dumnezeu, ci în sensul de a face din aceştia reprezentanţi a i aplicării criteriului valoric în societate, de a readuce acolo măsura imperativului absolut, dumnezeiesc.

Numărul mare de candidaţi la facultatea de psihologie şi înmulţirea impresionantă a facultăţilor cu acest profil de la noi din ţară reprezintă un eveniment istoric, care trebuie

raportat deopotrivă la natura opţiunii de acest fel a tinerilor, la destinul lor profesional, la evaluarea şanselor lor de a face ceva util în viaţă. Mulţi oame ni de vază ai acestei ţări au fost psihologi cu licenţă universitară, unii dintre ei cu înalte competenţe academice şi beneficiind de recunoaştere universală. Din păcate, destinul profesional al altora a fost marcat de suferinţe, nu de puţine ori dramatic, de mult mai multe ori n-a ajuns să aibă o minimă greutate specifică şi aceşti oameni s-au pierdut printre cei cu licenţă în alte discipline profesionale. Aici însă trebuie specificat faptul că şi la noi şi în lume mai mulţi oameni au ajuns celebri şi au realizat aplicaţii valoroase asupra conştiinţei oamenilor fără să aibă nici o licenţă universitară sau specializare psihologică. Respectivele destine au devenit însă istorie cu însemnătate psihologică, iar psihologia este interesantă să-i aducă în actualitate, să-i valorifice. Scopul acestei cărţi este exact acesta, să arate că disciplina psihologiei este capabilă de astfel de deschideri spre celelate forme de cunoaştere, spre cultură, fiind direct implicată în promvovarea, prin această disciplină profesională, a adevărului, ca şi în atingerea înaltelor performanţe în cele mai diverse domenii de activitate. Tendinţele opuse, de izolare, ale sociologiei, din păcate tot mai numeroase, sunt foarte active şi întodeauna regretabile.

I. IDENTIFICAREA PSIHOLOGIEI ÎN ISTORIA SOCIETĂŢII

1. Originile termenului de psihologie

Orice domeniu de cunoaştere caută să-şi definească termenii de bază, prin care se identifică în raport cu alte domenii învecinate, mai apropiate sau mai îndepărate. Termenul de psihologie este mult mai nou decât domeniul pe care-l desemnează, domeniu care a purtat

în decursul vremurilor alte denumiri, ca *anima,* ca *pneuma,* în româneşte „suflet", cu înţeles generic, popular, ştiinţific, cultural. Termenul de psihologie a fost legat cu prioritate de (cf. Gr. Nicola 2001) numele lui Marco Marulik, un umanist croat, care l-ar fi folosit pentru prima dată, în anul 1506 şi care, în anul 1524, a publicat o carte cu titlul *Psihologia gândirii umane.* Era perioada în care gândirea oamenilor era dominată de ideologia scolasticii, când exprimarea scrisă avea şanse să se păstreze dacă era făcută în latină - când acest umanist a publicat un tratat de psihologie empirică şi apoi în 1534 un altul, de psihologie raţionalistă.

De la Aristotel încoace termenul de psihologie a avut un substitut, reprezentat de cel de *anima* sau de suflet. Pitagora l-a identificat într-un alt termen, de *pneuma,* folosit de scolastică până la sfârşitul evului mediu. Conceptele respective erau destinate să încorporeze preocupările existente pentru studierea unor fenomenelor de conştiinţă, de alienare sufletească, de experienţă personală, de activitate mintală, orientare ş.a. Pentru M. Ralea şi C.I. Botez (1972) termenul de psihologie apare pentru prima dată într-o lucrare despre morală, a lui Rudolf Goelenius, publicată în 1590, consacrarea conceptului fiind apoi realizată de către Chr. Wolff (1679-1754).

Deşi viaţa socială a oamenilor a devenit tot mai tumultoasă, încărcată de tot mai numeroase frământări sociale, psihologia a fost ascunsă multa vreme în cabinetele de lucru ale filozofilor, aflată departe de problemele omului concret. Ca un domeniu de aplicaţie implicit, sufletul s-a aflat în centrul atenţiei teologilor, al celor care sădeau şi cultivau credinţa creştină în conştiinţele oamenilor. În aceeaşi perioadă, printre reprezentanţii ştiinţelor naturii se răspândise o reţinere faţă de termenul de psihologie, ca fiind unul spiritualist, neavând ce căuta pe masa de lucru a naturaliştilor. Un interes crescând pentru psihologie s-a manifestat în rândurile dascălilor, a celor care făceau instrucţie elementară cu copiii sau cei din învăţământul universitar, în cadrul edictelor papale etc. Era un interes strâns legat de progresul social, de apariţia mecanicismului maşinist, a necesităţii explicării poziţiei omului în lume şi în univers, a schimbării raportului om-natură, a coborârii sufletului din ceruri şi studierii acestuia din perspectiva şi cu metodele ştiinţelor naturii. Se făceau astfel paşi mici şi siguri pentru ca fenomenul natural al vieţii psihice să fie adus şi reprodus în condiţiile de laborator, unde să-i fie descoperite legile după care se manifestă, să-i fie descrisă însemnătatea naturală şi socială.

Evenimentul declarării naşterii psihologiei ca ştiinţă de sine stătătoare va avea loc concomitent în mai multe centre de cultură ştiinţifică europene din Franţa, Anglia, Germania sau Rusia. Majoritatea istoricilor raportează totuşi acest moment la oraşul german Leipzig, unde W. Wundt a amenajat ***pentru prima dată, în 1879, un laborator experimental de psihologie.*** Aceşti istorici au de partea lor contribuţiile de excepţie ale filozofiei germane, care a pregătit terenul naşterii psihologiei în strânsă legătură cu progresele făcute în domeniul fiziologiei nervoase. Aceiaşi istorici însă recunosc rolul contribuţiilor lui Charles Darwin în Anglia, cu influenţă asupra întregii gândiri ştiinţifice europene, şi lui Theodule Ribot în Franţa, ambii susţinuţi de tradiţia bogatei creaţii filozofice şi culturale a ţărilor de care aparţineau.

2. Psihologia pe "altarul cunoasterii":

"Ştiinţă cu trecut îndepărtat, dar cu o istorie scurtă" - în aceşti termeni a fost caracterizată psihologia la început de veac XX, de către H. Ebbinghaus (1920), unul din fondatorii

psihologiei experimentale. Interesant este că deşi "trecutul" acesta al psihologiei este întratât de îndepărtat încât se pierde în preistorie, unde se contopeşte cu cel al fiinţei umane ca parte a naturii, deseori el se dovedeşte foarte actual, atunci când omul reflectă psihic şi se comportă cu nimic diferit faţă de animale. Putem vorbi aici de o caracteristică ambivalentă a sufletului uman, pe de o parte de a se manifesta în raport cu valorile sale naturale şi culturale; pe de altă parte de a-şi păstra disponibilitatea de a comporta potrivnic, de a putea oricând regresa la origini, la punctul de unde omul a plecat, şi de a se comporta ca animalele, bestial. Contrar faptului că psihologia a devenit între timp o disciplină ştiinţifică de sine stătătoare şi respectată, predată în şcoli şi universităţi, de prea multe ori în viaţă ea a ajuns neputincioasă să cuprindă marea diversitate de forme primitive şi vulgare în care se manifestă comportamentul uman.

Din cele mai îndepărtate vremuri omul a demonstrat interes pentru modul in care este reflectată lumea, pentru cunoaşterea celui care o reflectă, pentru cum şi cu ce mijloace este ea reflectată. O serie de dovezi nescrise şi scrise, gravuri şi desene magice, completate de simbolismul arhaic al ritualurilor diverselor popoare, cu datare încă preistorică şi istorică îndepărtată stau mărturie pentru interesul dovedit de om faţă de cunoaşterea sufletului său, faţă de descoperirea identităţii sale religioase, diferenţiale în raport cu cea a animalelor. Pentru animale, asemenea cum este azi şi pentru om, reflectarea psihică avea şi are deja o însemnătate existenţială. Unele caractere ale acestei reflectări şi ale produselor acesteia omul le-a vrut însă perpetuate, transmise urmaşilor, ca fapte de cultură si ca experienţă reuşită. Ele s-au vrut sacralizate, ca proprii unor anume comunităţi sociale, nu şi altora. Sunt elemente interesante pentru trecutul psihologiei, interesante pentru înţelegerea însemnătăţii ei prezente şi viitoare. Sunt dovezi relevante cu deosebire atunci când de acest trecut şi istorie se vrea să nu se ţină cont de către cei pentru care psihologia poate să fie foarte bine şi anistorică. „La nivelurile cele mai arhaice ale culturii, a trăi ca fiinţă umană este în sine *deja* un act religios, căci alimentaţia, viaţa sexuală şi munca au o valoare sacramentală" (M. Eliade 1981. p. IX).

Drumul sinuos al psihologiei a reprezentat obiect de cercetare pentru numeroşi cercetători, filozofi, istorici, teologi, umanişti. Vasile Pavelcu (1965), de exemplu, în lucrarea sa „Drama Psihologiei" spune că „nu este o simplă metaforă când vorbim despre viaţă, de biografia unei ştiinţe, despre strădania şi zbuciumul ei, despre căderile şi înălţările, durerile şi triumfurile, încordările şi împăcările ei, adică despre „drama" pe care o poate trăi şi o trăieşte orice om de ştiinţă" (p. 12) odată cu domeniul ştiinţific căruia îi aparţine. Frământările omului de ştiinţă sunt ale însăşi ştiinţei pe care-o reprezintă şi invers. Aceste framântări nu odată ajung să fie dramatice, generatoare de împliniri măreţe sau decăderi decepţionante. În acest context Pavelcu a comparat psihologia cu viaţa omului, plină de zbuciumuri, de urcuşuri şi coborâşuri, de împliniri şi neîmpliniri, de conflicte cu sine şi cu alte domenii ale cunoaşterii ştiinţifice, uneori cu deznodământuri tragice, dar de cele mai multe ori cu un destin reuşit, cu credinţa de bine şi de utilitate a ei pentru societate. Sunt tot atâtea motive pentru ca oricare astfel de disciplină ştiinţifică să-şi caute istoria, să imortalizeze momentele sale de cumpănă, a ceea ce din ele trebuie reţinut ca fundamental şi sacru pentru devenirea sa ulterioară. Născută dintr-un efort îndelungat de confruntare a omului cu viaţa de fiecare zi, până la un anumit moment psihologia înseamnă şi religie. În caz contrar, elogiate-i vor putea fi nu sclipirile inteligente de reuşită, nu creaţiile sale monumentale, ci prostia (V. Pavelcu 1972).

Comportându-se prosteşte sau cu înţelepciune omul se poate afla la nivele diferite de organizare socială, unde doar efectele acţiunilor sale vor fi diferite. Raportarea omului la

trecutul său animalic şi preistoric rămâne un plan de analiză mereu valabil şi interesant; în primul caz acesta, se comportă ca un înţelept, pe de altă parte nu odată a ajuns să decidă nefast asupra vieţii şi destinului celorlalţi. De acest lucru se avea cunoştinţă din vremuri îndepărtate, vorbesc de aşa ceva implicit desenele magice din peşteri, cu profeţii atribuite animalelor, cu care omul primitiv se considera hărăzit. Sunt dovezi din care rezultă deseori o confruntare reuşită a omului cu natura, cu animalele, cu semenii, confruntări desfăşurate sub o notă războinică inconfundabilă, cu efecte sângeroase şi victime. În multe din ritualurile şi folclorul popoarelor considerate astăzi civilizate, se face referire directă la acest trecut, la comportamentul omului care se identifica cu comportamentul animalelor, al lupului, al vacii, al şarpelui …. Acestea au fost trăite şi sacralizate de oameni în individualitatea lor ca aparţinând unei anumite comunităţi, unui anumit teritoriu. Unele dintre ele au fost experienţe reuşite, altele se soldau cu drame, ca un preţ plătit pentru exercitarea a ceea ce ulterior şi-a revendicat omul ca aură de "Stăpân" (lider) al animalelor", al naturii, capabil să vegheze asupra lor, asupra a ce anume, unde şi cât să se vâneze, ce să se cultive etc.

În ceea ce-l priveşte pe om ca fiinţă cu o viaţă socială cu o dinamică aparte, investirea unora dintre ei cu statutul de "lider", de conducător al respectivei comunităţi sau a alt ora doar cu cel de "supus" anonim al colectivităţii corespund unui determinism ceva mai complex decât ceea ce poate fi intâlnit la animale. Aici este vorba de o decizie care este dictată nu doar din "interior", nu doar ca ceva ce rezultă din relaţiile intraspecifice sau interspecifice - ca la animale, de exemplu, de a fi regină sau lucrătoare (cum este cazul albinelor), de a fi "şef de harem" la ierbivore. În cazul omului mai intervine ***ceva*** din "exterior", de undeva "de sus", din Cer, de la o divinitate ca re "unge" pe unul din indivizi să fie suveran, sa aibă putere peste ceilalţi, iar pe alţii să fie "supuşi". În cazul omului, diferit de animale, intră deci în funcţiune şi o putere religioasă. Tot de acolo din Cer, în instanţa următoare, aceaşi putere poate să acţioneze distructiv, să fărâmiţeze printre semeni, printre "supuşi" (*deus ostiousus*), ceea ce în instanţa anterioară de abia s-a acumulat. Se poate vorbi aici de un fenomen verificat de nenumărate ori în contexte social-istorice diferite (cf. M. Eliade 1988 p.10).

Acolo unde "sus" se decide asupra destinului oamenilor, din aceste începuturi preistorice şi pe urmă istorice, prezenţa psihologului a fost mereu implicată. A purtat înainte denumirea de şaman, pe urmă a fost denumit semizeu, pe urmă preot, trimis al unui Atotputernic din Cer, pentru ca în final să fie denumit psiholog. În tot acest răstimp istoric postura de psiholog a fost contopită cu cea de filozof, cu cea de reprezentant al ştiinţelor naturii, de specialist în fiziologie nervoasă. În final se ajunge la dobândirea posturii de psiholog ca fiind una profesională distinctă, cu fundamente ştiinţifice, uitându-se deseori ipostazele istorice anterioare, care nu încetează să rămână implicite, inaparent active, devenind manifeste în situaţii de criză, de reaşezare tranzitorie a ordinii sociale. În aceste situaţii asupra destinelor oamenilor, asupra substanţei subiective a reflectării lor mentale ajung să decidă nu psihologi, ci cu totul alte persoane, uneori pe drept declaraţi impostori, de fapt nişte şarlatani, care îmbracă forţat ipostaze istorice anterioare ale psihologului. Pe aceste persoane active în zilele noastre de "tranziţie" îi denumim lideri de opinie, cu influenţă asupra conştiinţei oamenilor, fără ca aceştia să aibă o pregătire psihologică.

Decizia de a putea fi "cineva", un lider sau doar un membru anonim al unei colectivităţi umane este, deci, luată la om de undeva "de sus", de o instanţă superioară. Acest lucru este hotărât într-un *altar*, de un Atotputernic, înainte decisă de un Zeus, o divinitate deasupra altora, şi nu independent de rugăciunile şi voturile care i-au fost lui adresate. Aşa a fost din

vremuri preistorice, ceva asemănător se perpetuează şi în zilele noastre. În această procesiune un rol important l-a avut in vechime şamanul, răspunzător de respectarea regulilor după care zeilor le-au fost aduse ofrandele cerute, după care se desfăşurau diverse ritualuri, turniruri de diferite feluri.. Multă vreme după aceea această răspundere a fost înmânată preoţilor, care decideau asupra destinului celor care trebuiau să fie cei aleşi, unii dintre ei sanctificaţi, binecuvântaţi, selectaţi etc. Raţiunea celor decise se făcea în acord cu un sincretism caracteristic, cu un *credo* controlat de un Atotputernic, cu numele de Dumnezeu în religia creştină. În acest fel se dobândea binecuvântarea ca cineva să fie aristocrat şi pe urmă pe cea de feudal, de războinic, de simpli membrii ai cetăţii (cetăţeni) sau pe cea de rob sau de sclav.

În societatea în care puterea de stat ajunge separată de cea monahală, ritualul scolastic al procesiunii divine, de binecuvântare a unora sau blestemare a altora, va necesita o completare. În faţa condiţiilor sociale tot mai complexe edictele papale au dovedit deschidere pentru ca în sistem să fie asimilat şi reformulat un spirit de înţelepciune şi moralitate existent anterior în Academia elenă, în cea a lui Platon, a lui Aristotel ş.a. A fost momentul din care cei "aleşi" au ajuns să-şi primească binecuvântarea din partea unei instanţe aflate în completarea altarului bisericii creştine, căreia i s-au conferit valenţele acestei Academii elene. A fost momentul istoric de naştere a unui nou raţionalism (întâmplat în perioada Renaşterii) care l-a completat pe cel din epocile istorice anterioare. Acest nou raţionalism a susţinut progresele realizate în cunoaşterea ştiinţifică şi culturală a vremii, a asigurat ca domeniile actuale de cunoaştere ştiinţifică să-şi dobândeasca autonomia ca discipline de sine stătătoare. Altarul credinţei într-un Atotputernic s-a completat cu un for academic al cunoaşterii şi culturii ştiinţifice şi totul s-a clădit în leagănul evlaic al credinţei creştine.

Începând din epoca Renaşterii cauza psihologiei s-a înscris pe o nouă orbită raţională. Ea este cu adevărat încă firavă, suficient de coerentă însă pentru ca din acel moment să poată avea un sens şi o identitate proprie. Noul ei raţionalism i-a permis să-şi caute fundamentele ştiinţifice, deşi până la găsirea lor ea n-a încetat să mai rătăcească liber printre etapele sale de dezvoltare anterioare, să se afunde în metalitatea de gândire panteică, interesantă şi atractivă oricând şi astăzi; nu mai puţin să se centreze fanatic pe *credo-u*l scolastic. Acest credo este de acum necesar în edificarea psihologiei ce va putea deveni şi profesiune de credinţă. Va avea de acum drumul aşternut de fundamentele unei logici inductive (F. Bacon), de disponibilitatea de a se putea îndoi dualist de adevărurile de până atunci (R. Descartes), de a le identifica în reflexia unei monade (W. Leibniz) etc. Pe a ceasta cale psihologia îşi va găsi drumul alături de alte domenii de cunoaştere ştiinţifică şi culturală, într-un altar de acum cu autoritate academică, un adevărat for superior de gestionare a destinelor oamenilor, a ceea ce aceştia pot să reflecte şi să gândească în mod conştient.

Fundamentele raţionale perfecţionate au avut ca efect apariţia şi pe urmă diferenţierea ramurilor de bază de astăzi ale psihologiei. Evenimentul s-a întâmplat la sfârşitul secolului XIX, se leagă de leagănul culturii filozofice germane si este raportat la numele lui W. Wundt, dar se afla în legătură strânsă cu cultura franceză, engleză sau rusă, cu nume comparabil de sonore, cum ar fi Ch. Darwin, Th. Ribot, M. Secenov ş.a. Psihologia şi-a găsit astfel locul distinct în altarul respectivelor academii, alături de alte domenii de cunoaştere. Aceasta însă n-a însemnat şi epuizarea originilor ei istorice străvechi, a celor mitologice, panteice, scolastice, renascentiste - actualmente implicite. Nu există nici o exagerare în aprecierea că în orice decizie sau aviz psihologic de astăzi se află inclus un cuantum cât de mic de autoritate academică. Istoric, tot în această fărâmă se află inclusă o mică fărâmă din ceea ce, anterior, a fost doar cauza profesională a unui şaman vrăjitor, a trimisului unui Atotputernic

şi a puterilor sale divine, a unui spiritualist ocult etc; exagerată ar fi abia aprecierea că psihologia, în aplicaţiile sale asupra conştiinţei şi destinelor oamenilor, poate face abstracţie de acest trecut, că psihologului îi sunt străine toate ipostazele profesionale a acelor care, anterior, într-o formă primitivă, au servit această cauză a psihologiei. Psihologia a devenit nu doar un domeniu de cunoaştere ştiinţifică, ci şi un domeniu distinct de cunoaştere culturală, de convertire a cunoaşterii ştiinţifice la nivelul celei comune şi invers. Aceasta înseamnă nu o degradare a cauzelor psihologiei de azi, ci abia o înnobilare a ei cu virtuţi generice.

3. Interesul pentru antropologia creştină

Astăzi toţi oamenii cred în Dumnezeu, iar cei care se declară atei nu o pot face decât în raport cu cei care cred şi nu în raport cu animalele. Animalele au suflet la fel cum au şi oamenii, reacţiile lor pot fi instinctive şi inteligente, pot face din corpul lor sau din părţi din acestuia instrumente pentru a-şi satisface nevoile primare, pot să-şi "interiorizeze" acţiunile, unele specii de maimuţe putând să se folosească de obiecte, ca şi cum acestea ar fi unelte. Nu pot însă realiza reprezentări proprii omului, cum ar fi pe cea a d ivinităţii. Abia la *paleontropi*, strămoşii oamenilor, apar "unelte de fabricat unelte", cele ale căror efecte nu pot fi limitate doar la situaţii de un anumit fel, doar la cele cu însemnătate specifică. Se remarca aici un moment important în evoluţia antro pologică şi culturală a omului, în sensul că în timp ce naturaliştii evoluţionişti au continuat să vorbească despre o evoluţie natural -istorică a omului, de o "specializare întru nespecializare" a acestuia, (cf. Lorenz 1969), de a fi cel mai înzestrat animal, bun la a face de toate, teologii admit ca din acest punct să caute şi să analizeze identitatea religioasă a omului.

Argumentarea teologică este deosebită şi interesantă. Din acest punct de vedere uneltele sunt mai mult decât ceva care să se poata înse ra simplist în prelungirea corpului. Cele mai vechi pietre care se cunosc că le-ar fi servit oamenilor ca unelte au fost prelucrate în vederea unor funcţiuni neprefigurate în nici un fel de structura corpului omenesc, în special pentru a tăia sau de a despica ceva - o acţiune net diferită de ceea ce făceau până atunci oamenii primitivi cu dinţii şi unghiile. Un alt argument de bază, evocat în favoarea acestei perspective de gândire se referă la analiza vieţii sufleteşti a omului, în acord cu care progresele realizate din domeniul diverselor tehnologii în decursul vremurilor istorice au fost prea lente şi nu au atras după sine o dezvoltare asemănătoare a inteligenţei. Mai mult, avântul extraordinar al tehnologiilor din ultimele două secole nu s-a materializat printr-o superioritate naturală comparabilă a omului occidental. Dimpotrivă, punctul de vedere teologic a deschis poarta şi a adus argumente în favoarea unor elemente de iraţionalitate din comportamentul uman, a faptului ca aceste progrese s-au dovedit nocive pentru natură şi om – spre exemplu "tehnologia superioară" şi cursa înarmărilor pe care o susţine este considerată ca generatoare de moarte colectivă. Un bun pretext pentru a face referire la aceeaşi perioadă şi la oameni preistorici, la paleontropi, care au supravieţuit sute mii de mii de ani graţie imobilismului lor tehnologic (cf. M. Eliade 1981).

Psihologiei nu-i poate fi indiferentă ideea că omul primitiv, ca şi cel contemporan, a fost unul religios. Deosebirea între cei doi constă în faptul că credinţa acestuia din urmă s-a adâncit şi a realizat paşi importanţi în "domesticirea" focului. Realizată pe baza progresului tehnologic şi ştiinţific, această "domesticire" a focului a avut o influenţă nu doar asupra perfecţionării unelteleor, ci şi a ad âncimii credinţei în existenţa unui Atotputernic. Magia

focului a generat un "complex" de conştiinţă aparte, "complexul lui Prometeu" (cf. Bachelard 1934,), de implicare multiplicată a simbolurilor divine, care poate să explice sistemele de comunicare moderne ulterioare, pe cele electronice, robotica etc. Focul furat din Infern a fost dat în folosire oamenilor şi nu animalelor, care nu au mijloace mentale cu care să-i înţeleagă rostul[1], neputând decât să-i simtă efectele pe propria lor piele. Chiar dacă focul acesta a devenit între timp miniatural, reproductibil doar într-un cip, prin el omul nu încetează să se raporteze la natură, la comportamentul animal, la procesele asemănătoare ce au loc în circuitele neuronale din creierul animalelor. În toate aceste demersuri există şi se manifestă ceva sacru, oricând comparabil cu "complexul" de conştiinţă trăit de omul primitiv în faţa aceluiaşi foc, dat spre folosire oamenilor, ca ceva transmisibil şi generaţiilor următoare. Este un foc aprins într-un *altar* de progresul tehnico-ştiinţific, sensibil la păsurile şi rugăminţile oamenilor, întreţinut de credinţa oamenilor în divinitatea unui Atotputernic care continuă să decidă asupra a tot ceea ce se naşte şi moare pe acest Pământ.

Chiar dacă în ultimul veac şi jumătate a apărut o ştiinţă a psihologiei, cu ramurile sale cu fundamentare experimentală, evocarea perioadei preistorice a psihologiei are o importanţă aparte, de reper, pentru explicarea comportamentului uman, a gândirii omului. Această etapă reprezintă un reper nu doar cu valoare abstractă, ci şi concretă - oglindita mai ales prin uşurinţa cu care omul civilizat modern regresează la acele moduri primitive şi rudimentare de comportare, oricând confundabile cu cele ale unui om primitiv. Deasemeni pornind de aici poate fi formulată problema sacrificiilor care au fost necesare pentru atingerea unor forme superioare, civilizate de comportare. Distincţia de omul primtiv este tranşabilă pe tărâmul breslei psihologilor, înrudită cu cea a şamanilor dar nereductibilă la acesta; asemănătoare cu cea a preoţilor, care sădesc credinţa religioasă în conştiinţele oamenilor, diferită însă şi de a lor prin efectele informative şi formative aparte asupra conştiinţei oamenilor. Aceştia cunosc cel mai bine că psihologia însăşi, pentru a se naşte şi dezvolta a avut nevoie de binecuvântarea Zeilor, a avut nevoie de credinţa în existenţa unui Atotputernic, de cei care dintr-un altar continuă să garanteze reuşita aplicaţiilor ei asupra conştiinţei oamenilor.

4. Istoria şi paradigmele psihologiei

Cercetătorul de astăzi în domeniul psihologiei este pus greu la încercare în faţa necesităţii de a conştientiza sensul şi însemnătatea istorică a propriului său domeniu de cunoaştere, etapele principale traversate etc. Pentru a realiza acest lucru istorici diferiţi ai ştiinţei au pus accent pe criterii diferite, pe cuantumul de date empirice, pe nivelul de organizare şi raţionalitate, pe evoluţia domeniului ş.a. Un grup de cercetători de la Starnberg, reuniţi sub tutela lui C.F. von Weizsacker, au separat trei etape distincte de dezvoltare ca proprii oricărui domeniu ştiinţific de cunoaştere: pre-paradigmatică, paradigmatică şi post-paradigmatică. De exemplu, în psihologie, în etapa preparadigmatică, problemele reflectării senzoriale, afective sau gândite, deşi importante, rămân aproape cu totul la îndemâna filozofilor sau naturaliştilor, unde psihologia este doar un domeniu implicat. Când cunoaşterea ştiinţifică atinge propriu-zisul prag paradigmatic, cercetarea fenomenelor respective se rapotează la un domeniu precis de cunoaştere şi la specialişti cu acest profil. Disciplinele ştiinţifice cu un grad înalt de maturizare teoretică pot atinge un stadiu paradigmatic avansat şi pe urmă postparadigmatic. Acestora din urmă le este caracteristică o

[1] Îl pot înţelege doar imaginar, consumat cu plăcere în filmele de de sene animate.

structură şi dinamică internă aparte, specifică şi o direcţie istorică proprie şi distinctă de dezvoltare. Fără a-şi nega etapele sale istorice anterioare, domeniile respective de cunoaştere ştiinţifică pot să-şi întăreacă autonomia, dar nu independent de aplicaţiile lor, inclusiv la nivelul conştiinţei, a mentalităţilor şi convingerilor, a credinţelor. Altfel ele riscă să se „închidă" în ele, să suporte regresiuni, cu afectarea propriului lor orizont conceptual şi metodologic. Aceasta însemană că în situaţii de acest fel să se expună riscurilor, la izolare, chiar la desfiinţare (cum s-a întâmplat la noi), cu toate posibilele consecinţe sociologice.

Epistemologul Th Kuhn (1976) a distins pentru orice domeniu de cunoaştere o etapă preştiinţifică şi o altă etapă propriu-zis ştiinţifică. În cadrul celei din urmă etape, el mai distinge diverse faze, proprii unei ştiinţe normale, ca şi manifestarea unor crize, completate de revoluţii ştiinţifice, toate considerate din perspectivă istorică. În cazul psihologiei ele au avut ca suport influenţe ideologice, de cele mai multe ori cu efecte frânatoare, de izolare, altele în Germania, înainte şi după primul război mondial, altele în America, dominată de spiritul pragmatic etc, influenţe de care eforturile de separare sunt dintre cele mai dificile.

Pentru conştientizarea cauzei profesionale a psihologiei, a sensului şi direcţiei sale de dezvoltare, în introducerea acestei cărţi am invocat cazul „ţigăncii ghicitoare". La prima vedere exemplul poate fi acceptat în notă de glumă sau de metaforă. El este însă propus aici în mod serios, ca barometru, pentru evaluarea gradului de conştientizare, de maturitate profesională a psihologiei. O practică a ghicitului, o magie albă, înfloreşte cu deosebire în societăţile aflate în criză, în perioade de tranziţie. Prezenţa acestei practici indică, asemenea hârtiei de turnesol, starea cunoaşterii psihologice, eficienţa aplicaţiilor acesteia la nivelul conştiinţei oamenilor. Ea poate fi luată în considerare deoarece nu are culoare politică, nu se antrenează şi nu se anchilozează în pasiuni ideologice. Poate doar să deranjeze prin vulgaritatea „prezicerilor" emise; dar poate tocmai prin asta sunt şi interesante.

4.1. Clădirea paradigmei cunoaşterii psihologice

Apariţia şi dezvoltarea ştiinţei psihologiei este strâns legată de istoria cunoaşterii ştiinţifice în general. Ca sa apară şi să se dezvolte, un domeniu distinct de cunoaştere are nevoie de concepte de bază, are nevoie de metode, cu care fenomenele de un anume fel să fie desprinse din natură sau din societate şi aduse într-un laborator de specialitate, pentru ca apoi să fie reproduse şi descompuse, pentru ca, în final, în explicarea lor, să fie antrenate conceptele proprii, care să fie perfecţionate, la nevoie reformulate şi refăcute. De asemenea, pentru a deveni obiect distinct de cunoaştere ştiinţifică, mai este necesar ca prin fenomenele studiate respectivul domeniu de cunoaştere să se raporteze la existenţa umană, şi prin rezultatele obţinute să devină interesant, să deschidă noi orizonturi de gândire şi acţiune.

Din psihologie s-a făcut cu dificultate crescută un obiect distinct de cunoaştere ştiinţifică. De ce ? Pentru că ceea ce a trebuit şi trebuie să devină aici obiectul acestei cunoaşteri era de fapt cel al subiectivităţii, prin care erau reflectate şi explicate şi toate celelalte domenii de cunoaştere ştiinţifică. Fizica, de exemplu, cel mai vechi domeniu de cunoaştere din ştiinţele naturii, a fost simţită ca o realitate subiectivă şi reflectată ca atare, cu un aparat conceptual şi metode proprii. Este adevărat, la început ele au fost primitive, reduse la număr, mai târziu s-a putut contura un obiect distinct de cunoaştere ştiinţifică. Aceeaşi succesiune recurentă s-a reprodus şi în cazul chimiei şi al biologiei, unde subiectivitatea reflectării unei anumite secvenţe din natură a trebuit să fie obiectivată şi reprezentată cu

metode şi tehnici proprii. În cele din urmă s-a ajuns şi la cazul psihologiei, unde a fost necesar să se distingă obiectul ei specific de cunoaştere, ***cel al subiectivităţii reflectării însăşi***, care a fost denumită ***psihică,*** secvenţă distinctă din natură şi din societatea umană. Evenimentul s-a realizat cu depăşirea unor dificultăţi serioase, până când s-a desprins de domeniul filozofiei (loc de incubare a conceptelor de bază a fiecărui domeniu de cunoaştere în parte), de domeniul celorlalte discipline de cunoaştere ştiinţifică şi culturală. Cu aceste domenii învecinate psihologia a păstrat relaţii de rudenie apropiate, inclusiv cu domeniul teologiei, de care nu încetează să rămână legată prin formele apropiate de manifestare a conştiinţei şi aplicaţiile realizate.

Ca disciplină de cunoaştere ştiinţifică, psihologia are două rădăcini adânc înfipte în istoria universală a societăţii omeneşti: pe de o parte în filozofie iar pe de altă parte în ştiinţele naturii. De asemenea, ea are rădăcini puternice în tot ceea ce mai înainte a fost de actualitate şi între timp pe nedrept considerat depăşit, în teologie. Raţiuni ideologice ascunse au făcut şi fac ca relaţiile dintre psihologie şi teologie să fie ignorate, să fie tăinuite sau considerate cu multă prudenţă (M. Eliade 1981, P. Ţuţea 2005) - deşi domeniul lor de aplicaţie aproape că se suprapune, el este viaţa sufletească, conştiinţa umană. Se preciza că teologia îşi revendică accesul la cunoaştere pe calea credinţei, ca spre ceva reproductibil în ordine logic deductivă; în ştiinţă locul personajelor divine este preluat de înaintaşi, de cei care s-au sacrificat în domeniul rspectiv de cunoaştere. Altfel spus, în locul divinităţii mitologice, a lui Zeus, de exemplu, în ştiinţă poate ajunge aşezat un Socrate, căci secole de-a rândul teologii au lucrat la divinizarea sau „îndumnezeirea" gândirii lui Aristotel, la sanctificarea altor personalităţi. În viaţa acestor gânditori se află suficiente însemne sacre pentru ca ei să fie păstraţi pentru etermitate, asemenea personajelor biblice .

Traiectoria lineară a istoriei psihologiei, aşa cum rezultă din cadrul schiţat mai sus, este interesantă şi atractivă dar adesea amenințată de naivitate. Deoarece psihologia, în fiecare etapă a ei istorică de dezvoltare în parte, deşi a fost în centrul dezbaterilor teoretice a gânditorilor vremii, deşi a fost cu regularitate în miezul evenimentelor, responabilitatea pentru acţiunile cu această finalitate n-a mai fost asumată, n-a mai fost revendicată de breasla profesională a psihologilor. De astă dată este vorba de trecutul ei istoric, inclusiv cel mai recent, universal şi naţional, când evenimente cu profund conţinut psihologic, care ge nerează pasiuni imense în parlamentele naţionale şi internaţionale, îi găsesc pe psihologi îndreptaţi spre alte probleme, „academice". Cu atât mai mult cu cât evenimentele recente istoric şi chiar unele mai îndepărtate se raportează la aceleaşi suferinţe a le oamenilor, perpetuate peste generaţii, faţă de care psihologia s-a distins cu greu ca o experienţă socială în plus, ca un bun câştigat şi de adăugat la patrimoniul cunoaşterii universale. Este adevărat, psihologia n-a fost dintodeauna ceea ce este actualmente, multe din ramurile sale astăzi roditoare atunci nu existau, nu erau nici de imaginat. Lipsa lor nu poate fi invocată în loc de scuză pentru neimplicare în multe din conflictele fierbinţi şi în zilele noastre. Fireşte, de aici nu rezultă că locul psihologiei în viaţa oamenilor ar fi unul lipsit de temei, că via ţa aceasta n-ar abunda pur şi simplu prin manifestări lipsite de raţiune şi umanitate, greu de procesat altfel decât cu metode şi tehnologii specifice. Lucru posibil doar prin raportare istoric ă, la locuri şi anume condiţii, la anumite personalităţi, şi prin valorificarea experienţei înaintaşilor. De exemplu, psihopedagogia de acum un veac era primitivă, tehnologiile de instruire erau rudimentare, se aflau în afara fluxului tehnico-ştiinţific. În contrast, progresele ei de astăzi sunt ceva de neimaginat înainte, un fapt care nu o scuză cât de neputincioasă se poate dovedi în instanţa imediat următoare, când se pune problema reprezentării reaşezate a raportului om-natură, cea

a edificării armonioase a relaţiei suflet-corp, cea de reglementare a relaţiilor dintre oameni ş.a. Aceste probleme, vechi de când lumea, sunt legate de valorificarea experienţei ştiinţifice a înaintaşilor ca acte de cultură şi de credinţă, de conectarea cu experienţa natural-istorică.

Drumul spre obiect, în orice domeniu de investigaţie ştiinţifică, este presărat cu asperităţi, unele obiective sau subiective, altele referitoare la metodologii, nu în ultimul rând cele care îşi au originea în individualităţi... Înfruntarea acestora este posibilă pe baza construcţiilor teoretice şi experimentale de bază, sintetizate în categorii conceptuale, în axiome, în reguli de funcţionare proprii ştiinţei respective. După concepţia lui Th. Kuhn (1976), direcţia şi logica de dezvoltare a oricărei discipline ştiinţifice este dată de modul de edificare a unor structuri formale, denumite *paradigme*, fundamentale pentru existenţa şi dezvoltarea fiecăruia în parte. Fiecare domeniu de cunoaştere are ca suport o paradigmă de acest fel, proprie şi inconfundabilă cu cea a altui domeniu de cunoaştere.

O paradigmă corespunde unui sistem de categorii conceptuale. Ea slujeste la reprezentarea imaginii unui anumit mod de gândire, realizat împreună cu metodologiile folosite, a celor cu relevanţă istoriografică. Paradigma cuprinde în sine ideile de bază formulate şi acceptate de specialiştii domeniului la un moment dat, despre un anume fenomen sau grup de fenomene, cu tot ceea ce înseamnă acesta ca sistem unitar de idei, inclusiv cu descoperirile făcute. Important este că aici trebuie inclus şi ansamblul de convingeri şi de credinţe clădite pe seama acestora, care le însoţesc cu obligativitate. În accepţia epistemologiei lui Kuhn o paradigmă este un "model" sau un „cadru acceptat" de gândire, de articulare a cunoştinţelor, iniţial pe o dimensiune mai restrânsă, dar care în timp îşi consolidează mărimea şi precizia. "Paradigmele îşi câştigă un statut pentru că reuşesc mai bine decât rivalele lor să rezolve problemele considerate acute de către practicieni", deşi … a reuşi mai bine, „este doar o promisiune a reuşitei, o extindere a cunoaşterii acelor fapte pe care paradigma le înfăţişează ca semnificative, prin sporirea corespondenţei dintre aceste fapte şi predicţiile sale … realizată prin articularea în continuare a paradigmei însăşi"" (p. 66-67). Această accepţiune asupra paradigmei, pentru omul de ştiinţă, seamănă foarte bine cu o vastă şi migăloasă muncă de grădinărit, în domeniul respectiv de cunoaştere, de valorificare a legăturilor dintre teorie şi evidenţele descoperite, care se află abil tăinuite în spatele unor vaste *puzzle*-uri ale vieţii cotidiene.

Un ochi mai avizat va sesiza că, în cazul psihologiei, avem de a face cu un „trecut" îndepărtat, ceea ce face ca edificarea verigilor sau laturilor sale paradigmatice să se alungească neobişnuit, ca ele să aibă o însemnătate epistemologică aparte, la care aderă recurent elemente de construcţie mult mai recente. Înaintea naşterii ei ca disciplină de sine stătătoare, domeniul psihologiei n-a semănat de loc cu o „grădină" unde să fie invitat oricine ca să-şi facă treaba de grădinar, să cultive acolo legume sau flori pentru binele societăţii. Un cercetător al istoriei psihologiei va identifica foarte uşor în acest trecut o perioadă în care „grădina" propusă spre cultivare epistemologică semăna mai degrabă cu o păşune, cu un domeniu cu floră şi faună spontană, unde doar cu mare dificultate se putea separa ceea ce este cultivat de ceea ce creştea acolo în mod natural, asemenea ierburilor sau buruienilor vieţii, având uneori aspecte extraestetice de o rară frumuseţe, alteori urâte şi respingătoare.

Chiar dacă acest trecut, de „păşunat", al cunoaşterii psihologice face trimitere la vremurile antice, acesta a existat şi nu poate fi negat. Elementele structurale ale acestui trecut fac parte din şi completează cu succes paradigma actuală a acestui domeniu de cunoaştere distinct, psihologic. Vorbesc aici de un trecut de pe vremea când vieţii sufleteşti i se spunea *anima* sau *pneuma*, când lipseau categoriile conceptuale fundamentale de astăzi, când

obiectul cunoaşterii sau „grădinăritului” era doar aproximat sau era tăinuit în spatele metaforelor, a miturilor şi ritualurilor de diferite feluri. Interesant este însă cum, cu un aparat conceptual extrem de redus, cu un nivel doar pa nteic de formalizare a domeniului subiectivităţii, s-a putut totuşi ajunge la formularea unor principii de funcţionare a psihicului, a legilor de elaborare a asociaţiilor ... cu valabilitate deplină şi în zilele noastre. Pentru majoritatea gânditorilor suf letul era o parte a naturii, a cosmosului, unde putea fi identificat şi de unde era extras pe urmă cu forţa divină a minţii. Acest lucru a fost totuşi realizat, spre deosebire de situaţia frecvent întâlnită şi astăzi când, deşi psihologia are constituită d eja o paradigmă a ei proprie şi este declarată oficial ca domeniu de cunoaştere ştiinţifică - cu tot ceea ce înseamnă categorii conceptuale fundamentale şi tehnologie investigativă de specialitate, totusi în „grădina” ei se găsesc atâtea buruieni şi ierbur i otrăvitoare a căror încadrare epistemologică ridică dificultăţi serioase.

Matematicianul Gr. Moisil (1971) spunea că în istoria oricărei ştiinţe este necesară nu numai interpretarea conceptelor sale de bază, ci şi aplicarea şi înţelegerea acestora , care, în anumite momente critice, poate fi chiar o scuză pentru eventuale rătăciri situaţionale ale investigaţiei ştiinţifice. În această ordine evocarea dimensiunii istorice a psihologiei poate fi argumentată nu doar prin evoluţia sa paradigmatică, nu doar prin maniera construcţiei sale formale, prin actualizarea şi reactualizarea teoriilor anterior elaborate, ci şi prin aplicaţiile realizate, prin considerarea efectelor acestor aplicaţii asupra conştiinţei oamenilor. Acolo unde este necesar, metodologiile ima ginate se pot completa cu altele noi, proprii unor domenii de cunoaştere apropiate sau înrudite psihologiei, care să facă domeniu accesibil şi mai uşor de cunoscut. În acest sens a fost invocată necesitatea raportării paradigmelor de suport ale cunoaşterii ştiinţifice la morală, la sursa primară a oricărei activităţi ştiinţifice, care îl leagă pe om de natură şi de semeni, îi alimentează pasiunile, sentimentele. Acest recurs este necesar înţelegerii din perspectivă istorică şi umanistă, mai înainte ca domen iul să devină steril şi îndepărtat de viaţă. Nimeni nu s-a născut un învăţat, dar a ignora însemnătatea experienţei înaintaşilor, a valorii umane a progreselor realizate, este de cel mai prost augur pentru domeniul respectiv de cunoaştere. În acest sens ni velul tehnologic şi metodologic în sine atins la un moment dat nu este încă o garanţie a eficienţei investigaţiei ştiinţifice, ci poate fi abia un bun pretext de dezumanizare, de compromitere a omului în faţa naturii şi a semenilor, a societăţii. Recursul la această morală este binevenit în perioadele de criză, de reorganizare strategică, de potrivire a investigaţiei cu problemele curente ale vieţii, cu practica.

În fiecare epocă istorică în parte au existat situaţii confuze, unele aşa-zise *puzzle*-uri caracteristice, generatoare de „rupturi” epistemologice în sistem, de frângeri şi completări a unor verigi de susţinere a domeniului de cunoaştere ştiinţifică. Deseori acestea au fost însoţite de veritabile „complexe de conştiinţă”, de reaşezare şi reorganiza re a ramurilor de suport ale paradigmei, de completare articulată a celor vechi, pe măsura condiţiilor schimbate. Trecutul îndepărat al psihologiei a dat ocazie de multe ori producerii unor fenomene de „ruptură” şi regrupare însuficient explicate, cum ar f i modul în care este îndeobşte interpretată perioada imediat următoare epocii antice, care a durat circa un mileniu şi jumătate. Ea este explicată deformat şi dramatizat în acord cu accepţiunea şi nivelul de dezvoltare actual al cunoaşterii ştiinţifice. Ce ea ce atunci s-a manifestat ca o veritabilă anulare a vechiului spirit ştiinţific şi cultural elen, antic, ca o avansată disoluţie a cunoaşterii ştiinţifice, din perspectva epistemologică de astăzi înseamnă cu totul altceva, adică o patrundere în întunecim ea epocii feudale, dominată de ideologia scolasticii exercitată pe

ruinele spiritualităţii atât de bogate a epocii antice. Puţine iniţiative istorice vin să scoată în evidenţă vidul de credinţă al epocii antice, limitate doar la un nivel de reprezentare conceptuală panteică, neputincios să susţină progresul preconizat de gânditorii antici. A fost nevoie atunci de iniţierea unui nou început, de o completare a paradigmei cunoaşterii ştiinţifice, a celei psihologice în particular, cu elemente de susţinere pozitivă cu reazem în conştiinţa religioasă a oamenilor, în credinţa creştină. Pentru aceasta a fost nevoie de soluţionarea unor *puzzle*-ri caracteristice acelei epoci, deseori însoţite de "rupturi" dramatice cu trecutul, indispensabile asanării terenului necesar dezvoltării societăţii, dezvoltare în care credinţei creştine i-a revenit un rol tot mai important. Este vorba de edificarea unui suport nou în paradigma cunoaşterii psihologice, bazat pe implicarea credinţei creştine, indispensabil realizării unor funcţiuni ingenioase dintre tradiţia gândirii antice şi cea orientală, dintre vechile rânduieli antice si cele noi, când, la acea vreme, populaţiei de rit ebraic i-a revenit un rol aparte, mediator.

Viaţa spirituală din acea vreme se mutase la Alexandria, centru cultural şi ştiinţific, unde s-a realizat un amestec de culturi şi populaţii cu tradiţii greceşti, egiptene, evreieşti, siriene ş.a. Alexandria devenise un centru cultural şi ştiinţific, cu grădini zoologice şi botanice, cu un *Mouseion,* a lui Ptolemeu, pe măsura Academiei lui Platon, unde s-au adunat înţelepţii şi savanţii lumii. Ordinea aristocratică elenă a dispărut de acolo şi în locul ei a apărut conglomeratul spiritual alexandrian, un nou *puzzle,* dominat de concepţii fanteziste şi extravagante, încărcat cu numeroase superstiţii, dar cu interes pentru sufletul individual, pentru destinul acestuia după moarte. Alexandria a fost locul unde au apărut mugurii pornind de la care vechea paradigmă antică, panteică, asupra explicării vieţii sufleteşti sau psihice a putut să-şi completeze necesara verigă lipsă. Aceasta s-a întâmplat prin individualizarea credinţei divine, panteice deja existente cu una creştină. A fost o implinire realizată prin descoperirea credinţei în Dumnezeu, iniţiată de un reprezentant de seamă a acestui loc şi a acestei perioade, cu numele de Philon.

Despre Dumnezeul lui Philon se spunea că a fost unul imuabil, imens, etern şi omniprezent în tot ceea ce există pe Pământ şi sub Soare. Cu acest punct de plecare a fost edificată o concepţie nouă, necunoscută în antichitate, cu luarea în considerare a transcendenţei peste generaţii a experienţei sociale. Era vorba de o transcendenţă mediată prin idei, îngeri şi arhangheli, care acţionau asemenea unor forţe abstracte, ale Atotputernicului. În acest fel s-a conturat o nouă eră de înţelegere şi explicare a psihicului, care va raporta dinamica fenomenală a vieţii psihice la dogma credinţei creştine. Sub aura acesteia au activat gânditorii şi "grădinarii„ epocilor medievale care au urmat. Acest tip de ‚grădinar" nu este încă un om de ştiinţă propriu-zis, dar aplicaţiile lui privesc conştiinţa credincioşilor, se confundă cu cele ale viitorului domeniu de cunoaştere al psihologiei. „Grădina" este a slujitorilor Domnului, indiferent dacă aceştia sunt iobagi sau feudali, preoţi, cărturari sau meşteşugari.

Epocile care au urmat au purtat semnul scolasticii, o concepţie filozofică subordonată credinţei creştine. Pentru majoritatea reprezentaţilor gândiri scolastice cunoaşterea sufletului sensibil, precum şi a funcţiilor superioare ale raţiunii, putea fi realizată doar prin înălţare spre divinitatea lui Dumnezeu Era o înălţare în care lumina sufletului era atestată prin adevăruri ştiinţifice, estetice şi morale. Paradigma gândirii psihologice se completează aici dintr-o nouă perspectivă, în care viaţa sufletească este făcută dependentă în întregime de divinitate. Pentru a exista, sufletul se foloseşte de corp, adevărul din operaţiile matematice ale minţii este un produs a intervenţiei divinităţii, al înţelepciunii acesteia. Graţiei unei experienţe interioare a

fost admis că sufletul se poate întoarce spre sine, când reflectarea realizată devine act de conştiinţă. Cu toate limitele sale, în scolastică se află totuşi începutul realizării unei „rupturi" epistemologice definitive cu trecutul antic. Găsim aici începutul edificării unei noi paradigme, mai complete, asupra vieţii psihice. Ea a fost asumată în ideologia oficială a bisericii, de explicare prin credinţă a vieţii psihice.

Interesant pentru o ulterioară „ruptură" epistemologică a fost ceea ce s-a întâmplat în istorie în timpul Renaşterii, Aceasta s-a realizat pe fondul unei crize puternice şi profunde a societăţii medievale, care s-a manifestat pe mai multe nivele, începând de la cel al omului concret, ca o încercare de revalorificare a propriilor lui energii fizice şi spirituale, şi s-a continuat la cel al relaţiei dintre biserică şi noul stat modern. Fenomenul a fost însoţit de frământări sociale diverse, pe care scolastica anterior le refulase. Se anulează concepţia conform căreia omul este produsul unei creaţii divine, au loc descoperiri care clatină ordinea până atunci echilibrată a relaţiilor dintre biserică şi o societate dominant agrară. În "grădina" vieţii subiective renascentiste au avut loc importante prefaceri. Locul grădinarului ascet, medidativ şi contemplator al spontaneităţii şi a liberului arbitru - propus anterior ca novator de credinţa creştină - acum este luat de un altul activ, interesat de cunoaşterea fenomenelor naturale, a celor dependente de voinţa şi dorinţa acţiunilor sale transformatoare, cu interes deschis faţă de exploatarea resurselor naturale. Paradigma explicării vieţii sufleteşti se completează cu un nou element structural, unul bazat pe o altă putere statală diferită şi complementară celei bisericeşti. Această putere era una distinctă şi mai rafinată, dobândită pe baza productivităţii materiale, a omului concret. Se trezeşte interesul pentru detaliile vieţii cotidiene, pentru determinarea morală a conduitelor oamenilor. În mintea lor se va păstra vechiul interes pentru transcendenţă, pentru eternitatea valorilor umane, realizată însă nu prin contemplare, nu doar prin predicarea unei speranţe iluzorii, ci prin postularea şi susţinerea unei metafizici active a realului, a uneia care a admis îndoiala, dualitatea, în ordinea deductivă raţională a înţelegerii existenţei sociale.

Renascentismul a fost totuşi vremlnic şi acolo unde a putut s-a extins ca un spirit pozitiv, cu o veritabilă iluminare spirituală, spre diverse domeni i noi ale ştiinţelor naturii şi a celor sociale. „Lumina" de atunci dăinuie şi astăzi şi se manifestă ca o deschidere îndreptată spre domenii interesante pentru viaţa omului concret, realizată prin decantarea experienţei umanităţii. „Iluminarea" s-a manifestat printr-o deschidere spirituală crescută spre cunoaşterea istoriei naturii umane, a gândirii omului concret, realizată în detrimentul înălţării acestuia întru credinţă spre puterea divină a lui Dumnezeu. De aici a rezultat un interes crescut pentru politică, pentru umanitate, pusă în funcţiune într-un stat modern, cu tot mai pronunţate note naţionale. S-a născut un noul raţionalism, s-a deschis o nouă perspectivă de interpretare a fenomenelor naturale şi a celor sociale, cartezianismului i s-a dat prioritate în explicarea omului şi a naturii sale. Viaţa sufletească a putut fi din nou regândită, ca făcută după o mecanică mai perfecţionată, substanţa subiectivităţii se redimensionează, sunt implicate in studiul ei instanţele neuronale de suport. Problema raportului suflet-corp dobândeşte dimensiuni concrete. În centrul preocupărilor cercetătorii iluminişti ai perioadei secolului al XVII şi al XVIII-lea se aflau probleme fundamentale ale fizicii, ale apariţiei şi evoluţiei vieţii, idei înnobilate de creaţii le unor savanţi cum au fost Newton şi Lavoisier, un Bouffon sau Linne, un Bonnet, La Mettrie, Leibniz, Rousseau ş.a.

Dar ce să facă acest „iluminist" astăzi în psihologie ? La ce este buna veriga acesta pentru completarea paradigmei cunoaşterii psihologi ce ? O spune însuşi părintele filozofiei moderne. I. Kant: „Iluminismul este ieşirea omului din starea de imaturitate de care este el

însuşi vinovat. Imaturitatea este incapacitatea de a te servi de propriul intelect fără îndrumarea altcuiva. Te faci vinovat de această imaturitate atâta vreme cât cauza ei nu este neputinţa intelectului, ci lipsa fermităţii şi curajului de a te folosi de el fără îndrumarea altcuiva. *Sapere aude !* Să ai curajul de a te folosi de propriul intelect! Iată deci deviza iluministului" (I. Kant cf. K.R. Popper p. 143), plină de învăţăminte pentru ceea ce poate face astăzi un psiholog în „grădina" sa.. Este o pretenţie a societăţii contemporane faţă de psiholog şi psihologie, de a se *autoelibera prin cunoaştere*, unde este corect să se spună că „ideile noastre noastre sunt forţe care influenţează istoria" (idem p. 149), cu care „privesc în îndepărtare cu obiectivitate, spre a expedia „tagma ghicitorilor acolo unde l e este locul – în iarmaroace" (idem p. 150). În spiritul „iluminist" de atunci, ceea ce-i trece omului în minte şi suflet poate influenţa lumea din jur, măcar şi prin contrast, în raport cu cei care n -au nimic în minte şi nici în suflet. S-a descoperit că dezvoltarea oricarui domeniu de cunoaştere are cauze morale. „Ştiinţa fără conştiinţă duce la ruinarea sufletului" - spunea încă de atunci Rabelais.

4.2. Deschideri şi limite pentru raţionalismul paradigmei psihologiei

La sfârşitul secolului al XIX-lea paradigma psihologiei se completa din tot mai multe părţi cu noi elemente de structură, care începeau să se articulze între ele. Ele anunţau întemeierea şi perpectivele favorabile ale unei discipline ştiinţifice de sine stătătoare, a psihologiei. Terenul acesteia era însă insuficient conturat, fiind pregătit conceptual şi metodologic minuţios din domeniile învecinate. Totul se aduna în jurul unui nou raţionalism, cu fundamente filozofice profunde, unde se valorificau numeroase şi importante progrese realizate în domeniile conexe ale ştiinţelor naturii. Mult mai puţin se impun eau aici aceste realizări ca fapte culturale, ca realităţi de conştiinţă, religioasă. Dimpotrivă, îşi făcea loc o tot mai puternică tendinţă conform căreia progresele din domeniul cunoaşterii ştiinţifice erau contrapuse concepţiilor religioase, credinţei c reştine, fundamentelor teologiei. În această ultimă instanţă ar fi fost necesare realizarea unor sinteze cu valoare istorică, de evaluare a acumulărilor realizate şi din această perspectivă, cu aceeaşi însemnătate pentru apariţia şi dezvoltarea psihologiei.

Naşterea psihologiei s-a realizat pe fondul noului raţionalism al secolului al XIX-lea, de sorginte kantiană, receptiv la progresele realizate atunci în domeniul ştiinţelor naturii, la cele care aduceau fundamente noi, din fiziologie sau neurologie, nece sare pentru explicarea fenomenului reflectării, pentru descrierea dinamicii vieţii subiective. Pentru ca reflectarea să se producă, au fost formulate condiţiile prealabile, cele necesare existenţei unor „forme" sau structuri *(a priorice)* care să se raporteze la subiect, la intuiţia sensibilă, pe de o parte, şi la gândirea acestuia, pe de altă parte. Reflectarea conştientă a fost considerată dependentă de existenţa prealabilă a acestei realităţi, ca una existentă „în sine" şi diferită de cea reflectată gândit, ca „pentru sine". De asemenea, intuiţia sensibilă a subiectului a fost considerată oarbă fără concept, fără intervenţia cuvântului, după cum şi gândirea, fără intuiţia sensibilă, era ceva condamnat să funcţioneze în gol. S-a mers chiar mai departe şi s-a evidenţiat faptul că intuiţia sensibilă, ca o condiţie prealabilă a cunoaşterii (senzoriale şi raţionale), implică existenţa unui „eu", activ, cu substanţialitate subiectivă, care se sintetizează aperceptiv ca „experienţă internă" spre a transcende pest e generaţii. „Eu"-l este cel care le gândeşte, care le

judecă pe toate, pentru care au fost formulate totodată unele limite între care poate fi în acelaşi timp judecător şi judecat, între care poate fi actor pe scenă şi totodată spectator în sală. Sunt limitele indicate (cf. Mueller 1960) ca fiind cele proprii pentru pozitivismul unei raţionalităţi fundamentale pentru naşterea şi dezvoltarea ulterioară a psihologiei – în care iniţiatorul acestui raţionalism, I. Kant, nu a crezut niciodată. Cu respect însă pentru istoria milenară a societăţii omeneşti, acestui „eu" Kant i-a recunoscut dimensiunea eternă şi absolută, ca dependentă de un imperativ moral, de cel dumnezeiesc.

Acest raţionalism s-a completat ulterior cu un altul, de sorginte hegeliană, pentru c are reflectarea conştientă este un produs natural, rezultat al unei construcţii cognitive individuale, ale unui „sine", elaborat în raport cu obiectele pe care subiectul le cunoaşte. În accepţiunea lui Hegel omul este o fiinţă cunoscătoare, *o spiritualitate pentru sine*, care reflectă obiectele cu ajutorul gîndirii. Poate s-o facă pentru că activitatea sa spirituală este condusă de conştiinţă, care îi deschide poarta spre înţelegerea abstractă, spre înţelegerea unei dinamici spirituale dialectice aparte, de cunoaştere a realităţilor fizice, biologice şi istorice în care trăieşte. Dialectica hegeliană este de sorginte heracliteană, cu o importanţă centrală dată contradicţiilor şi rezolvării acestora. În aceste contradicţii şi în depăşirea lor se află motorul dezvoltării societăţii omeneşti. Contradicţiile sunt generate din confruntarea subiectului cunoscător cu lumea, cu cea naturală şi cea socială. Este o lume în care omul este interpretat ca o fiinţă socială care îşi clădeşte acolo propria sa identitate, pro pria sa istorie. Pe de o parte, omului i se recunoaşte apartenenţa la natură şi paşii realizaţi pentru a se detaşa de ea, pe de altă parte sunt luate în considerare efectele alienante ale civilizaţiei şi progresului social. Ambele sunt generatoare de contr adicţii, pe care omul trebuie să le învingă. Din această confruntare rezultă un Om Dumnezeu, un om cuceritor al lumii şi obiectelor, un stăpân al „cunoaşterii absolute", cu implicaţii deopotrivă antropologice şi cosmologice.

Raţionalismul hegelian a fost o reuşită a cunoaşterii, cu influenţă favorabilă asupra cunoaşterii ştiinţifice, cu deosebire asupra celei psihologice, unde omului i se dădea şansa de a sparge limitele propriei sale condiţii fizice şi sociale până atunci îngrădite. O putea face pentru că individualitatea umană a ajuns o expresie a concretului universal, expresie care, în cele mai diverse situaţii, putea deja să se detaşeze de cauza sa morală originară, de unde să treacă pe planul abstractului. Cu alte cuvinte, individualitatea concretă a p utut fi reprezentată în cadrul unui organism corporal, a existenţei omului în natură, neantrenat în rezolvarea contradicţiilor de diferite feluri ale acestei existenţe sociale. Prin implicarea în rezolvarea contradicţiilor vieţii ia naştere un „eu", ca gen erator de activitate spirituală, de reflectare subiectivă, realizată prin angajarea unor raporturi spaţio-temporale tot mai conştiente. Reflectarea obiectelor din jur se realizează prin raportare la acest „eu", ca o realitate de conştiinţă care acţionează asupra organelor de simţ şi care nu dispare odată cu pierderea conştiinţei. De asemena, existenţa acestui „eu" se păstrează contrar marii variaţii stimulatorii a obiectelor de reflectat, individualizate cu ajutorul conceptelor. Acest „eu" se defineşte prin sine, prin puterea sa de a-şi uni elementele cu concretul universal, de a avea în acelaşi timp conştiinţa separată a înţelegerii fiecăruia. Întregul mecanism este conceptuual şi este suportat de relaţia dintre limbaj şi gândire, inseparabile una de alta. Limbajul este, pentru Hegel, o concretizare a sensului universalului, a puterii absolutului, concretizare care se produce prin inter-comunicare, prin care „eu"-ul se completează cu dimensiunea lui „noi", unde conştiinţa „eu"-lui individual este întotdeaun a cu ceva mai puţin decât cea a lui „noi", a ceea ce se reflectă şi în conştiinţa altora. Aceasta este mereu o sursă de a exalta „inimile" şi de a genera în ele idealuri care altfel, doar individual, s-ar risipi fără rost. Prin conştiinţa sa individualul

ajunge multiplicabil la înfinit, într-un „tot” spiritual, dumnezeiesc, ca ceva în sine, diferit dar solidar cu realitatea inconjurătoare.

Acestui raţionalism kantian şi hegelian idealist, care au recunoscut esenţa religioasă a omului, i s-a opus un altul materialist, formulat de K. Marx şi F. Engels, care a negat-o. Raţionalismul materialist a fost cuceritor, clădit pe baza manevrării a două fetişuri, ambele deprinse şi asimilate cu uşurinţă într-o parte întinsă din Europa de Est a începutului de veac al XX-lea. Acesta va deveni ulterior fundamentatul teoretic al revoluţiei populare din viitoarea Rusie Sovietică (şi pe urmă în Asia), cu consecinţe psihologice asupra vieţii şi gândirii oamenilor. În respectivele ţări acesta s-a impus ca ideologie de stat, a unei alte ordini sociale, opusă celei clădite până atunci de predecesori pe bază de credinţă. Succesul acestui raţionalism materialist s-a realizat prin a înălţarea aceluiaşi om concret deasupra naturii, unde, în bună sfidare a Sf. Augustin, i-a luat locul divinităţii, celui din Ceruri - omul fiind făcut Dumnezeu. Fetişul aflat la baza acestui raţionalism a constat dintr-o abilă substituire a determinismului natural-istoric al vieţii sufleteşti – inclusiv a esenţei sale religioase - cu cel social istoric.

Omul reprezentat de filozofia marxistă, este un ateu, căruia i s-a permis să devină Dumnezeu, cel din Cer, i s-a permis să ia locul sfinţilor din cărţile biblice sau din biserică, într-o instituţie care a considerat-o de prisos. El vroia să trăiască pe Pământ şi nu în Cer, nu a avea nevoie de preot ci de proprii săi activişti care să-i garanteze integritatea morală, fără a i se impune alte criterii de acces în Rai. Paradigma clădită pe baza acestei concepţii are unele particularităţi aparte. Ea nu neagă rolul psihologiei, ci dimpotrivă o susţine, cu condiţia de a se subordona acestei concepţii, acestei ideologii.

Raţionalismul materialist îşi cauta sprijin pe o anumită ordine statală. Raţionalistul de acest fel se revendică a fi un cetăţean de vază al cetăţii, al cărui statut a fost formulat deja în lucrarea “Cetatea Soarelui”, a lui Th. Campanela (1588-1639). „Cetatea Soarelui” va deveni germenele viitorului stat comunist, un model de o rară atractivitate care funcţionează pe baza suspendării cuceririlor raţionale ale gîndirii de până atunci. Aici forţa dumnezeiască, divină, din Ceruri, de reglementare a rânduielilor lumeşti, cu natura şi semenii, a fost adusă pe Pământ, a fost înmânată statului, reprezentanţilor acestuia. Intră acum în funcţiune mecanismul de funcţionare a celui de al doilea fetiş, imaginat în spiritul mai vechii *utopii*, al împăcării ordinii bisericeşti a credinţei creştine cu cea a statului modern, un ideal pentru care episcopul englez Th. Morus (1478-1535), la acea vreme fusese decapitat. Tot de atunci au fost formulate de Machiavelli principiile organizatorice ale statului modern, separat de puterea bisericească. În aceste lucrări au fost formulate premisele subiective ale unei alte fericiri, a celei pământeşti, dominată de vraja banului, de magicieni fără biserică, realizată prin eliberare de orice credinţă, de orice ordine morală, de subordonare la vreun criteriu valoric. Lucrările acestor înaintaşi au fost interesante, au valoare istorică, au pus bazele unei noi erezii, moderne, realizată prin dizolvarea credinţei în absolutul ordinii statale girate de puterea divină şi substituirea acesteia cu proclamarea atotputerniciei voinţei puterii populare, una fără credinţă în Dumnezeu, coborâtă la nivelul aparteneţei etnice a oamenilor.

Promovarea unui raţionalism fără credinţă a echivalat cu negarea sau anularea trecutului îndelungat de acumulări de valori spirituale, pe baza căruia anterior acesta s-a clădit. Soluţia propusă n-a fost un apanaj exlusiv al filozofiei marxiste. Chiar tărâmul german, italian sau francez, leagăn anterior al credinţei creştine, a devenit propice pentru naşterea şi dezvoltarea uneia dintre cele mai agresive tendinţe de gândire, a celei de susţinere

a ideologiei naţional-socialismului german. Acesta s-a inspirat deopotrivă în filozofia lui Nietzche, în cea a lui Schopenhauer ş.a. Ideea supraomului, a purităţii rasiale şi etnice corespundeau unor idealuri naţionale cu mare atractivitate în rândul oamenilor, cu influenţă asupra progresului ştiinţific şi tehnic. La baza acestora s-a aflat o paradigmă care, în instanţa iniţială, a asigurat naşterea psihologiei ca ştiinţă de sine stătătoare şi ulterior a constituit suportul pentru progresul realizat în diverse domenii ale cunoaşterii ştiinţifice. Abia la negarea legăturilor acestei paradigme cu credinţa în Dumnezeu, cu esenţa religioasă a omului, s-au creat premizele deturnării direcţiilor ei de dezvoltare şi implicit a devenit suport pentru ideologiile de tip marxist şi nazist. Evenimentele conflagraţiei celor două războaie mondiale şi altor conflicte care s-au declanşat au la baza lor mobiluri şi mecanisme psihologice, care nu sunt străine de completarea pe care paradigma raţionalismului secolului al XIX-lea a adus-o cunoaşterii psihologice. Este necesară însă precizarea că din aceasta cunoaştere a fost sustras fundamentul moral-religios al omului. Ideologiile care coboară idealurile oamenilor la nivelul viscerelor, al sângelui etnic îşi au suportul în raţionalismul acestei paradigme, care în instanţa iniţială a asigurat progresul tehnico-ştiinţific, dar care, în faza următoare, ruptă de esenţa religioasă a naturii umane, este în stare să genereze drame pentru existenţa umană şi pentru psihologie. De altfel, se ştie că în respectivele state comuniste şi fasciste cunoaşterea psihologică a beneficiat de o substanţială susţinere materială şi umană până în momentul când ele au degenerat în totalitarism, când a intervenit o tendinţă sociologică de izolare de restul comunităţilor şi sistemelor sociale, izolare în care să poată fi cât mai bine înmormântate eşecurile sistemului respectiv şi la fel şi suferinţele oamenilor.

4.3. „Prezicerile" şi paradigma psihologiei

Problema direcţiei euristice a cunoaşterii ştiinţifice psihologice a fost formulată în condiţiile în care, din cele mai îndepărtate vremuri, de la ea s-a pretins realizarea de predicţii, de „preziceri". Orice predicţie însă, de fiecare dată, a însemnat o depăşire a ordinii raţionale a vremii, o abatere de la rigorile ordinii materiale şi a celei sociale, de la fundamentele sale conceptuale. Punctul de plecare al predicţiei este un raţionament deductiv consacrat, care se completează însă cu un altul euristic, ce nu mai ţine cont de ordinea de până atunci stabilită a lucrurilor, găseşte acolo o „scurtătură" pentru a da naştere unui alt raţionament în care elementele sunt procesate în alt fel. Abaterea este realizată pe baza noilor cunoştinţe dobândite, cu implicarea unor noi elemente considerate sau descoperite, nu independent de nevoia socială de a recepţiona predicţia respectivă.

Aşa a fost în antichitate, la fel este şi acum. Se vorbeşte puţin de faptul că, la acea vreme, Aristotel însuşi era un apropiat „sfătuitor" şi „prezicător" pe lângă împăratul Alexandru Macedon, pe care-l însoţea în expediţiile sale armate, şi de a cărui armată s-a folosit pentru colectarea de materiale ştiinţifice din locurile străbătute. Prezicerile lui Thales, de mai înainte, în privinţa vremii, au născut în mintea agricultorilor intenţia de a-l angaja spre a-l determina să facă treaba cu regularitate în folosul oamenilor. Destinele oamenilor, ale comunităţilor, s-au raportat la prezicerile învăţaţilor vremii, a căror gândire face parte din „trecutul" îndepărtat al psihologiei. Aceste predicţii erau interesante pentru

cei din fruntea societăţii, deopotrivă pentru cei din stratul de jos, pentru plebe. Cei ce le făceau îşi asumau o imensă responsabilitate, interesul pentru preziceri păstrându-se până în zilele noastre.

În evul mediu prezicerile au devenit un har divin, instituţionalizat, care n-a mai fost lăsat la voia întâmplării, beneficiind de o încadrare religioasă creştină, scolastică. Cei care o făceau erau parte a unei suprastructuri instituţionale, a bisericii, unde era tezaurizată întreaga ştiinţă şi cultură de dinainte, a antichităţii. Pentru judecăţile şi „prezicerile" lor un Sf. Augustin sau Th. d'Aquino au fost trecuti alături de sfinţi, pentru că au avut puteri divine. O întreagă armată de preoţi se afla în slujba învăţăturii şi puterii divine, a lui Dumnezeu, a cărei graţie trebuia să o dobândească şi să o împărtăşească enoriaşilor, ca trimişi pe Pământ al acestuia. „Prezicerile" făcute în afara acestui context, în afara paradigmei gîndirii psihologice a repectivei epoci, reprezentând un determinism diferit, riscau să fie considerate ca erezii şi să fie sancţionate pe măsură. Istoria păstrează în memorie momente şi persoane care au plătit scump pentru vederile lor diferite, pentru a fi „prezis" producerea lucrurilor după o altă ordine, după o altă legitate (cazul lui Giordan o Bruno, de exemlu). Alţii au făcut-o „de mână" cu ordinea evlaică – cum a fost cazul lui Descartes, ordine pe care a înfruntat-o şi a depăşit-o „din interior". „Prezicerile" lui Descartes s-au referit la o perspectivă reflexologică diferită asupra vieţii sufleteşti, la modul de a voi şi de a gândi al oamenilor, la pasiunile acestora, care pâna atunci erau puse doar pe seama divinităţii.

Raţionalismul secolului al XVIII-lea şi al XIX – lea a adus cu sine o perspectivă de integrare mai largă, de înţelegere superioară a fenomenelor naturale şi sociale, inclusiv a celor sufleteşti, aducând o emancipare în plus în conceperea şi valorificare progreselor realizate. Legea căderii corpurilor a lui Newton din fizică a fost depăşită de o mişcare ondulatorie a corpusculilor fizici a lui Maxwell, a fost pe urmă descoperit atomul. Viaţa psihică nu mai putea fi explicată doar după un mecanicism simplist, maşinist. Când în neurofiziologie s-a descoperit că viteza de deplasare a impulsului în nerv este limitată, diferită de cea a luminii, dependentă de proprietăţile structurale ale celulei nervoase, contribuţia a fost ascunsă o vreme „sub preş". Fără a se mai întoarce împotriva descoperitorului, „prezicerea" sau descoperirea a deschis de fiecare dată o poartă spre conştiinţa omului, spre credinţa cunoscătorilor, a specialiştilor. Fără această poartă deschisă de fapt predicţia nu ar exista. Când mai târziu Herz a descoperit undele care îi poartă azi numele, descoperire care stă la baza întregii lumi civilizate, el a declarat că a descoperit nişte unde care nu sunt bune la nimic. Credinţa comunităţii lumii fizicienilor şi electroniştilor, a consumatorilor undelor de acest fel, este astăzi diferită. Ca să fii autor şi în acelaşi timp consumator al propriei tale descoperiri sau „preziceri" este problema cea mai dificilă a epocii.

Cu psihologia s-a intrat în linie dreaptă abia începând cu secolul al XX-lea, când tot mai multe ramuri ale acesteia au dobândit o fundamentare experimentală. Acum se constituie marile curente de idei, gestaltismul, reflexologia şi behaviorismul, care completează *paradigma* de bază a psihologiei realizând o etapă importantă în maturizarea ei ca domeniu de cunoaştere de sine stătător. Aplicaţiile ei însă nu s-au sfârşit cu reuşita aducerii şi reproducerii fenomenului de reflectare senzorială în laboratorului lui Wundt, cu descrierea legilor de care acesta ascultă; nici când obiectivele ei multiplicate au fost preluate în alte centre universitare germane şi europene. Până când aceste rezultate să

devină fapte de conştiinţă, de credinţă, asemenea celor religioase, drumul a fost mult mai lung. Cu nimic diferit de celelate progrese, realizate în alte domenii de cunoaştere, naturale sau sociale, sub influenţa paradigmei aceluiaşi raţionalism, şi-au făcut apariţia o serie de tendinţe sociologice naţionalist-socialiste în Germania, comuniste în Rusia. Ele au fost trăite la nivelul conştiinţei oamenilor tot ca fenomene de credinţă - iniţial entuziastă şi avand o putere de agregare a a oamenilor în jurul respectivelor idealuri. Efectele acestor tendinţe sociologice, degenerate în naţionalim fascist sau totalitarism comunist. n-au nici o legătură, fiind chiar opuse experienţei ştiinţifice acumulate până atunci pe baza unor paradigme mai puţin închegate, cum ar fi cea specifică scolasticii, conform căreia timp de mai mult de un mileniu cunoaşterea ştiinţifică aproape s-a suprapus peste concepţia creştină.

La începutul secolului al XX-lea lucrurile se prezintă diferit. Poate fi invocat cazul lui I.P. Pavlov, care a fost onorat cu premiul Nobel pentru medicină, pentru descoperirea metodei reflexelor condiţionate de a realiza „preziceri" la nivelul vieţii psihice. Descoperirea a fost făcută în spiritul noului raţionalism, prin care s-a realizat o completare ingenioasă a *paradigmei* de fundamentare a ştiinţei psihologiei. Descoperirea lui Pavlov a însemnat o poartă importantă deschisă spre lumea vieţii sufleteşti, spre domeniul cunoaşterii ştiinţifice a psihicului. Viaţa psihică a fost identificată la nivelul secreţiilor gastrice stomacale, fapt care a însemnat realizarea unei perspective noi de înţelegere şi de explicare a substanţei subiective a psihicului. Prin aceasta substanţa vieţii psihice a devenit o lume comparabilă cu substanţa secvenţei chimice sau fizice a naturii. Deşi tot mai mulţi oameni credeau în descoperirea sa şi primea pentru asta laurii celui mai înalt premiu ştiinţific, Pavlov, descoperitorul, continua sa se indoiască de ea. Gândirea „prezicătorului" persevera să pună reacţia condiţionată în ghilimele, acea sta reprezentând o „secreţie psihică", parte a unei realizăţi fiziologice, a biologicului, în care vroia să se păstreze şi să se „închidă".

Accesul euristic spre domeniul substanţei subiective a secreţiilor gastrice, cu descrierea legilor şi regulilor după care se produce fenomenul condiţionării, a fost posibil din perspectiva noului raţionalism. Însă când, în cazul lui Pavlov, s-a pus problema aplicării teoriei lui la nivelul conştiinţei oamenilor, acest lucru a trebuit făcut conform cu ideologia statului dominant, în spiritul credinţei în respectiva ideologie, care nu mai era în acord cu raţionalismul de origine al respectivei teorii. Condiţionarea pavloviană avea limite aplicative într-un sistem social unde „eu"-l individual era subordonat unor imperative morale potrivnice credinţei creştine, care s-a clădit pe o prăpastie dintre evoluţia natural istorică a comportamentului şi determinarea social-istorică a acestuia. Între un asemenea om şi câinele de experienţă al lui Pavlov - pe care s-a probat fenomenul condiţionării („prezicerii") - mai rămân doar asemănările, deosebit de atractive; însă sunt suspendate valenţele diferenţiale dintre ei, dintre „eu"-l uman şi viaţa psihică a câinelui, dintre muncitorul din fabrică şi animalul domesticit şi pus la jug. Pavlov nu a avut de ales, fiind nevoit să se păstreze închis în cercul său iniţial de fiziologi şi să stea departe de propria descoperire, pe care să o considere ca pe o eroare de evaluare a sistemului din care făcea parte. Nici un moment n-a admis că reacţia salivară a câinelui, animalul său preferat de experienţă, este produsul deformat al domesticirii şi nu unul al evoluţiei natural-istorice. S-a afundat singur în această eroare, cu iniţiativa sa de a da naştere la o nouă psihologie pe fundamente fiziologice. Contribuţiile sale pe această din urmă linie de gândire, opuse raţionalismului iniţial, ca parte a ideologiei ordinii sociale comuniste - în

care formă a fost importată şi răspândită şi la noi în ţară - riscă în ultimii ani, contrar actualităţii sale, să fie date uitării. După 2500 de ani se păstrează riscul, ca şi în cazul lui Aristotel, ca odată cu apa murdară din covată să fie aruncat şi copilul

Prima linie a frontului cunoaşterii psihologice s-a comutat între timp spre microunităţile şi macrounităţile vieţii psihice, spre secvenţele motoare ale vieţii perceptive, spre unităţile computaţionale din sistemele neuronale din scoarţa cerebrală, spre reţelele de neuroni din sistemul amigdalian responsabili de viaţa afectivă, spre suportul molecular al engramelor memoriei, spre cele referitoare la ecologia vieţii psihice. Oricare din ele încap în întregime în raţionalismul actual al paradigmei psihologiei, ca aparţinând unui sau unor colective de cercetători din diverse centre universitare sau de cercetare din lume. Problema oricăror iniţiative sau programe de cercetare de acest fel, este ca, în final, rezultatele obţinute să conducă la aplicaţii interesante pentru cunoaşterea psihologică, să devină fapte de conştiinţă cu efecte pozitive asupra vieţii oameni lor, să se raporteze la credinţele fundamentale ale acestora, indiferent de religia de care ei aparţin. „Prezicerile" lui Pavlov, asemenea celor ale lui Aristotel de mai înainte, şi-au dovedit această aplicabilitate la nivelul conştiinţei oamenilor, au ajuns să domine mentalul unor vremi asemenea scolasticii, pentru ca din ele să se păstreze ceea ce este interesant de cunoscut pentru generaţiile care urmează. La vremea respectivă ideologia pavlovistă a fost apărată inchiziţional, asemenea credinţei creştine medievale. Paradigma de suport a psihologiei a dovedit deschidere şi a permis ca acest lucru să se întâmple, ca pe o cale proprie de a se sacraliza, de a-şi păstra valabilitate pentru generaţiile următoare.

Deschiderea epistemologică realizată de raţionalismului paradigmei psihologiei actuale se păstrează, atât în ceea ce întreprind cercetătorii aflaţi în prima linie de confruntare cu domeniul lor de cunoaştere, cât şi în ceea ce tinerii studenţi iscodesc incercând să-şi găsească identitatea profesională ca viitori cercetători. Ea rezistă imaginaţiei lor celei mai năstruşnice, în formularea ipotezelor propuse pentru explicarea problemelor dificile ale vieţii psihice; rezistă deopotrivă acţiunilor aplicative asupra conştiinţei oamenilor din domenii de cunoaştere doar înrudite, învecinate psihologiei, care pot fi oameni de cultură, scriitori sau artişti plastici. Este interesant cum această deschidere se păstrează la nivelul primar de reflectare conştientă, proprie „materiei" care poate oricând deveni obiect de aplicaţie ocultă a unor prezicătoare de iarmaroc.

„Ghicitul în palmă","în ghioc" sunt practici vrăjitoreşti de epocă posibile doar într-un sistem social unde cunoaşterea psihologică este deficitară sau insuficient de maturizată. La vremea când această practică a fost inventată, psihologia ştiinţifică nu exista. Acum simplul fapt că ea există nu exclude de la sine reînvierea unor practici vrăjitoreşti de epocă, a magiei lor albe. O cunoştinţă, lucrător în poliţie, îmi relata recent că are misiunea să depisteze sursa unor anunţuri la mica publicitate - a ofertelor unor „prezicătoare" bine tăinuite moral sub fetişul imaginii, foarte atractive din ziar, a unor persoane îmbrăcate în veşminte de stareţe de mănăstire. Pentru oricine cu bun simţ este revoltător or până unde se poate merge pe această linie. În sinea mea, totuşi, am acuzat mai puţin practicantele „de stradă" a acestei magii decât versiunea instituţională, a unora cu licenţă universitară, care, folosindu-se fără scrupule de autoritatea conferită de stat, sunt capabili să genereze oamenilor imense pagube materiale. Practicile de acest fel sunt mai greu de depistat, deşi suferinţele generate sunt incomparabil mai mari, şi se dovedesc adesea irecuperabile peste generaţii.

Paradigma cunoaşterii ştiinţifice a psihologiei dovedeşte largă permeabilitate faţă de practicile vrăjitoreşti de orice fel, inclusiv faţă de „prezicătorii" impostori cu sau fără licenţă universitară. Unii dintre ei pot compromite serios însăşi cauza morală a edificării unui domeniu de cunoaştere cum este psihologia. Aceasta însă nu într-atât încât să o poată clătina în fundamentele sale de bază, edificate în decursul diverselor epoci istorice. Alături de criteriul valoric, de promovare a creaţiilor, a „prezicerilor" cu putere de iluminare pentru eternitate a paşilor pe care îi urmează cunoaşterea ştiinţifică şi culturală, se mai află şi o imensă „grotă platonică", ce, respectând aceleaşi exigenţe de edificare a paradigmelor, este capabilă să-i cuprindă pe toţi cei pe care istoria trebuie să-i dea acolo uitării pentru totodeauna.

4.4. Identitatea psihologiei şi a psihologului

Oriunde în lume psihologia, împreună cu psihologul, au o identitate de apartenenţă. Aceasta este geografică, specifică unui anumit continent - european, american sau asiatic - la care se adaugă alte trăsături de identitate diferenţiale, ale ţării de care aparţine, a tradiţiei culturale sau spirituale, a opţiunii de a-şi fi exprimat adeziunea la anumite curente de idei, de a reprezenta o anume universitate, şcoală sau credinţă. Această identitate este a psihologiei de care aparţii, a psihologului care o practică. Dacă un psiholog, oriunde şi-ar fi făcut studiile, pentru a-şi dezvolta ulterior planurile de cercetare, de practică aplicativă începute la acea universitate sau la o alta, decide sa se întoarcă în ţara sa de origine, din acel moment acesta îşi declară deja o identitate proprie de apartenenţă, la o anumită psihologie, de un anumit fel şi nu altul. Psihologii şi psihologi cu două sau mai multe identităţi sunt mai puţin posibile, nefiind nici agreate. Sunt agreate doar programele de cooperare pe obiective mari de cercetare, unde identitatea de apartenenţă a participanţilor la program este păstrată, rămânând inconfundabilă.

Identitatea oricărei psihologii şi cea profesională a psihologilor este o problemă de raportare la paradigma lor de suport, care este implicit o raportare la trecut şi la istoria domeniului de cunoaştere ştiinţifică. Din această cauză problematica identităţii psihologiei şi a psihologului este foarte puţin flexibilă, suportă greu alte clasificări, o altă subordonare. La recentul Simpozinon Centenar de învăţământ psihologic la Universitatea Bucureşti (2006), şi anterior la cel de la Iaşi, cu un an înainte (2005), am fost surprins să-i găsesc pe psihologii invitaţi din Germania reţinuţi la insistenţa unor colegi de-ai mei de a-l declara pe W. Wundt şi anul 1879, an de înfinţare a primului laborator de psihologie, ca reper pentru naşterea psihologiei. Din discuţiile purtate, aveam să constat că, fără a-şi nega vreun moment identitatea lor germană, i-am găsit mult mai prudenţi decât era de aşteptat, pentru ei naşterea psihologiei însemnând ceva mai mult, ireductibil simplist la identitatea lor naţională germană, de apartenenţă şi nici doar la cea a lui Wundt, ca persoană. Fireşte, aprecierea era considerată ca un compliment, dar de care se fereau, profesionist, ca de o capcană. Am considerat că prudenţa şi reţinerea lor a avut la bază serioase raţiuni istorice şi metodologice.

Naşterea psihologiei ca domeniu de cunoaştere ştiinţifică de sine stătător şi autonom corespunde unui eveniment diferit de realizarea descoperirii în biologie a unei noi specii de animal sau plantă, peste care să se aplice din acel moment tăbliţa cu o anumită denumire, eventual în latină şi a autorului care a făcut descoperirea. Aşa cum mi s-a relatat, la Universitatea din Leipzig există un important muzeu unde personalităţii lui W. Wundt şi multiplelor lui contribuţii teoretice şi experimentale le este rezervat un loc distinct şi pe măsură. Un psiholog cu maturitate profesională nu admite epuizarea problematicii naşterii domeniului ştiinţific al psihologiei ca fiind redusă doar la activitatea unei singure persoane, fie ea chiar de etnia din care şi el face parte. Când ac est eveniment s-a întâmplat, desigur, a avut la bază o extensie paradigmatică mult mai largă, ireductibilă doar la o anume ţară, la o anume universitate sau personalitate, a şa cum se vrea deseori în diversele tratate şi manuale de psihologie.

Este normal ca psihologia, pentru oricine aflat în această breaslă, să fie în acelaşi timp şi o profesiune de credinţă. Aceasta explică dealtfel pasiunile profunde, dăruirea exemplară a majorităţii confraţilor de profesie, a celor care îşi revendică această identitat e, de psiholog, împreună cu realizările lor în domeniu. Incontestabil, fiecare dintre ei, din acel moment, devine istorie, se raportează la această comunitate profesională, la ce a realizat în cadrul acesteia. Psihologia însă, ca domeniu distinct şi autono m de cunoaştere ştiinţifică, reprezintă mai mult, având la bază o paradigmă, un suport ceva mai substanţial, cu propriu-zise fundamente formale şi raţionale, logice, mai consistente decât simplul crez şi entuziasm profesional, de breaslă, al psihologilor, al uneia sau mai multor comunităţi, posibil organizaţi în diferite sindicate profesionale. Dacă ar fi redus doar la atât, în momentul următor ar fi peste posibilităţile noastre să comparăm contribuţiile lui Wundt din Germania cu cele ale lui Th. Ribot din Franţa sau cu cele din Anglia ale lui Ch. Darwin, - a cărui lucrare despre afectivitate n-a fost încă infirmată, el fiind totu şi doar un psiholog de nevoie.

Crezul profesional, de apartenenţă, menţionat mai sus, este important şi indispensabil dobândirii unei identităţi profesionale care prin cumulare, la nivelul întregii comunităţi de acest fel, decide hotărâtor asupra identităţii domniului respectiv de cunoaştere, în acest caz particular , al psihologiei. Abordarea şi susţinerea acestui crez de identita te profesională, în cazul psihologiei, mai are anterior un precedent în teologie. Atunci când acesta şi-a asumat domeniul, viaţa psihică era suprapusă peste cea sufletească. O suprapunere care astăzi pe foarte mulţi psihologi îi indignează, până la revoltă [2], deşi domeniilor lor de aplicaţie, la nivelul conştiinţei, aproape că se suprapun. Niciunde identitatea de psiholog însă nu se vrea suprapusă şi confundată cu cea a unui preot. Când viaţa o face necesară, ea generează o supărare, din păcate, cu atât mai crescută, cu cât psihologul, ca origine, se află la o distanţă mai mare de centrele de cultură ştiinţifică psihologică, cum ar fi cele din Leipzig sau din Wurzburg, cele din Paris sau din Londra. Acolo suprapuneri de acest fel s-au făcut cu mult înainte, încât ele astăzi deranjează mai puţin, eventual doar pe cei cu chemare, care, în cel mai rău caz, vor voi să emită pretenţii.

Suprapunerea dintre domeniul de cunoaştere al psihologiei şi al teologiei în marile universităţi din lume are un trecut istoric în depărtat şi pozitiv, fiind expresia unei uniuni

[2] Oricine poate poate face act de constatare pentru „distanţa” crescută existentă între facultăţile de psihologie şi cele de teologie, chiar dacă uneori ele funcţionează sub acoperişul aceleiaşi universităţi.

necesare, dintre activitatea de cunoaştere şi credinţa creştină. Convergenţele de acest fel acolo s-au dovedit benefice, fiind în prealabil exersate şi verificate pe alte domenii de cunoaştere ştiinţifică, care între timp şi-au dovedit autonomia faţă de teologie, oricum anterior psihologiei. În fond, orice supărare a psihologilor nu poate fi decât trecătoare, una caracteristică unei perioade infantile, preparadigmatice, a psihologiei – în care câteodată ea mai poate să cadă nejustificat - şi nu etapei sale paradigmatice de astăzi. Este tot o situaţie care trebuie să fie adusă în echilibru, subordonată ordinii epistemologice, logicii ştiinţei. Aceste raţiuni trebuie mereu reformulate, mereu reînnoite, ca o neces itate dictată de distanţa dintre centrele universitare şi ştiinţifice unde psiholgia s-a născut şi a atins anumite culmi de dezvoltare şi unde ea îşi caută o identitate nouă, proprie acelui loc, acelor studii etc. Ori în dobândirea şi păstrarea acestei ide ntităţi, chiar dacă pe unii psihologi acest lucru îi deranjează, un rol important îi revine teologiei, credinţei religioase creştine, nucleului conceptual care în leagănul culturii evlaice s-a păstrat peren peste generaţii şi a avut întotdeauna înfluenţă p ozitivă asupra psihologiei, a psihologilor. Distanţa respectiva e deseori reală şi la fel de proeminentă, chiar dacă între timp s-a întâmplat ca România să fie integrată administrativ Comunităţii Europene; o decizie în fond dreaptă şi recuperantă. Integra rea psihologiei şi a psihologilor la această comunitate este o problemă aparte, care se va rezolva odata cu dezvoltarea în comun a sistemelor de învăţământ superior, cu dezvoltarea programelor de cercetare etc.

În România interesul pentru cunoaşterea psi hologică are un trecut îndepărtat, mult mai recente fiind preocupările de a da acesteia un sens şi o identitate ştiinţifică proprie. Acestea se raportează la activitatea din şcoli şi din universităţi, cu deosebire a acelor cărturari care şi-au făcut studiile în centre universitare de tradiţie din Europa, la cele din Germania şi Franţa, unde fenomenul psihic a fost pentru prima dată adus în laborator şi reprodus pe cale experimentală. Întorşi acasă, aceştia au desfăşurat o activitate pasionată de reproducere a experienţei pozitive trăite în acele centre, fapt care s-a completat cu numeroase alte iniţiative, deseori anonime, făcute de psihologi care încă nici nu deţineau această identitate, însă concepute în spiritul progresist al epocii. A fost un demers real izat concomitent cu completarea paradigmei de suport a cunoaşterii ştiinţifice a psihologiei, dar nu independent de păstrarea şi dezvoltarea legăturilor ei cu domeniile de cunoaştere învecinate, de care ea s-a desprins progresiv, cu cele din ştiinţele natu rii, îndeosebi cu fiziologia nervoasă, cu filozofia şi nu în ultimul rând cu teologia. Erau legături de păstrare a tradiţiilor şi moştenirilor culturale şi spirituale strămoşeşti, indispensabile definirii identităţii unei anume psihologii. Psihologia a fos t şi rămâne un domeniu de cunoaştere ştiinţifică, a cărei fiinţare însă a fost posibilă, atunci şi acum, doar prin oameni, prin cei pătrunşi de fiorul moral al credinţei creştine.

În general domeniul de cunoaştere al psihologiei a fost şi este dificil, şi a pus greu la încercare pe toţi cei care au cutezat să se înscrie pe acest drum. Deşi pare neobişnuită, invocarea unor cauze morale poate fi interesantă şi oricând binevenită, întrucât acest drum a fost parcurs de oameni care au fost greu solicitati, într e care s-au închegat prietenii, deseori de o viaţă, altădată adversităţi, toate menite să înfrunte dificilele obstacolele întâlnite. Dobândirea unei identităţi în domeniul cunoaşterii psihologice este rezultatul unor astfel de activităţi susţinute, de o ra ră duritate, de învingere a a unor adversari ai psihologiei. Pe acest drum au fost depăşite numeroase obstacole - obiective şi subiective, cu deosebire cele generate de avantajele de diferite feluri care rezultă din valorificarea aplicaţiilor psihologiei, a celor realizate asupra conştiinţei oamenilor. Trezirea şi

întreţinerea bunelor relaţii dintre psihologi, dintre cadre didactice, dintre aceştia şi practicieni sau studenţi, cultivarea respectului faţă de cei care s -au jerfit pe acest drum şi nu mai sunt, a sprijinirii celor aflaţi în situaţii mai dificile, sunt tot atâtea gesturi de onoare morală, indispensabile declarării şi păstrării identităţii unui anume domeniu de cunoaştere ştiinţifică şi a psihologilor în particular.

O psihologie are o problemă serioasă de identitate istorică dacă vorbeşte cu reţinere de trecutul ei, îndeosebi dacă o face din raţiuni ideologice, de mentalitate. Asemenea restricţii au existat instituite, uneori amplificate din iniţiative personale, este cunoscut, din perioada dictaturii, a sistemului totalitar. A fost atunci o perioadă care a deformat creaţia ştiinţifică şi ţinuta academică a multor psihologi, din care cauză se vorbeşte de o simptomatică problemă de memorie socială –mai precis de pierderea ei. De exemplu, reţinerea cu care încă se vorbeşte de perioada relativ recentă când psihologia la noi în ţară a fost pur şi simplu desfinţată din raţiuni ideologice – deci care a făcut răul cel mai mare posibil acestui domeniu de cunoaştere şi activitate profesională - este o probă grăitoare, cu atât mai mult cu cât, în cea mai mare parte, această uzurpare a fost săvârşită de însăşi mâna psihologilor.

II. ŞTIINŢA DESPRE SUFLET ÎN GÂNDIREA AMTICHITĂŢII

Panteismul naturalist ştiinţific în vechea Grecie

-Thales din Milet;
- Heraclit din Efes;
- Parmenide;
- Pitagora;
- Alkmeon;
- Empedocle;
- Democrit;
- Epicur

Cei trei titani şi naşterea gândirii raţionale:

- Socrate;
- Platon;
- Aristotel

Explicarea vieţii psihice în perioada elenă şi vechea Romă:

- Peripateticii;
- Sofiştii;
- Stoicii;

Gândirea psihologică în vechea Romă

1. Panteismul naturalist ştiinţific în vechea Grecie

Creaţia ştiinţifică şi culturală a antichităţii continuă să uimească pe gânditorii zilelor noastre. Are o vechime de peste două milenii, cu o identitate proprie, orientală completată de cea greacă, ambele impunând acelaşi respect. Mai apropiată de noi este gândirea grecească, despre care se spune că este simultană cu apariţia gândirii ştiinţifice. La greci toate fenomenele naturale şi sociale erau însufleţite, doar aşa ajung să fie cunoscute, mitologic la început şi apoi ştiinţific. Acest mod de gândire a fost suficient de eficient pentru a descoperi soluţii rămase perene, care continuă să uimească şi în vremurile moderne.

Sufletul era o parte a naturii, fiind interpretat alături de fenomenele naturale. Gânditorii greci făceau observaţii sistematice, existenţa omului a fost considerată ca parte a universului, sufletul era parte a materiei cosmice, totul respectând o ordine de gândire coerentă, logică. Pe această linie de gândire s-au realizat explicaţii în probleme fundamentale ale reflectării şi vieţii psihice, care dăinuie de atunci până azi. Paradigma epocii s-a definit printr-o concepţie generală panteică, având unele trăsături caracteristice. Astfel întregul univers, întreaga natură este compusă din elemente primare, unde doar unul era dominant. Aceste elemente se animau între ele diferit după concepţia gânditorilor lor: apa la Thales, *opeiron*-ul la Anaximandru, aerul la Anaximene, focul la Heraclit. Următoarele idei se regăsesc la toţi aceşti gânditori: sufletul este parte a naturii şi a substanţei cosmice şi este explicat în relaţie cu legile naturii (a); concepţiile despre suflet s-au născut atunci când credinţa mitologică a putut fi preschimbată într-o alta despre materie (b); sufletul era dotat cu proprietatea automişcării (c); omul făcea parte din sistemul naturii, unde era inclus şi sufletul său (d); cercetarea propriu-zisă a sufletului începe din momentul in care materiei spirituale i se conferă trăsături distincte şi diferite de cele ale materiei fizice (e). şi acest lucru s-a întâmplat începând cu:

1.1. Thales din Milet

Thales este considerat a fi primul autor de sistem filozofic în vechea Grecie, deşi informaţii despre el au ajuns la noi doar pe cale indirectă. Cel mai mult a scris despre el

Anaximandru, care i-a fost elev, dar referiri despre el se găsesc la Aristotel, care amintea că Thales a fost cel dintâi care a creat un sistem de gândire , sistem în care apa a fost aşezată la baza tuturor lucrurilor şi vieţii sufleteşti. În vechea Grecie Thales s-a bucurat de mult respect, ca fiind un ideal de înţelepciune şi erudiţie. Platon la rândul său îl consideră a fi unul din cei Şapte Înţelepţi ai lumii. Întrebat fiind ce este cel mai frumos lucru din lume, Thales a spus: cel mai frumos este universul, căci este opera divinităţii; cel mai mare este spaţiul, pentru că el le cuprinde pe toate; cel mai iute este spiritul, căci el aleargă pretutindeni; cea mai tare este necesitatea, căci ea domneşte peste toate; cel mai înţelept este timpul, căci el le descoperă pe toate; cel mai greu este să te cunoşti pe tine; iar cel mai uşor este să dai sfaturi altuia.

Thales a propus apa, aerul şi focul ca dătătoare de fiinţă. Întâietate are însă apa, care ţine în braţe Pamântul. La aceeaşi apă face referire fiziologia lui - spunea că în corp sângele este considerat a fi un suflet umed, la fel şi seva plantelor. Apa era considerata cauza mişcării, Aristotel spunând despre el că „Din cele ce ştiu Thales pare să fi privit sufletul ca o forţă motrice a universului" (Aristotel). Concepţia sa panteică vorbea de nemurire - a universului şi a omului, ca fiind de natură divină, iar acţiunea iniţială în facerea lumii a fost îndeplinită din ordinul unui atotputernic creator.

1.2. Heraclit din Efes (544-483 îHr)

1. Dialectica cosmică şi problema existenţei sufleteşti la Heraclit. Heraclit a ales focul ca element de bază a lumii, cu toate derivatele lui. Ele sunt exprimate astfel: focul trăieşte moartea Pământului; apa trăieşte moartea aerului; Pământul trăieşte moartea apei.

Natura întreagă, precum şi universul individual sunt expresii ale manifestării focului în diverse ipostaze şi momente ale sale. Sufletul se află în strânsă unitate cu materia, de care se deosebeşte prin diferite proprietăţi calitative. Sufletul se evaporă din umezeală, si atunci când ajunge din nou în stare lichidă se distruge. Dar între sufletul "foc" şi sufletul "umezeală" există o serie de stări intermediare. Astfel, omul beat nu ştie unde calcă pentru că sufletul său este umed.

Cu cât un suflet este mai uscat, cu atât este mai înţelept şi distinct. "Incantarea" sufletească se poate preschimba în "umezeala" sufletească. Există o zestre sufletească individuală, care suferă în timpul vieţii o serie de transformări, de la cea umedă şi până la formele sale mai "uscate". Este aici o dialectică sufletească ce va fi reevocată doar ulterior de cunoaşterea psihofiziologică. Toată această teorie despre suflet a fost descrisă în metafore, din a căror mânuire abilă sufletul a putut fi separat de restul elementelor materiale.

Sufletul ca funcţie se deosebeşte de activitatea organică. Sufletul presupune un raport conştient cu natura şi cu lumea înconjurătoare. Toate formele sufleteşti, pe întreaga ierarhie de organizare, de la "umezeală" şi până la "incantare" se subordonează legilor logicii, care le conduce pe toate. Pentru cei treji există o altă lume decât cea care este visată. La această legitate se poate ajunge doar în starea de veghe. Logosul şi starea de veghe au elemente comune, deşi sunt reprezentate diferit. Contrar acestei asemănări dintre logos şi şi starea de veghe, comportamentul oamenilor dovedeşte o mare diversitate. Simpla sesizare a lucrurilor încă nu confirmă că logosul a fost întocmai însuşit şi înţeles. Din această cauză oamenii cu acelaşi suflet ajung martori infideli în ochi şi urechi. Astfel viaţa psihică ajunge reprezentată prin categorii conceptuale distincte de somn, veghe, de cunoaştere senzorială şi gândire, de

nivel de înţelegere. Toate aceste categorii se raportează în mod egal la transformările din organism, ca şi la transformările ce au loc în lumea externă.

2. Cauzalitatea vieţii sufleteşti Sufletul este material ca şi obiectele din jur. Acest lucru a fost exprimat de Heraclit prin metafore plastice.. Pentru a evoca mişcarea sufletului el vorbeşte de un "bici care mână toate fiinţele la hrană". Ca să existe fiinţele trebuie să lupte, iar legile în acord cu care se întâmplă toate aceste a trebuiesc apărate precum zidurile cetăţii.

În deciziile lor oamenii pot conta doar pe ei înşişi şi pe ceea ce au în suflet. Prin această afirmaţie Heraclit s-a apropiat de problematica gândirii. Realizarea planurilor sufleteşti depinde de felul în care omul ştie să aproximeze ordinea lucrurilor, să descopere logica lor şi a elementelor din jur, care dau rost ordinii sufleteşti umane.

Cele mai importante elemente ale dialecticii heraclitiene sunt date de faptul că:

a. sufletul individual se află în legătura indisolubilă cu lumea cosmică;

b. evoluţia progresivă a stărilor sufleteşti se face de la "umezeală" spre "incantare";

c. fenomenele sufleteşti se conduc după aceleaşi legi după care se conduc şi cele materiale.

1.3. Parmenide (~ VI-V îHr).

Un alt gânditor renumit din vechea Grecie a fost Parmenide. Conceptual şi în gândire Parmenide a fost un oponent a lui Heraclit În scrierile sale au fost formulate câteva idei interesante pentru înţelegerea esenţei sufletului. Unele dintre ele se referă la principiul psihologic al "conservării". În locul nesfârşitelor stări de mişcare el a identificat existenţa sufletului în nemişcare, în neschimbare. Asemenea lucrurilor care stră pung timpul, sufletul rămâne acelaşi pe tot restul vieţii. În ideile sale se află germenii teoriilor ulterioare ale dezvoltării. Parmenide spune că lumea s-a născut din nimic şi în nimic va ajunge. Adică, oricât de multe şi complexe ar fi schimbările în natură, acestea sunt în final reductibile la unele "constante".

Concepţia lui Parmenide despre suflet merge mai departe şi susţine că acesta este un produs de combinare dintre mai multe elemente. Două dintre ele sunt mai importante, prima se află dincolo de hotarele simţurilor; cea de a doua se află în cele gândite, care nu se simt. Combinate între ele ajung înţelese (krasis). Sufletul se află, în acest sens, la locul de întâlnire dintre influenţele externe şi cele interne..

Sufletul în concepţia lui Parmenide este un mediator dintre mişcarea senzorială şi cea conceptuală. Aceasta din urmă se realizează cu ajutorul cuvântului. Prin cuvânt sufletul ajunge a fi contrapus lumii reflectate material, ca o realitate pătrunsă de problemele vieţii sociale.

1.4. Pitagora (~ IV îHr)

Cu Pitagora debutează o nouă etapă de dezvoltare a gândirii elene. A fost originar din Samos şi era posesorul unei inteligenţe sclipitoare, creatoare de metode, fiind considerat maestrul Greciei antice. La acest gânditor speculaţia naturalistă s-a reunit cu mistica şi a fundamentat o reformă conceptuală, moral-religioasă. A fost continuatorul gândirii religioase a lui Orfeu, pe care a aplicat-o condiţiilor social-politice în care a trăit.

Înainte de a-şi fi lansat concepţiile despre lucruri şi suflet Pitagora a călătorit prin întreaga lume Greacă. Şi-a dobândit şi dezvoltat cunoştinţele matematice pe când a fost în Egipt. A mai călătorit în Africa şi Asia. La Memphis şi Babilon a fost cunoscut ca politician, deopotrivă ca om religios. Pitagora şi-a urmărit cu asiduitate de fiecare dată scopul, având o rară stăpânire de sine de care a dat dovadă în mijlocul evenimentelor dezlănţuite.

Pitagora a considerat sufletul (*pneuma*) de natură materială, mişcător în corp şi distribuit în întregul univers, în eter. Pitagoreicii au adăugat eterul celor patru elemente fundamentale de structurare a cosmosului, alături de aer, foc, apă şi pământ. Sufletul, deci, este de natură cosmică, localizat în spaţiile siderale, în corpurile cereşti, unde se întoarce după ce viaţa se stinge sau se eliberează din corp. Metempsihoza pitagoreică se bazează pe transmigraţia sufletelor, de la locaşurile lor astrale spre "temniţele" corporale terestre.

Pitagora a fost primul gânditor grec care a căutat în structurile corpului suportul material pentru fenomenele sufleteşti, care a formulat în termenii acelor vremi relaţia suflet-corp. Descrierea evoluţiei ascensionale a sufletului este făcută ezoteric, fiind exprimarea unui dualism conceptual: sufletul îşi construieşte propriul corp mintal, pe care-l depune pe "carul subtil al sufletului", care, după moarte, va ridica sufletul în ceruri.

Fenomenele sufleteşti sunt generate de "mişcarea" pneumei. Pitagoreicii i-au împărţit în stări: afective (*thymos)*, de motivaţie (*frenes*) şi gândire – cel din urmă este specific doar omului. La acestea se adaugă senzaţiile, considerate "picături sufleteşti". Aici se află prima clasificare relativ ştiinţifică a fenomenelor sufleteşti. El a localizat sufletul în inimă, gândirea în creier, corelaţia dintre ele fiind mijlocită de "circulaţia" prin vene a pneumei. Contactul cu realitatea se face prin organele de simţ. Pentru prima dată aici este formulată relaţia psihic - corp în strânsă legătură cu cea dintre creier-inimă.

La pitagoreici mistica numerelor s-a împletit cu credinţa în nemurire şi transmigraţia sufletelor. Această teorie asupra relaţiei suflet-corp se bazează pe un model hidrodinamic, în care sufletul este menţinut într-un fluid sau gaz ce circulă în cavităţile cardiace şi cerebrale, ca pe urmă să se răspândească în întregul corp, pe canalele arteriale. "Materia" sufletească se completează cu aer în cord, aerul ajunge la cord prin plămâni, astfel încât respiraţia aprovizionează "dispozitivul pneumatic" compus din cord-artere-ventriculi cerebrali şi aerul pentru menţinerea cantităţii suficiente de pneumă.

În ceea ce priveşte funcţiile sufleteşti, Pitagora a deosebit un *nous pathitikos*, o cunoaştere senzorială inferioară, diferită de *nous theoretikos*, ce corespunde cunoaşterii raţionale. Aceeaşi concepţie apare şi la Aristotel, cu deosebirea că că acesta nu atribuie nici o localizare specială diferitelor funcţii cognitive în sistemul ventrivular al organismului.

Sistemul pitagoreic a avut ca idee fundamentală principiul care aşeaza la baza lucrurilor sensibile numărul (*arithmos*). Acesta exprima armonia şi raporturile statornice dintre lucruri. Era o concepţie superioară celorlalte formulate în acea epocă, care se bazau doar pe determinările calitative (ale aerului, apei) sau pe cele cantitative măsurabile. Numărul pentru el a fost măsura lucrurilor, a fost forma şi legea lumii sensibile. El a stabilit matematic legătura cauzală dintre lungimea coardei vibrate şi înălţime sunetului rezultat.

1.5. Alkmeon (~ Sec. VI ÎHr)

În cugetările sale Alkmeon a susţinut că sufletul este material şi că se află în creier. Pentru prima dată el a afirmat că creierul este organul sufletului, nu prin simplă bănuială, ci

pe bază de exemple concrete ale oamenilor care au avut suferit traumatisme cerebrale. Alkmeon arată că de la cele două emisfere cerebrale pornesc două căi delicate spre ochi, ce cuprind în ele sufletul natural. El postulează că reflectarea este posibilă datorită receptorilor, construcţiei lor speciale, care sunt în legătură atât cu lumea înconjurătoare cât şi cu creierul. În simţuri, spune el, se află punctul de plecare al oricărei cunoaşteri. Simţurile sunt completate de memorare şi reprezentare. Amintirile şi reprezentările, după ce ajung să se cristalizeze, dau naştere ştiinţei, adică cunoaşterii lucrurilor.

Toate procesele sufleteşti se raportează la creier. Cu acest punct de plecare Alkmeon a realizat aprecieri fundamentale asupra legăturii strânse dintre viaţa organică şi cea psihică, dintre ele şi lume externă, dintre om şi elementele primare ale vieţii. Contactul sufletului cu aceste elemente este nemijlocit, asemenea respiraţiei. Alkmeon opina că sufletul este parte a aerului cosmic. Asemena lui Heraclit, el spune că focul lumii trece prin corp. Poate fi sesizat acest lucru la nivelul respiraţiei, prin dependenţa acesteia de lumea externă. A evidenţiat rolul senzaţiilor în elaborarea proceselor psihice de diverse feluri. Prin el a fost fundamentată legătura dintre om şi sufletul său – considera că de aici izvorăsc nevoile, procesul putând fi studiat cu ajutorul metodelor ştiinţelor naturii.

1.6. Empedocle (490-430 ÎHr)

În sistemul de gândire al lui Empedocle, la baza lumii materiale şi sufleteşti se află patru elemente primare: focul, aerul, apa şi pământul. Din combinaţia acestora cu dragostea şi cu ura apare întreaga diversitate posibilă a lumii sufleteşti. Prin combinaţia celor patru elemente rezultă mişcarea, care în forme diferite determină viaţa sufletească. Aceasta este teza de bază a lui Empedocle pentru explicarea cunoaşterii senzoriale.

Empedocle emite ipoteza "revărsării" elementelor de combinaţie. În acest sens el postulează că în timpul combinării elementelor au loc scurgeri. Acestea determină ca atomii să se strecoare în porii altor obiecte materiale. Naşterea senzaţiei are loc prin strecurarea acestor revărsări de atomi prin pori. Întrucât porii sunt de diferite mărimi, aceştia pătrund în organism mai adânc sau mai puţin adânc, mai uşor sau mai greu. În ceea ce priveşte scurgerile de elemente prin porii sistemelor de receptoare, Empedocle nu face nici o diferenţiere intre diferitele modalităţi de recepţie. Izvorul excitaţiei receptive il reprezintă prezenţa nemijlocită a obiectului, chiar dacă acesta se află la distanţă. Se menţionează, de asemenea, importanţa alcătuirii diferitelor modalităţi de recepţie, construcţia acestora, felul în care ele sunt pregătite pentru receptarea scurgerilor doar de o anumită mărime.

Sufletul este parte a naturii cosmice. Empedocle formulează în acest sens principiul "asemănătorului prin asemănat": pământul poate fi văzut doar prin pământ; apa doar prin apă; dragostea doar prin dragoste. Principiul acţionează asemenea unei forţe cosmice şi încearcă să explice substanţele vieţii sufleteşti. Concepţia sa psihofiziologică se clădeşte nu numai pe existenţa combinată a celor patru elemente, ci şi pe progresele de până atunci ale anatomiei recepţiei. La acea vreme nu se cunoştea rolul central şi integrator al funcţiilor creierului. Gândirea se producea în întregul organism, având loc acolo unde se scurgea sângele, adică acolo unde elementele primare sunt cel mai bine combinate. Oamenii la care cele patru elemente sunt în stare densă şi intensă sunt cei care pornesc mai multe lucruri dar termină puţine - totul depinzând de modul de combinare al elementelor.

1.7. Democrit (460-370 îHr)

Democrit a fost un reprezentant distinct al modului de gândire atomist al lumii antice. El considera ca toate manifestările observate se subordonează cauzelor materiale. Ideile despre lume şi cosmos le-a exprimat în categorii ca necesitatea, cauzalitatea, ordinea. Întreaga lume după el este incomensurabilă, legile care o guvernează sunt neschimbătoare, lumea fiind compusă din elemente primare indivizibile. Elementele cu viteza de mişcare cea mai rapidă sunt cele ale focului. Sufletul este doar o parte a materiei. Legea descomp unerii la care se supune corpul se referă şi la suflet întrucât sufletul este corp oral. Democrit repudiază ideea imortalităţii sufletului.

Reflectarea *senzorială* este explicată atomist. Ea se produce cauzal, sub inflenţa obiectelor externe corpului. Senzaţia are loc la atingerea nemijlocită a atomilor. Receptorii ochiului preiau influenţa atomilor de la distanţă; cei ai pipăitului influenţa atomilor din apropiere. Atomii auziţi se răspândesc în întregul organism - sensibilitatea vibratorie. Democrit reformulează principiul "asemănătorului prin asemănat": corespunzător , ochii vor recepta doar anumiţi atomi de lumină; urechea doar anumiţi atomi de auz…

Problema s-a complicat mult când a fost nevoie de explicarea imaginilor mintale gândite. Pentru început Democrit a dat considerare doar reflectării senzaţiilor de cald, de rece sau amar. Ulterior a luat în considerare reflectarea formelor şi culorilor. Pentru explicarea reflectării de acest fel a spus că este nevoie să se facă apel şi la aprecierile celorlalţi oameni, chiar dacă acolo există doar atomi şi eter. Senzaţia apare în acord cu principiul "deosebitului de deosebit", complementar "asemănătorului de asemănat" – un principiu de bază al reflectării senzoriale. În acord cu acesta este pusă în evidenţă receptarea caldului ca diferit de rece, dulcele de amar etc. Restul lucrurilor sunt deosebite cu "mintea", ca o ordine superioară a organismului. La baza tuturor formelor de mişcare se află mintea, nus-ul - realizată şi prin cuvânt.

1.8. Epicur (341-270 ÎHr.)

Epicur şi-a intemeiat şcoala în Atena - a fost intitulată "Grădina lui Epicur". Conceptual el face o reformulare a atomismului democritian dar fără a fi o simpla copie a acestuia. El şi-a propus să deosebească fenomenele biologice generale de c ele sufleteşti. În acest sens, ajunge la concluzia că substanţa sufletească este compusă din patru elemente şi nu doar dintr-unul singur: focul sta la baza caldurii, evaporarea (pneuma) la baza mişcării, vântul stă la baza răcirii şi, în sfârşit, mai este unu l nedenumit, care este "sufletul sufletului", expresia tuturor manifestărilor suflete şti, care debutează cu senzaţiile, unde fiecare element are propria sa însemnătate. Printre substanţele sufleteşti pot fi deosebite unele mai dure de altele mai fine, cu referire indirectă la viaţa afectivă. Fineţea lor este dată de modul de aranjare a atomilor. Organismul apare ca o entitate psihofizică, unde zestrea şi funcţiile rezultate se pot dilata.

1. *O aluzie la „psihoterapie"* In concep□ia sa asupra mişcării atomilor, Epicur

depăşeşte gândirea rigidă a lui Democrit Astfel, el a permis atomilor să se plieze, adică să-şi aleagă traseul lor de evoluţie, care să se poată înscrie pe o altă linie decât cea dreaptă pe care o admite din raţiuni etice. Răspunsurile la schimbările stimulative din mediu sunt spontane, dar acolo se află şi germenii libertăţii de răspuns voite, dependente nu doar de starea persoanei, ci şi de ordinea externă a lucrurilor. Aici voinţa se completează cu gândirea, punând în avantaj o anumită substanţă în raport cu alta. Plierea rezultată se produce în relaţie cu legile care guvernează în natură, legi de care ascultă şi plierea atomilor.

Resursele atomilor apar în momentele de suferinţă ale amintirii evenimentelor care au generat bucurii, ale celor care au deprimat gândirea, pentru a atinge culmea în cazul în care sufletul radiază de fericire, când se află amestecat cu corpul care suferă. El vorbeşte de o linişte sufletească proprie bolii, care se va termina cu moartea. Conferă imaginaţiei (*animus*-lui) o forţă aparte, proprie atomilor fini, o forţă diferită de cea a senzaţiei, ca o condiţie *sine qua non* a libertăţii sufleteşti interioare. Ea face parte din morală, al cărei scop principal este să alunge suferinţa, să creeze un calm sau o linişte interioară denumită *ataraxie.* Acesta implică eliberarea de frica celui atotputernic, de suferinţele cu finalitate universală. Apropos de moarte, Epicur a exprimat şi-a enunţat ideile sale asupra indubitabilităţii morţii, asupra conştiinţei acesteia. Aceasta se poate prelungi mental, existenţa omului poate să dăinuie *post mortem* cu ajutorul imaginaţiei, să împlinească în acest fel, după moarte, dorinţele şi temerile omului.

Viaţa morală a omului ferită de plăceri şi temeri devine durabilă. Pe această cale sugerează intervenţia unui fel de economii durabile a existenţei sufleteşti, proprie hrănirii, băutului, somnului, în ideea de a le satisface cu moderaţie. Celelalte dorinţe care se raportează la vanitate, la ambiţii, trebuie îndepărtate cu grijă, deoarece pot otrăvi sufletul. Pe planul vieţii politice şi sociale Epicur vorbeşte de necesitatea unei „vieţi ascunse", de la care omul să nu se abată, şi de ideea de a-şi vedea doar de interesele sale puse în joc.

2. *Mecanismul cunoaşterii* a fost explicat de Epicur prin teoria revărsării atomilor. Imaginile reflectate se despart de purtătorii lor pentru ca apoi să pătrundă în suflet prin receptori. Gândirea în aceşti termeni nu este altceva decât prelucrarea pe mai departe a imaginilor în materia fină a sufletului; totul se produce în relaţie cu legile generale ale fizicii, iar subiectului îi revine o contribuţie activă, de prelucrare a acestor imagini, Totul se produce asemenea unei raze atomice, a cărei putere îşi exercită influenţa asupra mişcării celorlalte particule. Această concepţie a lui Epicur se deosebeşte de cea a lui Democrit: materia însufleţită la Epicur nu mai este redusă doar la un singur element (a); atomii se pot plia (b); cunoaşterea implică participarea activă a subiectului i la reconstrucţia obiectului (c).

2. Cei trei titani ai antichităţii şi naşterea gândirii raţionale

2.1. Socrate (469-399 îHr)

Unul din titanii distincţi ai gândirii antice a fost Socrate. Acesta a elaborat o perspectivă diferită, nouă, de înţelegere a vieţii şi a sufletului. Lucrările lui au fost expuse oral. Socrate a fost creatorul şi omul "*dialogului",* fiind adeptul exprimării stărilor sufleteşti prin comunicare, prin graiul viu şi nu prin cuvântul scris. El a pledat pentru această formă de exprimare pe care o considera de preferat textelor scrise, deoarece în spatele celor scrise se puteau ascunde oameni lipsiţi de înţelepciune şi fără caracter. Pentru Socrate scrierea este un

simulacru de discurs; scrierea este ceva ce este paralel şi asemănător cu pictura, ca o ca le de reprezentare secundară a fenomenelor sufleteşti.

Socrate şi-a focalizat preocupările asupra omului, asupra vieţii lui sociale, a relaţiilor interumane şi l-au interesat mai puţin fenomenele naturale. Deosebit însă de sofişti, dialogul socratic stă sub însemnele dictonului: *cunoaste-te pe tine însuţi* Aceasta reprezenta o invitaţie nu la speculaţia sterilă, ci la aprofundarea problemelor legate de condi ţia umană, la cunoaşterea persoanei realizată ca raportare la sine. Diferit de vechile concep ţii asupra sufletului care au apelat la elementele primare de reprezentare din natură, la Socrate accentul cade pe omul înţeles ca o fiinţă ce dispune de proprietăţi lăuntrice deosebite, care reprezintă mai mult decât o formă corporală apar ţinând naturii. Asemenea celorlalţi gânditori ai vremii Socrate recunoaşte că omul este parte a naturii, este o fiinţă cosmică, dar diferit de aceştia declară că omul este o fiinţă gânditoare care se raportează la sine, la o lume "interioară" alcătuită din gândire, din decizie şi din intenţionalitate.

Omul se înţelege cu semenii săi pentru că are inteligenţă. Calea lui Socrate spre cunoaşterea inteligenţei trece pe la substanţa conştiinţei. În acest sens, strâns legat de cunoaşterea inteligenţei, a formulat problema interesant ă a fericirii, încercând să explice cauzele acesteia.. Deşi în viziunea filozofului fericirea apare ca ceva greu de definit, cu deosebire la nivelul celor neiniţiaţi, fericirea este acel ceva care -l poate trimite pe om în necunoaştere, inducându-l în eroarea de a se considera drept bun când de fapt nu este. Totuşi fericirea este acel ceva care îl pune pe om în mişcare, pentru ca, prin inteligenţa lui, să descopere rostul lucrurilor, să dea acestora acestora claritate şi stabilitate, care lipsesc, de regulă, din influenţele ce îi parvin de la simţuri. Cunoaşterea poate fi explicată prin inteligenţă, care îndreaptă acţiunile spre concept şi nu invers. Astfel fiin a individuală, se împlineşte sub influenţa folosirii conceptelor, care se realizează în defavoarea şi superior cunoaşterii senzoriale.

2.2. Platon (427 – 347 îJc)

Un alt titan măreţ al gândirii filozofice antice a fost Platon. Filozoful Platon este un reprezentant tipic al ideologiei forţelor reacţionare a acelor vremuri (epoca sclavagistă). Aşa s e explică faptul că în concep ţia sa la originea întregii lumi şi a omului însuşi există *Idei.* Platon a postulat că la baza lumii sunt *Ideile,* în care se află rostul lucrurilor, toate produsele activităţii umane. El a fost păstrat în istoria gândirii psihol ogice pentru modul in care a formulat şi explicat – este adevărat, doar indirect - unele din problemele principale ale vieţii sufleteşti.

Pentru Platon reflectarea este o problemă sufletească, ce se află suprapusă peste activitatea de cunoaştere. Ea este explicată asemănător celorlalţi gânditori filozofi predecesori. Meritul lui a fost acela de a fi clasificat problema reflectării în termenii dihotomiei, de cunoaştere senzorială versus cunoaştere conceptuală (a); a considerat ca trăsăturile sufleteşti su nt proprii doar omului ş i sunt nereproductibile la nivelul senzorial al animalelor (b); a evidenţiat diferenţele dintre situaţiile când subiectul care reflectă o face în acord cu legile naturii şi situaţiile în care reflectarea se face cu referire la condi ţiile morale (c).

În filozofia lui Platon a fost identificat un dualism caracteristic, senzorial -cognitiv. În acord cu această concepţie gândirea nu poate fi investigată pe cale senzorială şi nici invers. Având suporturi diferite, percepţia şi raţiunea a parţin la două lumi total diferite. Astfel, existenţa raţiunii este ireductibilă şi nu poate izvorâ din funcţiile corpului, nu poate fi raportată

la corp, ea trebuie să aibă propriul sau suport. În acest sens Platon a vorbit despre un suflet înălţat la nivelele superioare de reflectare, ca diferit de cel al animării mentale a acţiunilor. Aici el admite dialogul sufletului cu sine însusi: *"Când sufletul se gândeşte, el se intovărăşeşte cu sine însuşi"*. Dialogul angajat se realizează cu ajutorul limbajului interior, cu un rol decisiv în producerea gândirii. Doar pe calea raţiunii se ajunge la *Idee*, locul unde se află esenţa eternă a lucrurilor, care nu poate fi văzută cu aparatele receptoare.

Pentru descrierea teoriei sale a cunoaşterii Platon s-a folosit de experienţa şi terminologia mitologică. Acţiunile reproduse sunt efectuate de zei, care se manifestă pe baza experienţei acestora. În ceea ce priveşte constantele categoriale, ale formelor şi valorilor spirituale, ele sunt aşezate dincolo de lumea senzorială, care este o lume trecătoare ce se integrează şi se subordonează lumii eterne a *Ideilor*.

Cunoaşterea ştiinţifică la Platon funcţionează asemenea unui *proces de reamintire*. În această accepţiune ştiinţa realizează curăţarea sufletească a ideii. Pentru ca sufletul curat să poată fi separat şi purificat de simţire, de cunoaşterea senzorială, este nevoie de intervenţia *anamnesis*-lui - devenită astăzi o metodă de bază a cunoaşterii psihologice. Prin reamintire se cucereşte însemnătatea ideii, pentru care, sufletul trebuie să se lupte în permanenţă. Platon face distincţie între părere - care încă nu înseamnă ştiinţă - şi exprimarea prin concepte şi formule a ceeea ce este reflectat - care reprezintă cunoaştere matematică şi ştiinţifică, expresii ale ideii pure. Demonstraţia lui Platon a urmărit separarea gândirii de lumea simţurilor. Doar mişcările mentale se pot îndrepta obiectiv spre adevăr. Când mişcările mentale ajung să fie încărcate senzorial, ele sunt încă confuze. Doar gândirea poate duce la cristalizarea *Ideii*. Platon a mai introdus conceptul de *entitate sufletească*. El deosebeşte raţiunea - cu care se cucereşte ideea, de alte trăsături sufleteşti, individuale, cum sunt curajul, dorinţa, care ocupă un loc precis în corp, în cap, piept, abdomen, import ante - dar cu care omul se păstrează în lumea simţurilor. Ele fac să existe atât de mari diferenţe de aptitudini la oameni, spre deosebire de *Ideea* pură, care este aceeaşi la toţi oamenii.

2.3. Aristotel (384 – 322 îHr)

Aristotel a fost cel mai mare gânditor al lumii filozofice antice, cel care pentru prima dată a separat cunoştinţele despre suflet ca aparţinând unui domeniu de cunoastere aparte. Lucrarea pe care a dedicat-o cunoaşterii sufletului se intituleaza *De Anima* (Despre suflet), dar problemele vieţii sufleteşti sunt prezente deopotrivă şi în celelalte lucrări ale sale, în *Etica, Retorica, Metafizica, Istoria Animalelor ş.a.* Gândirea aristotelică este vastă iar pentru evocarea acesteia am recurs la o succintă sistematizare.

Biologia – ca ştiintă a cunoaşterii sufletului Aristotel a fost un gânditor universal. Din copilărie a crescut în leagănul formativ al medicilor, care l-au instruit în domeniul ştiintelor naturii. La vârsta de 17 ani a ajuns la Academia lui Platon, unde a avut şansa de a asista la disputele care se purtau între filozofi, fapt care avut un efect formativ important pentru activitatea sa ulterioară. A constatat că filozofii de acolo nu dădeau prea mare

importanţă la ceea ce învăţase el până atunci despre natură. În acord cu spiritul dominant din academia platonică, întreaga natură şi viaţă este imaginară. Ea există doar prin *Idee,* iar când totuşi ajungea să acţioneze în funcţie de simţuri devenea demnă de dispreţ.

Aristotel apare la Academia lui Platon în culmea disputei acestuia cu Democrit. Ocazia a fost pentru el o şansă pentru a se remarca, de a-şi putea expune modul său de gândire, diferit de al celorlalţi din academie. Aici el şi-a prezentat opiniile despre fenomenele naturale, despre viaţa sufletească. El a constatat că, pentru perspectiva de gândire platonică, opiniile lui despre suflet ca parte a naturii, reprezentau un veritabil obstacol instituit în calea cunoaşterii acestuia. Cadrul respectiv s-a dovedit prielnic să-şi prezinte punctul de vedere şi asupra fenomenelor disputate, cele sufleteşti.

Învăţătura stagiritului a fost mai mult decât o simplă interpunere printre numeroasele problemele contradictorii disputate de gânditori în Academia Platonică, pe care nu s-a rezumat doar să le sintetizeze sau să le clasifice în acord cu o altă logică. Opera lui Aristotel este o veritabilă tentativă de reformulare şi fundamentare a ştiinţei care se ocupă de cunoaşterea fenomenelor din natură, care a avut o rezonaţă puternică în timp, şi prin care au fost formulate probleme fundamentale ale cunoaşterii ştiinţifice de astăzi, de ecologie, de anatomie comparată, embriologie, ca şi cele ale vieţii sufleteşti. Este interesant de remarcat că această învăţătură s-a născut în aceeaşi perioadă social-istorică în care Alexandru cel Mare era antrenat în expediţiile sale de cucerire a lumii. Din depărtările în care se purtau luptele, lui Aristotel îi erau aduse materiale documentare, informaţii despre formele diverse în care se manifesta natura, despre dependenţa acestora de respectivele condiţii de viaţă. În acest fel se explică faptul ca Aristotel a putut să aibă cunoştinţe despre fenomene naturale foarte diverse, încât s-a ajuns ca fondatorii biologiei moderne, cum ar fi Buffon, Cuvier, Darwin, ca şi marea majoritate a gânditorilor biologi clasici ai epocii moderne să împărtăşească cuvinte de respect şi admiraţie faţă de informaţiile conţinute în opera sa. Aceeaşi admiraţie faţă de Aristotel a fost exprimată de numeroşi filozofi ai vremurilor moderne, care au apreciat modul cum a fost criticată concepţia lui Platon despre suflet, felul în care au fost puse în relaţie de dependenţă viaţa sufletească şi condiţiile de dezvoltare etice, modul cum sufletul platonic a fost raportat la determinismul său etic, faptul ca manifestarea acestuia a fost păstrată în domeniul ştiinţelor naturii. Lui Aristotel i-a fost de mare ajutor descoperirea dialecticii *Ideii* la Platon, care i-a asigurat reuşita despărţirii definitive a sufletului de corp. A făcut aceasta fără ca domeniul să fie înmânat ştiinţelor sociale sau moralei. În acest fel, prin Aristotel, viaţa sufletească a putut deveni un obiect de cunoaştere distinct de cea din interiorul corpului.

În introducerea la lucrarea sa despre suflet, Aristotel a specificat faptul că sufletul este indispensabil în orice demers cognitiv. Viaţa fără suflet nu este posibilă; dar aceasta nu în accepţiunea vechii cosmologii, de identificare a sufletului cu cosmosul, ci în sensul identificării mecansimelor sale specifice, de producere a reflectării, care au fost studiate din perspectiva ştiinţelor naturii. Căci sufletul completează organismul nu din afară, ci ca parte a corpului organic, sufletul fiind compus din aceleaşi particule din care se compune şi lumea vie, corpul. Desigur, afirmarea unei asemenea perspective de gândire a însemnat o luptă dârză cu ceilalţi gânditori ai epocii. Opiniile lui Aristotel au generat numeroase dispute, în special cele referitoare la explicarea categoriilor de *formă şi conţinut*, a celor de *tot* şi *parte*, *posibilitate* şi *realitate* etc.

Sufletul ca expresie a unui mod superior de organizare a vieţii. Pentru Aristotel, sufletul reprezintă un principiu al vieţii însăşi. Prin suflet organismele îşi găsesc o mare diversitate de forme pentru a se manifesta. *"Un corp fizic devine topor, doar dacă cu acesta*

se fac operatii de acest fel; un ochi încetează a mai fi ochi dacă fiinţa îşi pierde vederea. Căci dacă ochiul ar fi o fiinţă, atunci vederea i-ar fi sufletul. Sufletul îşi găseşte împlinirea şi desăvârşirea în organism asemenea marinarului pe vapor." (Aristotel, Despre suflet, pg. 40). Pentru a deveni parte a organismului şi a naturii, sufletului îi trebuiesc descoperite temeliile, este necesar să se indice însemnătatea acestuia pentru existenţa organismului, pentru manevrarea şi direcţionarea obiectelor mişcătoare. În acest spirit au fost formulate ideile lui Aristotel despre suflet, idei care astăzi stau deopotrivă la baza teoriilor moderne ale instinctului. Suflet înseamnă o activitatea concretă şi nu ceva care se află în afara corpului, ca ceva care "din afară" să contribuie la punerea acestuia în funcţiune.

Polemizând cu platonicii, Aristotel spune că "se gândesc bine şi corect cei ce afirma că sufletul nu poate exista în afara corpului şi că sufletul nu este corp. Incorect este să se spună că sufletul se poate separa sau diviza de corp". Aceasta ar însemna că pentru a construi o casă ar fi suficient să pronunţi cuvântul "casă". Corect este să se spună că sufletul gândeşte, că acesta se hrăneşte, compătimeşte, etc. La fel, cauza hrănirii nu trebuie căutată într-o lume fizică cosmică,aş a cum au făcut-o gânditorii antici înaintaşi. Hrănirea are loc în raport cu modul de organizare al vieţii, fiind ceva care se conformă cu legile naturii.

Funcţiile sufletului Pentru Aristotel sufletul este ceva divizibil şi reprezintă un principiu al vieţii şi dezvoltării fiinţelor în natură şi societate. Sufletul este ceva care se valorifică în realitate, în plină acţiune, unde are trei principale funcţii: *vegetativă*, *motoare* şi *inteligentă*.. În ele se află cuprinsă si sintetizată unitatea acţiunilor umane cu cele animale şi vegetale, o sinteză care îşi va găsi întărirea şi confirmarea prin progresele ulterioare ale geneticii contemporane. Fiecare funcţie reprezintă un nivel distinct de dezvoltare al sufletului, cele superioare le implică şi pe cele inferioare.

Ideea de dezvoltare a mai apărut şi la alţi filozofi, cum au fost Heraclit, Leucip s.a. Cum însă a fost soluţionată de Aristotel această problemă, este fără precedent în întreaga lume antică. Dezvoltarea la el este expresia unităţii dintre macrocosmos şi microcosmos, care trebuie interpretată în termenii legităţi generale a dezvoltării ce acţionează în întreaga natură. Aceste legităţi vor formulate mult mai târziu în biogenetică, după mai mult de două mi lenii. Aristotel a spus că omul nu reproduce dezvoltarea naturii sub toate formele sale, ci doar pe cea a organismelor. Nu s-a sfiit să aprecieze dimesnsiunea pură şi nedezvoltată a sufletului copiilor, care se aseamănă cu cel al animalelor. Prin aceste însuşiri ale sale, omul este considerat un *zoon politikon*.

Sufletul senzorio-motor. Reflectarea senzorială are multe trăsături comune cu cea vegetativă, în special cu capacitatea de a asimila şi de a se putea acorda la obiectul extern. Ulterior, totul le deosebeşte. Reflectarea vegetativă presupune asimilarea odată cu forma şi a substanţei obiectului. Ori sufletul senzitiv realizează direct asimilarea formei. Reflectarea senzorio-perceptivă este una sufletească, adică una fără implicarea substanţei obiecte lor, care au propria substanţialitate. Cu alte cuvinte, atunci când metalul din aur sau argint, al inelului de pe deget, ajunge să-şi definească forma în raport cu degetul viitorului său purtător, el nu va deveni şi deget. Obiectul reflectării rămâne în continuare "în afară", prin reflectare obiectul ajunge doar subordonat. Reflectarea senzitivă nu presupune o identificare cu materia, pentru că *în suflet nu există nici piatră, nici fier*, ci numai formele pe care le iau acestea.

Reflectarea unor obiecte mai complexe presupune, în plus, intervenţia unor instanţe logice. O perspectivă de abordare a reflectării senzoriale care o depăşeşte pe aceea în care senzaţia implica penetrarea receptorilor prin porii receptaţi ai obiectelor (atomistă). Aceasta în condiţiile în care elementele primare (ca aerul, apa…) îşi păstrează aceeaşi însemnătate

combinativă primară. Spre deosebire de Platon, unde senzaţia este expresia transformării în altceva, la Aristotel senzaţia se epuizează în asimilarea la obiect.

"Sensibilitatea generală". Problema sensibilităţii generale a fost o temă de dezbatere preferată în dialogurile lui Aristotel cu Platon, care au ocazionat efectuarea a numeroase speculaţii. Se cerea explicat felul în care sunt reflectate proprietăţile generale ale luc rurilor, ca şi relaţiile dintre ele. Pe toate acestea Aristotel le înmânează unui organ distinct de reflectare central.. O face introducând aici un nou concept din domeniul ştiinţelor, pe cel de "senzorialitate generală". Cu acest organ se reuşeşte recunoa şterea proprietăţiilor generale ale lucrurilor, a mişcării, formei, mărimea, unitatea, numerele etc. Prin acest organ devine posibilă producerea reflectării senzoriale, devine posibilă reprezentarea vizuală sau auditivă a obiectelor. Pe această cale, o modalitate senzorială devine deosebită de alta; fără aceasta n-am putea deosebi diversele calităţi ale simţurilor, cum sunt sunt posibile mai multe senzaţii de dulce, de culoare etc. În ceea ce priveşte natura acestei modalitati senzoriale şi spaţiul unde este localizată, Aristotel spune că se află tot acolo unde se află şi cele specifice, cu care coevoluează, făcându-le posibilă şi acestora existenţa. Totuşi, dintre toate modalităţile senzoriale, cea generală are prioritate în faţa celei cutanate, care este dominantă la animale.

Cele mai multe obiecte din mediu sunt recepţionate cutanat, ca plăcute, neplăcute sau dureroase. Ca rezultat al intervenţiei sensibilităţii generale este posibilă luarea unor decizii. Ca organ central – unde se iau marile decizii – este indicat nu este creierul, ci inima. Aceasta, prin activitatea sa circulatorie sanguină şi prin "pneuma" evaporată, atrage în sistem participarea mişcării. Prin urmare, inima este cea care îndeplineşte această funcţie cu rol integrator biologic, intermediant pentru toate modalităţile senzoriale.

Conceptul de "fantezie" şi cel de Imaginaţie Reflectarea senzorială se realizează atât în raport cu datele primare oferite de receptori, cât şi cu cele pe care subiectul şi le reaminteşte sau le completează pe baza "fanteziei" (cuvantul ‚fantezie' are un înţeles diferit de cel actual). Forma de memorie cea mai simplă nu poate fi separată de ceea ce s-a reflectat senzorial; urma lăsată de acum depinde de circulaţia sanguină, prin care acţiunea sufletească prinde substanţă. Găsim aici formulată o soluţie de explicare a reflectării care aduce indiscutabil un progres pentru gândirea filozofică a antichităţii. Aristotel mai formulează şi problema existenţei unui proces de imaginare, ca proces distinct de cunoaştere . Astfel, imaginaţia (fantezia) este interpretată ca o continuare a efectelor acţiunii agenţilor stimulatori asupra organismului, ca o reproducere a formelor obiectului anterior reflectat senzorial şi raportat în mod asemănător la organism. Însemnatatea unei asemenea aprecieri şi clasificări este imensă. Pentru prima dată este evidenţiată aici intervenţia activă în reflectare a subiectului cunoscător, care nu se raporteaza neapărat şi nemijlocit la corp, ci la lumea externă.

Evocarea rolului intervenţiei active a subiectului cunoscător în imaginarea mentală a lucrurilor reflectate este un merit incontestabil al lui Aristotel. Contribuţia sa însă nu se reduce doar la atât. El face şi următorul pas - arată cum cum lucrurile reflectate se combină între ele. Pe această linie este considerat părinte străbun al asociaţionismului. În acest sens el a explicat şi modul în care se combină mental diversele date reflectate, cum acestea corespund unei ordini logice. Astfel Aristotel a demonstrat cum unele din mişcările corporale pot fi înnăscute, cum sub influenţa agenţilor lumii externe se pot lega unele de altele (condiţionare), că această împreunarea (asociere) dintre elemente este o funcţie dependentă de gradul lor de asemănare, de diferenţiere sau de succesiune temporală.

Prin formularea principiului condiţionării Aristotel a ajuns să explice producerea cauzală a senzaţiei şi pe cea a imaginatiei (fanteziei) sau a reprezentării. Prin aceste contribuţii

el i-a depăşit pe predecesori săi în două privinţe: prin evocarea raportării senzaţilor la realitate - el a arătat că subiectul este un element activ, real, îndreptat spre cunoaştere obiectelor sensibile, spre reproducerea formelor acestora, aspecte neabordate de gânditorii de mai înainte (a); în al doilea rând a putut să facă un obiect de cunoaştere din mecanismul intern de organizare al sufletului, din reflectarea evoluţiei dinamicii celor reflectate, care erau purtătoare ale formelor şi însuşirilor obiectelor anterior reflectate – mecanism iarăşi neabordat de vechea filozofie a ştiintelor naturii (b).

"Strădania" sau intenţia sufletească. Una dintre principalele funcţii ale sufletului în accepţiunea lui Aristotel este "strădania". Prin această aserţiune el a încercat să denumească "acel ceva" care "îndreaptă organsimul spre ceva". Urnirea din loc a organismului este rezultatul unei astfel de strădanii, aflate în strânsă legătură cu "senzorialitatea generală", unde - şi au rădăcinile şi simţurile. Activitatea senzorială se uneşte cu strădania sau intenţionalitatea prin raportare la reflectarea continuă a aceluiaşi corp, a aceluiaşi obiect. Acest obiect devine scop al activităţii doar prin faptul că ia forma sau portretul unei anume imagini. Fără intervenţia unei asemenea intenţionalităţi, fiinţele nu intră în mişcare, decât dacă sunt mişcate, forţat. Intenţionalitatea este hotărâtă deci de obiectul despre care subiectul poate afla prin zestrea sa de cunoaştere senzorială(a) ca şi prin senzaţia de plăcere sau neplăcere pe care aceasta o creează (b). Prin asta Aristotel demonstrează originea naturală a motivaţiei care pune fiinţele în mişcare, ceva care aparţine fiinţei vii şi nu este o simplă abstracţie metafizică sau o forţă vitală, divină. După cum forma nu poate fi despărţită de materie, nici intenţia nu poate fi ruptă de organismul viu. Din aceasta perspectivă aristotelică ajung depăşite toate concepţiile mecaniciste şi idealiste ale vremii.

Activitatea mentală. Aristotel a explicat felul în care are loc dezvoltarea intenţionalităţii, care se produce în strânsă legătură cu efectuarea actului de cunoaştere. Scopul intenţionalităţii umane, spre deosebire de cea a animalelor, este nu numai reflectarea formelor senzoriale, ci şi reflectarea conceptuală – aceasta pe linia funcţiei inteligente a sufletului. În ceea ce priveşte acest din urmă aspect, s-a apreciat faptul că lui Aristotel în acest moment „i-a căzut din mână" instrumentul investigativ propriu ştiintelor naturii. Astfel, după ce declară inseparabilitatea sufletului de purtătorul acestuia, corpul, sistemul său şi viziunea sa scientistă începe să facă compromisuri. Le face pentru acest nivel inteligent al activităţii în sensul dezvoltării unei alte teorii, elaborate de astă dată în notă dualistă, diferită chiar şi de cea a lui Platon. Conform acesteia, mintea este considerată ca o proprietate exclusiv umană, fiind scoasă din sfera activităţilor corporale, din cea a actelor ce pot explica deterministşi cauzal activitatea de reflectare.

Pentru producerea actelor mentale Aristotel a emis postulatul conform căruia inteligenţa este ceva diferit de corp şi nu se amestecă cu acesta. În cursul potrivirii receptorilor simţurilor la obiect, aceştia nu-şi pierd existenţa independentă. Dar în cursul potrivirii conceptelor la obiect independenţa acestora ajunge să fie pusă îndoială. Dincolo de sufletul corporal şi interinfluenţa sa reciprocă cu mediul, inteligenţa ajunge să se se confrunte cu o postură neobişnuită a lucrurilor, a obiectelor, care au nevoie să se raporteze la categorii eterne, la adevărul absolut. Aici activitatea mentală este scoasă în afara naturii. În ea se afla gândul ca valoare, ca ceva care este neconvertibil. Aceasta este forma gândului curat, care reprezintă scopul dezvoltării intelectuale. Prin această explicaţie Aristotel scoate minte a şi activitatea ei dumnezeiască din sfera ştiinţelor naturii.

3. Explicarea vieţii psihice în perioada elenă şi vechea Romă

După terminarea campaniilor cuceritoare greco-macedonene a început o nouă epocă istorică a societăţii sclavagiste: cea elenistică. Perioada elenă păstrează experienţa înaintaşilor şi deschide o nouă perspectivă spre cunoaşterea ştiintifică a fenomenelor naturale, a celor psihice. Sunt însemnate din acest punct de vedere: 1) strângerea legăturilor cu occidentul în domeniul filosofiei şi ştiinţelor; 2) învigorarea ştiinţelor exacte şi aplicative. Pentru a putea reprezenta nivelul superior de gândire a acestei perioade este suficient să-i amintim pe Euclid, Arhimede, ş.a. cu contribuţiile lor geniale în domeniul geometriei, mecanicii, astronomiei.

O asemenea tendinţă şi-a pus pecetea asupra înfloririi ştiintelor şi artelor, filosofiei, asupra preocupărilor oamenilor. În centrul cultural al lumii elene, Alexandria, corpul omenesc a putut deveni pentru prima data obiect de studiu permis pentru anatomie. Acest mod de gândire propriu ştiintelor exacte şi-a pus pecetea şi pe gândirea filozofică, a celor care pătrundeau interioarele vieţii sufleteşti. Desigur, în domeniul ştiinţelor naturii învăţătura lui Aristotel a rămas o culme inegalabilă. *Discipolii lui au fost denumiti peripatetici, epicurieni şi stoici.* Aceştia şi-au propus rezolve multe din contradicţiile existente în sistemul aristotelian, pe cele care s-au referit la explicarea lumii materiale, sistemul viu, reflectarea mentală, acordând atenţie crescută problemelor legate de etica relaţiilor dintre oameni. În modul de înţelegere a rădăcinilor cunoaşterii s-a produs o schimbare decisivă, a apărut un nou OM - omul liber grec. Legătura acestuia de subordonare nemijlocită la polis slăbeşte, el încetează să fie anonim, pentru a pretinde să se expună celor mai furtunoase şi schimbatoare evenimente sociale. De aici a rezultat un individualism caracteristic, care în timp s-a întărit, s-a însufleţit cu înţelepciune, facându-se mai puţin dependent de jocul forţelor externe de diferite feluri.

Secolul al V-lea î.Hr. în Grecia se identifică cu perioada de după războiul persan, care a corespuns atât unei înfloriri economice, ştiintifice şi culturale, cât şi unei întăriri a democraţiei sclavagiste. De asemenea, aceasta a însemnat o creştere a importanei valorilor obiective, precum şi a individualităţilor, înţelegând prin aceasta valori individuale libere (ex: sclavii erau tot individual vânduti în pieţe).

3.1. Peripateticii

Peripateticii au interpretat sufletul ca reproducând forma corpului. Sufletul a rămas un produs echilibrat al combinării dintre cele patru elemente: foc, pământ, aer, apă. Diversitatea formelor sufleteşti a fost lăsată deseori fără substanţă, imaterială. Se conside ra că este peste posibilitatea formei sufletului să poată reconstrui corpul în întregime. Aşa ceva putea fi doar rezultatul unei interinfluenţe reciproce dintre diversele părţi ale corpului, dintre acesta ca un tot şi sufletul în sine. Aceasta concepţie n-a permis ca sufletul să fie luat ca o entitate autonomă, el continuând să depindă de ceea ce se întâmplă în corp, de influenţele ce acţionează asupra corpului. Sufletul a rămas la ei pur şi simplu o proprietate a organismului.

Cu acest mod de gândire peripateticii voiau să dezvolte o concepţie despre suflet dependentă de organism, ca aparţinând naturii. În opoziţie cu discipolii platonicieni, peripateticii negau caracterul invizibil sau imperceptibil al sufletului. Astfel, *Teofrast* se plângea că-i este foarte greu sa-şi imagineze sufletul în afara mişcării. Spre deosebire de

Aristotel, el afirma că sufletul are propriul său purtător, care -i permite acestuia să se mişte în interiorul corpului. Acest purtător, forţa sa, era imaginată ca una naturală, compusă din aceeaşi materie cu natura şi cu purtătorul mişcării, organismul.

Straton, pe de altă parte i-a dat sufletului denumirea de pneuma - cea de-a cincea substanţă, element primar, o chintesenţă a celorlalte patru.. Toate fiinţele au minte - afirma Straton El a combătut acea teorie în acord cu care sufletul şi mintea umană ar fi o funcţie superioară naturii şi independentă de activitatea corpului. Sufletul era un produs al naturii şi nu doar un principiu ce-şi face loc în corp venind din afară..

Aceşti discipoli nu au dezvoltat o învăţătură despre suflet diferită sau mai completă decât a dascălului lor, Aristotel, pentru a aduce ceva nou. Constribuţia lor a constat doar din îndepărtarea din sistem a tuturor elementelor ce ar fi dat ocazie interpretarii f enomenelor sufleteş ti dintr-o altă perspectivă decât cea a ştiinţelor naturii. În intransigenţa lor, din păcate, au înlăturat odată cu adevărul aprioric despre suflet şi mintea dumnezeiască, ce nu se amesteca cu corpul. Au lepădat deci, dintr-un principiu organizatoric, odată cu apa din covată şi pruncul.

3.2. Sofiştii

Sofiştii au făcut obiect de studiu distinct din suflet. Au făcut acest lucru prin observarea şi analizarea raporturile dintre oameni. Sufletul omului depinde de relaţiile stab ilite între oameni, ca fiinţe cu conştiinţă şi decizie individuală. Astfel, în locul psihicului în eles ca o problemă a ştiinţelor naturii apare o nouă viziune, aceea centrată pe studiul raporturilor dintre oameni. În consecinţă, sufletul a încetat a mai f i studiat ca parte a naturii, fiind de astă dată abordat din perspectiva acţiunilor şi relaţiilor interumane, cu toate influen ele posibile pe care aceste raporturi le pot suporta.

Prin urmare, învăţătura sofiş tilor se centrează pe profilul conduitei cetăţeanului ca parte a cetăţii, stăpân de sclavi, membru onorabil al instituţiilor statului. Era societatea care pretindea membrilor ei unele aptitudini aparte: să fie organizatori de întruniri, unde să ia cuvântul în faţa celorlalţi cetăţeni din cetate, să l e cunoacă nevoile sociale şi să le insufle o anumita ideologie. Aşadar, conducerea societăţii se facea dependentă de persoana conducătului, a leader-ului.

În accepţiunea sofiştilor fenomenele sociale sunt diferite de cele naturale, care sunt exterioare. Prin intermediul oamenilor, al comportamentului lor, sufletele ajung să fie înţelese. În atenţia preocupărilor filosofice ale sofiştilor intră condiţiile sociale de viaţă ale oamenilor, un *modus vivendi* al lor de existenţă, aşa cum acesta este îndreptat atât spre acţiunile cognitive (de domeniul comunicării, limbii, logicii etc.) cât şi spre acţiunile de decizie socială. De atunci datează unele lucrări de gramatică şi lingvistică ale lui *Protagoras*, lucrări care au clarificat multe probleme legate de clădirea vorbirii, ordinea logicii s.a.m.d.

Pe de altă parte *Hypias* si *Georgias* au fost cei care s-au ocupat de gândire dependentă de relaţiile sociale, determinate de cuvintele vorbite. In privinţa raportului om –natură, principala problema a sofiştilor nu e ra aceea a aflării locului omului în natură sau în lume, ci aceea de a descoperi convingerile oamenilor, modurile lor diferite de comunicare. Orice subiect era un loc distinct de centrare al forţelor spirituale, cu valoare individuală. Aceasta era o perspectivă care nu ţinea cont de diversitatea formelor activităţii umane. Sufletul trebuia

explicat astfel, doar din perspectiva subiectivistă. Omul nu mai era raportat la natură, ci doar la un alt om.

3.3. Stoicii

Activitatea stoicilor este legată de Atena. Întemeietor a fost *Zenon*, denumit după locul unde acesta îşi expunea discursurile. Tot întemeietor a fost considerat şi *Krisipos*. Stoicismul era filosofia cea mai răspândită în perioada elenistă, fiind apoi preluată şi în Roma antică. Aceasta şi-a propus să dezvolte gândirea despre materie şi suflet a înaintaşilor. În decursul a câteva secole, a suportat prefaceri interesante în acord cu problemele formulate de gânditorii anteriori.

Principiul primar al pneumei. În accepţiunea stoicilor, cosmosul era imaginat ca un tot unitar, parte a acestuia fiind şi sufletul, care se reprezenta printr-o mişcare neîntreruptă a aerului înfocat - pneuma. Aceasta era baza pe care, prin condensare, se obţineau gândurile. Prin pneuma cosmosul era reîntregit. Fizicul şi psihicul se compun din aceeaşi materie, căreia, în cazul omului, îi sunt conferite însemne deosebite, chiar însuşiri supraumane, supraindividuale, întrucât pneuma universala "este echivalentă cu sufletul general, cu focul dumnezeiesc". Stoicii au mai introdus o noţiune de pneuma de "tensiune" sau de gradare a tonusului. Aceasta a permis deosebirea mai multor stări graduale ale sufletului. Tot pe aceasta bază s-a permis dărâmarea zidului, pe care Aristotel îl ridicase între materia vie şi nevie, între suflet şi viaţă.

Drumul transformării imaginii in concept. Cea mai importantă contribuţie adusă la cunoaşterea sufletului, interesantă pentru psihologie, a constat din indicarea existenţei unor forme de acţine primară, senzorială, pregătitoare pentru prod ucerea actelor gândite, organizate logic, pe cale să devină concepte. Pregătirea terenului a fost realizată anterior de Aristotel. Este vorba de teoria sa a fanteziei sau imaginaţiei, despre "nus"-ul activităţii mentale. Stoicii au reformulat această teorie, au reprelucrat-o, încercând să demonstreze cum are loc această transformarea imaginii senzoriale în concept. Pentru acest lucru, ei au plecat de la Socrate, de la rolul pe care acesta l-a dat logicii, momentelor de necesitate de acest fel, celor de generalizare, de clasificare a gândurilor. Stoicii au evidenţiat însemnătatea judecăţilor de analogie, compunerea, negarea, contradicţia s.a.

Stoicii au fost cei care au constatat că elementele componente ale judecăţilor sunt decisive pentru elaborarea legăturilor asociative. Ei au evidenţiat totodată însemnătatea intenţiei în diversele etape de realizare a cunoaşterii conceptuale. Soluţia stoicilor are o serie de avantaje chiar în raport cu cea propusă de Aristotel. La ei deşi senzaţia şi gândirea sunt fenomene reale, subiectul activ, care cunoaşte diferitele obiecte, o face prin punerea în funcţiune a fanteziei, care uneori poate să acţioneze samavolnic. Cunoaşterea stoică reprezintă astfel o acţiune cu o notă distinctă, autentică. Imaginea rezultată, deşi p leacă de la datele nemijlocite şi verificabile ale senzaţiilor, în final poate atinge nivele superioare de autenticitate, cu excep□ia -au spus ei – cazurilor când reflectarea este afectată de boală.

Studiul inteligenţei. Stoicii au meritul de a fi fost cât se poate de aproape de explicarea psihogenetică a gândirii, a intervenţiei inteligenţei. Schema dezvoltării inteligenţei este următoarea: copilul când se naşte intră, cu ajutorul respiraţiei, în posesia unei *pneume*, la acţiunea căreia se porneşte funcţionarea şi a unei alte pneume, interne, sufleteşti, psihice. Prelucrarea ei necontenită asigură dezvoltarea sufletului. Acesta se dezvoltă până în jurul

vârstei de 14 ani, când are loc un eveniment nodal: se naşte gândirea conştientă şi raţională. Astfel s-a demonstrat că, în raport cu lumea senzorială externă, nu există nimic calitativ anterior contactului nemijlocit cu obiectele, că aceste calităţi se dezvoltă pe baza a ceea ce se recepţionează şi se simte şi că dezvoltarea inteligenţei are loc în etape, urmând un traseu legat de vârsta fiecăruia, un drum de la gândirea senzorială la cea raţională.

Creierul ca organ al psihicului Discuţiile cu privire la sediul organic al sufletului datează din perioada elenă. Mulţi cercetători, dar mai ales medicii, s-au opus lui Aristotel, care aşează sufletul în inimă. Convingerea acestora nu mai era de această dată speculativă, afirmându-se că sufletul mental se află în cap, pentru că această parte a corpului este cea mai aproape de cer. Aşa afirma şi Straton, analizând mimica omului concentrat, că sufletul se află undeva după pupile. Aşezarea sufletului în creier, de aceasta dată, are la bază o serie de date observate în practica medicală.

Descoperirea nervilor. Herafilon şi *Herasistratos* au făcut deosebirea dintre nervi şi tendoane şi puţin i-a trebuit lui *Aristostratos* să ajungă să deosebească nervii receptori de cei motori. În ceea ce priveşte fenomenele psihice, acestea erau raportate la substratul neuroanatomic al creierului, dar nu într-atât încât să fie considerata aici şi dinamica fenomenală crescută a acestora. Pentru explicarea lor, s-a facut apel la vechiul instrument categorial al pneumei; în cercurile medicale ale vremii pneuma era o fenomenalitate susţinută de fapte şi nu o simplă categorie teoretică. Dar una era pneuma care explica procesele psihice complexe şi altceva erau funcţiile creierului, astfel că această deosebire necesita şi o fundamentare filosofică. Context în care, îndată ce au fost descoperiţi nervii, aceştia au fost interpretaţi ca veritabile canale de scurgere a pneumei, ceea ce a dus la transformarea pneumei într-un reprezentant al funcţiei ulterioare a nervilor. Rezultatele medicilor au avut la bază observaţiile făcute asupra construcţiei anatomice a sistemului nervos, precum şi asupra modului cum acesta se leagă şi se raportează la excitarea diverselor sale părţi sau la extirparea acestora. De menţionat că cercetările au fost realizate nu numai pe animale, ci şi pe oameni (pe cei condamnaţi la moarte).

Despărţirea sufletului de suportul său organic. Stoicii şi-au propus să probeze adevărul teoriei lui Aristotel despre suflet. Unul din principalele obiective avute în vedere a fost modul de raportare a sufletului la organic. S-a mers până acolo unde natura organică, în orice manifestare a ei, se voia considerată a fi o expresie a manifestării sufletului. Dezvoltarea ulterioară a cunoştinţelor a demonstrat valabilitatea acestei perspective de gândire doar în cazul animalelor. Sufletul organic al oamenilor s-a dovedit a fi altceva decât cel al animalelor.

Stoicii au deosebit o pneuma psihică de alta vegetativă. În acest sens Epicur vorbise de o materie inexplicabil de fină, pe care nu poate s-o denumească, dar căreia Lucreţius pe urmă i-a dat numele de materie spirituală. Aceasta a fost deosebită de suflet. Anima reprezintă atomii distribuiţi în tot corpul, care funcţionează ca purtători ai vieţii; spiritul sau psihicul era purtat de *animus*, care se află localizat în piept. În acest fel sufletul ca principiu al activităţii psihice în perioada elenistă se desparte de celelalte principii, potrivit cărora sufletul reprezintă toate formele de manifestare a vietii.

Evocarea subiectivului O cucerire remarcabilă a perioadei eleniste, cu însemnătate pentru cunoaşterea psihologică, a constat în declararea faptului că subiectul reprezintă o entitate activă, realizată nu numai in raport cu reflectarea lumii externe, ci şi în raport cu cea internă, cu procesele psihice prin care se manifestă - lucru insuficient exprimat până atunci în termenii ştiinţelor naturii. Era admis faptul că acestea aparţineau fenomenele subiective, ca putând fi şi de natură socială, fiind de altă natură decât cele fizice (ca mişcarea vieţuitoarelor).

Termenul de pneuma vine să reprezinte o atare situaţie, unde pentru descrierea implicării subiectivului - deşi se face apel la instrumentele ştiintelor naturii - se declară că acestea sunt nesatisfăcătoare. Stoicii fac acest lucru atunci când îşi propun sa explice formele complexe de comportament. Prin aceasta ei au pregătit terenul pentru a considera conştiinta umană ca o activitate psihică având însuşiri aparte.

3.4. Gândirea psihologică în vechea Romă

Progresele realizate în vechea Roma sunt strâns legate de rezultatele epocilor anterioare elene. Cele mai importante lucrări din acea perioadă au fost cele ale lui *Galenus* si *Lucretius* (cca 96-55 e.n) Acesta din urmă este autorul lucrarii "Despre natura lucrurilor", o creaţie distinctă a acelei perioade materialiste. Lucretius realizează o desăvârşire a gândirii atomiste a lui Epicur. Activitatea lui este reprezentativă şi martoră la o serie de frământări sociale ascuţite. În acea vreme s-au constituit şi s-au răspândit tot mai mult concepţiile religioase, o însemnătate deosebită dobândind-o filosofii stoici.

Galenus (129 – 199 e.n.) a fost fiul unui constructor din Asia Mica. În tinereţe a avut ocazia să studieze filozofia lui Platon, a lui Aristotel, a stoicilor, a epicurienilor. Apoi a trecut la studiul medicinei, în Alexandria. Aici a luat cunoştinţă cu operele diferite lor şcoli de medicină. Pe urmă s-a stabilizat, ca filosof, la Roma. A scris peste 400 consfătuiri, în limba greacă. Dintre acestea s-au păstrat cca 100, în special cele din domeniul ştiinţelor medicale. A unit cunoştinţele vremii despre suflet într-un sistem unitar, care a rezistat peste secole.

Baza cunoasterii sufletului o reprezită experienţa. Lucreţiu a dezvoltat o perspectivă distinctă asupra sufletului, ireconciliabilă cu cea a lui Democrit. Aceasta nu recunoş tea nimic în afară de ceea ce putea fi studiat prin experienţă, ca forţă şi cauzalitate a lucrurilor. Lucretius spunea că lucrurile, chiar în afara de ceea ce se întâmplă în natura înconjurătoare, nu au nici un rost. Atomii există dar în acord cu legile mecanicii, sufletul însuşi trebuie dedus în acord cu aceste legi. În studierea fenomenelor sufleteşti trebuie pornit de la experienţă. Caracterele diferenţiate ale sufletului în raport cu corpul pot să fie determinate nu prin mijloace metafizice, ci prin cele proprii ştiinţelor naturii. La aceas tă concluzie se poate ajunge pe cale empirică şi nu prin postularea unei aptitudini suprasenzoriale. Experienţa demonstrează că odată cu moartea trupului şi sufletul dispare.

Sufletul este de natură materială şi se deosebeşte de materia fizică prin fineţe a sa. Altfel nu poate fi explicată interinfluenţa dintre suflet si corp. Sufletul este el însuşi o materie mai rafinată, nu însă în sensul că ar fi prin ceva subordonat forţelor trupeşti. P roblemelor vieţii sufleteşti li s-a dat o însemnătate şi interpreta re etică.

Senzaţia şi gândirea. Aptitudinea principală a sufletului, după Lucreţiu, este senzaţia. Toate celelalte aptitudini ale sufletului izvorăsc de aici. Senzaţia este cauzată de influenţa particulelor atomice asupra organului de recepţie. De aceea toate senzatiile, inclusiv cea a distanţei, sunt subliniate de tact. În acest fel, vederea este rezultatul acţiunii neîntrerupte a imaginilor asupra receptorilor vederii. Imaginile zboară cu viteză foarte mare, împingând în faţă atomii aerului, care, prin pupile pătrund în corp şi dau naştere senzaţiei. Senzaţia ia naştere doar în acel corp care este apt să preia formele de acţiune ale atomilor. Ochiul este cel care vede şi nu sufletul cu ajutorul ochiului. Cu această teorie a naşterii senzaţiilor Lucretius a fundamentat şi alte explicaţii ale fenomenelor sufleteşti, cum ar fi senzaţia vederii la depărtare; iluziile optice; tonul emoţional al senzatiei, etc.

Organele psihicului la Galenus. Organele psihicului sunt, după Galenus, creierul, inima şi ficatul. Fiecare dintre ele reprezintă câte o funcţie psihică. Împărţirea se face în acord clasificarea platoniciană a părţilor sufletului: ficatul reprezenta dorinţele; inima reprezenta supărarea şi curajul; creierul era purtătorul minţii. Camerelor creierului le revine un rol important pentru a-şi îndeplini funcţia, cu deosebire cea din urmă, unde este sediul pneumei – locul de producere a acesteia.

Sistemul nervos reprezintă un trunchi cu multe ramificaţii, fiecare având autonomia sa. Nervii sunt clădiţi din aceiaşi materie ca şi creierul. Ei sunt instrumentele senzaţiei şi ale mişcării. Galenus a diferenţiat între ei: a)nervii senzoriali de receptie, cei "moi " şi b) cei de legătura cu muşchii, cei "tari", care răspund de mişcările efectuate cu control voluntar.

Organele senzoriale şi pneuma. Pneuma la Gelenus a fost raportată la activitatea nervilor. Traseele nervilor au fost asemănate cu albiile râurilor, prin care se scurge apa asemenea aerului încins, pneuma. El a lăsat posibilitatea eruperii prin crăpături a acestei pneume, posibilitatea unirii a acesteia cu aerul. Aceasta soluţie a fost imaginată pentru a putea explica proiecţia şi proprietăţile lucrurilor reflectate senzorial. După Galenus, pneuma de vedere se află în relaţii de interacţiune cu aerul din afară, pe care-l însuseşte ca propriu, prin care dă naştere unui nou organ complementar - care se compune tot din pneumă. Contactul ochiului cu lucrurile se produce în acest fel ; creierul este cel care simte, prin conductele nervilor, prin atingere.

Organul pneumei externe – pe care Galenus îl leagă de ochi - este o construcţie deosebită, în măsură să explice aspecte interesante ale reflectării senzoriale, care altfel rămân nerezolvate. Astfel, el considera că fiecare organ senzorial are propria sa pneumă. Pneuma vederii este de culoare stralucitoare, a auzului este ca aerul, etc. Unitatea dintre lucruri şi reproducerea lor senzorială este dată de materia comună a lucrurilor şi a celei din care se compune organul receptor.

Galenus nu s-a îndoit nici un moment de proprietăţile senzoriale ale lucrurilor. A mai formulat în acest sens o teorie interesantă în ceea ce priveşte diferenţele subiective reflectate, diferenţele dintre ceea ce este reflectat senzorial altfel de la un om la altul. Aceste diferenţe au fost puse pe seama interdependenţei funcţionale dintre organele de receptie: fierbinţeala este considerată rece în raport cu mai fierbintele. Creierul a fost considerat a fi o cameră centrală a pneumei. Această accepţiune asupra psihicului a rezistat până la începutul secolului al XIX-lea, până la întemeierea frenologiei. Până atunci a dominat învăţătura lui Erastostratos, în acord cu care activitatea psihică se raportează nu la încăperi, ci la suprafaţa masei cerebrale.

Galenus a mai făcut consideraţii asupra proprietăţii lucrurilor reflectate senzorial, asupra mişcării ca dependentă de schimbările de tensiune în circulaţia sanguină. Pneuma era materia şi substanţa sufletului. Teoria generală a pneumei s-a impărţit în două: cea a pneumei vieţii şi cea a pneumei sufletului, o diviziune făcută în raport cu despărţirea sufletului de corp.. Ambele se nasc în organism, ca un produs al schimbului material organism -mediu. Pneuma vieţii a fost considerată aerul şi hrana; din ea, pe calea unei filtrări se naşte pneuma sufletească.

Suferinţa ca o stare activă a sufletului Suferinţa la Galenus corespunde unei stări active a sufletului. Ceea ce este suferinţă pentru unul, poate deveni şi pentru celalalt. Când suferinţa depăşeşte un prag natural, aduce în această stare nu numai trupul, ci şi mintea. (Aristotel a încercat să explice acest fenomen. Separarea poate fi determinată de o strădanie pentru oprirea rănirii, dar poate fi explicată şi prin înfierbânţalea sângelui). Pentru explicarea

acestor probleme Galenus a ales soluţii pertinente cu ştiinţa fiziologiei. Indicatorul supărării, de exemplu, este creşterea temperaturii din sânge; dorinţa de răzbunare este expresia unui mecanism corporal secundar. O interpretare care anunţa ulterioara teorie a lui James – Lange a emo iilor. S-a ajuns în acest fel la soluţia dominării suferinţelor cu mintea.

Mugurii conceptului de conştiinţă . În perioada lui Galenus, convingerea generală era că sufletul este compus dintr-o substanţă care poate fi proprie şi animalelor, care li pseşte din formele de viaţă vegetală. Această concepţie despre suflet s-a diferenţiat mai târziu. Dintre funcţiile sufletului s-au distins unele ca fiind proprii conştiinţei.

Psihofiziologia lui Galenus s-a apropiat în două puncte distincte de conceptul de conştiinţă: teoria organelor senzoriale şi controlul voluntar al mişcărilor. Capacitatea de reflectare senzorială a sistemului nervos periferic depinde de măsura în care sunt dotate canalele nervoase cu pneumă. Dar senzaţia apare doar când pneuma perif erica vine în acord cu pneuma centrală din creier. În această situaţie sufletul recunoaşte schimbarea de calitate ce a avut loc din exterior asupra organelor receptive. O concepţie care se află foarte aproape de ceea ce astăzi este numită conştiinţă.

In ceea ce priveşte mişcarea, cu excepţia celor care provin de la inimă, sânge ş.a. , toate celelalte mişcări sunt de natură voluntară. Muşchiul este pus în mişcare de nervi, prin insuflarea acestora cu pneuma sufletească. Această interpretare s-a păstrat până la descoperirea teoriei reflexelor. Galenus lansează ipoteza intervenţiei unor mişcări inteligente, susţinute în starea de veghe. Acestor manifestări li s-a dat denumirea de conştiinţă. Progresele realizate în acest domeniu al psihofiziologiei au rămas în ţepenite după contribuţiile lui Galenus pentru aproape un mileniu şi jumătate.

III. PSIHOLOGIA CREŞTINĂTĂŢII

Sub însemne ebraice – Philon din Alexandria

Invitaţia la asceză a lui Plotin.

Apologia creştinătăţii: Influenţa Sf. Augustin

Geniul lui Toma D'Aquino.

Ideologia scolasticii

1. Sub însemne ebraice – Philon din Alexandria

Începutul primului mileniu şi secolele care au urmat s-au caracterizat printr-o disoluţie a spiritului ştiinţific şi cultural elen, zona de unde dispare viaţa politică. Noua epocă medivală s-a aşezat pe ruinele celei antice. Secolele care urmează anunţă a criză profundă a societăţii omeneşti, dominată de o serie de convulsii sociale, de confruntări dintre vechile rânduieli antice cu cele noi, Aceasta evolutie a fost materializată într-o fuziune primară dintre tradiţia gândirii greceşti şi orientale, fuziune unde populaţia de rit ebraic a avut un rol aparte.

Viaţa spirituală la acea vreme se mutase la Alexandria, un centru cultural unde s-a realizat un amestec de culturi şi populaţii cu tradiţii greceşti, egiptene, evreieşti, siriene ş.a. Alexandria devenise un centru cultural, cu grădini zoologice şi botanice, cu un *Mouseion* al lui Ptolemeu pe măsura Academiei lui Platon, unde se adunaseră înţelepţii şi savanţii lumii dar şi cu o multitudine de concepţii fanteziste şi extravagante, de superstiţii curioase. Intrase în centrul atenţiei acestora sufletul individual, destinul acestuia după moarte şi o serie de tendinţe mistice. Reprezentant de seamă al acestui loc şi perioade a fost Philon (25 – 54 e.n.)

Philon a aparţinut unei importante comunităţi evreieşti, distribuită pe mai mult de două cartiere din Alexandria. Dovezile despre opera sa sunt indirecte, ea aflîndu-se pe punctul de joncţiune dintre gândirea grecească şi tradiţia ebraică, unde prima rămânea doar un obiect de meditaţie, iar cea de a doua promitea să se afirme, să-şi propage perenitatea propriilor genii. Asemenea compatrioţilor săi, Philon a susţinut că tradiţiile lor sunt superioare celor greceşti, că sistemele lor filozofice trebuie doar completate cu cele ale grecilor. Acesta a fost un bun pretext să se inspire şi să împrumute de aici elemente în favoarea concepţiilor ebraice, concepţii în care omul era înţeles ca un vehicul al unei puteri supranaturale, unde există un Dumnezeu prin care sufletul transcende peste generaţii.

Dumnezeul lui Philon este imaterial, aflat în afara timpului şi spaţiului. El nu se confundă cu lumea şi nici cu sufletul însuşi, nu este dependent de nimic, este neschimbător. Nici o imagine vizibilă nu-l poate cuprinde, cuvintele nu ajung la perfecţiunea sa. Despre acest Dumnezeu Philon spunea că este imuabil, imens, etern şi omniprezent în tot ceea ce există. Dacă nu îl vedem, el ne vede, soarele străluceşte prin el, prin el ochii văd lumea, el face ca lucrurile să se întâmple aşa cum se întâmplă. Lui Dumnezeu Philon i-a atribuit forţa şi generozitatea creatoare.

În interpretările sale Philon a recurs la simbolurile biblice şi a evitat cu grijă antropomorfizările. S-a folosit de alegorie pentru a descrie forţele naturii, care acţionează însufleţite asemenea virtuţilor morale, de unde cu o coerenţă logică mai slabă se putea ajunge uşor la mistificarea fenomenelor. Transcendenţa era mediată prin idei, îngeri, arhangheli, descrise de Philon asemenea unor forţe abstracte ale Atotputernicului. Ansamblul acestor puteri formează un tot, guvernat de Logos, care este anterior lumii materiale Logosul este de natură eternă şi cuprinde lumea întreagă, împreună cu omul inteligibil. Este o lume care se pretează raporturilor numerice, simbolismului matematic care a fost susţinut înainte de pitagoreici, care astăzi se numeşte numerologie. Philon a relevat mistica numărului 7, ca expresie legică naturală, cu care se completează cartea Genezei, unde completează trinitatea. El credea că astrele cereşti sunt fiinţe, că influenţa lor este certă, dar că astrologia este o preocupare periculoasă.

Philon a afirmat că sufletul este incognoscibil şi că fiinţa umană este compusă din două elemente eterogene de bază: unul corporal, de nedespărţit de sânge şi care este terestru, şi un altul, cu suflu divin, dotat cu voinţă şi inteligenţă, cu libertate şi providenţa Logos -lui, care este ceresc. Omul este singura fiinţă liberă şi raţională de pe Pământ, dispune de harul ceresc al Logos-lui, de natură divină. Senzaţiile n-au rol în cunoaştere. În raport cu inteligenţa, Philon le acordă totuşi senzaţiilor o anumită autonomie. Aceasta pentru că senzaţiile au precizie, negrul nu este alb, auzul are o poziţie privilegiată în raport cu gustul sau mirosul. Tristeţea şi frica doar pot înţepa sufletul. În ceea ce priveşte limbajul, Pilon distinge unul al cărui voce se îndreaptă "în afară", de un altul îndreptat "spre interior"; caracteristica divină a verbelor este de a îndrepta sufletul spre adevăr. Limbajul este fratele raţiunii şi exprimă gândirea. El se manifestă cu ajutorul inteligenţei, intermediarul dintre limbă şi gândire.

Concepţiei lui Philon despre suflet îi este proprie o schimbare de perspectivă psihologică. În ea este practicată o substituire a sensului cercetării sau investigării acestuia, o cercetare fundamentată de astă dată aşezată pe pietatea necondiţionată la idealul raţiunii, realizat într-un spirit militant. Pe această cale a fost deschisă larg poarta spre credinţa în Dumnezeu. Studiul sufletului era studiul lui Dumnezeu, al acţiunilor sale creatoare, o perspectivă de gândire psihologică nouă, diferită de cea antică, care s-a păstrat peste vremuri, fiind larg răspândită azi tot mai mult în lumea occidentală. Era o perspectivă care a debutat printr-un sincretism mai larg, care a stat la baza apariţiei şi dezvoltării, încă din acea perioadă, a numeroase tendinţe mistice. Una dintre ele a pavat drumul spre era creştină, de unire instituţionalizată a sufletului cu Dumnezeul. Sub această influenţa filozofia îşi va îndrepta acţiunile spre credinţă, va deveni teologie, unde epoca sa de înflorire antică va fi tot mai mult uitată. Din această cauză Philon nu şi-a mai propus ca obiectiv cercetarea sufletului ca fenomen natural, ci numai a acelor relaţii dintre oameni ce rezultă din subordonare la axiome şi la Dumnezeu. Este o perspectiva psihologică diferită, proprie unei noi concepţii, scolastice, a perioadei istorice a evului mediu.

2. Invitaţia la asceză a lui Plotin *(240 – 270 e.n)*

Perioada istorică a începutului de mileniu a fost marcată de frământări sociale profunde, de răscoale şi războaie civile care au zguduit stabilitatea întregii lumi mediteraneene. În aceste condiţii apare şi se distinge personalitatea lui Plotin, ca reprezentativă pentru o tendinţă mai largă a vremii, de reîntoarcere la antici, la perioada de echilibru de pe vremea lui Platon, a stoicilor, a epicurienilor, la tradiţia pitagoreică şi mai puţin la cea ebraică. Auspiciile acestei tendinţe au fost nu de a milita pentru suveranitatea raţiunii, ci de a-i reda sufletului individual o bogăţie spirituală pe care de abia o pierduse. Din această cauză învăţătura lui Plotin s-a distins ca o încercare de sustragere a omului din faţa realităţii tot mai tumultoase a prezentului pentru a o îndrepta spre o contemplare neputincioasă a slăbiciunilor sufleteşti, de retragere din faţa dorinţelor declanşate, de accentuare a genialităţii magice individuale şi iraţionale.

Plotin a făcut eforturi mari ca să refacă atmosfera creatoare din Academia platonică de odinioară, de evocare a sufletului ca pe o esenţă, pe care să-l ferească de "precipitaţiile" la

care era expus de problemele pământeşti. "Căci dacă sufletul uman ar ceda seducţiilor lumii materiale şi orgoliului şi nu s-ar constitui într-o lume a sa în sine, acesta ar fi abandonat de sufletul universal" (cf. Mueller p. 100). În faţa tentaţiilor lumii materiale sufletul trebuie să se purifice, să renunţe la atracţiile trupeşti prin încercarea de a se dedica ştiinţei şi ascezei. Un biograf şi discipol a notat despre Plotin cum acesta "avea ură să stea în faţa propriul său corp".

Sufletul are o putere a sa organizatoare, "animistă", supranaturală, de bază. Pentru explicarea sufletului, inspirat de stoici, Plotin a făcut apel la intervenţia a trei instanţe fundamentale: *unicitate*, *inteligenţă* şi *suflet universal*. Unicitatea corespunde unui principiu universal, care acţionează asemenea luminii solare, aflată deasupra Logos-ului şi Inteligenţei. Într-o lume dominată de multiplicitatea formelor sensibile, Inteligenţa devine accesibilă numai prin interiorizare. Accesul la unicitatea sufletească este posibilă doar prin izolarea corpului şi a sufletului sensibil. Sufletele au facultatea de a fi unice prin capacitatea de a se reuni cu Inteligenţa divină, prin eliberarea de atracţiile exercitate asupra lor de lucrurile externe, sensibile. În caz contrar, accesul la Dumnezeul este anulat şi fiinţa ajunge alături de celelalte lucruri muritoare.

Pentru Plotin sufletul este imaterial. Tot ce în suflet este material este divizibil şi în acelaşi timp coruptibil, inclusiv aerul şi suflarea acestuia. Fiind hrănit fără încetare de fluxul sanguin, sufletul nu poate fi localizat în corp. El a refuzat soluţia anteriorară aristotelică, în acord cu care sufletul reprezintă forma corpului, considerand-o o ameninţare a independenţei sufletului în raport cu corpul, cu materia. Aceasta independenţă era impusă de actul de cunoaştere. În actul de cunoaştere orice percepţie este expresia funcţiei sale active, pasivă fiind dependeţa sufletului de obiectul de reflectat şi de cunoscut. În acest sens sufletul se foloseşte de corp, ca de un instrument natural, pentru a-l introduce în raza câmpului vieţii psihice. O face prin diversele procese psihice, al tactului sau mişcării, vederii sau auzului, care sunt instrumente deopotrivă ale sufletului. Sufletul este indivizibil, o proprietate care rezultă din faptul că nu se confundă cu nici unul din obiectele reflectate. Se raportează la obiect doar ca un tot unic, cu care nu se confundă. Creierul nu are nici un punct de intersecţie cu sufletul senzitiv iar organismul reprezintă doar o regiune privilegiată între lumea sensibilă şi cea inteligentă. Nervii, la rândul lor, sunt doar instrumente ale sufletului.

În sistemul psihologic a lui Plotin există a legătură strânsă şi instrumentalizată dintre cap şi raţiune, ca dintre ficat şi dorinţe. Ficatul este sediul dorinţelor, punct de plecare al producerii a tot mai complexe şi vitalizate acte instinctive, de conservare. Într-un prim stadiu instinctul acesta se manifestă doar ca o simplă preferinţă sau înclinare a stării corpului, de a-i fi foame, sete, o orientare spre un anume obiect al dorinţei. În final, dorinţa se contopeşte cu obiectul până în adâncurile sufletului.

Emoţiile la Plontin sunt expresia unei unităţi sufleteşti şi reprezintă un nivel de cunoaştere a corpului şi a sufletului senzitiv. În ceea ce priveşte sufletul senzitiv, funcţionarea lui depinde de compoziţia sângelui. În starea colerică el distinge între ce se datoreaza corpului, în funcţie de relaţia dintre activitatea bilei şi a sângelui, şi ceea ce reprezintă o consecinţă a intervenţiei sufletului. De aici rezultă dispoziţia de a ataca sau de a intra în defensivă. Deasupra stărilor senzoriale există manifestări aparte, "colere", care sunt mânate de moralitate. El a distins, de asemenea, între simpla impresie senzorială, cea în care sufletul este încercat de emoţiile propriu-zise, cea care însoţeşte actul de cunoaştere. În aceiaşi ordine el face distincţie între plăcere şi durere.

Sufletul poate fi capabil de o activitate superioară, distinctă de o alta inferioară. Acesta este momentul în care imaginaţia ajunge într-o poziţie intermediară, aflată între

senzaţie şi funcţiile raţionale. Memoria se naşte atunci când corpul îşi pierde unicitatea. Memoria este expresia unei atitudini sufleteşti, a celei aflate între trecut şi interesul de moment. Memoria îşi găseşte greu locul într-o viaţă fragmentată de grijile de fiecare zi. Cu ajutorul memoriei pot fi cunoscute evenimentele trecute. Plotin a văzut în funcţia memoriei o probă a ireductibilităţii conştiinţei la simplele senzaţii de moment, conştiinţa fiind capabilă să cunoască lucrurile aflate într-o desfăşurare temporală..

Opera lui Plotin apare asemenea unui cânt de lebădă al perioadei elene. Plotinismul reprezintă un pasaj important spre o interiorizare sufletească tot mai exigentă, care şi-a propus să declare întâietatea acţiunilor spirituale în faţa celora de natură obiectivă, organică. Operei sale îi revine un loc aparte în această perioadă de început a creştinătăţii. Sufletul începe să fie conceput prin raportare la rădăcinile cele mai profunde ale fiinţei umane, acţiunile sale divine nu se rezumă doar la sine, ci se exercită deopotrivă asupra universului şi a astrelor. Gândirea la Plotin dobândeşte o notă aristocratică, trebuie să i se recunoască menirea divină, ea este o cale de acces prin cunoaşterea ştiinţifică spre Dumnezeu. Pe această linie se rezumă să se înscrie într-un efort solitar, cu accentul pus pe puterea meditaţiei individuale, în care să găsească legătura luminoasă cu Unicitatea. Pentru viitoare gândire filozofică occiddentală concepţia lui Plotin reprezintă un punct de plecare, un reazem pentru fundamentarea ulterioară în psihologie a introspecţionismului.

3. Apologia creştinătăţii

Frământările sociale din perioada istorică a începutului de mileniu au fost contrabalansate pe planul conştiinţei sociale a oamenilor de o centrare şi ancorare a acesteia într-o *bunăvestire* generală, într-o speranţă a unei plenitudini sufleteşti şi trupeşti măcar într-o viaţă de apoi. Întreaga lor dragoste şi bunătate era convertită moral radical spre Creator, spre Dumnezeu-Tatăl şi alte creaţii cereşti. Nu mai este vorba de nici o tendinţă de a elabora sisteme cosmogonice capabile să explice lumea întreagă şi natura înconjurătoare, ci de o altă orientare, accesibilă tuturor, realizată în spiritul comunităţii fraternale pure dintre oameni, detaşată de servituţile lumeşti, pentru a accede într-un prezent aflat în lumina lui Dumnezeu.

Vechiul raţionalism antic a ajuns compromis de speculaţiile alexandrine. Acesta a cedat locul unui spiritualism exaltat, vechii exigenţe ştiinţifice i-a luat locul o mentalitate purtată pe aripile imaginaţiei. S-a născut un nou cadru de emulaţie spirituală, trăirile subiective ale oamenilor erau încercate de o altă substanţialitate, luptele şi războaiele sângeroase erau tot mai greu suportate. În aceste condiţii s-a creat nevoia pentru o altă ordine socială, cu alte reguli de comportare morală, de înalţare spirituală eliberată de jugul pasiunilor terestre, victorioasa în faţa incertitudinilor deseori oculte adusă cu sine de lunga tradiţie elenă. În aceasta epoca îşi făcea tot mai mult loc credinţa creştină, o impunere a gloriei lui Isus Hristos, declarat de Sf. Pavel ca purtător al Evangheliei, a înţelepciunii discursului acesteia, a întregii bogăţii spirituale pe care Răstignirea sa a revelat-o lumii şi oamenilor. În timp ce evreii făceau apel la miracole iar grecii căutau soluţii în înţelepciunea naturii, acum Evanghelia predica prin Răstignirea lui Hristos puterea şi înţelepciunea lui Dumnezeu pe care el reprezenta pe Pământ.

Sursa tuturor doctrinelor se afla în învăţătura marilor apostoli, care au interpetat sufletul din perspectiva mîntuirii creştine. Aceasta punea accentul deopotrivă pe origine şi pe destin, pe ideea unei vieţi eterne, a victoriei ausupra păcatului, ca o încununare a Îndurării şi

a supremei demnităţi a vieţii lui Isus Hristos. Pentru descifrarea şi explicarea perioadei patristice un examen scurt al marilor sale idei poate fi relevant. Astfel, unele documente [3] spun că Iisus Hristos a fost fiul unui fariseu, produs al unei rapide convertiri a originii şi caracterului său evreiesc spre cel indicat de apostoli. A săvârşit un gest de ruptură cu tradiţia şi obiceiurile de unde a provenit, care marchează totodată universalitatea mesajului său apostolic, de fi apărut asemenea unui trimis care, făcând uz de harul său pedagogic de excepţie, îi va conduce pe oameni spre mîntuire. Toţi care au urmat acest drum au încetat să mai fie evrei sau greci, sclavi sau liberi, femei sau bărbaţi. Cu toţii sunt botezaţi creştini. În acest fel Hristos s-a încarnat în şi printre oameni, şi-a asumat păcatele şi greşelile acestora, pentru care ajunge crucificat. Învierea lui, pentru Sfântul Pavel, a corespuns cu iertarea păcatelor lumeşti, ale lui şi ale credincioşilor, a însemnat mântuirea lor sufletească. Sf. Pavel nu l-a cunoscut pe Hristos în viaţă, dar considera că Învierea lui a asigurat fundamentarea credinţei creştine. Credinţa omului există întru sacrificiul lui Hristos.

În contextul răspândirii credinţei creştine psihologia este subordonată în întregime obiectivelor teologice, devine inseparabilă de experienţa religioasă, de activitatea preoţilor. Apărătorii credinţei au urmărit să evidenţieze formele diferite de distribuire a Revelaţiei. O făceau confruntându-se cu o diversitate sufletească deseori mai mare decât cauza lor teologică imediată. Pe acest drum au avut loc şi exagerări, excese, cu o centrare conceptuală greşită, opusă ideilor iniţiale. Se cunoaşte că teologii au refuzat cu ostentaţie contribuţiile anticilor despre suflet, concepţia lor asupra ideii preexistenţei vieţii sufleteşti - epicurienii au ajuns din această cauză proscrişi. Ei nu admiteau valabilitatea ideilor platonice şi a celor ale stoicilor despre existenţa unui suflet cosmic şi, ca un fragment al acestuia, a celui individual, cu propriul său destin. Împăcarea opiniilor a avut loc când s-a ajuns la sufletul individual, în accepţiunea teologilor născut dintr-un act divin, şi care, din porunca lui Dumnezeu, îşi aşteapă recompensa sau pedeapsa terestră.

3.1. Influenţa Sfântului Augustin (354 – 430 e.n.)

Reflexiile lui Sf. Augustin despre suflet sunt de inspiraţie plotineană, însă el şi-a potrivit gândirea mai bine la dogmele noii tendinţe de gândire creştină. A fost o corecţie făcută în acord concepţia în care sufletul universal încetează să se mai manifeste ca un principiu de reîncarnare. Cel Atotputernic, care domneşte asupra celor lumeşti, este Dumnezeul. El domneşte prin *Verbele* folosite, cu care a creat materia şi timpul. Bunătatea şi justeţea dumnezeiască este infinită, răutatea este terestră, proprie doar fiinţei umane.

Sf. Augustin şi-a manifestat de la început interesul faţă de problema păcatului originar. Psihologia sa a făcut referire repetată la acest fenomen. În paginile *Confesiunilor*, entuziast (cf. Mueller), el se întreabă asupra facultăţilor mentale prop rii ale omului, asupra "frumuseţii corpurilor, fie cereşti, fie terestre", dincolo de care se află adevărul, imuabilul.. El a evidenţiat eforturile necesare pentru a depăşi seducţiile exercitate asupra organelor de simţ, necesitatea de a ajunge de la existenţa simplă la cea inteligibilă, de înălţare, de la cunoaşterea lumii la cea a lui Dumnezeu.

[3] Altele spun că a fost fiul unui tâmplar

Conştiinţa omului la origine are, în momentele sale de egoism, o înclinaţie pentru păcat. Se manifestă prin dorinţa de posesie, prin dezvoltarea unei disponibilităţi pentru plăceri, manifestată în locul dragostei pentru Dumnezeu, care l-a creat. Aceste tendinţe apar de la naştere - la copilul mic care se retrage de la hrănire de la sânul mamei pentru a-şi manifesta, încă de atunci, dominarea şi o serie de capricii. Sufletul infantil de la naştere nu este, deci, chiar atât de inocent. Înaintea păcatului, când încă nu are experinţa durerii sau a morţii, omul îşi poate exercita controlul asupra pasiunilor. Apoi sufletul său ajunge stăpânit de pasiuni surde, greu de controlat. Atunci inteligenţa sa ajunge neputincioasă, voinţa-i slăbeşte. În acest spirit Sf. Augustin formulează problema pedepselor la care se expune omul în aceste situaţii şi mizeria tenebroasă la care s-a expus fiul Omului, Adam.

Pentru Sf. Augustin cunoaşterea sufletului sensibil şi deopotrivă a funcţiilor superioare ale raţiunii se poate realiza prin acte de înălţare spre Dumnezeu. Teza lui de bază era: "Eu n-aş. fi existat de loc, bunule Dumnezeu, noi n-am exista de loc, dacă tu n-ai fi în noi". Manifestarea sufletului depinde de prezenţa divină, atestată în adevărurile ştiinţifice, estetice şi morale. "Dumnezeul este lumina sufletului nostru în care noi putem să vedem totul". Funcţiile sufletului se raportează la simţurile externe, prin care acesta comunică cu exeriorul prin canalele organelor corporale. La acestea Sf. Augustin a mai adăugat un alt organ, de coordonare, al simţului intern şi al memoriei sensibile. În ordine afectivă, lăcomia a fost raportată la funcţia unui *animus,* alături de gândire şi raţiune, acestea din urmă proprii doar omului. El a făcut consideraţii asupra însemnătăţii vieţii culturale, spunând că ştinţa şi artele, politica şi literatura pot fi lucruri bune şi rele în acelaşi timp. Important este ca ele, prin aprofundare spirituală, să se finalizeze în erudiţie. El a făcut deosebire între raţiunile superioare şi cele inferioare, primele bătătorind calea spre înălţarea contemplativă spre ideile eterne. Se ajunge la acest nivel prin intrarea în funcţiune a ceea ce în suflet asigură înălţarea spirituală, adică a "*mens*-lui", sediul înţelepciunii, care beneficiază de ajutorul iluminator al lui Dumnezeu. Acesta conduce sufletul spre stadiile sale superioare de purificare, când se va putea detaşa de seducţiile lumii şi va dobândi bunătat ea, binele.

În spiritul lui Plotin, pentru Sf. Augustin sufletul se foloseşte de corp, simte prin corp. Senzaţia reprezintă o impresie suportată de corp (*passio corporis)*, o acţiune percepută la nivelul organelor de simţ. Aceasta devine un intermediar spre operaţiile inteligente. Pentru a exprima prezenţa sufletului în corp Sf Augustin vorbeşte de un proces de atenţie vitală *(vitalis intentio)*. Cunoaşterea presupune intrarea în funcţiune a gândirii, care ţine sub control instabilitatea spirituală, când adevărul poate să fie cu totul altceva decât constatarea empirică a faptelor. Doar ca rezultat al intervenţiei gândirii 2 plus 2 = 4, ca un fapt necesar. A deosebit, de asemenea, fantasma de imaginaţia creatoare, unde un rol importat îi revine memoriei. Prin intermediul gândirii şi cu ajutorul lui Dumnezeu, omul poate ajunge la reflectarea lucrurilor eterne. Sf. Augustin a sesizat însemnătatea conştiinţei reflectante, inerentă conştiinţei obiectelor, actului de cunoaştere însuşi. Graţie experienţei interioare sufletul se poate întoarce spre sine, şi, cu ajutorul credinţei, poate intra în posesia rezultatelor propriilor acţiuni, poate să beneficieze de produsele sale nevăzute printre care se găseşte.

Dincolo de controversele doctrinare, prin contribuţiile sale de acest fel, augustinismul şi-a păstrat influenţa până astăzi. Deşi a fost teolog, Sfântul Augustin a pregătit pentru psihologie o ordine aparte de argumentare, o ordine care, după secole, va deveni fundamentul metodei introspecţiei. Se va găsi la el invocată existenţa unui suflet ce acţionează independent de corp, care foloseşte corpul ca un mijloc pentru asigurarea unităţii sufleteşti. Acţiunea acestui suflet respectă principiul autocontrolului; experienţa interioară

reprezintă cel mai fidel instrument pentru aflarea adevărului, pentru a ajunge la cunoaştere, lucru posibil doar prin credinţă. Tocmai de aceea învăţătura Sfântului Augustin este considerată a fi o culme a indeterminismului.

3.2. Geniul lui Thomas D'Aquino (1225 – 1274)

Thomas D'Aquino a fost filozoful prin excelenţă al bisericii creştine. Societatea europeană a secolului al XIII-lea s-a caracterizat prin puternice framântări sociale, chiar adverse formei instituţionale a bisericii şi prin extensie credinţei în Dumnezeu. Ea s-a caracterizat prin mişcări eretice tot mai numeroase, cărora a trebuit să li se opună un catolicism tot mai hotărât şi energic. Aşa a luat naştere Inchiziţia, ordinele sfinte ale dominicanilor şi franciscanilor, al căror scop principal a fost acela de a prote ja învăţăturile sfinte şi indirect de a apăra o ordine socială feudală.

Epoca medievală s-a impus în conştiinţa oamenilor prin consolidarea credinţei într-un Atotputernic care le rânduieşte pe toate în lume, în natură, în societate, în sufletele oamenilor. Formularea manifestării oricărei legităţi sau principiu era un pretext pentru clamarea voinţei acestui Atotputernic, căreia au trebuit să-i fie subordonate toate iniţiativele investigative. Mai mult, teoreticienii acestei perioade au făcut eforturi importante de convertire la această ordine inclusiv a contribuţiilor gânditorilor antichităţii, cu deosebire a celor ale lui Aristotel. Din întreaga filosofie a lui Aristotel a fost păstrată doar forma externă, extirpând din ea tocmai neastâmpărul esenţei. Totul din această filosofie a fost prelucrat conform cu gândirea şi cu interesele teologiei. Aceasta avea ca obiect convertirea dinamicii sufleteşti pe credinţa în Dumnezeu, cu tot ceea ce au însemnat entităţile psihofiziologice şi mentale ale sufletului. S-a instituit credinţa într-un "tot", în Atotputernicul dumnezeiesc, piatra unghiulară a întregii gândiri teologice, o gândire îndreptată împotriva sufletului sensibil ca parte a naturii, determinat de legile care guvernează în natură, de cele condiţionate social-istoric.

Th. D'Aquino şi alţi scolastici catolici şi pe urmă ortodocşi au prelucrat teoria aristotelică despre suflet conform cu propria lor viziune teologică. Obiectivul lor a fost privarea de materialitate şi substanţialitate organică a sufletului. Tomismul psihologic şi-a fixat în obiectiv explicarea naturii divine a sufletului, a intervenţiei întru credinţă a "experienţei interioare". Pe această cale conceptul îşi însuşise însemnele reflectării conştiente, ca un produs al divinităţii. Modul omenesc de manifestare a sufletului înceta a se reduce doar la intelect – ca la Aristotel, pentru ca în tomism să devină un suflet conştient. Această concepţie a susţinut că suflete fără conştiinţă sunt doar plantele şi animalele. Conştientizarea a fost redusă la actul de gândire al unui singur suflet omenesc în raport cu corpul său. Mai târziu această reflectare va ajunge depedentă de intervenţia Atotputernicului, care permite aibă loc doar prin credinţă. Golit de determinarea şi substanţa sa naturală, sufletul înceta să mai aibă o determinare cauzală..

Sufletul rezonabil, după Th. d'Aquino, se manifestă prin lucrurile sensibile reflectate prin intermediul proprietăţilor lor particulare şi individuale. Aceasta reprezintă nivelul intelectului posibil (*lumen intelectuale*), fiind diferit de nivelul în care lucrurile reflectate sunt acţionate. Acesta este un nivel la care are loc transformarea obiectelor reflectate, unde există posibilitatea nu doar de a le imagina şi de a crea cu ele fantasme, ci şi

de a opera cu ele pe plan abstract, de a le transforma în concepte. Faptul este cu putinţă graţie intervenţiei unei forţe aparte, dumnezeieşti, proprie doar omului..

Obiectivul tomismului a fost convertirea cuceririlor gânditorilor antici despre suflet, despre senzaţie (considerată ca o replică sau copie a lucrurilor), despre reflectarea obiectelor care acţionează din exterior ... într-o teorie a reflectării prin îndumnezeire a acestor obiecte. În mecanismul reflectării senzoriale, de clădire a replicilor (copiilor), a fost păstrat rolul acordat *pneumei*, care contribuie la reflectarea doar a acelor obiecte pe care le poate conştientiza. Aceasta corespunde unei teze larg răspândite printre reprezentanţii perioadei scolastice, din sec. XII, cum au fost Guilaume de Arech es (1080 – 1154), un filosof aflat sub influenţa gândirii lui Democrit. În accepţiunea acestuia reflectarea senzorială ajunge să se subiectivizeze nu în raport cu obiectul reflectat, ci în raport *de pneuma* din interiorul organismului, teorie propusă ca soluţie pentru contemplarea lucrurilor. În locul influenţei decisive a obiectului exterior în reflectarea senzorială, tomismul acordă importanţă unei *pneuma* interne, pasive. Era anticamera lansării ipotezei rolului activ al conştiinţei în actul de reflectare.

În aceasta etapă în gândirea medievală sufletul a fost echivalat cu forma în care se manifesta. În acea perioadă *pneumei,* propusă ca purtător al sufletului, i s-a găsit un substitut, cel pe care îl reprezenta divinitatea. Sufletul a fost interpretat ca un produs al divinităţii. În acest fel "organismul – obiect" (aristotelian) al reflectării s-a transformat, în raport cu conştiinţa reflectantă, în "subiect-obiect" al reflectării. Pentru prima oară, prin Thomas d'Aquino, schema aristotelică a raportului o rganism-mediu a ajuns să se completeze cu un raport subiect-obiect de natură divină. S-a făcut acest lucru prin avansarea raportului de cunoaştere subiect-obiect, peste planul raportului organic.. Acest fapt a corespuns reinterpretării teologice tomiste a concepţiei stagiritului despre suflet. O asemenea reflectare conştientă, ca produs al dumnezeirii, nu putea fi încă obiectivată, îi lipseau multe din mecanismele implicate în reflectare, ce aveau să fie descoperite abia după apariţia psihologiei ca ştiinţă de sine stătătoare. Din această cauză acel suflet conştientizat încă rămânea separat de corp, nu se putea obiectiva.

Ţelul urmărit de Thomas d'Aquino a fost delimitarea unui subiect pur. Respectivul subiect trebuia să fie purtător al conştiinţei - şi nu un suflet (organism) capabil de gândire. Acesta a fost punctul de plecare al ontolologiei sale. In sistemul lui Th. D'Aquino, obiectul de reflectat îşi pierde materialitatea şi devine altceva. Aceasta pentru că "asemănatul poate fi cunoscut doar de asemănător". Spre deosebire de ceea ce susţinea Aristotel - că senzaţia este ceva care se produce în raport cu prezenţa nemijlocită a obiectului şi este de nedespărţit de forma acestuia - la Thomas D'Aquino factorul de conştiinţă face posibil ca senzaţia să se producă fără prezenţa nemijlocită a obiectului de reflectat. În acest fel, obiectul reflectat senzorial (sau mental) devenea ceva real şi adevărat datorită intervenţiei unui factor divin. Această ingenioasă demonstraţie a reflectării senzoriale care defineşt e caracteristica demonstraţiei teologice tomiste este proprie perioadei medievale a scolasticii, care chiar altoită cu soluţia "replicilor de imagine" ale lui Democrit, se dovedeşte neputincioasă pentru explicarea obiectivă a reflectării conştiente.

Scrierile lui Th. d'Aquino aduc o contribuţie importantă pentru explicarea modului în care reflectarea senzorială se poate intenţionaliza. Pentru aceasta *pneuma* a fost considerată ca suport pentru replicile de reflectat. El a repudiat acea teorie a pneumei în acord cu care senzaţia reflectată are ca suport legătura dintre factorii corporali, cei lăuntrici din suflet şi obiectele reflectate. Pentru ca reflectarea să aibă loc, fenomenele sufleteşti

reflectate necesită să fie golite de substanţialitate. Pe această l inie gândirea lui Th. d'Aquino a acostat vremelnic la idealismul lui Platon. Spre deosebire însă de acesta, aici nu conceptele sunt cele care sunt încărcate cu substanţialitate, ci replicile (copiile) celor reflectate senzorial. Astfel, diferit de neotom ismul fenomenologic din psihologia actuală, Th. d'Aquino postulează că aceste replici senzoriale se nasc nu ca rezultat al activităţii individuale, ci ca produs ales lăuntric al conştiinţei dumnezeieşti, al intervenţiei unei intenţionalităţii lăuntrice divine, prin care ele se actualizează, ies la vedere.

În filozofia tomistă replicile senzoriale sunt elemente dependente de o activitate intenţională divină. La acea vreme Th. D'Aquino a făcut distinctie între replicile intenţionale senzoriale (*species sensibilitis*) şi replicile inteligente (*species intelligibilis*). Din perspectiva sa sufletului omenesc i-au fost conferite însuşiri deosebite, nedemne de a fi atribuite altor fiinţe pământeşti, reflectarea omului a fost înălţată în Rai, ca un har dumnezeiesc , un dar de a oglindi lucrurile materiale. Prin această absolutizare a reflectării conştiente s -a creat posibilitatea tomistă de a contrapune psihicul uman tuturor celorlalte fiinţe, tuturor celorlate forme de activitate ; o esenţă aflată deasupra lumii t rupeşti comune.

Filozofia tomistă s-a distins prin a fi aşezat acţiunile sufleteşti într-o ordine progresivă, recurentă, de la cele inferioare la cele superioare. În acord cu acest criteriu, anumite fenomene sufleteşti se puteau plasa organizatoric în rap ort cu altele, mai puţin organizate. Sufletul a fost identificat, asemenea lui Aristotel, la plante, la animale, la om. În sufletul omenesc îşi găsesc loc aptitudinile şi procesele – senzaţia, percepţia, conceptele ş.a. Cele inferioare sunt subordonate cel or superioare, în serviciul cărora se află. La o analiză mai atentă rezultă că întreaga această schemă a fost elaborată de Th. d'Aquino în urma ideilor lui Aristotel. În miezul ei se află ideea de dezvoltare, care la tomişti ajunge să se epuizeze într-o schemă în care acţiunea organizatorică este o funcţie a intervenţiei puterii dumnezeieşti. Dimpotrivă, în acord cu viziune aristotelică, organizarea devenirii sufleteşti era permeabilă la ideea de evoluţie. La tomişti dezvoltarea este încremenită într-un cadru de sorginte divină. La aceasta substituire tomiştii au lucrat foarte mult, fiind proprie ideologiei scolasticii. Ordinea progresivă a formelor a fost legată deci la tomişti de divinitate, spre deosebire de Aristotel, unde organizarea este intrinsecă lu crurilor, naturii. Dezvoltarea privită din această perspectivă are valoare existenţială, valoare conferită de raporturile de subordonare, de nivelele la care se poziţionează lucrurile unele în raport cu celelalte.

Din perspectivă teologică, Th. d'Aquino a considerat gândirea aristotelică un preambul al concepţiei sale despre Dumnezeu. Era o teorie încremenită în canoanele de neclintit ale ideologiei societăţii medievale. Întreaga concepţie aristotelică despre viaţa psihică, amendată cu unele completări de spre determinsmul lăuntric introspectiv al trăirilor interne, s-a transformat într-o teorie a ordinii de stat feudale.

4. Ideologia scolasticii

Societatea feudală s-a clădit pe ruinele vechii societăţi antice, în completarea acesteia. în faţa căreia s-a impus ca un nou mod de gândire, cu un alt cadru conceptual, instituţional şi cultural. Pentru realizarea trecerii sunt relevante o serie de frământări sociale, unele mai profunde, născute la sfârşitul epocii antice, sub influenţa cărora vechile or aşe antice aproape că au dispărut. Viaţa socială proprie cetăţilor antice nu putea dăinui şi a fost preschimbată într-o alta, dominant rurală, a comunităţilor săteşti, între care legătura era asigurată de orăşele

târguri ("Burg"-uri), total diferite de cetăţile antice. Vechea ordine democratică a cetăţii, dominată de stăpânii de sclavi, a fost transformată în alta, clădită pe relaţiile dintre feudali şi masa de ţărani producători de bunuri materiale. Deşi la fel de analfabeţi ca sclavii, iobagii erau consideraţi membrii ai comunităţii, liberi şi cu responsabilitate idividuală pentru activităţile şi muncile prestate. În noul cadru s-au constituit raporturi sociale noi între membrii societăţii, fără egal în epoca antică Acestea se vor consolida în continuare î ntr-o ordine statală superioară, aceeaşi pentru tot mai mari comunităţi de oameni Era o ordine socială în devenire, care s-a edificat cu preţul unor mari sacrificii, în care a fost implicată şi biserica prin acţiunile sale formative şi seculare asupra conş tiinţei oamenilor.

Instituţia bisericii a fost investită cu responsabilitatea includerii şi asimilării în structurile sale a întregii moşteniri culturale şi ştiinţifice a antichităţii, având sarcina de a reformula în spiritul noii ordini sociale întreagă această învăţătură. Domeniul de aplicaţie al slujitorilor bisericii a fost şi este conştiinţa umană, convingerile păturilor largi de oameni producători de bunuri materiale, consfinţirea divizării sociale între feudali şi iobagi. Din această cauză în societatea medievală a apus vechiul interes al gânditorilor antici pentru cunoaşterea ştiinţifică a naturii, a omului şi a sufletului acestuia. S-a intensificat în schimb interesul pentru divinizarea omului, a superiorităţii poziţiei sale în faţa naturii, a or dinii sociale medievale. Vechiul interes pentru cunoaşterea fenomenelor naturale, pentru determinismul acestora nu mai încăpea în noua paradigmă de gîndire a epocii, dominată de ocultim, de.interesul pentru cultivarea viziunilor speculative, mistice. Soluţ iile acestora au fost găsite satisfăcătoare pentru explicarea fenomenelor naturale, pentru explicarea omului, a vieţii organice şi sufleteşti..

Din atenţia gânditorilor medievali a dispărut interesul antic pentru cosmogonie, pentru cunoaşterea cauzalităţi i din natură şi din sufletele oamenilor. Acesta a fost înlocuit de un altul, îndreptat spre realizarea reflectării conştiente, spre ceea ce se întâmpla în convingerile fiecărui om în parte. S-a născut un nou interes legat de nevoia de a-i ataşa pe oameni cu convingere la noua ordine socială, cea feudală. Existenţa fenomenelor naturale şi a celor sociale era recunoscută, dar trebuia formulată şi explicată în litera noii ordini sociale, sintetizată tot mai coerent în litera scripturii textelor bisericii. În a cord cu această învăţătură natura şi societatea există, dar doar ca un produs de conştiinţă, doar ca rezultat al creaţiei divine. În natură şi societate totul este determinat de un Atotputernic, imaginat după chipul şi asemănarea omului. Sufletul omului în suşi a fost ridicat la înălţimea unei vieţi de apoi, a uneia supra-pământeneşti, aflată în continuarea celei pământene, o lume imaginară a ingerilor şi sfinţilor. Gândirea scolasticii se aşeza pe o nouă paradigmă, creată în acord cu ordinea de stat feudală, impusă de necesitatea recunoaşterii puterii dominante a nobililor. Acesta a fost spiritul în care au fost preluate şi reinterpretate cunoştinţele de până atunci, dobândite anterior în antichitate, despre viaţa din natură, despre viaţa din societate şi c ea sufletească.

Existenţa sufletului ca obiect de preocupare ideatică a fost recunoscută şi considerată doar ca produs de creaţie divină. Când a ajuns pe masa de lucru a gânditorilor medievali, sufletul a fost interpretat ca o realitate ambivalentă: pe de o parte ca o esenţialitate - ca o completare a corpului individual, unde sălăşuieşte şi poate să se manifeste liber în cele mai diferite forme (a); pe de altă parte era interpretat ca produsul dumnezeirii, în care ipostază se putea înălţa spre ceruri (b). În termenii textelor bisericeşti sufletul se înălţa spre cer, aşa cum apărea în desenele şi picturile din biserici. Spre deosebire de sufletul sclavului, cel al iobagului se înalţă în cer la fel ca al nobilului. În cer nu există nici o diferenţă dintre sufletul iobagului şi cel al feudalului. Ordinea socială medievală acordă iobagului această libertate de

a fi liber, faţă de semeni, faţă de natură, faţă de nobil. Îl are ca stăpân pe feudal, pe Pământ, iar în Cer, stăpân îi este cel Atotputernic, Dunnezeu l, în faţa căruia nobilul şi iobagul sunt egali, sunt robi ai Săi. Aceasta corespunde unei ordini sociale şi a lucrurilor diferită, unde forţa feudalului este păstrată şi multiplicată prin intermediul invocării existenţei unui Atotputernic, prin intermediu l bisericii.

Ideologia scolasticii a făcut posibilă realizarea unui discurs raţional, pe măsura înţelegerii iobagului, de care s -a apropiat prin intermediul textelor sfinte. În acest fel s -a urmărit întărirea noilor raporturi sociale dintre oameni, dezvolt area şi consolidarea productivităţii materiale a acelor vremi, stimularea schimburilor de produse dintre aceştia. În acest cadru aşezat au putut fi reformulate vechile probleme ale vieţii sufleteşti, s -a pus un accent deosebit pe condiţiile reflectării con ştiente, pe purificarea morală a sufletului. Toate au fost propuse ca mijloace de acţiune întru indumnezeire, ca un efort de depăşire a simplei comentări şi interpretări a textelor sfinte. Rreprezentanţii acestei perioade au abordat şi descris fenomenele s ufleteşti doar în litera sfintei scripturi. Unii dintre ei însă şi -au permis, chiar în numele aceleiaşi ideologii scolastice, să abordeze fenomenele naturale şi sufleteşti cu detaşare, să le descrie cu obiectivitate, într -altfel decât strict prin îndumneze ire. Acestora li se datorează o serie de încercări reuşite de clasificare a tipologiilor spirituale: ca sensibile, volitive, neînduplecabile.

În orice etapă istorică cunoaşterea a sufletului a însemnat învingerea unor asperităţi de natură metodologică şi conceptuală. Epoca medievală este un bun exemplu, când drumul cunoaşterii psihologice a necesitat învingerea a o seamă de dificultăţi conceptuale legate de limitele de explicare a sufletului în termenii *credo*-ului în forţa divină, care hotăreşte tot ce se întâmplă în natură şi în societate. Asperităţile au fost date de puternica influenţa a o seamă de tendinţe subiectiviste şi indeterministe, care s -au completat cu cele mecaniciste naive. Progresele vremii în domeniul cunoaşterii vieţii sufleteşti s -au realizat în nota dualistă caracteristică. Alături de explicaţia deterministă era pusă în paralel şi cea în care fenomenele sufleteşti erau dependente de intervenţia forţelor divine, a Atotputernicului. Începând din evul mediu soluţia dualistă s -a perpetuat până la începutul secolului XX. La ea se recurgea asemenea unui ritual, care presupunea mereu intervenţia unor forţe ascunse din spatele fenomenelor sufleteşti, a celor materiale.

Pe când gândirea antică ajunsese să explice cum părţile diferite sau fărâmiţ ate ale corpului pot continua să trăiască pe mai departe independent de om –aşa cum credeau vechii greci - scolastica recurgea la intervenţia unei puteri divine, de multiplicare sufletească a trupului, care se actualizează într -un alt corp. În această din urmă situaţie are loc un transfer subtil al fenomenului sufletesc psihic de pe tarâmul fiziologicului natural şi trupesc spre cel ideatic al credinţei. În sine soluţia este speculativă, realizată prin introducerea cu abilitate a unui fetiş, a unui substit ut de realitate, una imaginativă în locul celei reale, dar cu legătură între ele. Soluţia scolastică contează deci pe intervenţia activă şi decisivă a imaginaţiei, a fanteziei omului, liber dar naiv, lipsit de carte, de a putea să trăiască şi într -o lume imaginară. În acord cu acest fetiş se acceptă ca faptelor reale să li se să poată substitui cuvinte, ca prin jonglarea cu aceste cuvinte să se poată reclădi cele necesare, totul într -o lume suprapământeană, ca loc de desăvârşire şi împlinre a nevoilor lumeş ti. În acest sens metodologia de gândire proprie ordinii scolastice a constituit o pildă de excepţie pentru modul în care pot fi preschimbate faptele în idei, cum, făcând apel la logică, cunoştinţele ştiinţifice despre adevăr se pot converti în realităţi v erbal-mitologice.

Raţionalismul profund al gândirii antice a trebuit să fie înlocuit de un spirit speculativ, exaltat, dualist, în care rigurozitatea ştiinţifică a cedat în faţa acţiunilor de înălţare pe aripile imaginaţiei. Condiţiile de viaţă diferite a le oamenilor, stăpânite de nevoia de eliberare de sub jugul pasiunilor terestre, sensibile, în faţa speranţei unei vieţi lipsite de grijile de fiecare zi, au creat motive ispititoare pentru ca acţiunile umane să fie plasate pe aripile imaginaţiei, ca destinul lor să fie încredinţat unui Atotputernic, lui Dumnezeu, simbolizat pe Pământ de un părinte, reprezentantul instituţional al bisericii. Integrarea Atotputernicului în structura societăţii se face prin reproducerea acestui ritual, cu valenţele dramatice ale unor sacrificii, însoţite de ofrande aduse acestuia, ofranda realizata prin Răstignirea lui Hristos, ca având o uriaşă forţă mântuitoare şi eliberatoare, creatoare a lumii pământene, şi în care mit este inclusă şi ideea apocalipsei, a sfârşitului lumii .

Societatea feudală avea nevoie de perpetuarea ritualului evlaic al credinţei creştine în Dumnezeu. Naşterea şi perioada sa înfloritoare a dat roade care şi -au exercitat din plin influenţa asupra conştiinţei oamenilor. În ceea ce priveşte gândirea psiholo gică, cu mijloacele admisibile acelor vremi, aceasta a reuşit evocarea unor legături reuşite dintre aptitudinile psihice şi funcţiile acestora, a reuşit alegerea unei noi terminologii necesare pentru descrierea unor secvenţe primare empirice ale psihicului. Fireşte, la o analiză mai atentă reiese că metodologia scolasticii este departe de a fi fost una originală, că ea a fost extrasă şi ajustată noilor vremuri de la neoplatonicieni, de la atomişti. De altfel şi nu întâmplător, cel mai personificat autor al epocii ajunge să fie acelaşi Aristotel din antichitate. Învăţătura sa a fost însă convertită de reprezentanţii scolasticii, unde din gândirea aristotelică despre suflet a fost extirpat şi trunchiat elementul vital, atât de necesar satisfacerii cauzei cunoa şterii empirice. Aceasta a făcut ca scolastica să lase la o parte interesul pentru cunoaşterea fenomenelor sufleteşti ca aparţinând naturii, să contopească în mare parte psihologia în teologie. S -a găsit că marele merit al credinţei creştine constă tocmai în accentul pus asupra problemelor originii şi destinului sufletului, pe ideea existenţei unei vieţi eterne, a victoriei acestuia asupra păcatului, pe slăvirea demnităţii supreme a vieţii lui Iisus Hristos.

IV. ZORII EREI MODERNE POSTMEDIEVALE – RENAŞTEREA

Reforma gândirii medievale

Noua ordine logică a lui Francis Bacon;

Viaţa psihică reprezentată geometric - Galileo Galilei;

Dualismul cartezian

Monismul lui Baruch Spinoza

Asociaţionismul lui John Locke;

Empirismul lui David Hartley

1. Reforma gândirii medievale

În zilele noastre sensul cuvântului ”revoluţionar”, acordat unor oameni sau unei perioade istorice este compromis. Dovadă este neputinţa de a caracteriza în spiritul acestui termen nume cu rezonanţă care au trăit în epoca medievală şi care dăinuie peste secole, cum ar fi cele ale lui Francis Bacon, Cristofor Columb, Galileo Galilei, Leonardo da Vinci, Rabelais, Rene Descartes, Martin Luther, Thelesio Montaigne, Erasmus, Machiaveli, Paracelsus ş.a. Toţi aceştia au trăit şi au creat în limitele aceluiaşi început de secol al XVI-lea, perioada de apariţie a semnelor clare de despărţire de scolastica medievală. Epoca respectivă este considerată a unor mari prefaceri spirituale în domeniile artelor, ştiinţelor, şi mai înainte, una de tranziţie, de despărţire de vechea ordine socială, pentru dăinuirea căreia a fost nevoie de înfiinţarea ordinelor frasciscanilor şi dominicanilor. Faţă de tranziţia din zilele noastre diferenţa este de actori şi de roluri - jucate, pe de o parte de foştii Thomas D’Aquino sau Sf. Augustin, şi pe de altă parte o seamă de noi personalităţi de excepţie, unii menţionaţi mai sus, reprezentanţi ai unui mod de gândire diferit, al unui nou raţionalism.

Perioada istorică n-a fost atunci numită “revoluţionară”, ci de … Renaştere, Ea s-a impus pe fondul unei crize profunde, de ruptură cu ordinea scolastică bine înrădăcinată. De fapt perioada Renaşterii nu este una a elitelor intelectuale, ci una cu rezonaţă la nivelul omului concret, încercat de un nou mod de gândire, de intenţia de a valorifica singur propriile energii fizice şi spirituale, tentative pe care scolastica sistemului social anterior i le-a refulat. În locul meditaţiei ascetice, propuse anterior ca novatoare şi proprie credinţei creştine, a avut loc retrezirea interesului faţă de cunoaşterea fenomenelor naturale, a voinţei şi dorinţei de a acţiona tranformator în lumea concretă a lucrurilor, un interes îndreptat spre exploatarea resurselor naturale, spre cucerirea de noi teritorii geografice. Se zgud uie concepţia în acord cu care omul ar fi produsul propriei sale creaţii divine, au loc descoperiri care clatină ordinea relaţiilor dintre biserică şi o societatea feudală, dominant agrară. Apare atunci o altă putere, cea statală, diferită, independentă şi complementară celei bisericeşti, (una mai rafinată, cu sediul la Roma), putere bazată pe prosperitate individuală, realizată într-o ordine socială potrivnică celei medievale - care acorda această psibilitate doar pentru feudali. O transformare socială care a creat condiţii de reînnoire culturală, realizată pe baza productivităţii individuale, a omului concret. S-a conturat în acest fel o nouă rânduială intre oameni, una diferită de cea stabilită doar pe baza credinţei într-un Atotputernic şi intermediat de biserică. A apărut o nouă pătură socială, susţinută de activitatea productivă materială individuală, a meşteşugarilor..

Schimbările care au loc în viaţa oamenilor sunt profunde şi diverse. Se întăreşte puterea cetăţilor, care devin oraşe prospere. Tot a ici se nasc şi înmulţesc frământările sociale, care nu mai pot fi clasate simplist în categoria ereziilor, *renaşte* interesul pentru tradiţia filozofică a antichităţii, pentru idealismul lui Platon, pentru determinismul lui Epicur, pentru cosmogonie. Se tranformă în erezii o seamă de convulsii sociale, orice se dovedea potrivnic ordinii ecleziaste, dominante. Pentru sancţionarea acestora a fost creată Inchiziţia, unele

persoane ajung arse pe rug. Victima a unei asemnea condamnări a fost Giordano Bruno – alături de alţii, vinovaţi doar pentru a fi împărtăşit alte convingeri. Apar unele creaţii deosebite, ca *Cetatea Soarelui*, o operă filozofică de excepţie, scrisă de Thomasso Campanella, care şi-a propus să reprezinte imaginar o altă societate decât cea a Raiu lui din cărţile Sfinte. Deşi subiectele biblice ale creştinătăţii, dogmele bisericeşti nu lăsau loc pentru negociere, complementar se manifesta un apetit pentru creaţia ştiinţifică şi artistică, una care oferă o soluţie pentru viaţa concretă a oamenilor, terestră, complementară celei imaginar divine, la care nu erau împiedicaţi să aspire pe mai departe.

Sub influenţa statului modern, susţinut de aristocraţi, în credinţa şi conştiinţa oamenilor au loc transformări profunde. Ele se produc nu cu forţa mistici i cereşti de până atunci, ci cu mijloacele de creştere a eficienţei şi succesului social, prin valorificarea capacităţilor individuale ale fiecăruia si a societăţii în general. Aflat în mâna unor aristocraţi, acest stat devine instrumentul nu al unei puteri şi forţe divine, ci al unei voinţe de acţiune asupra lucurilor pământene, asupra naturii si asupra oamenilor. Sub influenţa acestuia vechile judecăţi morale ascetice sunt părăsite în favoarea altora care asigură prosperitate şi adaptarea rapidă la condiţiile de viaţă schimbate, apare un interes distinct pentru bogăţiile naturale şi exploatarea acestora, pentru cucerirea şi colonizarea de noi teritorii geografice încă necunoscute. Teoreticianul politician al acestei perioade a fost Machiaveli, pentru care politica devine un obiect de cercetare şiinţifică, pe un teren dominat până atunci de indeteminismele trasate de dogmele religioase. Prin lucrările sale a fost avansată ideea valorii în relaţiile dintre oameni, de determinare a acestora şi a relatiilor din tre comunităţi prin intermediul factorului cultural, ideea instituirii unei ordini determinate de civiliza ţie, ca opusă celor barbare. Pentru prima dată este lansată ca normă sociologică categoria de naţiune, care dobândeşte putere de agregare şi de organi zare proprie în societate, realizată cu susţinere politică şi militară. Expediţiile de colonizare a noilor teritorii organizate în această perioadă au obiective economice, nu sunt simple cruciade; deşi biserica are acolo repartizat câte un reprezentant. Prin Machiavelli politica devine o disciplină ştiinţifică distinctă, care are propria sa logică internă de determinare, găsind în Italia acelor ani un domeniu concret de aplicaţie - în particular la Veneţia şi Florenţa.

La începutul secolului al XVI-lea , declarat ca eră a Renaşterii, se instaurează un nou raţionalism realizat printr-un efort de restaurare, în noul context medieval, a vechii gândirii antice. O reîntoarcere la antici realizată însă cu experienţa creştinătăţii, dusă la îndeplinire într-o societate diferită de cea antică, sclavagistă, de odinioară. S-a încercat reproducerea şi depăşirea spiritului vechi contemplativ al grecilor, care să fie dirijat spre un mod de viaţă activ, comutat într-un stil de viaţă explorator şi cutezător. Completat cu o purificarea etică, moştenită din creştinism, aceasta îşi va reintegra diferit natura din jur, nemărginirea cosmică, relaţiile dintre oameni. Se va păstra vechiul interes pentru transcendenţă, pentru eternitatea valorilor umane, realizată însă nu prin contemplare, nu prin predicarea unei speranţe iluzorii, ci prin postularea şi susţinerea unei metafizici active a realului. Se află aici reprezentată sintetic contribuţia revoluţionară a Renaşterii; fenomenele sociale sunt subordonate aici nu la mistica iluzorie a unei unei lumi de apoi, ci la o ordine cosmică sensibilă, eliberată de supunerea necondiţionată faţă de un Atotputernic, ordine în care omul are posibilitatea să pună stăpânire pe forţele sale creatoare.

Epoca creştinătăţii a fost dominată de credinţa în Dumnezeu, conceput ca o fiinţă perfectă, care a existat înaintea prezentei umane şi independent de aceasta. Dumnezeu era expresia perfecţiunii absolute, o idee la care tinde în mod misterios orice fiinţă umană. Sensul

pământean al vieţii omului îşi are punctul de plecare într-un păcat originar, generatorul moral al tuturor imperfecţiunilor, care-l opune pe om şi-l îndreaptă zadarnic împotriva Creatorului. Dispariţia acestei subordonări are implicaţii existenţiale, atrage după sine o întreagă bulversare a raporturilor care-l ţin pe om legat de lume, de natură. În Renaştere s-a deschis accesul spre descoperirea forţelor şi energiilor creatoare existente în fiecare om, ceea ce a însemnat o reformularea raporturilor sale cu Creatorul; omul însuşi, independent de cauza morală a păcatului originar, devine un creator, inferior celui Dumnezeiesc, dar creator. Prin Renaştere omul îşi descoperă propria individualitate, una cu subiectivitate proprie, a cărei forţă creatoare dobândeşte o nouă deschidere spre libertate, aceea de a-şi îndrepta preocupările şi interesul spre cercetarea ştiinţifică, de cunoaştere obiectivă a naturii, a societăţii şi a propriei fiinţe. Raţionalismul acestei epoci este mai complet decât cel al gânditorilor antici, are o identitate proprie. În creaţia lor s-a conservat interesul pentru omul creştin, dar care acum, pe planul conştiinţei individuale, încearcă să se debaraseze de mantaua greoaie a scolasticii.

Renaşterea a adus cu sine o nouă perspectivă asupra înţelegerii vieţii psihice, i-a descoperit individualitatea. A făcut să crească interesul pentru detaliile vieţii sufleteşti, ingenios reprezentată în arta plastică, în literatură. Corpul uman este redescoperit, fiind descris în cele mai mici detalii; la aceasta au fost asociate ideile unei alte morale, trecute prin creştinism. Creaţiile lui Leonardo da Vinci, ale lui Rabelais ş.a. sunt grăitoare în acest sens. Lucrările lor dovedesc interes deopotrivă pentru reprezentarea substanţei subiective a personajelor, reproduse în cele mai mici amănunte, ca şi pentru descrierea simţurilor, a modului lor diferenţat de comportare. Apariţia acestei tendinţe a atras după sine zguduirea vechiului raţionalism, propriu ideologiei scolastice, pe care linie s-au înscris contribuţiile lui F. Bacon, G. Galilei, R. Descartes, B. Spinoza ş.a.. Activitatea fiecăruia dintre ei s-a desfăşurat sub nota unui efort imens, nu doar creator, de cunoaştere ştiinţifică propriu-zisă, ci şi de depăşire a anchilozării scolastice în credinţă, care s-a completat cu valenţele morale ale unui nou umanism. Pe acest drum s-au deschis fronturile unor noi bătălii spirituale, conceptuale şi metodologice, scolastica înregistrează înfrângeri pe plan spiritual, s-au facut importante sacrificii pentru impunerea noului spirit renascentist, s-au dobândit şi importante victorii. Istoria a arătat că toate acestea au fost decisive pentru fundamentarea psihologiei ca domeniu de cunoaştere distinct şi autonom, pentru a pune problemele ei pe altarul cunoaşterii ştiinţifice - chestiunile referitoare la conţinutul subiectiv a ceea ce ste reflectat, la legătura celor reflectate cu natura, la natura ideală a gândirii, la felul in care psihologia poate să contribuie la ameliorarea relaţiilor dintre oameni.

2. Noua ordine logică a lui Francis Bacon

F. Bacon (1561-1626) a fost un gânditor englez care a servit cauza unei cunoaşteri ştiinţifice descriptive. Opera sa s-a fundamentat pe rolul central conferit experienţei în cunoaşterea naturii şi a omului, o tendinţă care a avut puterea de a marca înt reaga gândire ştiinţifică ulterioară. Lucrarile sale au fost clădite în ideea de a schiţa perspectivele unei noi logici a lucrurilor, fundamentale pentru investigaţia ştiinţifică. Viziunea lui Bacon s-a opus ordinii ideologice scolastice de până atunci, care de cele mai multe ori se epuiza într-o mecanică cu finalitate speculativă sterilă. Teoria sa a luat în considerare nevoia de cunoaştere ştiinţifică, pe cea de valorificare a experienţei predecesorilor, care să confere acţiunilor

investigative valoare şi o putere integrativă necunoscută înainte. Conceptual, în locul lanţului silogistic deductiv riguros moştenit de la Aristotel, Bacon a propus introducerea unor reguli diferite, pe cele proprii a metodei inductive de gândire logică. Aceasta era la fel de ri guroasă dar avea o altă construcţie formală, cu avantaje substanţiale în compararea obiectivă a lucrurilor ; făcea posibilă aprecierea obiectivă a rezultatelor experienţei - o perspectivă de neimaginat pentru vechea gândire şi mentalitate scolastică.

Bacon a fost tot timpul convins că metoda propusă de el, a inducţiei, serveşte cu prioritate cercetarea ştiinţifică şi are ca scop principal cunoaşterea mai profundă a fenomenelor naturale şi a celor sociale. Pe baza aplicării acestei metode devine posibil ă cuprinderea diversităţii fenomenale din natură şi societate.. Trebuie totodată menţionat faptul că descrierea completă a metodologiei şi a mecansimului logic teoretic al demersului inductiv nu a fost desăvârşită de Bacon în întregime. În mare parte metod a de gândire inductivă a rămas la el doar o ipoteză de lucru, o schiţă - care a marcat însă mult gândirea ştiinţifică şi culturală a vremii. Această schiţă s-a dovedit a fi o rază zâmbitoare pentru gândirea înţepenită într-o ordine scolastică, a cărei lu mină a strălucit peste tot ce va urma în domeniul cunoaşterii ştiinţifice a naturii şi a omului. S-a deschis prin ea o perspectivă care îi făcea să gândească altfel pe toţi cei care au cunoscut-o, într-un fel cauzal nou, inconfundabil diferit. S-au născut astfel nu doar condiţiile, ci şi mijlocul logic şi conceptual pentru ca oamenii să gândească şi inductiv, pentru ca fenomenele din natură şi societate să fie înţelese şi explicate dintr-o perspectivă cauzală, mecanicistă.

3. Viaţa psihică reprezentată geometric - Galileo Galilei

Un gânditor care a pus umărul la trezirea şi dezvoltarea interesului pentru gândirea mecanicistă, de explicare în acest fel a fenomenelor naturale a fost Galileo Galilei (1564 - 1642). Galilei a contribuit la fundamentarea unei noi ordini geometrice de gândire a fenomenelor naturale, a celor cosmice şi pământene. În accepţiunea sa ideile se pot valorifica doar pe calea reprezentării geometriei lor naturale. Ceea ce el a elaborat conceptual a fost o geometrie socială unitară, care a cuprins tot ce putea intra în câmpul vizual al oricărui om, cu precizarea că ceea ce este reprezentat ca un câmp geometric galileean nu este unul gol, ci capabil să se încarce cu o însemnătate nouă, anterior necunoscută.. Geometria sa se contopeşte cu diversele posibilităţi şi tipuri de a influenţa legăturile logice dintre lucruri. Ea admitea poziţia relativă a lucrurilor, cu recunoaşterea intervenţiei mişcării acestora, a posibilităţii de a se deplasa şi de a se roti unele după altele. Deci un m od de gândire diferit, care cuprindea multiple posibile evoluţii ale interinfluenţelor reciproce dintre lucruri, începând de la cele privitoare la existenţa unei experienţe eterne (a apriorice), cu care ne naştem şi până la experienţa ce se dobândeşte în s ensul cel mai larg al cuvântului (adică prin practica zilnică, comună).

În lumea şi natura geometrizată a lui Galilei au fost mereu prezente acţiunile practice, uneori inaparente. Adevărul ştiinţific rezultă din interinflenţa dintre lucruri. Formele geometrice din natură apar independent de lumea senzorială - tocmai de aici provine avantajul cunoştinţelor matematice, unde raporturile de necesitate dintre elemente nu reproduc întotdeauna şi neapărat cauzalitatea anterioară, senzorială, cunoscută. Mai mult , impulsionate de nevoile productive şi gospodăreşti curente, acolo puteau fi descoperite noi raporturi de cauzalitate. A fost un mod de gândire care a corespuns noilor vremi, condiţiilor

sociale de atunci, mod în care a fost creată posibilitatea întrevede rii unui plan geometric al lucrurilor. S-a evidenţiat perspectiva unei noi cauzalităţi, a unui nou mod de a fi formalizate anumite legături dintre lucruri şi fenomene, dinamica dintre ele. A fost edificată o nouă viziune asupra fenomenelor naturale, dar şi asupra celor sociale, asupra raporturilor dintre oameni. Era vorba de acţiuni manufacturiere, inclusiv de înţelegerea mecanică a fenomenelor sociale, care nu mai puteau încăpea în gândirea anchilozată a perioadei scolastice. Determinismul mecanic al noului mod de gândire cerea o astfel de perspectivă geometrică.

Concepţia lui Galilei despre natură nu cuprinde în sine nici un element care să se refere distinct la cunoaşterea psihologică. Şi cu toate acestea, atunci când Galilei vorbea de sistemul în care se mişcă corpurile, de ordinea geometrică a acestora, el a admis existenţa unei realităţi subiective a culorilor, a tonurilor, a mirosurilor. Este adevărat, în momentul următor el spunea că acestea sunt doar efecte secundare, date de simpla raportare la activitatea organelor de simţ.

În descrierea şi clasificarea acestei realităţi reflectate, la Galilei poate fi identificat chiar un simptomatic antipsihologism. Dar faptul ca această realitate subiectivă a fost detaşată geometric reprezinta o contribuţie cu însemnătate pentru dezvoltarea ştiinţelor naturii, în particular a psihologiei. Este interesant cum în relevarea acestei noi realităţi geometrice a fost eliminată condiţia *credo*-ului scolastic. Şi aceasta independent de faptul dacă în acele lucruri şi fenomene există sau nu viaţă. Cu această perspectivă de gândire s-a postulat că la baza schimbării raporturilor dintre corpuri se află doar influenţele pe care acestea le suportă, acţiunile unor lucruri asupra altora şi nu forţe divine de o altă natură. O viziune care zădărniceşte determinismul dominant, al influenţelor subordonate sentimental la "scopul" sau de "forma" acţiunii, extrase din gândirea aristotelică răstălmăcită teologic. Nota antipsihologică a sistemului său de gândire este doar aparentă, noua perspectivă geometrică de gândire deschide drumul spre o interpretarea mecanică a vieţii sufleteşti, spre cea realizată în termenii reflexelor, al instinctelor, al asociaţiilor…, una diferită de cea a impusă de credinţa scolastică. Această perspectivă a însemnat o contribuţie importantă adusă la formularea noului mod modern de explicare a fenomenelor naturale şi a celor sociale.

4. Dualismul cartezian

Un fondator distinct al noii filozofii postmedievale a fost R. Descartes (1596-1650). Acesta a pus bazele unei noi filozofii, a unei perspective noi de gândire în ştiinţele naturii şi cele sociale: explicarea mecanicistă a fenomenelor. Descartes a conceput o filozofie în care materia şi gândirea sunt considerate a fi de rang egal, cu substanţialitate proprie şi independentă una de alta, pe care doar dumnezeirea le poate uni. Un dualism evident, insa pe deplin justificat. Sistemul social istoric al acelor vremi era încă puternic dominat de ideologia scolasticii, care susţinea interesele medievale ale feudalilor, chiar cu mijloacele Inchiziţiei. În aces cadru şi-a găsit loc modesta activitate productivă meşteşugărească, in care lucrurile şi fenomenele au început să fie gândite dintr-o perspectivă nouă, mai largă. O nouă ordine a lucrurilor, a eficienţei sociale, a activităţii productive meşteşugăreşti, îşi cerea dreptul la existenţă. Aceasta era generatoare de capital, de valori materiale şi spirituale, care confereau omului o libertate superioară celei rezultate din condiţia socială de iobag. În acest cadru social s-a născut creaţia filozofică a lui Descartes, cu trăsăturile sale distinctive.

Descoperirea suportului mecanic reflex al activităţii psihice. Cunoaşterea psihologică identifică în Descartes pe părintele său mecanicist clasic, descoperitorul suportului mecanic reflex al activităţii psihice. În plus, din punct de vedere metodologic el a contribuit la preschimbarea vechii concepţii despre suflet într-una despre conştiinţă. Omul devenea conştient de propria sa forţă în faţa naturii şi a societăţii. În ceea ce priveşte descoperirea categoriei de reflex, aceasta a fost pregătită anterior de alte două contribuţii investigative, care s-au încrucişat în concepţia lui Descartes. Pe de o parte, este vorba de studiul experimental al organismelor vii, pe care linie a fost descoperit caracterul autoreglator de funcţionare a sistemului viu, rezultat susţinut şi de experienţele lui Hartley în domeniul descoperirii mecanismului circulaţiei sanguine.s Pe de alta parte, a început să se extindă ideea tot mai larg acceptată în acord cu care înţelegerea fenomenelor vieţii, a evoluţiei din natură - generatoare a marii diversităţi de forme comportamentale a vieţuitoarelor - ar putea fi reductibilă şi explicată prin apelul la modele de gândire mecanice, printr-o corespunzătoare mecanică a sufletului. În acest sens Descartes s-a sprijinit nu numai pe mecanica lui Galilei, ci şi pe progresele tehnice ale vremii, pe cele ale meşteşugarilor de atunci.

Modul reflex de comportare al fiinţelor a fost imaginat din aceaşi perspectivă din care Hartley a descris mecanismul circulaţiei sanguine. Deosebirea consta doar în faptul că nivelul cunoştinţelor despre funcţionarea sistemului nervos încă nu se putea compara cu cel al informaţiilor deţinute asupra circulaţiei sanguine. Puteau fi invocate aici doar condiţiile organice comune, pentru că în raport cu influenţa condiţiilor de viaţă diferenţele deveneau insurmontabile. Noul mod de gândire mecanicist contravenea celui aristotelic, convertit în *credo-ul* scolastic, în acord cu care viaţa sufletească ar influenţa în mod divin manifestarea vieţii. Noul mecanicism a susţinut că funcţionarea aparatelor, a organismului în sine, este suficientă deja pentru a deosebi viul de neviu. Iar dacă funcţionarea organismului încetează, aceasta se întâmplă nu pentru ca sufletul (credo-ul) ar fi părăsit corpul, ci pentru că o anumită parte principala a corpului, mecanic, s-a deteriorat atât de mult, în cât nu mai poate asigura funcţionarea organismului în ansamblul său.

Mecanismul reflex şi fenomenele psihice. Prin descoperirea caracterului reflex al activităţii vieţuitoarelor Descartes propune atât o metodă distinctă pertinentă pentru studierea mecanismului nervos şi muscular al mişcării, cât şi un principiu fundamental de funcţionare a psihicului. Astfel el a încercat să demonstreze că nu sufletul este cel ce pune în funcţiune mecanismele diverse ale corpului, ci faptul că sfera largă şi diversă de manifestare a fenomenelor sufletesti - simţurile, reprezentările, sentimentele – sunt abia o simplă rezultantă a funcţionării mecansimelor organice. Mai mult, acestea stau la baza atât a simplelor acte neuro-motorii, cât şi a activităţii psihice în întreaga ei complexitate.

Acţiunea agenţilor stimulatori externi asupra organismului este mediată de sistemul nervos. Pe această cale “spiritele acţiunilor externe” pot să ajungă în creier; din acest punct de plecare au propria lor dezvoltare – în răspunsuri neuro-musculare, pe de o parte, iar pe de altă parte în direcţia diverselor manifestări sufleteşti, adică senzaţii, reprezentări şi sentimente etc. În ordine, Descartes şi-a propus ca obiectiv să descrie mecanismele care intră în funcţiune atunci când avem o senzaţie, o emoţie… Aceste mecanisme se aflau la baza producerii stărilor psihice, care în concepţia sa puteau fi investigate şi intepretate ca şi cum ar fi total neînsufleţite, ca şi cum ar acţiona ca automat. Mestecatul, bătăile inimii, creşterea tensiunii, respiraţia, starea de veghe somnul etc, toate funcţionează asemena unui ceas sau altor mecanisme prevăzute cu contragreutate.

Formularea unei "cibernetici" fără informaţie. Gândirea carteziană reprezintă o încercare reuşită de concepere şi explicare a viului dintr-o perspectivă sistemică. În accepţiunea lui Descartes toate organele corpului funcţionează asemenea unui sistem cu reglare automată. Sistemul nervos este o parte a corpului, care funcţionează după acelaşi principiu. O încercare de explicare care corespunde cu ceea ce după secole a fost revendicat de domeniul de cunoaştere al ciberneticii. A fost o nouă perspectivă de gândire deschisă de Descartes, pe care el a propus-o pentru explicarea fenomenelor naturale şi sociale, inclusiv a celor cu substanţă subiectivă aş a cum sunt senzaţiile şi percepţiile. Ceea ce lipseşte însă din acest sistem al său cibernetic este elementul informaţional. La acea vreme el a considerat suficient principiul autoreglator de funcţionare a sistemelor automate, proprii sistemului nervos, dar care încă nu se poate dispensa de elementul propulsor al informaţiei. Reflect area reflexă pe care Descartes a imaginat-o nu avea nevoie de această informaţie, după cum nu au nevoie de ea nici sistemele fizice când este vorba de reflectarea luminii pe o suprafaţă lucioasă. Sistemului său mecanic îi scapă nota în plus informaţională, ideea reîntoarcerii "spiritelor vieţii" la creier. Din această cauză reflectarea reflexă la Descartes este ruptă de cunoaştere. O ruptură pe care gândirea scolastică nu i-o putea imputa, pentru că la ea era mediată de un *credo* realiat în viaţa de după moarte. Ambele în acest sens reprezintă paşi succesivi spre abordarea vieţii psihice, ca domeniu de cunoaştere distinct, care curând va fi inclus în sistem.

Conştiinţa ca esenţă singulară. În ceea ce priveşte rolul cunoaşterii, în acord cu teoria carteziană, aceasta este înmânată unui plan superior, conştiinţei. Descartes spune că activitatea cognitivă nu are nimic comun cu corpul şi relaţiile sale cu mediul înconjurător. Cunoaşterii conştiente i-a conferit menirea de a se putea îndrepta spre esenţialitate, descoperită deja la nivelul entităţilor subiective individuale. Cunoaşterea obiectivă aici avea deja raţiune de existenţă, trăită subiectiv ca senzaţie, reprezentare şi gândire. Având suport structural distinct, acţiunile psihice se puteau reuni în ceva transcendent, care să dăinuie peste generaţii. Cu alte cuvinte, acţiunile umane sunt împărţite în acord cu două principii distincte: cel al corpului - capabil doar de mişcări; şi la cel al conştiinţei - capabil de gândire. În acest fel s-a născut concepţia dualistă; una care însă se deosebeşte net de forma ei anterioară antică.

Psihofizica lui Descartes Dualismul cartezian avea o caracteristică distinctă, dată de însemnătatea diferită conferită conceptelor de "corp" şi "suflet". Corpul de astă dată înseamnă un sistem care funcţionează pe baza legilor mecanicii şi a automatismelor. Astfel, organismul este considerat asemenea oricărui corp neînsufleţit. Dar punerea în funcţiune a acestui organism nu mai este înmânată sufletului (la rândul său acesta se pr oduce diferit după cum corpul în cauză este viu sau neviu). Important este că Descartes a arătat pentru prima dată că acţiunea organică nu are nevoie de suflet ca de un principiu explicativ - indiferent de modul în care sufletul este conceput - materialist sau idealist. Pentru a se pune în funcţiune, corpul viu are nevoie doar de o construcţie materială care îi conferă dinamica (fizică) şi nu impulsul din exterior. S-a ajuns formulată astfel în noi termeni influenţa reciprocă dintre corp şi suflet: deşi fiecare din cele două substanţe sunt distincte, deşi ambele sunt capabile de a se închide autonom în sine, între ele există o inter-relaţie reciprocă, una ce poate fi abordată pe cale empirică.

Principiul reformulat al introspecţiei. Sufletului Descartes i-a recunoscut doar o singura proprietate: aceea de a putea fi observat în mod nemijlocit, empiric. Ori tot ceea ce poate ajunge observat înseamnă că poate fi şi gândit. În acest fel, metodologic, la Descartes

sunt puse în aceaşi ordine capacitatea de a putea fi "gândite" nu numai senzaţiile, dar şi actele inteligente, actele reprezentate, sentimentele. A fost un procedeu prin care a fost suspendată divizarea anterioară dintre sufletul raţional şi cel senzitiv. Unitatea sufletească a fost asigurată cu ajutorul reflectării conştiente, a autocontrolului conştiinţei, în faţa căruia orice fenomen avea însemnătate echivalentă. Cu alte cuvinte, toate fenomenele naturale puteau fi considerate ca fiind produse ale reflexiei, ca putând deveni obiect al observaţiei subiectului, un observator subiectiv (la rândul său) de formaţie ancestrală. Era o accepţiune nouă asupra introspecţiei, eliberată de metafizica "experienţei interne", propusă anterior în teologia lui Plotin şi în cea a Sf. Augustin.

În acord cu concepţia lui Plotin şi a Sf. Augustin omul îşi putea îndreapta privirea sau observaţia spre "interiorul" vieţii sale sufleteşti - deci introspectiv. O putea face însă doar prin intrarea în legătură cu esenţa supremă, cu divinitatea, ca fiind singura realitate in ternă şi totodată cerească adevărată. În filozofia lui Descartes obiectul introspecţiei devine atât de comuna gândire personală. În consecinţă, pentru că ceea ce el observa era un dat natural şi empiric, acest om îşi revendica libertatea de a se îndoi de a devărul a ceea ce observă şi de ceea ce se spune ca adevărat despre orice în general. Este o judecată permisivă, de a pune la îndoială adevărurile din lucruri, ceea ce mai înainte nu era posibil pentru a nu intra în conflict cu divinitatea, cu adevărul dependent de aceasta. O judecată a îndoielii pe care de atunci omului nu i-o va mai putea anula nimeni. Prin asta el există ca om: gândesc, deci sunt om - *Cogito, ergo sum.*

Cu acest punct de plecare, într-un compromis abil cu scolastica, ideologia dominantă a vremii, Descartes a demonstrat şi existenţa dumnezeirii. A făcut-o însă doar după ce a demonstrat existenţa subiectului gânditor. Care, tocmai pentru că gândeşte, se institue ca o esenţă independentă - în unitatea sa cu natura şi cu dumnezeirea, pentru a da formă cunoaşterii, pentru a o face credibilă. Desigur, o asemenea credinţă supremă putea fi conferita doar unui om, ca parte a societăţii, care recunoaşte această valoare individuală a sa măreaţă, divină... Totuşi, prin esenţializarea conştiinţei, Descartes a deschis calea introspectivă de studiere obiectivă a fenomenelor psihice.

Cunoaşterea psihicului în raport cu corpul Învăţăturii lui Descartes i se datorează posibilitatea metodologică de a considera funcţionarea vieţii psihice după principiul unor mecanisme similare celor care răspund de funcţionarea corpului. Această contribuţie s-a dovedit a fi de o genialitate aparte, atât pentru cunoaşterea fiziologică, cât si pentru cea psihologică. În consecinţă, comportamentul uman a fost considerat şi interpretat din perspectiva aceluiaşi principiu de funcţionare mecanic după care era analizat şi corpul, acelaşi care guvernează şi comprtamentul animal. În ceea ce priveşte locul psihicului în această interacţiune, Descartes a ajuns la următoarele constatări:

a. Mişcările cauzate de influenţa acţiunii fizice a "spiritelor vieţii" sunt cele care dau naştere senzaţiilor. Aceste senzaţii reprezintă expresia schimbărilor ce au loc în corp, fiind deci materiale. Urmele influenţelor externe exercitate aupra corpului se asociază într-o anume ordine şi se constituie în anume părţi din creier, unde fiecare element în parte este capabil ca într-o instanţă ulterioară să reactualizeze alte elemente. Pe această cale s-a născut procesualitatea căreia i s-a dat denumirea de *asociaţie.* Totul se produce în acord cu principiul cauzal al mecanicii. Forţa perspectivei de gândire astfel născute constă în faptul că fenomenele sufleteşti sunt considerate ca fiind cu nimic diferite de celelalte fenomene naturale şi materiale, fiind născute ca rezultat al acţiunii influenţelor externe din mediu.

b. Slăbiciunile - pe care i le va sesiza ulterior cunoaşterea ştiinţifică - au constat în faptul că a considerat viaţa psihică fiind epifenomenală, ca fiind mereu o rezultantă a acţiunilor organice şi nu ca una cauzată de acţiunea influenţelor externe (1); s-a împărtăşit opinia că nu obiectul este cel care a cauzat perceperea, ci influenţa pe care acesta a exercitat-o asupra conştiinţei reflectării obiectului respectiv (2). Organismul deci este expresia ordinii mecanice universale ; psihicul ajunge însă a fi considerat un simplu corelat al acestuia. El avea în acest sens însă un determinant incontestabil, structura nervoasă de suport.

c. Descartes a aşezat într-o categorie aparte actele care privesc comportamentul sau viaţa psihică - ca raportare directă la corp. Din această categorie fac parte stările sentimentale. Acestea se află sub directa influenţă a structurilor corporale, fiind totdată dependente de influenţele externe. Ceea ce face ca să sufere corpul, sub influenţa agenţilor externi, este ceva diferit de "suferinţele" sufleteşti, care se nasc sub influenţa stărilor interne, a căror ordine este direcţionată de necesitatea asigurării autoîntreţinerii organismului. Deoarece suferinţele "învaţă sufletul să dorească ce este natural şi util şi să nu-şi schimbe această dorinţă". O gândire în acord cu care, de fapt, psihicul se transforma implicit într-un veritabil principiu cauzal al corpului. O perspectiva de abordare nouă a fenomenelor sufleteşti, a celor ce se referă la suferinţă, perspectivă care corespunde abordarii metodologice proprii ştiinţelor naturii, analog cu ceea în psihologia de astăzi îşi propun acţiunile psihoterapeutice. Cu acest punct de plecare se deschide din nou calea spre abordarea unor suferinţe superioare, la curiozitate, la iubire, la dorinţă, la bucurie, supărare etc. În acest fel afectele şi sentimentele, stările de conştiinta ajung obiect de cunoaştere pentru ştiinţele naturii.

d. În sfârşit, există acte psihice care atunci când sunt angajate dau naştere la cunoştinţe adevărate despre lume, adică oferă informaţii cu privire la reglarea mişcărilor corporale. De actele de acest fel răspunde gândirea, fiind un un proces psihic înnăscut, independent de experienţa şi voinţa omului. Gândirea este posibilă datorită proprietăţii sale substanţiale independente, care pe căi tainice ajunge să se poată asocia cu substanţa materială în epifiză.

5. Monimul lui Baruch Spinoza

Centrul filosofiei şi gândirii progresiste medievale, a secolului al XVII-lea, se afla în Olanda. Războiul civil a învins aici mai repede decât în Anglia iar ordinea socială care a rezultat a permis dezvoltarea rapidă meşteşugurilor şi în final a culturii şi ştiinţelor. Olanda a devenit putere colonială, unde se adunau bogăţiile aduse pe calea apelor. Un reprezentant distinct al creaţiei spirituale a acestor locuri a fost Spinoza (1632-1677**)**. Originar dintr-o familie de evrei, Spinoza a cunoscut în întregime şi a împărtăşit gândirea carteziană a vremii, căreia a încercat să-i corecteze dualismul. Contribuţiile sale au avut darul sa facă acest lucru într-un fel care a tulburat profund ordinea ideologică scolastică a vremii, fapt pentru care el a plătit scump, a fost excomunicat, surghiunit, a fost făcut să sufere at ât fizic cât şi sufleteşte.

După Spinoza sufletul nu este o esenţă independentă de corp, ci una care rezultă din multitudinea caracterelor corporale, a lucrurilor reflectate prin acţiunile corporale. Lucrurile reflectate, inclusiv corpul, sunt în mod egal reprezentate de idei. Spre deosebire de obiecte,

ideile nu se văd. Faptul că ideile nu se văd nu înseamnă însă că ele ar fi nişte fantome. Dimpotrivă, ideile sunt la fel de reale pe cât sunt şi obiectele reflectate prin senzaţii. Mai mult, Spinoza a arătat că dimensiunea fenomenală a naturii, a corpului şi a lucrurilor reflectate prin corp este infinită. Aceasta are două proprietăţi mai importante: întinderea şi gândirea.

Monismul psihofizic spinozian Prin formularea celor două proprietăţi de nedespărţit ale naturii şi materiei - a întinderii şi a gândirii - Spinoza a reuşit să dea o nouă soluţie problemei eterne a psihifizicii, relaţiei suflet-corp. Adică, spune el, "nici corpul nu poate determina sufletul să gândească, şi nici sufletul corpul să se mişte sau să se odihnească, şi la nimic altceva". A fost astfel formulat de el nu doar postulatul unei autonomii şi al unei independenţe a corpului în raport cu sufletul ci şi cel al interinfluenţei reciproce limitate, relative suflet-corp. Ceea ce a reprezentat o contribuţie în plus şi în acelasi timp potrivnică modelului mecanic cartezian - unde determinismul reflex al voinţei era redus şi epuizat de cel al corpului.

Spinoza a demonstrat că este falsă concepţia în acord cu care corpul se mişcă sau se odihneşte în funcţie de semnalele primite de la suflet. În accepţiunea sa corpul este ceva mai mult decât un simplu "mecanism ascultător" al sufletului. Cei care au ajuns la această concluzie, a arătat el, au plecat de la premise pripite, care subestimează posibilităţile de acţiune ale corpului, lucrurile de care acest corp este capabil atunci când "acţionează pur şi simplu în acord legile naturale, când corpul este capabil să cuprindă întreaga natură". Sufletul are propriile sale legi naturale de funcţionare. Aceasta este soluţia monistă spinoziană pentru relaţia suflet-corp, care a fost considerată un atac la adresa influentei ideologii scolastice, cu accent pe credinţă, ce conferise sufletului atribute divine, de direcţionare voluntară auto-determinată a corpului. Naşterea şi susţinerea unei asemenea concepţii, la Spinoza, îşi are originea în recunoaşterea posibilităţilor reale ale corpului, în admiterea posibilităţii că însăşi corpul poate să gândească, că samavolnicia sufletului în raport cu corpul este relativă.

Spinoza a fost filozof şi a ajuns la asemenea concluzii, demne pentru ştiinţa încă nenăscută a psihologiei. Ca să ajungă la aici însă, el a plecat de la un principiu filozofic în acord cu care, "toate atributele unei substanţe trebuie extrase din acea substanţă", şi nu invers" (cf. Jaroslevskii 1966). Acest principiu şi-a demonstrat valabilitatea atât în ceea ce priveşte atributele lucrurilor; cât şi în ceea ce priveşte diversele moduri de manifestarea a acestora. Mai mult, atributele lucrurilor, care aparţin modurilor lor existenţiale de reflectare, pot fi diferite între ele. De aici însă Spinoza a ajuns la o concluzie eronată, în acord cu care fenomenele sufleteşti ce reflectă atributele lucrurilor nu pot, n-au puterea să dobândească o determinare proprie în raport cu cele corporale. Problemele de acest fel au fost viu disputate în decursul vremurilor, criticii găsind în ele exercitarea aceluiaşi dualism caracteristic cartezian. Ca şi cum, pentru el, sufletul ar fi un fel de lucru gânditor (*res cogitans*), echivalent cu corpul, care aparţine naturii asemenea lucrurilor. La baza sufletului şi a corpului se află aceleaşi cauze determinante.

În postulatul al şaptelea, din partea a doua a "Eticii" sale, Spinoza, a spus că "ordinea reprezentărilor şi a legăturii dintre lucruri este aceaşi cu cea a lucrurilor şi a legăturilor acestora". Aceasta echivalenţă se păstrează ca un atribut al naturii, fie că aceasta se referă la atributul întinderii, fie la cel al gândirii. În aceasta consta esenţa monismului psihofizic al lui Spinoza.

Principiul asociaţiei Spinoza a descris fenomenele psihice ca fiind expresia relaţiilor materiale, reciproce, dintre corpul uman cu lucrurile din jur. Mişcările corpului sunt

recepţionate ca percepţii, efectele acţiunii obiectelor reflectate sunt generatoare de afecte şi fundamentează intervenţia memoriei. Relaţiile dintre diferitele reprezentări cuprind în ele raporturile dintre lucrurile aflate în afara corpului omenesc, dar care în suflet îşi găsesc locul doar în acord cu ordinea afectivă a corpului ".

Ceea ce se întâmplă în sufletul omenesc poate fi subiect de continuă interrelaţie ; unele elemente se păstrează în memorie, faţă de altele care se pierd. În acest sens Spinoza ajunge la reformularea principiul asociaţiei, pe care o face în următorii termeni : "dacă corpul omenesc a fost afectat odată sau de mai multe ori de unele obiecte (corpuri), şi dacă ulterior sufletul îşi imaginează pe unul dintre aceste corpuri, îndată după aceea îşi va reaminti şi de celelate". Legea astfel explicată respectă un principiu cauzal, psihologic, de bază, pe cel care spune cum ia naştere mişcarea gândurilor, in funcţie de ceea ce corpul a trăit într-o instanţă anterioară.

Teoria afectelor (a pornirilor) Prin pornire sau afect Spinoza înţelegea o stare de afectivitate, capabilă să mărească sau să micşoreze disponibilitatea pentru acţiune. Din perspectiva sa corpul reprezintă un sistem dinamic, în sensul că este capabil ca, în cursul transformărilor pe care le suportă, să se transforme în c eva mai perfect sau invers. Ceea ce se întâmplă la nivelul sufletului nu numai că reflectă o asemenea desfăşurare dinamică, dar şi participă activ în acest demers. Cu alte cuvinte, dacă există afectul, acesta se află în serviciul corpului: se străduieşte să amelioreze rezultatele acţiunilor sau frânează eficienţa acţiunilor omului.

Esenta omului este dorinţa. Spinoza a eliminat din sistemul său forţa independentă a voinţei, care la el se confundă cu acţiunea inteligenţei. În ceea ce priveşte voinţa de l ibertate, o consideră o simplă iluzie produsă ca rezultat al repetabilităţii scopurilor. Astfel, în locul voinţei spontane scolastice, rezultate din conştiinţa experienţei interne, este aşezată dorinţa, care nu-i altceva decât esenţa omului. Iar dorinţa este ceva raportabil la corp, reprezintă un fenomen psihofiziologic. Astfel, ceea ce-i gândit conştient - adică ceea ce-i este dat subiectului introspectiv - nu poate fi decât esenţă şi punct de plecare pentru forţele acţiunilor umane. Prioritate o au cele independente de conştiinţă cu obiectivitate psiho-corporala - dorinţa.

Considerarea obiectivă a acţiunilor umane din această perspectivă face posibilă studierea senzaţiilor cu o precizie cu care sunt studiate liniile geometrice. Alături de dorinţă se află două alte stări afective: bucuria satisfacţiei şi tristeţea nesatisfacţiei. Prima măreşte, iar cea de a doua are efectul de diminuare a efectelor acţiunilor umane. Toate senzaţiile reprezintă variaţii a celor trei porniri menţionate.

Cele trei trepte ale cunoaşterii În metodologia sa Spinoza a fost un raţionalist mai riguros chiar decât Descartes. Un asemenea raţionalism extrem îşi pune pecetea asupra învăţăturii lui referitoare la aptitudinile de cunoaştere. Generalizarea izvorâtă şi fondată pe experienţa senzorială o consideră fragilă şi nesigură; aceasta reprezintă treapta cea mai joasă a cunoaşterii. Pe cea de a doua treaptă se află raţionalismul discursiv, cum ar fi cunoaşterea geometrică sau psihologia generală. Pe treapta superioară şi mai sigură a cunoaşterii se află ştiinţa intuitivă (*scientia intuitiva*).

Dintre aceste trei niveluri, doar primul este caracteristic pentru mecanismul de funcţionare a raportului monist spirit-corp. Celelalte două niveluri nu mai pot fi explicate pe baza acestui model. O carenţă care a fost admisă de etica burgheză, interesată de tot ceea ce ameliorează posibilitatile de acţiune umană.

Dependenţa cunoasterii sufleteşti de acţiunile corporale Până la capăt Spinoza a sustinut că activitatea corporală este cea care determină sufletul: prea puţine lucruri se pot face cu corpul copiilor sau tinerilor. Aceste corpuri sunt dependente de acţiunea unor factori externi, care ştiu prea puţin despre sine, despre Dumnezeu şi despre lucruri. Dimpotrivă, corpul adulţilor este bun pentru felurite foloase, la aceştia sufletul a ajuns deja să cunoască multe despre sine, despre Dumnezeu şi despre lucruri. De aceea în viaţă prezentă corpul copiilor trebuie să se transforme în ceva care sa fie bun la tot mai multe lucruri, inclusiv la a-şi cunoaşte sufletul ca parte a corpului. Aceasta viziune deja neagă ideologia scolastică.

6. Empirismul asociaţionist a lui John Locke

Odată cu aparitia noilor relaţii medievale schimbate de întărirea drepturilor clasei de mijloc a meşteşugarilor s-au adunat noi forţe sub drapelul empirismului baconian. Spre sfârşitul secolului al XVII-lea ideologul distinct al acelei perioade a ajuns John Locke(1632 - 1704). El a avut un rol decisiv în fundamentarea spirituală a puterii burgheze monarhice din Anglia. Concepţia sa a reprezentat expresia disponibilităţii burgheziei engleze predispuse la compromisuri pe plan ideologic şi existenţial cu vechile suprastructuri ale scolasticii.

Cele două izvoare ale experienţei Deja din start sistemul lui Locke a purtat nota duplicităţii asupra experienţei. El a sustinut că toată ştiinţa noastră se bazează pe experienţă; iar în cele din urmă, tot aici îşi are izvoarele. Dar, în fond, ce este luarea în experienţă ? În acord cu Locke aceasta are două principale surse: simţurile şi reflexia. Cea din urmă reprezintă observarea internă a acţiunilor ideatice ce au loc pe planul minţii. Mai precis experienţa cuprinde în mod egal lucrurile reflectate senzorial, ca şi procesele sufleteşti trăite. Cu punct de plecare din cele două surse oamenii îşi extrag ideile, care întodeauna indică "ceea ce omul gândeşte, oricare ar fi obiectul gândirii".

Punctul de plecare al înţelegerii inteligente se află în simţuri şi în cele mai simple idei reflectate. "Pe din afară, oamenii ajung în posesia a mai multe sau mai puţine idei, în măsura în care lucrurile cu care vin în contact sunt mai mult sau mai puţin schimbătoare; pe dinăuntru, reflectarea mentală depinde de măsura în care obiectele devin prelucrate ideatic". În cursul evoluţiei individuale, simplele idei senzoriale le devansează pe cele reflexive; atenţia este fixată întodeauna la început pe cele ce privesc lumea externă; ulterior ea se centrează şi pe ce este în interior.

Din ideile simple se nasc ulterior cele complexe. Acest lucru are loc în cursul evoluţiei individuale de acumulare mentală a numeroase idei. Realitatea ajunge să fie reflectă doar în măsura în care, ca rezultat al unor eforturi individuale, se dobândesc cunoştinţe asupra ei. În acord cu opiniile congenerilor săi, Locke a fost cel care s-a dovedit a fi adversarul cel mai aprig al metafizicii carteziene. A arătat în acest sens că în mintea noastră nu poate exista nimic prefăcut, vreo idee sau principiu înnăscut.

Critica apriorismului - gândirea ştiinţei prin experienţă Critica vehementă a ideilor înnăscute a abătut atenţia de la înrudirea internă şi de fond a concepţiei lui Locke cu cea a lui Descartes. Ambele perspective s-au clădit pe postulatul în acord cu care obiectul înţelegerii se află nu în lucrurile externe şi nu în ideile din noi; nu pot exista gânduri de vreun fel (reprezentări imaginare etc) fără ca despre ele omul să nu ştie. Gândirea este, în sensul cel mai larg al lui Descartes echivalentă cu aptitudinea, spre a o putea contempla, spre a o putea imagina pe dinăuntru. În fond, "ideea" lockeniană este echivalentă cu "gândirea" carteziană;

fiecare vede altfel însă cum acestea îşi găsesc locul în suflet. Descartes a vorbit totuşi de existenţa unor adevăruri matematice şi metafizice care nu pot fi niciodată reductibile la senzaţii; Locke, dimpotrivă, în această problemă opinează că nu există cunoştinţele apriorice, iar ceea ce este astfel considerat, nu-i decât produsul experienţei.

Varianta empiristă a introspecţiei Cei doi autori, Descartes şi Locke au dat aceeaşi interpretare alcătuirii structurale a conştiinţei. De la Descartes, Locke a preluat postulatul în acord cu care "conştiinţa este observarea a ceea ce se întâmpla în interiorul minţii" - ceea ce este, fapt, exact formula introspectiei. Prin ea este negat nu adevărul lumii externe, ci legătura nemijlocită a conştiinţei cu această lume. Din această perspectivă de gândire, conştiinţa se sfărâmă pe prispa sufletului, şi va avea darul de a evoca doar momentul acestei sfărâmări.

Asociaţia de idei Concepţia generală a lui Locke a fost aceea ca întreaga conştiinţă se dezvoltă şi se edifică din părticelele de experienţă. Aceasta va deveni ulterior un instrument de lucru al psihologiei asociationiste. Tocmai de aceea Locke este considerat un precursor al acestei psihologii, deşi el n-a adus contribuţii propriu-zise în raport cu Descartes sau Spinoza; decât aceea de a fi introdus această denumire de "asociaţie de idei".

Totusi, la acea vreme, din punctul de vedere al ştiinţelor naturii, era contraindicat de a se ajunge la o asemeena concluzie - întreaga înţelegere inteligentă să fie considerată reductibilă la simpla descompunere a ideilor în toată complexitatea lor. Mai trebuia demonstrat şi cum anume se întâmplă acest lucru. Locke vorbeşte în acest sens de un determinism bivalent ; alături de forţele ce acţionează din exterior asupra organismului, sunt admişi şi invocaţi şi unii factori ideatici interni ai conştiinţei.

Pentru zugrăvirea mişcării ideilor Locke se foloseşte de un factor complementar: asociaţia. Cu ajutorul acestuia, o anumită categorie de fenomene trece din sfera acţiunilor spontane în cea a mecanismelor corporale. Toate acestea cu ajutorul spiritelor vieţii, care, ai caror paşi cunoscuţi odată porniţi, se continuă fără oprire. Însă aceste idei asociative ajung a se contrapune legăturilor născute prin folosirea raţiunii, rolul acestora în ansamblul vieţii sufleteşti fiind considerat unul periculos. De aceea Locke le-a considerat chiar ca pe o sursă a înşelării, apelând la pedagogi şi la politicieni ca, în numele raţiunii, să se împotrivească asociaţiilor de idei. Numai că asociaţia şi-a dobândit între timp în sistemul gândirii psihologice un loc statornic pentru încă două sute de ani.

7. Empirismul lui David Hartley

Unul dintre reprezentanţii distincţi ai tendinţei de gândire empiriste a fenomenelor naturale şi comportamentale a fost D. Hartley (1705-1757). Hartley s-a distins prin încercările sale de a da o nouă interpretare a fenomenului de asociaţie care se produce în mintea umana, contribuţie care s-a dovedit importantă pentru această perioadă pregătitoare a apariţiei psihologiei ca ştiinţă de sine stătătoare. Soluţia propusă de el pentru elaborarea asociaţiei din creier este diferită de cea păstrată din perioada elenă antică. După Hartley, ea are fundamentare mecanică cauzală, este un fenomen corporal la fel de empiric ca şi celelalte. Asociaţia din creier - un fenomen sufletesc - primea astfel nu doar o explicaţie mecanicistă, de a se produce în raport cu legile mecanicii, ci şi o reprezentare empirică, larg accesibilă oamenilor.

Istoria cunoaşterii ştiinţifice a recunoscut meritele lui Hartley în această direcţie - explicarea empiristă a fenomenelor naturale şi sufleteşti. Ataşamentul său la această tendinţă de gândire a acţionat asemenea unui destin, de care a fost stăpânit de inca când, ca tânăr cuviincios, a ascultat de îndemnul părinţilor şi a pornit spre a -şi clădi o carieră teologică. Ulterior, în mod surprinzător, renunţă la cuviinciozitatea filiala pentru a urma o directie cu totul diferită, cea medicală. De altfel, tot restul vieţii a rămas legat de ambele destine profesionale, atât de teologie, cât şi de medicină. Din complementarea celor două direcţii a rezultat teoria sa asupra asociaţiei, căreia îi va conferi putere exp licativă a vieţii sufleteşti. În cartea sa "Constatări despre om" (1749) sunt aşezate fundamentele teoretice ale asociaţionismului clasic.

Izvoarele teoretice Iniţial Hartley a încercat să deducă ordinea după care se produce şi evoluează activitatea orga nică şi comportamentală umană din cea care guvernează elementele din lumea fără suflet a fizicii. Numai că urmând o asemenea învăţătură depre activitatea organică şi cea comportamentală, gândirea sa ar fi reprodus întru totul pe cea a lui Descartes. Spre deosebire de aceasta însă, în sistemul lui Hartley fenomenele sufleteşti nu se disting cu nimic de cele organice, reflexiei sufleteşti şi celei spirituale nu li se permite accesul într-o lumea aparte, divină, superioară celei naturale, unde să fie abordate diferit de cele trupeşti.

Pentru elaborarea concepţiei sale dualiste, Descartes s -a bazat pe propria sa concepţie despre lumea fizică, materială, care ne înconjoară. Spre deosebire de el, Hartley a avut posibilitatea să beneficieze de o teorie a fizicii elaborata un savant consacrat, de cea a lui Newton, unde se afla deja schiţat drumul spre explicarea vieţii psihice. El a ţinut cont în acest sens de întrebrea pe care Newton a formulat -o în cartea sa "Optica": "oare procesele desfăşurate la nivelul nervului optic nu sunt cumva expresia vibraţiei aceloraşi particule din eter? ". De aici lui Hartley nu i -a mai trebuit pâna să considere că e vorba de sistemul nervos, şi procesele care au loc în interiorul acestuia sunt responsabile de ceea ce este reflectat sufleteşte. În sistemul nervos se află dispozitive mecanice a căror manevrare face posibilă reflectarea psihică, a cărei funcţionare are loc respectând legile newtoniene din fizică. Mai mult, din aceaşi perspectivă newtoniană Harley a încercat să explice ş i fenomenele sufleteşti de conştiinţă, să deducă din teoria newtoniană principiile producerii fenomenelor de conştiinţă. Pe această linie la Hartley ipoteza *naturii eterice* a fenomenelor sufleteşti ajunge coborâtă la nivelul sistemului nervos. O abordare c u care studierea – apelând la procedeele fizicii - a fenomenelor psihice şi de conştiinţă trece într -o lume a faptelor empirice.

Conturarea concepţiei empirice a lui Hartey despre feomenele corporale şi cele sufleteşti poate fi considerată deopotrivă dat orata influenţei exercitate asupra lui de mai mulţi gânditori a vremii, începând cu Spinoza. El a fost cel care l -a determinat să insiste asupra caracterului de nedespărţit a fenomenelor psihice şi a celor corporale. A fost, de asemenea influenţat de Locke, de la care a învăţat să aşeze la baza fenomenelor reflectate pe cele senzoriale. Pe seama influenţei lui Leibniz a fost pusă separarea pe care a reuşit -o între fenomenele psihice şi cele conştiente. In plus faţă de aceştia, Hartley s -a bazat pe rezulta tele de atunci ale cunoaşterii medicale, ale cunoa ş terii fiziologiei sistemului nervos. Toate acestea au fost decisive în conturarea unui sistem psihologic distinct, unde comportamentul uman se vrea explicat cu exactitate matematică şi unde conştiinţei rel igioase îi revine sarcina să ducă la ameliorarea relaţiilor dintre oameni. Meritul deosebit a lui Harley constă în faptul că legile propuse de el ca guvernând desfăşurarea activităţilor psihice nu au fost extrase din fenomenele psihice în sine, ci din infl uenţele materiale pe care acestea le au asupra vieţii

psihice. Mai precis, acolo unde au loc diverse procese asociative, acestea se afla întru totul în raport cu vibraţii exercitate asupra substratului nervos al vieţii psihice. La o analiză mai atentă şi sistemul lui Hartley rămâne unul sistem învăluit abil într-un imens balast politico-ideologic, conciliant faţă de ordinea scolastică a vremii şi încercările sale generoase de explicare cauzală, empirică a fenomenelor trupeşti şi sufleteşti.

Paralelismul neuropsihologic. În teoria lui Hartley viaţa psihică este explicată pe baza vibraţiilor corporale, care prin natura lor sunt diferite in functie de felul acţiunilor - senzoriale sau mentale. Este o teorie care a evidenţiat cum ordinea fenomenelor mentale, a ideilor şi a legăturilor asociative stabilite între ele este de natură materială, cu suport în activitatea sistemului nervos. În ceea ce priveşte procesele materiale, neuronale, baza cărora ar fi explicate fenomenele psihice, Hartley a avut în vedere toat e fenomenele fiziologice care se produc la nivelul sistemului nervos. Ceea ce n-a putut cuprinde această teorie este modul în care, prin vibraţie, acţiunile senzoriale se pot converti în altele mentale. Din această cauză întreaga teorie a lui Hartley despre viaţa psihică rămâne înscrisă pe calea unui determinism paralelist. O apreciere susţinută şi de faptul că el soluţionează relaţia dintre conştiinţă şi materie asemeni lui Spinoza, adică doar psihofizic. La Hartley inter-relaţia cauzală dintre lucruri nu depăşeşte sfera unităţii individuale psiho-fizice, a psihicului şi a corpului. Acestea nu se interinfluenţează reciproc, procesele din corp fiind diferite de cele de pe planul mental, al gândirii. În acest fel, deşi a pornit de la postularea naturii comune a fenomenelor corporale cu cele sufleteşti, Hartley eşuează să demonstreze unitatea funcţională a celor două planuri.

Determinanţii asociaţiei Reflectarea senzorială se produce prin vibraţiile cauzate de acţiunea lucrurilor asupra receptorilor. Hartley a arătat cum aceste lucruri astfel reflectate se *asociază* la experienţă, determinând existenţa şi funcţionarea psihicului. Elaborarea asociaţiei este dependentă de proximitatea temporală a vibraţiilor generate, ca şi repetabilitatea practică a acestora. Concret, elementelor senzoriale A,B,C,…. le corespund ideile a, b, c …; repetabilitatea ideilor a,b.c. … dobândeşte putere evocatoare, astfel că, într-o situaţie proximă, prezenţa unui singur element senzorial A este deja suficientă pentru ca în suflet sa fie evocate ideile b,c… .

Introspecţia şi conştiinţa În sistemul lui Hartley, elementul primar, empiric, al experienţei reflectate nu este o "idee senzorială", ci însăşi senzaţia. Aceasta este un produs psihic al conştiinţei, dobândit anterior producerii senzaţiei. Datul reflectat conştient se naşte ca rezultat al influenţelor exercitate de diverşi agenţi stimulatori asupra diverselor părţi ale organismului. În interiorul organismului acţiunile neuropsihologice generatoare de senzaţii, (produse prin vibraţii) sunt cele care decid asupra posibilităţii de împreunare (asociere) sau despărţire a *elementelor senzoriale* de cele ideatice. Apare formulată aici problema inconştientului, preluat de la Leibniz, ca definitoriu pentru natura psihicului. Ori Hartley, atunci când se raportează la acest inconstient, vorbeşte de ceea ce se întâmplă la nivelul substratului nervos. El a formulat în acest sens o concepţie în acord cu care particulele ce dau naştere unor forme se manifestă la nivelul sistemului nervos, deci al creierului, unde vibraţiile evoluează cu o viteză mare.

Pe de altă parte Hartley acceptă şi preia de la Locke concepţia acestuia asupra asociaţiei şi a reflectării conştiente. În acord cu această concepţie, elementele odată împreunate în conştiinţă nu mai pot fi despărţite de cele simple. Deşi la Locke, pe această linie, se avea in vedere indicarea accesului spre explicarea modului cum are loc împreunarea elementelor care se produce pe calea introspecţiei. În acest sens Hartley spunea că: "se impreunează şi se descompun mereu doar acele manifestari despre care avem cunoştinta.

Dincolo de hotarele conştiinţei nu se pot afla decât procese fiziologice". Vibrarea particulelor la nivelul creierului serveşte ca bază fiziologică pentru explicarea apariţiei ideilor, a acţiunilor mentale, adică la acelea care sunt pe cale de a deveni acte conştiente. Vibraţiile din diverse părţi ale creierului trezesc senzaţii şi nu doar mişcări musculare. Printr-o asemenea explicaţie Hartley face un pas important înainte pentru reprezentarea reflectării conştiente gradate, pentru explicarea a ceea ce a avut loc anterior, pregătitor propriu-zisei reflectări conştiente.

Întrepătrunderea acţiunilor senzoriale cu cele musculare Prin soluţia propusă a cuplării (asocierii) acţiunilor motoare cu cele senzoriale, Hartley a realizat o importanta inovaţie: aceea că vibraţiile particulelor de la nivelul senzorial se continuă la nivel cerebral. Aceast fapt se produce graţie activităţii musculare, ca expressie a unei activităţi corporale. Particulele se iniţiaza in zonele de recepţie, de unde pornesc spre zonele de excitaţie senzorială. Apoi, sub influenţa altor particule venite de la receptorii muşchilor, ele continuă să vibreze, uneori cu o fineţe insesizabilă, dar importantă pentru reflectare. Astfel găsim formulată la Hartley pentru prima dată problema intervenţiei micromişcărilor în producerea reflectării.

Unificarea reflexului cu asociaţia În dezvoltarea sistemului său Hartley ajunge în cele din urmă să formuleze următoarea problemă: "oare ce poate fi această vibraţie a particulelor la nivelul sistemului nervos, care iniţiindu-se în receptori, trecând prin creier, ajunge până la nivelul muşchilor, facând posibilă deplasarea organismul, decât un reflex?". Aceasta exprimă calea prin care el încearcă să explice activitatea de deplasare, modul cum în ea sunt implicaţi în mod egal receptorii, muşchii corpului şi creierul. Problema respectiva a fost anterior formulată de Descartes, spre deosebire însă de acesta Hartley întrevede posibilitatea realizării unei legături dintre urma de pe creier a acţiunii anterioare şi reacţia musculară actuală, ca şi posibilitatea metamorfozării acestei legături, ca urmare a repetabilităţii ei pe calea asociaţiei. Ceea ce reprezintă o a doua încercare, diferită de ce a carteziană, de explicare a reflexului. De data aceasta reacţia reflexă iniţiată are loc pe un plan superior, de suprapunere şi unificare a acţunii reflexe în raport cu semnificaţia actului realizată pe calea asociaţiei. O explicaţie care a luat în considerare producerea activităţii pe un plan superior, de necuprins din perspectiva carteziană.

Voinţa şi gândirea dintr-o perspectivă asociativ-reflexă Secolele al XVII şi al XVIII au fost cele în care s-a acordat importanţă explicării activităţii voluntare. Pentru Hartley, conduita voluntară, a omului, se produce pe planul interrelaţiei dintre relaţia senzorio-motorie şi vorbire. Are loc o asociere dintre cuvânt şi reacţiile senzoriale, reproductibile-voit-ulterior la nivel muscular, fara prezenţa nemijlocită a influenţelor externe. Astfel omul este capabil de realizarea unor asociaţii voite, dintre cuvânt şi faptă. Această capacitate Hartley o conferă doar adulţilor..

Cuvântul şi voinţa la Hartley sunt elemente de nedespărţit, dupa cum este şi relaţia dintre cuvânt şi gândire. La fel este explicat de Harley fenomenul de generalizare, care se realizează printr-un proces propulsiv de neîntreruptă debarasare a elementelor de prisos, a celor neesenţiale de pe axul fix al asociaţiei. Totalitatea semnelor păst rate constante pe calea cuvântului se constituie într-o unitate. Cuvântul este cel care susţine demersul generalizării.

Acelaşi merit deosebit a lui Harley rezidă în a fi încercat să explice rolul cuvântului în organizarea şi controlul dezvoltării actului de gândire. După părerea sa, elementele de alcătuire ale vorbirii sunt de aceeaşi natură asociativă ca şi reacţiile motorii cauzate în muşchi de diverşi agenţi stimulatori externi. În lipsa unei perspective genetice apariţia

cuvântului, a antropogenezei sale în creier, el nu poate explica rolul interrelaţional semantic al cuvântului. Explicarea acţiunii sale o încearcă doar prin invocarea unor mecanisme psiho - fiziologice.

Intenţionalitate şi motivaţie Elementele corporale şi cele sufleteşti existau doar în măsura erau puse în mişcare. Fireşte că şi pentru Hartley s -a formulat problema modului in care acestea sunt puse în mişcare. Pentru explicarea cauzelor care declanşează comportamentul, asemenea lui Spinoza, el n -a recunoscut decât existenţa a doi factori motivaţionali: plăcerea şi suferinţa. Ori doar cu aceşti doi factori nu a putu să pătrundă prea adânc în profunzimea sistemului nervos şi a fost nevoit să admită intervenţia unor factori dinamogeni din exterior, cei care se refereau la însemnătatea agen tului stimulator, la valoarea stimulentă a acestuia. De altfel programul educativ elaborat de el a avut în vedere prescrierea unor astfel de maniere valoroase de comportare, pe cele capabile să pregătească şi să selecteze ce agenţi stimulatori vor "intra" şi se vor asocia la nivelul sistemului nervos. Învăţătura lui Hartley este o creaţie de vârf a gândirii asociative empiriste a secolului al XVIII-lea, având înrâurire pe întregul continent şi un rol decisiv pentru fundamentarea ulterioară a naşterii gândirii psihologice, etice, estetice, pedagogice, biologice.

V. PSIHOLOGIA ILUMINISMULUI - SECOLUL AL XVIII-LEA

Asociaţionismul lui Ch. Bonnet

Senzualismul maşinist a lui La Mettrie

Condiţia morală a psihicului La J.J. Rousseau

Explicarea vieţii psihice prin monade – Leibniz

Renascentismul a fost vremelnic şi acolo unde a putut s-a extins ca spirit pozitiv, ca o veritabilă iluminare spirituală, spre diverse noi domenii ale ştiinţe lor naturii şi a celor sociale, ca o deschidere spre domenii interesante pentru viaţa omului concret, ca o expresie a decantării experienţei umane până atunci cucerite, ca o primă încercare de ordonare pe această bază a relaţiilor dintre oameni. Renasterea a adus cu ea o curiozitate redimensionată în intesitate indreptata spre cunoaşterea istoriei naturii umane, „iluminarea" a fost făcută în detrimentul statutului privilegiat al omului dobândit în cărţile de teologie, transformandu-l intr-unul deschis spre spectacolul vieţii politice dintr-un stat modern. Puterea bisericii s-a separat tot mai mult de cea a statului, şi a rămas conservată până astăzi în cetatea Vaticanului. Secolele XVII şi XVIII au fost cele de fundamentare a raţiunii umane individuale, realizat într-un spirit de critică şi depăşire a perioadei renascentiste. Iluminismul s-a păstrat ca expresie a unor tendinţe ambiţioase în domeniul ştiinţelor naturii, de regândire a cauzelor morale a raporturilor dintre oameni.

Începutul secolului luminilor a fost marcat de descoperiri răsunătoare în domeniul ştiinţelor naturii, prin regândirea raporturilor dintre om şi natură, a raporturilor dintre oameni. Este vorba de contribuţiile fundamentale ale lui Newton (1643-1727) în domeniul fizicii, completate de cele ale lui Lavoisier (1743-1794) în domeniul clasificării compuşilor chimici, de sistematizarea şi clasificarea marii diversităţi de forme de manifestare a sistemului viu, realizat de Buffon (1707-1788)[4] si de Linne (1707-1778), de descoperirea existenţei universului microorganismelor de către Trembley (1710-1784), de fundamentare pe noi principii a anatomiei şi a patologiei medicale de către Morgani (1682-1771), Bichat (1771-1882), Hoffman (1660-1742) ş.a. Graţie contribuţiilor unor asemena creatori ai perioadei Iluministe, s-a putut naşte un nou raţionalism, s-a deschis o nouă perspectivă de interpretare a fenomenelor naturale şi a celor sociale, cartezianismul a cedat decisiv exclusivitatea în explicarea omului şi a naturii sale. Pe baza progreselor realizate viaţa sufletească a putut fi regândită, conceputa în acord cu o mecanică mai perfecţionată, a permis apariţia unei alte psihofizici a reflectării, substanţa subiectivităţii se redimensionează, sunt în alt fel implicate instanţele neuronale de suport, raportul suflet-corp se diferenţiază. Obiective noi s-au aflat în centrul preocupărilor unor cercetători iluminişti ai perioadei secolului al XVIII-lea, înobilată de creaţiile unor savanţi cum au fost Bonnet, La Mettrie, Leibniz, Rousseau ş.a. Contribuţiile lor depăşesc cauza "revoluţionară" renascentistă, pentru a se sintetiza într-o perspectivă distinctă de cunoaştere culturală. Sub „lumina" creaţiei lor, care n-a încetat nici pana in prezent să fie foarte aproape de conştiinţa oamenilor, se află şi astăzi multe domenii speciale ale psihologiei.

1. Asociaţionismul preformist a lui Ch. Bonnet

[4] În ştiinţele naturii în acea perioadă a apărut (1749) primul volum dintr-o colecţie de 13 a"Istoriei Naturii", lui Bouffon, care au schiţat şapte etape distincte ale evoluţiei naturii, unde locul omului se află alături de acelalte vieţuitoare, aşezat fiind pe coroana evoluţiei acesteia.

Universul vieţii sufleteşti s-a păstrat în centrul preocupărilor filozofilor şi naturaliştilor secolului al XVIII-lea. Aceş tia s-au interesat tot mai mult de modul în care are loc reflectarea psihică, de mecanismele implicate, de însemnătatea conţinutului subiectiv al reflectării, ş.a. Unul dintre aceştia a fost biologul elveţian Ch. Bonnet(1720 -1793), autorul unei teorii de compromis între tendinţ ele tradiţionale asociaţioniste şi cele subiectivist-mistice ale vremii. În teoria sa Bonnet a încercat să unifice mai multe cuceriri ale fiziologiei acelei perioade într-un sistem de gândire autonom şi independent de ce fenomenele din domeniul filozofiei sau a teologiei. În 1755 el a publicat la Londra lucrarea "Studii despre suflet", pentru ca apoi în 1759, să publice lucrarea "Studii analitice despre aptitudinile sufleteşti".

Bonnet a încercat să realizeze o *unificare a preformismului cu empirismul senzorial*. Conceptual Bonnet a fost inclus în rândul preformiştilor, care au declarat că toate formele posibile ale vieţii există doar prefăcute. În acord cu concepţia sa sufletul uman, ca şi cel animal, sunt existenţe eterne; o eternitate a sufletului care depinde de cea trupească, asupra căruia se lasă tot mai mult simţite influenţele externe din mediu. În accepţiunea lui Bonnet întreaga reflectare mentală îşi are punctul de plecare în simţuri. Fără simţuri - spune el - sufletul n-ar fi în stare să simtă nici măcar propria-şi existenţă. Totodată sufletul reprezintă o forţă activă, care se manifestă printr-o serie de reflexe suprasenzoriale. Mai mult, fiecărui simţ îi corespund nervi distincţi de suport, în care senzaţiile se propagă vibrator. Legăturilor senzoriale le corespund legături nervoase, stabilite pe calea circuitelor vibratorii ale nervilor. O concepţie care corespunde unei viziuni teoretice (psihologice şi fiziologice) apropiate lui Hartley. Totodată sufletul, la Bonnet, dispune de capacitatea reflectării conştiente, o viziune care îl apropie pe acesta de asociaţionişti, de concepţia acestora despre aptitudini.

Bonnet a avut meritul de a formula ipoteza *substratului morfologic nervos al activităţii psihice*. Această problemă a fost abordata mai înainte şi de Hartley, la acesta însă ea a fost rezolvată doar în spiritul mecanicii newtoniene. Vibraţiile care se produc la nivelul circuitelor nervoase, după Hartley, nu erau cu nimic diferite de cele care se produceau la nivelul lumii fizice. În accepţiunea lui Bonnet însă nervii sunt organe distincte, funcţionarea lor aparţine sistemului viu, unul distinct şi cu autonomie funcţională în raport cu lumea fizică şi neanimată. Diferenţele senzoriale înregistrate la oameni le-a explicat pe baza modului de funcţionare al nervilor, a legăturilor posibile dintre aceştia. În plus, a luat în considerare problema delicată a ideilor înnăscute, pe care le-a explicat pe baza funcţionării aceloraşi circuite neuronale, acelea cu care individul se naşte. Nu a admis so luţia în acord cu care înnăscute ar putea fi cumva si unele concepte şi gânduri; a considerat ca acestea se constitue doar pe baza experienţei. Totul porneşte de la elementele primare ale senzaţiilor, care preexistă în structura sistemului nervos. A postulat în acest fel o întrepătrundere – încă insuficient determinată - dintre activitatea psihică şi cea nervoasă. A fost facut însă începutul pentru ca în activitatea nervoasă să se caute suportul material al activităţii psihice.

2. Senzualismul maşinist a lui La Mettrie

În Franţa secolului al XVIII-lea s-a consumat un efort de reunificare a senzualismului de sorginte carteziană cu un mecanicism maşinist modern, pe gustul a tot mai mulţi gânditori ai vremii. Psihofizica lui Descartes şi-a epuizat foarte repede izvoarele, şi a necesitat să fie completată cu o viziune mai articulată, cu care să fie explicate deopotrivă fenomenele

naturale şi pe cele pe care omul le trăia cuceritor în această natură. Pe această linie s-a înscris activitatea lui Joulien Offrae de La Mettrie (1709-1751), medic francez, autor al unei ingenioase soluţii mecanicist maşiniste de explicare a vieţii sufleteşti.

Prin La Mettrie termenul de „maşinărie" a intrat în conştiinţa oamenilor, şi de atunci a cunoscut nenumărate transformări. De atunci a fost interpretat ca un lucru concret, ca un sistem material distinct şi bine determinat, cu aplicabilitate practică, de care depinde existenţa omului, cu care acesta se raportează altfel la natură şi la semeni, cu nimic diferit de orice altă unealtă din gospodăria sa. Maşinărie este deci o realitate însufleţită, corespunde unei realităţi „vrăjite" care se raportează la conştiinţa umană în alt fel decât celelalte obiecte şi fenomene naturale.

În anul 1745 lui La Mettrie îi apare lucrarea "Natura sufletului", in care pe baza datelor de anatomie comparată demonstrează înrudirea organică şi sufletească a omului cu natura, legătura existentă între comportamentul omului şi cel al animalelor. Reflectarea senzorială a fost interpretată ca o funcţie materială a corpului, negându-se totodată categoric orice posibilă imaterialitate a esenţei vieţii sufleteşti. Cele două substanţe sufleteşti propuse înainte de Descartes îşi pierd la el accepţiunea lor iniţială, ca parte a trupului, pentru a-şi găsi noi dimensiuni, acelea de a se identifica în natură. Pe de altă parte, ca parte a gândirii, fenomenul a fost interpretat asociaţionist mecanicist, ca o unealtă sau un agregat ca oricare altul.

În anul 1748 La Mettrie a publicat cartea sa de căpătâi, cu titlul "Omul-maşină", lucrare care l-a consacrat în istoria ştiinţelor. A fost o carte care a cauzat o veritabilă furtună în rândul gânditorilor vremii, o lucrare în care autorul s-a pronunţat în favoarea subordonării omului însuşi faţă de determinismul gândirii sale, faţă de propriile creaţii. În materia acestei probleme La Mettrie a emis ipoteza în acord cu care *gândirea este o proprietate a materiei superior organizate, idee* care de atunci încoace nu încetează să fie susţintă cu argumente noi, să necesite să fie adusă în actualitate. A susţinut această ipoteză prin chiar ideile sale asupra substanţialităţii maşiniste a vieţii psihice a omului, a explicării a gândirii umane. De la cartezianism acceptă faptul că procesele psihice îşi au punctul de plecare în cele corporale. În ceea ce priveşte gândirea însă, în loc să admită natura divină a acesteia, La Metrie considera că gândirea este expressia capacităţii de organizare superioare a materiei - soluţie care şi-a păstrat valabilitatea până în zilele noastre. Astfel el evită cu abilitate anterioara prăpastie ridicată de senzualismul cartezian dintre materie şi gândire.

Prin formularea tezei în acord cu care gândirea face parte din natură şi reprezinta forma ei de organizare superioară La Mettrie a făcut un pas pregătitor decisiv în domeniul cunoaşterii vieţii psihice, pentru fundamentarea psihologiei ca ştiinţă de sine stătătoare. Gândirea face parte din sistemul viu iar omul, din această perspectivă, este produsul dezvoltării şi perfecţionării materiei sale superior organizate. Această explicaţie va permite psihologiei, chiar cu exemplele sale modeste, cele ale unui maşinism primitiv şi empiric, să se detaşeze tot mai mult de fizicalismul newtonian. O perspectivă de gândire psihologică care a fost larg acceptată la acea vreme şi preluată de mai toţi filozofii şi naturaliştii francezi.

În ceea ce-l priveşte pe om, asemena psihologiei creştinătăţii, La Mettrie l-a aşezat pe acesta într-o poziţie centrală în faţa universului materiei, considerând ca el reprezintă *coroana dezvoltării naturii*. Pentru toţi gânditorii iluminişti omul este produsul propriei sale creaţii. Ei înfruntă dogma scolasticii privind natura divină a omului şi a vieţii lui psihice, pentru a-l aşeza pe o poziţie care anterior revenea doar divinităţii dumnezeieşti. Aceasta concepţie reflecta optimismul iluminist caracteristic pentru burghezia acelor vremi. Cu acest optimism a fost formulată o detaşare decisivă de explicaţiile teologice, pentru a fi conturată o

nouă perspectivă asupra disponibilităţilor nelimitate de perfecţionare a omului şi a naturii sale. A fost astfel găsită formula unei explicaţii care nu intră direct în contradicţie cu soluţia biblică, a păcatului originar, sursa de bază a imperfectibilităţii umane. În acord cu concepţia lui La Mettrie omul este un copil al naturii, ordinea socială existentă trebuie să fie pusă în permanenţă în acord necesităţile şi nevoile sale, cu cele cu care natura l -a dotat. O concepţie „iluministă" generoasă, care a stimulat creaţia tehnico -ştiinţifică a vremii, care l-a aşezat pe acest om în mijlocul frământărilor sociale, o poziţie interesantă pentru apariţia şi dezvoltarea cunoaşterii psihologice.

3. Condiţia morală a psihicului la J.J. Rousseau

J.J. Rousseau (1712-1778) a fost autorul unei remarcabile teorii despre viaţa psihică, teorie cu care a pretins, într-un spirit caracteristic Iluminist, să realizeze o reformă a ordinii sociale a acelor vremi. Izvoarele sale se aflau în acelaşi loc în care le-a găsit şi religia, în conştiinţa omului obişnuit, concret. Rousseau pleacă de la premize similare, de la indivizibilitatea sufletului, care nu poate fi fărâmat în bucăţele, de la eternitatea acestuia, în aceeaşi conştiinţă găsind şi izvoarele raţiunii. În numele binelui comun al oamenilor şi în numele spiritului iluminist de apartenenţă, el cere să credem în nemurirea sufletului, precizând că de aici nu va avea nimeni avantaje materiale.

Rousseau a încercat să pătrundă in „interioarele" vieţii sufleteşti a oamenilor, unde a descoperit, într-un spirit fidel psihologiei creştine, că motorul spiritualităţii umane se află în Dumnezeu. Acesta poate fi întâlnit peste tot, fiind reprezentat de inteligenţa armoniei universale, cea care domneşte în întreaga natură şi în întregul univers. „Nu depinde de mine să cred că o materie pasivă şi moartă a fost în stare să producă atâtea fiinţe vii şi judecăţi, că acolo nu a acţionat decât o fatalitate oarbă care a putut produce fiinţe care gândesc" (în „Emil" p.373). Omul este parte a acestei naturi, înzestrat cu o bunătate nelimitată, dumnezeiască, care ajunge însă deteriorată de civilizaţie, de rezultatele progresului societăţii.

Concepţia lui Rousseau despre viaţa psihică poate fi suspectată de un panteism caracteristic epocii antice. Nu este însă un panteism de contemplare pasivă a universului şi a naturii, ci de frământare interesată, încărcată de problemele vieţii cotidiene, în care omul încearcă a-şi depăşi în permanenţă condiţia, spaţiul în care trăieşte, universul pe care -l imaginează şi-l gândeşte. În faţa acestora, spune Rousseau, poţi ajunge încercat de o veritabilă încântare. „Eu nu sunt doar o fiinţă sensibilă şi pasivă, ci o fiinţă activă şi inteligentă; şi, cum se pretinde în filozofie, îndrăznesc să am onoarea să gândesc" (idem p.570). În panteismul gândirii sale Rousseau încearcă să depăşească speculaţiile filozofice sterile, pentru a concluziona, cu luare aminte, că un om sălbatic, contopit cu natura, poate să ajungă să judece chiar mai sănătos decât un filozof civilizat.

Rousseau a formulat încă de atunci problema deformării morale a spritualităţii umane care are loc sub influenţa civilizaţiei şi progresului. A formulat această problemă ca una de personalitate, actuală şi în zilele noastre. Astfel, el a apreciat că omul modern civilizat este încercat de vanitate, că el prefera de cele mai multe ori minciuna în defavoarea adevărului, ca în societate poartă mereu cu el o mască, si este tot mai rar încercat de bucuria de a fi el insusi. Rousseau a arătat că pentru a pătrunde la „interioarele" sufletului ac estui om este nevoie de un ghid, altfel individul riscând să se rătăcească, să cadă pradă erorilor de toate

felurile. Pe aceaşi linie el mai face o subtilă legătură între voinţă şi activitatea motoare. Voinţa este cea care deplasează corpul, care face corp ul să vină în contact cu obiectele.

Ca să susţină imaterialitatea şi eternitatea vieţii sufleteşti Rousseau apelează la argumentele morale ale psihologiei creştinătăţii. Dreptatea divină este adusă pe Pământ din Cer, ş i la nivelul omului concret ea se con fruntă cu mizeria vieţii pline de miciuni. Aici perfecţionatele speculaţii metafizice sau teologice trebuie să cedeze pasul exigenţelor morale. Remuşcările nu sunt suficiente pentru condamnarea celui care a făcut rău altuia şi naturii în care trăieşte. Pentru Rousseau „conştiinţa este glasul sufletului, pasiunile sunt glasul corpului" (idem p.581). Conştiinţa este pusă în serviciul binelui public, opus vanităţii şi interesului individual. O conştiinţă care, în acepţiunea sa, este expresia unui instinct div in, care, asemenea lui Dumnezeu, conduce judecata omului, gândirea acestuia şi tot ceea ce acesta face. Fără conştiinţă omul este un nimic, nu se poate ridica deasupra bestiilor, îşi trăieşte viaţa într-o continuă rătăcire, fără reguli şi principii, pentr u a trece din eroare în eroare.

Concepţia lui Rousseau despre viaţa sufletească a adus o contribuţie fundamentală pentru trezirea interesului pentru educaţie, pentru pedagogie, pentru psihologia copilului, pentru preocuparea de a da dezvoltării comportame ntului o direcţie conformă cu nevoile existenţiale interne şi externe. Formularea condiţiei morale a vieţii sufleteşti îl aduce pe Rousseau aproape de Socrate, de necesitatea recunoaşterii valorii spiritualităţii umane. De la natură, omul este bun, doar su b influenţa civilizaţiei, acesta devine rău, o teză recunoscută în pedagogia modernă şi pusă în serviciul unei pedagogii pozitive.

4. Explicarea vieţii psihice prin monade - Leibniz

Germania secolului al XVII-lea era o ţară farâmiţată, cu o econo mie rămasă în urma celorlalte ţări europene, cu un interes scăzut pentru progres, pentru cunoaşterea ştiinţifică, cu puţine preocupări îndreptate spre studiul comportării oamenilor. Puţinele iniţiative de cunoaştere a fenomenelor naturale sau sociale erau subordonate ordinii sociale medievale si filtrate în spiritul ideologiei scolastice a vremii. În acest cadru s-a născut sistemul teoretic a lui Leibniz, expresie a unei admirabile încercări de a cupla spiritualitatea germană cu emulaţia curentului renasce ntist al epocii, în măsură să raspundă şi exigenţelor cauzei iluministe a vremurilor care erau în prag să răsară. Leibniz a fost un reprezentant de excepţie al acestei societăţi, care şi-a asumat spiritul mecanicist ce se distribuise în ţările vecine, asumare realizată însă prin păstrarea hegemoniei activită□ii spirituale evlaice asupra corpului.

Leibniz (1646-1716) a fost alături de progresele de atunci ale lumii moderne, a creat o teorie filozofică în acord cu progresele care aveau loc în ştiinţele natur ii, de perspectivă pentru explicarea transformărilor ce aveau loc în conştiinţa oamenilor, în ordinea relaţiilor sociale. Sistemul de gândirea elaborat de el a fost novator şi reprezentativ pentru ceea ce ulterior se va numi spiritualitate caracteristic ge rmană. A clădit în acest sens o teorie care şi-a propus să explice fenomenele naturale şi pe cele sufleteşti. Pe toate acestea le-a considerat ca fiind o expresie a activităţii inepuizabile a *monadelor*.

Ce sunt aceste monade în sistemul teoretic a lui Lei bniz ? O monadă este expresia elementelor ultime ale lucrurilor, reprezentări ideale ale obiectelor materiale şi spirituale. Aceasta însă nu este o particulă sau un atom, ca parte a naturii sau ca o substanţă aflată în

lumea înconjurătoare, ci o realitate existentă doar ca reflexie. În monadă, în întreaga sa simplitate indivizibilă, îşi găseşte originea orice gând. Monada este "Eu" -ul însăşi, cu poziţie centrală si manifestata prin cele mai diverse stări subiective, cu identitate individuală. În monadă reflexia îşi dovedeşte suficienţa, ca substanţă spirituală de fiinţare prin care noi înşine suntem şi existăm. Un "Eu" introspectiv al conştiinţei asigură unitatea funcţională a monadelor, controlul şi autocontrolul exercitat de aceasta se dobândeşte progres iv, fiind atins pe treptele superioare ale dezvoltării sociale.

Monadele se clădesc după chipul sau pe modelul reflectării sufleteşti. Pentru a explica acest lucru Lebniz a arătat că întreaga materie este înzestrata cu suflare. Această animare a materiei este explicită prin intervenţia unor factori nemateriali, fără nici o legătură cu natura şi cu societatea. Această « suflare » are o dinamică a sa internă, dă sens manifestării monadelor, care au o geometrie a lor proprie, indivizibilă. Prin ele se explică forţa internă a naturii, inclusiv manifestările sufleştei, cele comportamentale. În acest din urmă caz monadele reprezinta două faţete de nedespărţit ale activităţii psihice - ca fenomen natural şi ca activitate spirituală. Monadele sunt elemente constitu tive ale lumii, în cel mai general sens al cuvântului, de percep□ie şi de impuls al activităţii.

Proprietatea principală a monadei rezultă din momentul luării unei decizii de a declanşa o acţiune. Aceasta diferă după cum acţiunea are ca scop o activitate perceptivă sau una gândită. Adevărata fiinţare a monadelor este dată de o neîntreruptă dezvoltare a ac□iunilor perceptive, de fapt, a unor acţiuni pre-existente experienţei psihice. În completarea acestora se înscriu cele proprii acţiunilor gândite. Ambe le reprezintă elemente conceptuale distincte, care au avut o influenţă decisivă în constituirea ulterioară a psihologiei ca ştiinţă de sine stătătoare.

Prin teoria monadelor Leibniz a formulat ideea existnţei unui *psihic neconştient.* În acord cu teoria sa este necesară o anulare decisivă a separaţiei carteziene dintre conştiinţă şi psihic. O face prin formularea noţiunii de psihic neconştient, fapt care a constituit o contribuţie reţinută pentru totdeauna în istoria cunoaşterii ştiinţifice. Sursa a numero ase erori ale activităţii psihice, în inconştient se nasc germenii unei activităţi care trebuie separate cu obligativitate de activităţile conştiente.

În ceea ce priveşte distincţia dintre fenomenele psihice şi cele de conştiinţă, Leibniz a polemizat la acea vreme cu Locke, sustinătorul punctului de vedere cartezian în acord cu care sufletul se manifestă şi este dependent de conştiinţă. Diferit de aceştia Leibniz susţine că sufletul se manifestă şi gândeşte dincolo de tot ceea ce este dependent de manife starea conştiinţei. Prin urmare, conştiinţa nu era considerată la el o condiţie necesară pentru producerea gândirii. Ceea ce înseamna că, în caz că omul îşi pierde cumva conştiinţa, pe durata respectivului interval gândirea sa nu încetează să se manifeste . Opinia împărtăşită de Leibniz era că pe perioada pierderii conştiintei fortele sufleteşti nu încetează să -şi exercite funcţiunea, să influenţeze producerea gândirii în stare de conştiinţă.

Dintr-o asemenea perspectiva conceptuală procesele psihice pot să se desfăşoare foarte bine independent de măsura în care sunt sau nu conştiente. Această teză leibnizeană a avut darul să submineze tot ceea ce pâna atunci s -a crezut despre introspecţie şi puterea acesteia de a intra în interiorul sufletului, fapt ce a condus la posibilitatea abordării de pe un plan nou a fenomenelor psihice. Deşi, în fond, ideea se bazează pe premize false, ea pleacă de la neconştienţa percepţiei şi ajunge la fundamentarea reflecţiei conştiente gândite. Aceasta pleacă de la neconştienţa însăşi a reflexiei, pentru ca în final să se raporteze la activitatea conştientă a gândirii.

În persoana lui Leibniz s-a întâlnit deopotrivă reprezentatul ştiintelor naturii cu cel al metafizicii telologice, cenzurat de ideologia scolasticii. Acolo unde primul a ajuns să-l domine pe al doilea au rezultat progrese importante pentru viitoare ştiinţă a psihologiei. Trebuie menţionat în acest sens faptul că Leibniz, înpreună cu Newton, au prelucrat calculul matematic diferenţial şi integral, de care ave a tocmai atâta nevoie fizica mecanică de atunci, aflată în plină dezvoltare şi afirmare. Au avut loc descoperiri importante în matematică, fizică şi alte domenii ale ştiinţelor naturii, care au avut o influenţă decisivă asupra lui Leibniz şi asupra teoriei sale a monadelor. În producerea reflectării psihice, pentru Leibniz, a fost nevoie de formularea a „ceva" care să poată explica selecţia elementelor care se integrează şi se diferenţiază ca să facă posibilă adunarea sau scăderea aritmetică. Această sarci nă a fost conferită conştiinţei, a cărei intervenţie este diferită de cea care se produce în cazul "percepţiilor mici", care este posibil să se producă şi pe planul reflectării inconştiente. Acestea fac posibilă explicarea dinamicii fenomenelor psihice du pă modelul cantităţilor mici infinite.

În teoria sa a monadelor Leibniz a sesizat limitele mecancismului epocii. A reuşit acest lucru în consideraţiile făcute asupra *proprietăţilor principale şi secundare ale lucrurilor* reflectate. Prin contribuţiile sal e el a reuşit să-şi domine epoca şi să 'ilumineze' pe cele următoare. A făcut acest lucru prin descrierea şi reprezentarea respectivelor proprietăţi cu ajutorul matematicilor. Pe această cale el a reuşit să sesizeze caracterul legic intrinsec al proprietăţilor secundare reflectate. A fost o opinie opusă celei a lui Locke, în acord cu care aceste proprietăţi sunt samavolnice, oricând expuse acţiunii legii liberului arbitru. În acord cu explicaţia lui Leibniz, în cazul reflectării lucrurilor el susţine existe nţa unei corespondenţe reciproce dintre lucruri şi ceea ce este reflectat. În această soluţie se găseşte formulată ipoteza existenţei unor izomorfisme de suport pentru ceea ce este reflectat. În acest fel a fost formulat pentru prima data a principiului iz omorfismului, deschizând prin aceasta o cale importantă spre psihologia modernă de astăzi.

Lumea monadelor imaginată de Leibniz a fost una capabilă de organizare, de ordonare ierarhică a elementelor, disponibilă unei neîntrupte perfecţionări. Pe această s cară ierarhică el a deosebit nivele distincte de organizare. Unul este propriu animalelor, care în viziunea lui au însă suflet. Nu sunt doar simple automate, cum descrie soluţia mecanicistă cartezianã. Nivelului uman îi este proprie raţiunea, care permite combinarea în alt fel a lucrurilor, permite *asocierea* elementelor, fenomene care îi leagă pe oameni între ei.. Aceste asociaţii, la rândul lor, ascultă de legi de organizare proprii ; prin memorie şi imaginaţie, pot ajunge să ia în considerare fapte trecu te, să le asociaze la cele prezente, să le valorifice ca experienţa personală şi a altora. Lucrurile care se asociază între ele corespund unui fenomen propriu acţiunilor mentale, acţiuni care la om, spre deosebire de animale, au şansa să fie direcţionate raţional.

Noţiunea percepţiilor neconştiente s-a plasat în contradicţie cu concepţia carteziană despre conştiinţă. În acord cu aceasta din urmă perspectivă, dincolo de ce se obţine prin introspec ie nu existau decât procese materiale, fiziologice. Ori când Leibniz a arătat că actul de conş tiinţă are la bază nu doar procese fiziologice, ci unele acte psihice neconştiente, din acel moment el devine un înaintaş al declarării existenţei unei *cauzalităţii instrinsece psihologice*. Prin aceasta s-a recunoscut existenţa şi intevenţia unor instanţe distincte mentale în reflectare, esentialmente încă nu întru totul deterministe. Virtual însă procesele psihice, diamica lor fenomenală, a dobândit prin Leibniz o nouă formulare, una nu strict dependentă, doar de ceea ce este reflectat perceptiv şi conştient.

Leibniz a mai reusit să formuleze teroretic problema cauzalităţii psihice proprii procesului de reflectare. În accepţiunea sa el vorbeşte de existenţa diferitelor stări în care se află monadele - la cele 'dense' influenţele externe nu pot pătrunde - de legile de organizare ale acestora. Convingerea lui fermă a fost că aceste legi sunt diferite de cele care acţionează în natură, dar că în lipsa cunoaşterii lor nu putem spune că un fenomen poate fi sau nu adevărat sau fals. Acest lucru a fost un argument în plus pentru declararea cauzalităţii intrinseci fenomenelor psihice. În acest fel schema leibnitzeana ajunge faţă în faţă şi în opozitie cu cea carteziana, în acord cu care, de la începuturile sale psihicul este determinat de influenţele agenţilor stimulatori externi.

În acord cu concepţia lui Leibniz sufletul nu este *o tabula rasa*, ci un aparat preformat. Nu este vorba aici de înţelegerea predeterminată a adevărului lucrurilor, ci de dispoziţia, de caracterele, de înclinaţiile pe care le putem percepe în lucruri. Rolul acestora este doar acela de descoperire a adevărului. Pe o linie demonstrativă demnă de logica aristotelică, Leibniz argumentează că, în acelaşi fel cum este constatată existenţa unor diferenţe între ceea ce numim pietre sau marmură, apreciere făcută fără alte date sau experienţe precedente, pe aceaşi bază, un muncitor va croi din respectivele materiale un "univers" diferit, pe cel care îi este lui util, care îi asigură lui traiul şi progresul. Ar fi toto dată incorect să se facă aprecieri, în aceiaşi ordine demonstrativă, asupra însuşirilor generale ale conceptelor, ca şi cum ar fi vorba de o însuşirea a lor prefăcută, ca şi cum acestea n-ar avea nevoie de intervenţia activă a unor acţiuni pe măsură care să le pună în funcţiune.

Leibniz a întâmpinat serioase dificultăţi când a încercat sa aducă la acelaşi numitor teoria sa a monadelor cu viziunile sale despre natură, despre univers şi cunoaşterea acestora. Punctul cel mai vulnerabil al sistemului său l-a reprezentat problema *psihofizicii*. Aici el considera ca fiind simple iluzii dependenţa acţiunilor psihice de intervenţia experienţei – idee care a fost exact punctul vital de plecare pentru Descartes, Spinoza, Hobbs ş.a. Pentru explicarea manifestărilor sufleteşti şi corporale Leibniz a făcut apel la învăţătura unor înaintaşi, - ca Malebranche (1638-1715), discipol a lui Descartes. Pentru acesta unitatea dintre dintre fenomenele psihice şi cele fizice este dată de forţe divine, dumnezeieşti. Sufletul şi corpul sunt entităţi total distincte una de alta. Deci pentru interinfluenţa reciprocă dintre ele, determinist, nu există şanse sau ocazii care să le unească. Când totuşi, o anumită stare se naşte din alta cu repetabilitate, dumnezeirea a fost cea care a făcut posibil acest lucru. Leibniz a completat că întelepciunea dumnezeiască este cea care se manifestă şi asigură armonia prestabilită dintre lucruri. Opera celor doua esenţe din lucruri este desăvârşită separat - a corpului şi a spiritului. Deşi pornite pe calea lor separată cu atâta precizie, se creeaza totuşi impresia ca una ar depinde de alta. Dar, de fapt, este ca şi cum ar fi vorba de două ceasuri diferite, care deşi arată aceeaşi oră, reprezintă funcţionarea a două mecanisme total distincte. Din păcate, cu o asemena soluţie a armoniei prestabilite psihicul a fost privat de o abordare deterministă, care pur şi simplu a fost negată. Leibniz spune că "nu există nici un fel de proporţie între substanţele necorporale şi cele care se modelează într-un fel sau altul în interiorul corpului". Iată o viziune distinctă de cele ale contemporanilor, care a avut o înrâurire asupra multor cercetări ulterioare, fundamentale pentru naşterea psihologiei.

Sistemul lui Leibniz a îmbogăţit cunoaşterea psihologică cu numeroase contribuţii de bază : a formulat natura activă a psihicului, predispozitia acestuia la o dezvoltare neintreruptă (a) ; a semnalat interrelaţia strânsă şi complexă existentă între activitatea conştientă şi cea neconştientă (b) ; a semnalat însemnătatea deosebită a unor momente de sinteză în

producerea proceselor psihice (c) ; a formulat problema particularităţii aparte a cauzalităţii proprii fenomenelor psihice (d).

5. Rescrierea domeniului subiectivităţii - G. Berkley

A fost meritul lui G. Berkeley (1685-1753) şi a lui G. Hume (l711-1776) să redesemneze dimensiunile reflectării subiective. Filozof irlandez, Berkeley şi-a propus să imortalizeze viaţa sufletească - diferită, in concepţia sa, de cea materială - care pentru el era indivizibilă, incoruptibilă. Perspectiva sa a reprezentat o încercare de cucerire a domeniului substanţialităţii subiective, iar studiile sale au fost deschizătoare de drum pentru investigaţia fenomenologică ulterioară. Pe această cale el şi-a propus să descrie senzorialul subiectiv, al vederii, al auzului sau al tactului, al mişcării, ca şi al reflexiei mentale, ca reprezentând un univers distinct de lumea materială, o lume care ascultă de unele legi proprii. A fost o încercare temerară pentru acele vremuri, care a făcut din experienţa trecută un obiect de cunoaştere, o încercare înscrisă pe o linie diferită de cea a enciclopedismului general al celorlalti gânditori iluminişti ai vremii. Contribuţia sa se raportează însă la condiţiile social politice ale acelor vremi, de abordare a problemei subiectivităţii din perspectiva unui experimentalism avansat.

În centrul preocupărilor lui Berkeley s-a aflat problema „experienţei senzoriale", domeniu de dispută cu empirismul lui Locke. Experienţa senzorială a reprezentat pentru el o lume subiectivă distinctă, ca un fapt de conştiinţă cu propria sa substanţialitate, diferită de lumea fizică newtoniană. Sofismul său în materia acestei probleme a constat în ideea de a suprapune şi de a confunda realitatea în a cărei posesie intră subiectul pe cale senzorială cu senzaţia însăşi, o realitate unde manifestarea senzaţiei era realizată prin semne, prin semnificatia acestora. Cu alte cuvinte, prezenţa unei senzaţii poate fi dedusă doar din prezenţa altei senzaţii, care o urmează şi de care depinde. Focul ce atinge pielea nu este cauza durerii ci doar anunţătorul acestei dureri..

Elementele reflectate mental interacţionează între ele asemenea celor din câmpul mecanicii newtoniene. Cu deosebirea doar că aici ele sunt fapte de conştiinţă, şi ca atare pot fi studiate pe cale experimentală. Lumea sesizată şi reflectată este o lume a experienţei, care poate fi cunoscută doar pe calea introspecţiei; prin urmare reflexia mentală poate fi sursă a cunoaşterii doar prin introspecţie În lucrarea sa „Teoria vederii" publicată în 1709 Berkeley contrapune câmpului fizic pe cel geometric din mintea subiectului, acesta din urma fiind rezultatul unei activităţi de abstractizare, al generalizării experienţei. Acesta dă elementelor vectori proprii de formă, dă liniilor direcţie... Aceste elemente există doar în spirit, ca stare de conştiinţă, sunt diferite de ce se întâmplă la nivelul muşchilor vederii, al mecanismelor celorlalte simţuri. Aceste realităţi geometrice aparţin ideilor iar faptul că ideile există în minte nu are nici o legătură cu posibilele procese fiziologice din creier. Câmpul newtonian este exterior şi diferit iar reflectarea acestuia nu poate fi raportată la nici un suport fiziologic a ceea ce este reflectat. Este o concepţie fenomenologică maximală.

În acord cu principiul său - „a exista înseamnă a percepe sau a fi perceput" - Berkeley a subliniat şi posibilitatea realizării a unor activităţi mentale eronate. Unele idei abstracte pot deveni chiar periculoase, pot genera fantome care se cer exorcizate. A invocat în acest sens necesitatea intervenţiei active a spiritului, ca realitate subiectivă de conştiinţă. Ceea ce este

reflectat ca gândire este diferit de sfera senzaţiilor şi emoţiilor , devine act de voinţă. De acest lucru omul poate să ia cunoştinţă pe cale intuitivă, se deosebeşte de restul fiinţelor.

VI. PSIHOLOGIA ÎN ATENŢIA FIZIOLOGIEI SECOLUI XIX

Fiziologia nervoasă ia în considerare viaţa psihică

Concepţia biopsihologică a lui J. Prochaska

Anatomia funcţională a sistemului nervos – Ch. Bell şi F. Mangedie

M. Hall contrapune actului reflex pe cel psihic

Teoria modalităţilor senzoriale

Principiul "energiei specifice a stimulilor" – J. Muller

Principiul anatomic a lui E.H. Weber

De la Goethe la Purkinje în reflectarea vizuală

Localizarea centrală a reflectării – F-J Gall şi P.J.M Florens

1. Fiziologia nervoasă ia în considerare viaţa psihică

În societatea secolului al XIX-lea se poate spune că a renăscut interesul pentru cunoaşterea ştiinţifică şi că ideologia scolastică a cedat progresiv din încrâncenarea ei în favoarea admiterii existenţei unor oameni cu un statut aparte, liberi să gândească şi să acţioneze în diverse domenii ale ştiinţelor naturii şi culturii. Pe de altă parte, ca suprastructură socială, instituţia bisericii la rândul ei se întăreşte, se formează cultele consacrate de astăzi, se dezvoltă acţiunile aplicative ale religiei asupra conştiinţei oamenilor. Biserica devenea nu doar un lăcaş de credinţă, ci un loc de interes public, unde s-au păstrat şi tezaurizat experienţa şi creaţiile oamenilor de peste veacuri şi milenii. În leagănul ei s-au născut şi au crescut mulţi reprezentaţi ai ştiinţelor naturii, la început doar fizicieni, rândurile lor însă completându-se tot mai mult cu cei din domeniul chimiei, biologiei şi în final al psihologiei. Totul se întâmpla sub influenţa epocii Iluminsmului,ale carei efecte se propagau în cele mai diverse domenii de activitate. În leagănul bisericii s-au constituit şi consolidat centre universitare de prestigiu, de unde s-au iniţiat programe de cercetare ştiinţifică, de explorare a naturii, cu influenţă formativă şi informativă tot mai crescute. A fost cadrul prielnic pentru ca problemele delicate ale vieţii sufleteşti , ale reflectării psihice în general, să fie scoase din cabinetele filozofilor şi teologilor, spre a fi înmânate unor speciali şti, deocamdată doar reprezentanţi ai ştiinţelor naturii, biologi, respectiv fiziologi. S-au putut astfel realiza noi contribuţii în domeniul cunoaşterii vieţii psihice, de aşezare a terenului necesar naşterii psihologiei ca ştiinţă de sine stătătoare.

În gândirea ştiinţifică a acestui veac s-au accentuat considerabil contradicţiile dintre concepţia reflexologică carteziană şi progresele realizate în domeniul fiziolologiei nervoase. Pentru interpretarea fenomenelor sufleteşti a devenit necesară crearea şi formularea unor noi termeni, a unei noi concepte, capabile să deschidă noi perspective de abordare, cu referire directă la "activitatea musculară", care vorbeau tot mai mult de existenţa unei „forţe nervoase", de "energii nervoase" ş.a. În ceea ce priveşte reflectarea senzorială, explicaţiile încercate făceau tot mai multe referiri la conţinutul substanţial al actelor psihice, la e xistenţa conştiinţei ca fenomen natural, la mecanismele fiziologice implicate în procesul de reflectare. Soluţiile înaintaşilor cartezieni sau ale lui La Mettrie cereau tot mai multe dovezi

experimentale, iar rezultatele investigaţiilor fiziologice nu erau contrapuse teoriilor care aveau ca scop divinizarea fenomenelor sufleteşti.

În aceste condiţii s-a născut nevoia pentru o nouă perspectivă asupra activităţii reflexe, pentru explicarea vieţii psihice cu argumentele fiziologiei. Soluţiile propuse pentru explicarea reflectării senzoriale trebuiau puse în acord cu cele propuse pentru explicarea fenomenului gândirii. Ambele aparţineau naturii, condiţiile cauzatoare erau de aceiaşi natură, se adresau unor mecanismle fiziologice, de control şi autocontrol a comportamentului. Dualismul cartezian a fost reformulat, în cercetările lor fiziologii căutau explicarea fenomenelor conştiente şi neconştiente, elementele care dinamizează şi menţin comportamentul în funcţiune etc. S-au adus contribuţii care au avut ca scop cunoaşterea universului vieţii psihice, crearea fundamentelor sale fiziologice.

2. Concepţia biopsihologică a lui J. Prochaska

O concepţie unitară interesantă despre suflet şi suportul sau organic l-a avut ca autor pe medicul anatomist şi psihofiziolog ceh J. Prochaska (1749-1820). Pentru el toate fenomenele comportamentale sunt de aceaşi natură reflexă ca şi cele neuronale. Învăţătura sa a fost realizată în spiritul frământărilor sociale şi ideologice din Cehia acelei vremi, însufleţită de ideea de eliberare naţională, fiind expresia unui echilibru superior al relaţiei cunoaşterii ştiinţifice cu ideologia scolasticii.

Prochaska a moştenit de la Descartes o serie de concepte interesante, dar care i s-au părut vagi şi generice - cum erau termenii de "spirit al vieţii", "fluidele spiritului" ş,a, Aceştia puteau fi folosiţi doar cu dificultate pentru explicarea obiectivă a fenomenelor sufleteşti, a ceea ce putea să fie imaginat ca echivalent pentru activitatea psihică, sub forma unei realităţi sufleteşti contopită cu cea corporală, nervoasă. În aceste condiţii Prochazka a introdus concepte noi - cum ar fi cel de "energie nervoasă", reprezentând o forţă energetică sufletească interpretată în înţelesul lui Newton, având o cauză similară celei fizice, c a un fenomen natural. Pentru a-şi traduce în viaţă concepţia Prochaska a mai făcut apel la vechiul concept aristotelic de "senzorialitate generală", căruia îi dă însă o nouă accepţie. În lucrarea sa "Disertaţie asupra funcţiilor sistemului nervos" Procha ska vorbeşte de un sector distinct al acestui sistem care funcţionează pe principiul reflexului. Influenţele venite din exterior se propagă în interiorul organismului cu viteză mare, pe calea lungimii fibrelor nervoase, care funcţionează asemenea unui sistem mecanic şi ascultă de legităţi obiective proprii. Stimulii din exterior ajung să fie receptaţi prin nervi, de unde impulsul ajunge spre muşchi, pe care cale se reuşeşte obţinerea unor mişcări de mare fineţe, ca rezultat al reflectării. Este astfel formulată, în formă incipientă, de Prochaska, schema arcului reflex, reper metodologic de bază în interpretarea vieţii psihice, schemă realizată pe baza activităţii sistemului nervos.

Meritul lui Prochazka a fost acela de a fi dat categoriei de reflex o i nterpretare mai completă decât cea carteziană. Pentru el reflexul reprezintă de acum un principiu general al activităţii nervoase, însă explicarea acestei activităţi S-a completat cu consideraţii făcute asupra unor fenomene psihice. Acest lucru a fost con firmat când Prochaska a făcut referire la fenomenul *"senzorialităţii generale"* din creier, a cărei reflexivitate este mai mult decât fiziologică, pentru explicarea căruia a cerut admiterea intervenţiei unor legităţi speciale. În ceea ce priveşte mişcările reflexe de bază ale organismului, pe acestea Prochaska le-a separat totuşi de cele sufleteşti, după cum ele se proiectează în zona "senzorialităţii generale" sau se

adresează conştiinţei – caz in care devin fapte gândite. În lucrările sale, cu titlul "Man ualul de fiziologie" şi "Fiziologia sau ştiinţa studierii naturii uamne", Prochazka reuşeşte să -şi depăşească iniţialul dualism cartezian. O face prin a conferi principiului reflexivităţii aplicabilitate pentru funcţionarea întregii mase a creierului, cat egorie care include şi fenomenele sufleteşti gândite. Face acest lucru prin raportarea în permanenţă a activităţii cerebrale la acţiunea agenţilor stimulatori din lumea externă.

În accepţiunea moştenită de la Descartes punerea în mişcare a "maşinăriei vie ţii" se poate produce doar sub influenţa "spiritelor vieţii". Acestea îşi exercită influenţa asupra muşchilor şi viscerelor, unde începe să fie vorba de o propriu -zisă avctivitate psihică. Diferit de cartezianism, Prochaska formulează o viziune mai complet ă, care ia în considerare influenţa „spiritelor vieţii" ca expresie a activităţii nervoase, ea reprezentând expresia raporturilor generale dintre organism şi mediu. Reflexul este nu doar evocat de orice excitant, ci privit şi ca mediator de bază pentru pro ducerea unei senzaţii. Indiferent dacă reflectarea senzorială va fi sau nu conştientă, aceasta are întodeauna aceeaşi însemnătate. Conştiinţa poate să însoţească sau nu reflectarea senzorială, aceasta din urmă doar putând duce cu obligativitate spre satisf acerea nevoilor organismului. O va putea face conştient, pozitiv sau negativ, în măsura în care stimulii reflectaţi vor fi capabili să dea naştere unei senzaţii, unor procese psihice, unor activităţi superior organizate celor strict neuronale. Acestea sunt procese care au valoare direcţională, au propria lor "busolă" de orientare a întregii activităţi a organismului, pentru a putea supravieţui, pentru a creşte progenitura. Ceea ce se reflectă are suport organic, localizat în creier. O teză care a ajutat şi a condus decisiv la înţelegerea şi explicarea psihicului în raport cu mediul înconjurător, ca făcând parte din natură. Este o interpretare care a adus o adevărată ofensă la adresa concepţiilor de până atunci, care puneau reflectarea psihică doar pe seama a ctivităţii abstracte a minţii, doar pe seama "puterii divine" a acesteia.

3. Anatomia funcţională a sistemului nervos - Charles Bell şi Francois Mangedie

Unul din naturaliştii de marcă, care s -au pronunţat asupra fenomenelor psihice, în spiri tul contribuţiilor lui Descartes, Spinoza sau Hartley, a fost medicul anatomist Ch. Bell (1774-1842). Studiile sale au reprezentat un pionierat orientat direcţia redimensionării teoriei reflexologice, propusă ca soluţie pentru explicarea activităţii creier ului. În cercul prietenilor şi cunoscuţilor săi Bell, în 1811, răspândea ideile sale novatoare cu privire la necesitatea elaborării unei "noi anatomii a creierului", una diferită de cea de până atunci. El a urmărit sa puna pe seama acestui "viscer al corpu lui" noi responsabilităţi de mediere. În viziunea sa, Bell a pornit de la o premiză foarte simplă, în acord cu care nervii din creier se află într -o reţea largă de legături. Cu acest punct de plecare el şi -a propus să urmeze experimental toate căile de distribuţie a legăturilor nervoase, nu numai pentru a afla care este de fapt structura creierului, ci şi pentru a stabili ce funcţii sufleteşti pot fi puse pe seama acestor reţele anatomice. În studiile sale poate fi identificat un admirabil neurochirurg, c are, condus de bisturiul din mâna sa, pornind de la o activitate empirică, a pus bazele unui veritabil "atomism" psihologic. Dacă ideile se nasc în creier, a spus el, la influenţele lumii externe, aceasta înseamnă că altă cale mai bună de a studia fenomen ul nici că există decât urmărirea circuitelor neuronale puse în funcţiune cu această ocazie.

Încă din secolul al XVIII-lea se conturase ipoteaza după care sistemul nervos este un viscer direct implicat în reflectarea psihică. Mai era nevoie să fie şi ver ificată, lucru care cerea concursul a tot mai multe date empirice, ce puteau fi furnizate doar de studii experimentale, de fiziologie, de anatomie. Pe această linie s-au făcut studii asupra funcţiei circuitelor coarnelor şi cordoanelor nervoase, care intra u şi ieşeau din cordonul spinal, asupra implicării acestora în producerea comportamentului, cu deosebire a celui motor. Pe baza unor astfel de cercetari prindea contur concepţia în acord cu care ideile din mintea oamenilor erau expresie a impulsurilor care intrau şi ieşeau din cordonul spinal. S-a constatat în mod empiric că producerea contracţiilor musculare are loc doar prin excitarea nervilor coarnelor anterioare, unde au putut fi separate căile cu funcţii senzoriale de altele cu funcţii motoare. Nimeni până la Bell n-a putut demonstra experimental acest lucru. Descoperirea lui a expus-o însă doar în disertaţii cu circulaţie foarte restrânsă. De aceea, la acea vreme, contribuţia lui aproape că nici n-a fost cunoscută. Aceasta a putut fi făcută publică doar ulterior, când, independent de el, un alt cercetător, Francois Magendie (1783-1855), a ajuns la acelaşi concluzii. Atunci această legitate stabilită de cei doi a oferit termenii necesari formulării ulterioare a teoriei arcului reflex. De aceea, cercetările lor pot fi considerate ca fiind fundamentale pentru neurofiziologie, pentru realizarea unei fundamentări reflexologice a explicării fenomenelor psihice.

4. M. Hall contrapune actului reflex pe cel psihic

Începând cu primele decenii al secolului al XIX-lea s-au iniţiat tot mai multe studii de neurofiziologie menite să pună în evidenţă însemnătatea creierului în producerea reflectării psihice. Aceste cercetări au constat în operarea de diverse leziuni pe creier, cu înregistrarea efectelor acestora la nivelul activităţii reflexe primare, al desfăşurării arcurilor reflexe şi, în final, asupra producerii vieţii psihice. În această ordine Mayo, în 1823, a reuşit să descopere efectele unor astfel de leziuni operate din creier asupra circuitelor nervoase care deserveau receptorii vizuali; în 1826 Legalloiss a făcut studii similare, cu referire la activitatea reflexă respiratorie etc. Progresiv s-au putut acumula tot mai multe argumente pentru susţinerea circuitului reflex general ca bază pentru satisfacere a nevoilor organismului, cu localizare anatomică strictă a diferitelor elemente neuronale componente. Cu acest punct de plecare s-a pornit, cu paşi mici şi siguri, la formularea unui principiu reflexologic general de funcţionare nu doar a unor grupări limitate de circuite reflexe din creier, ci şi a circuitelor din întregul sistem nervos.

Principiul arcului reflex era încă insuficient formulat pentru a-i fi declarată valabilitatea universală, la nivelul funcţionării întregului creier; aceasta valabilitate nu fusese confirmată pentru funcţionarea etajelor superioare de organizare neuronala. Un prim pas important în acest sens a fost făcut în luna noiembrie 1823, la Societatea Londoneză de Zoologie, de către Marshall Hall (1790-1857), care a ţinut acolo o comunicare deosebită, cu titlul “Scurtă informare despre o funcţie deosebită a sistemului nervos”. În această comunicare Hall a demonstrat că mişcările musculare pot avea unele izvoare de producere aparte, diferite de cele senzoriale. Cunoştinţele de până atunci susţineau că la baza mişcărilor se poate afla fie voinţa, fie excitarea nervilor motori, fie excitarea directă a receptorilor. Hall însă a deosebit o grupare distinctă mişcări, care nu-şi au punctul de plecare în nici una din aceste surse. El a apreciat că producerea mişcării mai depinde de zona sau etajul nervos unde

a ajuns impulsul, şi că unele din aceste zone sunt generatoare de mişcări aparte, diferite de celelate mişcări.

După zece ani, în Analele Societăţii Regale de Filozofie s-a mai găsit loc pentru o altă comunicare a lui Hall, pentru o a doua disertaţie a acestuia. În această lucrare Hall a lansat o altă ipoteză, în acord cu care măduva spinării reprezintă doar un etaj al reflectării reflexe, a cărei unitate funcţională este arcul reflex. Această disertaţie s-a făcut prin referire la date de fiziologie şi clinice prin care s-a susţinut că funcţionarea creierului respectă aceleaşi principiu reflex ca şi funcţionarea cordonului spinal. Argumentul principal al lui Hall a fost acela că, în cazul în care animalului spinalizat i se secţionează legăturile dintre membrele anterioare şi cele inferioare, atunci - în acord cu observaţiile efectuate de el - capul şi membrele superioare continuă să fie capabile de mişcări spontane şi intenţionale, pe când membrele inferioare se rezumă să răspundă exclusiv la excitanţii direcţi, fără nici o posibilitate de intenţionalizare a miscarilor. Comunicarea lui Hall a trezit nedumeriri urmate de vii discuţii în cercuri de specialişti şi medici, depaş ind cu mult hotarele Angliei. Pe termen scurt Hall a fost atunci blamat că propovăduieşte concepţii de a dreptul absurde iar Societatea Regală de Filozofie din acel moment nici nu i-a mai publicat nici un rând.

Ipotezele formulate de Hall între timp s-au dovedit perfect valide si au fost acceptate, cu deosebire în rândul neurologilor şi fiziologilor practicieni. Printre ace ş tia ipoteza lui Hall era verificată în realitatea din laboratoare şi clinici. Semnalele pozitive din partea lor l-au condus pe Hall ca, peste câţiva ani, într-o lucrare cu titlul "Studii despre sistemul nervos" să meargă mai departe şi să îşi consolideze ipoteza iniţială. În acord cu aceasta lucrare, cele două coarne, anterioare şi posterioare ale măduvei spinării, reprezintă doar două elemente funcţionale net distincte ale aceluiaşi arc reflex - pe de o parte nervi senzoriali şi pe de altă parte nervi excito-motrici. Din păcate terminologia sa încă insuficient elaborată, în multe privinţe neşlefuită, trebuia să se supună la mai multe restricţii me todologice, unele impuse de mentalitatea vremii, ce impuneau excluderea din studiile sale despre producerea arcului reflex a oricărei referiri la intervenţia unui factor de natură psihică, natura care rămânea să aibă o determinare divină. Faptul dovedeşte că Hall a făcut parte din acea categorie de cercetători care, deşi au pledat ferm pentru excluderea termenilor psihologici, despre suflet, în interpretarea reactivităţii reflexe, a contribuit indirect la afirmarea acestora. Din această cauză el a trebuit să admită existenţa unui hotar despărţitor dintre activitatea neuronală şi funcţia reflexă a acesteia şi pe de altă parte sfera largă a vieţii sufleteşti, fără nici o legătura cu prima si având natură divină.

Dinamica funcţionării nervilor - înscrierea funcţionării acestora în circuitul arcului reflex – a fost redusă de Hall la acea vreme doar la un model anatomic de gândire rigid. În acord cu acesta organismul a fost împărţit în două: prima parte funcţionează doar în raport cu excitanţii externi iar acţiunile respective sunt decise respectând o legitate reflexogenă proprie, localizabilă într-un lanţ mecanic sever de activităţi nervoase; pe de altă parte, existau o serie de alte funcţii cărora nu le se putea acorda încă o localizare anatomică. Funcţionarea primei părţi a fost localizată anatomic la nivelul centrilor din măduva spinării; în ceea ce priveşte ce de a doua parte, el a cutezat să o înmâneze etajelor superioare din creier. Ipoteza schemei lui Hall a fost considerată relevantă şi clară ş i s-a impus în timp în faţa numeroaselor contraargumente de diferite feluri.

Cel care a încercat să facă din concepţia reflexologică a lui Hall o teorie mai elastică, a fost Johanes Müller. Deşi Muller nu a fost deloc de acord cu Hall când acesta a îngrădit relaţiile dintre funcţiile senzoriale şi cele motorii, considerând legatura dintre acestea ca fiind

valabilă doar atunci când este vorba de o tuse sau de o simplă reacţie defensivă – spre exemplu o înţepare. Însă acolo unde e vorba de o senzorialitate propriu -zisă, de o reactivitate propriu-zis reflexă psihică, soluţia lui îşi pierde valabilitatea. Prin încercările sale de abordare a faptelor de reflectare senzorială Muller a încercat să înlăture prăpastia pe care Hall a asumat-o, dintre fiziologia nervoasă şi activitatea psihică - cu toate că nu întodeauna a ales cele mai adecvate mijloace. Teza lui Hall, aceea în acord cu care putem vorbi de viaţa psihică doar dacă impulsul trece prin nerv, rămânea însă pe mai departe de necombătut.

Disputa Müller-Hall a fost cea a contrapunerii actului reflex celui psihic, una care a avut o influenţă favorabilă asupra cercetărilor de neurofiziologie, producătoare de tot mai multe dovezi pentru depăşirea mecanicismului simplist al vremii de catre unul capabil să fundamenteze principiul reflexologic al arcului reflex pentru explicarea fenomenelor psihice, a celor senzoriale şi motoare, ca parte a raportului organism -mediu. Pe de altă parte, s-au create premizele înţelegerii naturii atacului vehement al medicilor vremii împotri va teoriei reflexului. Aceasta, pentru că, în timp ce medicii au revendicat noua perspectivă reflexologică doar ca un instrument conceptual pentru interpretarea fenomenului patologic, problema respectivă, asa cum a fost formulată la Hall şi Muller, nu era nici pe departe rezumată doar la această sferă îngustă de de manifestare a relaţiei dintre activitatea neuronală şi cea psihică. Soluţia propusă de ei avea însemnătate universală, întru totul valabilă şi pentru ansamblul de manifestarea relaţiei dintre activitatea psihică şi suportul neuronal al acesteia.

5. Teoria modalităţilor senzoriale

Lucrările lui Prochazka, ale Bell şi Mangedie au fost introductive şi au pregătit terenul pentru studierea comprehensivă a ceea ce se întâmplă la ni velul receptorilor atunci când se produce procesul de reflectare, în profunzimile fiecărei modalităţi senzoriale în parte. A fost astfel deschis drumul spre studierea experimentală a recepţiei, spre descrierea sensului specializării receptorilor, a căror e xcitaţie avea doar un singur efect, de a da naştere unei senzaţii şi nimic mai mult. S-a plecat de la premisa că naşterea reflectării senzoriale are loc ş i prin implicarea altor structuri şi mecanisme decât cele necesare producerii unui răspuns motor. S-a constatat că în joc intră nu numai receptorii, ci şi unele căi de conducere ale impulsului nervos. Cea mai larg studiată modalitate senzorială a fost cea a văzului.

Se pot distinge în acest sens două direc□ii de cercetare: o tendin□ă care în literatura de specialitate a fost reţinută ca una "periferistă", opusă unei alte tendinţe, care a pus accent pe dependenţa răspunsului de ceea ce se întâmpla în „centrul” sistemului nervos central, la etajele superioare ale cordonului spinal. Aceste studii au avut ca scop separarea acelei părţi din creier care se ocupă de activitatea motoare de cea care se ocupa de modalităţile senzoriale. Obiectivele acestor tendinţe au avut meritul de a stimula cercetările în domeniul explicării reflectării senzoriale, in func□ie de ce se întâmpla la nivelul diverselor modalităţi de recepţie.

Studiul modalităţilor senzoriale a intrat în centrul activităţii fiziologilor, deşi ei recunosc că i-au avut ca predecesori pe fizicieni şi pe matematicieni. Toţi aceştia şi -au unit forţele, interesaţi de acelaşi scop, cel de explicare a modului în care se produce reflectarea senzorială. Fiziologii şi-au dat seama în scurt timp de dificultatea desebită a problemei formulate. Reflectarea senzorială avea însemnătate vitală, se raporta la însemnă tatea

agentului stimulator, avea valoare orientativă, era influenţată de proprietăţile stimulative ale obiectelor etc. Au fost nevoiţi să admită implicit participarea conştiinţei umane în reflectare, o dimensiune a activităţii care cuprinde sfera activităţilor cu substanţă subiectivă, un domeniu greu de abordat şi de cuantificat din perspectivă fiziologică şi a ştiinţelor naturii în general. În acest sens studiile de optică şi acustică au avut meritul să aducă pe acelaşi tărâm interesul pentru abordarea fenomenelor psihice cu metodele şi procedeele proprii fiziologiei.

6. Principiul "energiei specifice a simţurilor" – J. Muller

Investigarea fiziologică a modalităţilor senzoriale a deschis noi perspective pentru explicarea suportului organic şi neuronal al reflectării psihice. Una din principalele ipoteze formulate în acea vreme a fost aceea identificării existenţei şi a rolului unor "energii specifice" a stimulilor în reflectarea senzorială. Ipoteza a fost formulată iniţial de Be ll, dar susţinută cu tărie deosebită de Muller. Formularea ei a plecat de la un principiu cauzal simplu, în acord cu care modalităţile senzoriale, în sine, sunt considerate a fi rezultatul acţiunii unei interinfluenţe, a agenţilor stimulatori din exterior asupra receptorilor organismului - altele în cazul văzului, a auzului, a gustului etc, pe de o parte, dar şi a unor procese intrinseci din interiorul receptorilor pe de altă parte. Numai că fiziologii au trebuit să admită că reflectarea senzorială este deopotrivă un fapt de conştiinţă. Această din urmă situaţie i-a încurcat serios pe o bună parte din fiziologi, care, în loc să caute izvoarele acesteia mai departe pe linie cauzală în lucrurile reflectate, în natura acestora, au admis că procesele respective se pot datora unor transformări deosebite în activitatea nervilor. Se făcea referire la acele situaţii experimentale empirice când asupra receptorilor se acţiona mecanic sau electric cu agenţi stimulatori neobişnuiţi, iar aceşti stimuli deveneau genera tori de stări de conştiinţă deosebite, generau senzaţii vizuale, auditive sau de alt fel, subiecţii vedeau „stele verzi" etc..

Plecând de la astfel de premize Muller a ajuns la concluzia că la nivelul conştiinţei nervii senzoriali nu reflectă propriu-zis proprietăţile externe ale lucrurilor, ci dau doar ocazie pentru declanşarea unor "energii specifice", şi prin asta contribuie la clădirea în receptori a obiectelor reflectate. Dacă formularea unei asemenea ipoteze pentru începuturile activităţii unui neurochirurg ca Bell poate fi scuzabilă, aceleaşi circumstanţe atenuate lui Muller nu i se mai pot acorda cu aceiaşi uşurinţă. După Muller senzaţiile ne oferă informaţii nu prin receptarea acţiunii agenţilor stimulatori - prin intensitatea, forma acestora, a lucrurilor recepţionate, ci prin starea "nervoasă specifică" pe care o generează, care creează respectivele proprietăţi ale lucrurilor reflectate. Senzaţia nu este expresia reflectării proprietăţilor calitative de diferite feluri a obiectelor, ci expresia conştientizării stării nervoase în raport cu acţiunea unor agenţi stimulatori. Aceste diferenţe de energii interioare fac ca lucrurile să difere între ele la nivelul diferitelor modalităţi senzoriale.

Nici Bell şi nici Muller n-au negat nici un moment că senzaţiile sunt rezultatul acţiunii materiale a agenţilor stimulatori externi, a celor exercitate asupra receptorilor organismului. Negau însă faptul că informaţia astfel dobândită ar putea să însemne şi altceva decât schimbările ce puteau avea loc la nivelul sistemului nervos. Muller nega că senzaţiile care se nasc prin acţiunea agenţilor stimulatori s-ar putea naşte şi fără prezenţa nemijlocită a acestora. Eventualele diferenţe constatate la alte modalităţi senzoriale Muller le-a pus pe seama energiilor specifice, diferite de la o modalitate senzorială la alta. Totul, deci, în acord

cu Muller, se află dependent de ce se întâmplă în interiorul modalităţii senzoriale respective, unde energii senzoriale se eliberează doar la acţiunea agenţilor stimulatori ex terni.

Principiul “energiei specifice" a simţurilor a fost propus pentru a explica cum se produce reflectarea senzorială, cum are loc diferenţierea dintre diferitele modalităţi senzoriale. Numai că doar pe baza acestei soluţii, a "energiilor specifice", încă nu sunt explicate numeroasele fenomene senzoriale, cele legate de influenţele variate ale agenţilor stimulatori, faptul că aici pot avea loc fenomene de generalizare sau de discrimare cu mult mai complexe decât dinamica energetică a unui impuls nervo s. Părerea lui Muller a fost că fiziologia în acest sens poate să fie foarte bine ajutată de estetica transcedentală a lui Kant. În acord cu această teorie schema spaţială reflectată a lucrurilor este de natură apriorică, în care stare ea este prezentă în conştiinţă. Muller chiar îşi propune să “fiziologizeze” această perspectivă de gândire teoretică, să o transforme într -o proprietate de reflectare senzorială spaţială distinctă, localizabilă la nivelul structurilor corporale - la nivelul retinei. Pe întinderea retinei se aşează imagini bidimensionale, iar adâncimea lor se datorează doar reproductibilităţii aici a sensibilităţii tactile. Această învăţătură asupra recepţiei spaţiale, cu care noi ne naştem, a fost denumită ulterior ”nativistă” şi a fost cont rapusă empirismului, care conferă experienţei individuale rolul central de a realiza reflectarea senzorială spaţială.

7. Principiul anatomic al “câmpului senzorial” - E.H. Weber

Naşterea concepţiei nativiste în explicarea reflectării senzoriale s -a încadrat într-o tendinţă conceptuală mai generală decât posibila influenţă a teoriei aprioriste a lui Kant. Epoca era sub influenţa unei tendinţe conceptuale iluministe mai vaste, în care şi -au găsit locul alături de filozofi creatori de artă, pictori şi r eprezentanţi ai ştiinţelor naturii. În acest context se încadrează formularea “principiului anatomic”, dominant în fiziologia vremii. În acord cu acest principiu, nimic nu se reflectă la nivelul receptorilor fără să aibă o bază anatomică, o bază fiziologic ă deopotrivă, în impulsurile nervoase generate. Consecvent aliniaţi pe această linie investigativă, fiziologii au ajuns să susţină puncte de vedere nativiste în materia reflectării senzoriale. Deşi unii dintre ei au admis totuşi cu greu cum se poate reflecta ceva care anterior n -a fost văzut niciodată.

Cei care şi-au însuşit ca propriu “principiul anatomic” al sistemului nervos pentru explicarea reflectării senzoriale au fost deseori condu ş i la formularea unor ipoteze cutezătoare în psihofiziologie. Printre aceştia poate fi înrolat şi Ernst Heinrich Weber (1795 - 1878) cu ipoteza sa asupra *câmpului senzorial*. Cartea acestuia despre tact apare în 1834 în limba latină (*De tactu*), o carte fundamentală pentru viitoarea psihologie experimentală. Weber a studiat sen sibilitatea tactilă pe baza experienţei proprii. În cursul experienţelor sale el a stabilit că între doi agenţi stimulatori ce acţionează simultan asupra pielii se poate face deosebire doar dacă ace ş tia se află la o distanţă suficient mare unul de celăl alt, şi că aceste distanţe sunt diferite pentru diferite părţi ale corpului. A fost postulat aici şi cazul în care subiectul simte doar o singură senzaţie când cei doi excitanţi tactili ating o zonă cu doar o singură inervare. Întreaga suprafaţă a pielii p oate fi considerată o sumă de hărţi senzoriale tactile de diferite mărimi. Pentru ca două câmpuri senzoriale tactile sa ia na ş tere este necesar ca între câmpurile respective să mai existe încă un câmp intermediar. Părerea lui Weber a fost că sistemul ner vos periferic cu corespunzătoarele sale capete senzoriale trece prin creier. Weber mai formulează problema intervenţiei unui "instinct intelectual" , care

acţionează în direcţia coordonării spaţio-temporale. Contribuţia lui Weber aici se rezumă doar la a fi aliniat metodele şi tehnicile sale de studiere a sensibilităţii alături de cele ale ştiinţelor naturii. De asemenea, este remarcabil apelul pe care l-a făcut la adresa metodelor matematicilor.

8. De la Goethe la Purkinje în reflectarea vizuală

Explicarea reflectării senzoriale în raport cu aparatul anatomic, neurologic al receptorului a corespuns unei perspective investigative interesante, îmbrăţişată de mai mulţi cercetători naturalişti ai secolului al secolului al XVIII-lea şi al XIX-lea. Aceasta tendinţă a corespuns unei emulaţii spirituale mult mai largi, în care fizicienii realizau descoperiri importante într-un domeniu interesant pentru reflectarea senzorială vizuală, în optică. Deschizătorul de drum a fost Isaac Newton (1643-1727), care în 1704 a scris monumentala sa lucrare "Optica". Observaţiile sale interesante pentru psihofizică au fost pe urmă preluate şi aprofundate de Thomas Young (1773-1829), fizician şi medic englez, unul din autorii teoriei naturii ondulatorii a luminii. În 1801 Young a lansat ipoteza în acord cu care la nivelul retinei există trei straturi sensibile, fiecare din ele reacţionând la câte-o culoare, la violet, la albastru, respectiv la verde. La acţiunea unui agent stimulator de lumină compusă în receptor, aceasta ajunge să sensibilizeze doar unul din cele trei straturi neuronale, reflectarea senzorială a celorlalte culori cunoscute rezultând din compunerea în proporţie diferită a acestor culori.

Aceasta soluţie a reflectării senzoriale propusă de Young a fost atacată de marele poet şi totodată om de ştiinţă german J.W. Goethe (1749-1832). Rezultatele cercetărilor sale le-a sintetizat în cartea cu denumirea de "Teorie a culorilor". Aici Göethe a contrazis argumentele fizicienilor Newton şi Young, privind modul cum lumina albă care trece printr-o prismă, ajunge să se desfacă în mai multe culori. Goethe a dezvoltat o viziune mai apropiată de perspectiva aristotelică asupra reflectării senzoriale, care susţinea că cele mai simple culori sunt doar doua, albul şi negrul. Celelate culori ar fi doar rezultatul combinaţiei dintre cele două culori elementare şi aer. Doar în urma străpungerii aerului de către razele solare, se ajunge să le considerăm albe, galbene sau violete. Deşi soluţia lui Goethe s-a dovedit foarte repede a fi eronată, ea conţine totuşi câteva observaţii interesante, cu deosebire privind intervenţia conştiinţei în reflectarea senzorială a culorilor.

Stimulat de Goethe îşi începe în acea vreme activitatea tânărul evanghelist psihofiziolog ceh Purkinje (1787-1869). Acesta a făcut numeroase descoperiri importante în domeniul cunoaşterii reflectării senzoriale vizuale a culorilor. El a arătat că reflectarea senzorială vizuală depinde de ceea ce se întâmplă în neuronii din retină - în cei descoperiţi de el şi care îi poată numele şi astăzi. În funcţie de modul in care aici se constituie unele umbre pe vasele sanguine retineale - "figuri Purkinje", ca şi de modularea retineală gradată a culorilor albastre şi roşii - "imagini Purkinje" are loc reflectarea senzorială vizuală a culorilor. Urmând linia de gândire a lui Young, Purkinje a descris cum are loc în zona periferică a retinei modularea diferitelor culori, care se produce în câmpul vizual. Trebuie subliniat faptul că multe din reuşitele lui Purkinje sunt de pus deopotrivă pe seama aptitudinilor sale de bun introspecţionist. Cu mare rigurozitate el a despărţit ceea ce poate fi pus pe seama organului în sine al ochiului de o serie de efecte subiective constatate. Spre

deosebire de Muller, care consideră iluziile optice ca veritabile "adevăruri vizuale" puse pe seama energiilor din nervi, Purkinje le privește ca pe niște produse ale activității creierului.

Baza unității de reflectare senzorială și activitatea neuronală, după Purkinje, se află nu în capacitatea de sinteză a creierului, ci în modul cum în subiect se pot uni diferitele proprietăți naturale de reflectat ale obiectelor. Aceste proprietăți sunt nenumărate, unele dintre ele fiind indispensabile pentru rezolvarea problemelor vieții. „Sensibilitatea generală" a lui Aristotel își păstrează valoarea de punct de plecare pentru dezvoltarea tuturor celorlalte simțuri. Problematica vederii, în sine, a ceea ce este reflectă despre lucruri și obiecte, o consideră ca un produs perfecționat al relațiilor organism-mediu, avându-și originea în ceea ce înseamnă nevoi primare ale organismului, cum sunt cele de durere, foame, satisfacție etc. Un rol important Purkinje a conferit acțiunilor subiectului asupra obiectului – motoare și senzoriale, fără de care nu s-ar putea obține marea diversitate de imagini existentă în actul de reflectare senzorială vizuală. O viziune în general antinativistă, care face pași importanți spre descoperirea rolului activității psihice și direcționarea adaptativă a comportamentului.

9. Localizarea centrală a reflectării – contribuția lui Gall și Flourens

În rândurile reprezentanților științelor naturii, al neuroanatomiștilor și fiziologilor a existat o tendință opusă celei centrate pe studiul modalităților senzoriale, care a considerat reflectarea senzorială dependentă de activitatea diferitelor structuri ale sistemului nervos central. Inițiatorul acestei tendințe a fost considerat Franz Joseph Gall (1758-1828), medic și anatomist german. El a pornit de la un principiu simplu, în acord cu care o multitudine de aptitudini comportamentale au o corespunzătoare și precisă reprezentare la nivelul structurii creierului. S-au efectuat în acest sens mai multe experiențe, care au identificat cu succes, la nivelul structurilor cerebrale, o seamă de funcții, cum sunt memoria, inteligența ș.a. Desigur, ideea apare a fi mai veche și ar corespunde acelei încercări de a pune pe seama structurilor centrale ale creierului funcții psihice altfel generale, generice. Gall însă a cutezat pentru prima dată să localizeze pe suprafața masei creierului unele din aceste forțele spirituale și aptitudinile psihice generale, așa cum ele erau cunoscute în psihologia aptitudinilor de atunci. Ipoteza lui Gall, considerată atractivă, a fost preluată de numeroși cercetători care, din acel moment, au încercat să localizeze la nivelul structurilor cerebrale cele mai diferite funcții psihice, inclusiv trăsături de personalitate. Tendința aceasta investigativă a ajuns la un anumit moment la exagerare, la vulgarizarea unor ipoteze inițial valabile ca ipoteze de lucru, din care s-a detașat ulterior o tendință de gândire distinctă cunoscută sub numele de frenologie. Aceștia au fost cei care l-au atacat cel mai mult pe Gall.

Un alt cercetător cu numele de Pierre-Jean Marie Fourens (1794-1867), fiziolog francez, a atacat aceași problemă dintr-o altă perspectivă, în acord cu care creierul ar fi organul gândirii, iar procesele care au loc în interiorul acestuia trebuie abordate cu metodele și tehnicile științelor naturii. Florens a procedat la extirparea unor părți din sistemul nervos central, în unele situații a încercat să acționeze asupra acestora cu narcotice. Pe baza studiilor sale ajunge să susțină o opinie diferită și interesantă, în acord cu care procesele psihice ca senzațiile, voința, gândirea inteligența etc își găsesc localizarea într-o unitate în masa structurală a creierului. Cerebelul răspunde de coordonarea mișcărilor și de orientare, bulbul este un loc unde-și găsesc localizarea diverse funcții vitale, corpii cvadrigemeni sunt responsabili de vedere, cordonul spinal are funcții conducătoare etc. Însemnătatea lucrărilor

lui Flourens se află nu numai în faptul a făcut netemeinică frenologia şi toate miturile pe care aceasta le-a născut, dar a şi deschis o perspectivă obiectivă pozitivă de abordare a suportului organic al activităţii psihice.

VI. CONDIŢIILE TRANSFORMĂRII PSIHOLOGIEI ÎNTR-O ŞTIINŢĂ DE SINE STĂTĂTOARE

Influenţa şcolii fizico-chimice din biologie

Determinsmul darwinist şi psihologia

Psihologizarea teoriei reflexului

Contribuţia lui Helmholtz

Studiul timpului de reacţie

La sfârşitul secolului al XIX-lea creşte interesul pentru cunoaşterea ştiinţifică, credinţa în Dumnezeu a oamenilor găseşte ecou într-o ordine bisericească organizată pe măsura transformărilor ce au loc în ordinea socială, în suprastructurile societăţii. Poate cel mai important moment al epocii l-a reprezentat formularea de către Charles Darwin a concepţiei evoluţioniste despre lume şi viaţă, despre originea vieţii şi a omului pe Pământ. Acest eveniment a avut darul să zguduie fundamentele evlaice ale conştiinţei sociale a oamenilor, până atunci dependentă doar de educaţia realizată în spiritul credinţei creştine. Ereziile îşi găsesc suport în cunoaşterea ştiinţifică şi se detaşează ca tendinţe ateiste tot mai puternice. Rezonanţa în conştiinţa oamenilor este semnificativă, şi se reprezintă în cele mai diverse forme ale creaţiei ştiinţifice şi culturale a vremii, în literatură, în arta plastică, disputele cu acest subiect dăinuie până azi în multe părţi de lume civilizată.

Toate acestea sunt posibile în condiţiile în care se constituie o nouă ordine socială şi de stat. Vechile cetăţi şi comunităţi medievale sunt încercate de fiorul luptelor de eliberare naţională, în Europa se structurează forma actuală a statelor naţionale. Noul cadru suprastructural conta pe o activitate productivă ridicată, realizată de oameni concreţi, tot mai stăpâni pe propriile lor forţe, tot mai conştienţi de valoarea muncii lor în dezvoltarea societăţii. Se conştientizează diferenţele economice ca diferenţe de clase, pentru prima dată în Anglia muncitorii înfruntă noua autoritate a burgheziei industriale, se răzbună pe uneltele şi atelajele din fabrici ca generatoare nu de bunăstare şi civilizaţie, ci de suferinţe şi sărăcie Era nevoie în societate de o nouă ordine democratică.

În mod decisiv creşte şi interesul pentru cunoaşterea vieţii psihice, asupra problemelor de acest fel filozofii şi teologii încetează să mai deţină exclusivitatea, pentru ca ele să ajungă în centrul atenţiei unor cabinete de specialitate medicală, unor reprezentaţi ai ştiinţelor naturii care şi-au declarat deschis interesul pentru psihologie. Se dărâmă astfel zidul dintre suflet şi corp, dintre natură şi conştiinţă, viaţa psihică devine un fenomen natural alături de alte fenomene, ajunge comparată cu cea a animalelor, se pune tot mai insistent problema descoperii propriei sale determinări cauzale. Modul în care se produce reflectarea psihică devine obiect tot mai distinct de cunoaştere, cu mijloacele ştiinţelor naturii şi cu cele ale ştiinţelor sociale apărute odată cu psihologia.

1. Influenţa şcolii fizico-chimice din biologie

La mijlocul secolului al XIX-lea ştiinţele naturii se reaşează, îşi consolidează fundamentele teoretice şi experimentale. În acest context a apărut o puternică tendinţă de exmatriculare a viziunilor vitaliste, numeroase şi puternice la acea vreme, altfel obstrucţionante încercărilor care s-au făcut în diversele domenii ale ştiinţelor naturii. Naşterea unei asemenea tendinţe a avut un efect benefic, de pregătire a producerii unui lan de descoperiri, dintre care una a avut o importanţă deosebită. Este vorba de extinderea legii - deja formulate - a conservării energiei din natură. De asemenea, tot atunci în laboratoarele naturaliştilor, are loc sinteza reuşită a hidrocarburilor (Wöhler în 1824). Evenimentul a avut

un efect devastator asupra zidului de mult ridicat, principial şi metodologic, între sistemul anorganic şi cel organic. Din perspectiva posibilităţii créerii acestor substanţe, întregul organism (al animalelor şi al omului) nu mai era altceva decât un compus fizico-chimic, în care se aplică întru totul amintitul principiu, al conservării materiei. Determinismul naturii exista independent de ceea ce reprezentau fenomenele de conştiinţă, credinţa în divinitate, fenomenele naturale se produceau independent de procesul îndumnezeirii, dar cu deosebire lăsau fără obiect numeroase tendinţe de explicaţie vitaliste ale vremii, care şi-au dovedit agresivitatea până şi în raport cu creştinismul. Vitaliştii şi-au piedut rostul existenţial de bază, de a mai pleda pentru căutarea şi descoperirea acelor esoterice forţe lăuntrice. S-a ajuns să se demonstreze că organismul îşi extrage energiile din exterior şi că acolo nu există nimic altceva decât formele sau structurile variate în care viaţa se manifestă în natură. Această asimilare a principiului conservării materiei asupra sistemului viu a avut efecte be nefice în domeniul fiziologiei, unde avea să se nască o tendinţă, prezentă încă şi azi, în acord cu care explicarea fenomenelor fiziologice este poate fi realizată doar pe baza principiilor fizico-chimice.

Însuşirea viziunii fizico-chimice în biologie, cu efect nefast pentru orientările vitaliste, va avea darul să încurajeze încercările de asimilare la sistemul viu a fenomenelor psihice. Printre cei care s-au plasat pe această linie de gândire au fost Helmholtz, Du Bois Reymond ş.a. Ca rezultat al străduinţei lor s-au creat premizele conceptuale şi metodologice ca psihologia să se transforme într-o ştiinţă a experienţei individuale. Graţie contribuţiei lor, la ansamblul energetic-molecular subordonat principiului conservării energiei din natură s-a mai adăugat un subsistem diferit, reprezentând viaţa psihică: pe această bază acţiunile organismului ajung explicate mai complet decât pe baza principiilor macromecanicii (a); deasemeni acţiunilor psihice a început să li se recunoască rostul (b). Desigur, la înc eput singura soluţie s-a dovedit a fi de acum eternul paralelism psihofizic, aflat în prelungirea vechiului mecanicism. Evidenţele însă probau cu certitudine crescândă că princpiul conservării şi economisirii energiei îşi are aplicabilitatea şi în cazul fa ptelor de comportament. De aici şi până la a formula ideea că însăşi psihicul este de natură energetică nu mai era decât un pas. Respectivul pas avea să fie făcut foarte repede, prin demonstrarea faptului că această energie psihică este legată în circuit ul energetic al naturii. O viziune nouă de gândire care a stimulat iniţiativele experimentaliste pe tărâmul ştiinţelor, multe dintre ele având efect pregătitor pentru naşterea psihologiei ca ştiinţă de sine stătătoare.

2. Determinismul darwinist şi psihologia.

Apariţia concepţiei evoluţioniste darwiniste a apărut pe fondul tendinţei mult mai largi existente în biologie, de explicare a determinismului natural al vieţii pe baze fizico-chimice. Era o orientare aflată în acord cu încercările largi de repr oducere mecanică a determinismului cauzal existent în natură, care a debutat cu perioada Renaşterii şi a luat avânt în cea Iluministă. Cu deosebirea că oportunitatea soluţiilor de acest fel s-a schimbat, au piedut din nota lor reformatoare, se recurgea la ele doar pentru că erau confortabile, deşi doar parţial satisfăcătoare. Viaţa reprezenta ceva mai mult decât o simplă cauzalitate fizică şi chimică. Depăşirea acestei viziuni a fost realizată pentru prima dată de Charles Darwin

(1809-1882), dintr-o nouă perspectivă conceptuală, evoluţionistă. A reuşit acest lucru prin introducerea în biologie a unui determinism mult mai complet, mult mai dinamic şi articulat. În acest sens, pentru el, forţa naturii, a dezvoltării şi evoluţiei ei fenomenale a fost identificată şi extrasă nu dintr-un raport de interrelaţie mecanică sau chimică cu mediul înconjurător, ci dintr-unul care includea un ansamblu unitar al relaţiilor organismelor cu mediul şi cu celelalte organisme. Astfel a fost creată o nouă perspectivă de interpre tare a fenomenelor naturale, s-a dat curs unei explicaţii pentru manifestarea vieţii care admitea disponibilitatea de adaptare a organsimelor, posibilitatea de a aborda în funcţie de aceasta marea diversitate de forme şi fenomene existente în natură, depe ndent de condiţiile stimulative variate din mediu, ca şi de răspunsurile organismelor la aceste condiţii.

Darwin a formulat pentru prima dată teza în acord cu care organismul şi părţile sau caracterele acestuia corespund întru totul condiţiilor în care el se află şi trăieşte. La această teză a mai făcut o mică completare: aşa cum au loc relaţiile organismului cu mediul, ele urmăresc şi le este proprie o anume ***direcţionalitate***. Viaţa în natură nu se produce la întâmplare, samavolnic, ci în acord cu o anumit ă orientare a ei, declarată ca o proprietate distinctă a întregului sistem viu. La această direcţionalitate se pot raporta cele mai diverse funcţii vitale, nereductibile la determinismul mecanic şi simplist al combinaţiilor fizico - chimice. Dimpotrivă, aces ta se raportează direct nevoii organismului de a se adapta la mediu, care se produce într-un anumit loc şi într-un interval de timp dat, limitat. Afirmarea acestei teze a însemnat o victorie pentru cunoaşterea ştiinţifică a vremii, a cărei însemnătate a răzbătut peste sistemul biologiei. Astfel, a devenit tot mai clar că dezvoltarea surprinsă în sistemul viu se poate extinde şi aplica şi asupra sistemului neviu, fizic sau chimic, unde simplista explicaţie mecanicistă a ajuns nesatisfăcătoare.

În monumentala sa lucrare "Originea speciilor", care a apărut în 1859, Darwin a explicat cauzalitatea vieţii din natura pe baza strictei interacţiuni dintre proprietatea de direcţionare şi fenomenul dezvoltării. Fără această raportare cercetătorul este nevoit să se reîntoarcă la soluţiile mai vechi vitaliste, la admiterea intervenţiei unor forţe de natură divină. Darwin a arătat că producerea fenomenelor naturale, a dezvoltării constatate în natură, este independentă de prezenţa conştiinţei umane sau de intervenţia d ivinităţii. În locul lor Darwin a aşezat proprietatea direcţionalităţii, ca fiind în stare să explice multiplele procesele evolutive din natură, perfecţiunea construcţiilor naturale, diversitatea de forme în care se manifestă viaţa. Este interesant de cons tatat cum aceiaşi direcţionalitate, în momentul următor, a fost împrumutată şi de ceilalţi reprezentanţi ai ştiinţelor naturii pentru explicarea fenomenelor cosmice cereşti, a celor microcosmice din fizică sau chimie. Adaptarea din natură, cea care se refe ră la sistemul viu, devenise tot mai probată, dobândea tot mai multă recunoaştere, în defavoarea explicaţiilor vitaliste, a celor care invocau intervenţia vreunei conştiinţe. Pe aceaşi linie demonstrativă, psihicul a fost considerat a fi parte a acestei n aturii, ca fiind de aceaşi natură materială, acţiunile sufleteşti ascultând de aceleaşi legi de progres şi direcţionare ca şi cele trupeşti.

Influenţa darwinismului asupra psihologiei s-a materializat în mai multe direcţii. Prima s-a concretizat prin as imilarea în noul sistem a ideii însăşi de dezvoltare. Ipoteza existenţei unor caractere moştenite, înnăscute, ca diferită de cea a caracterelor dobândite ontogenetic era, desigur, mai veche decât lucrarea lui Darwin, însă în contextul teoriei acestuia aceste idei au fost reformulate şi aşezate la locul lor. Desigur, cu mult înainte de Darwin se ajunsese să se susţină opinia că unele caractere comportamentale sunt moştenite, inclusiv faptul că unele funcţii psihice sunt imuabile, pe când altele se schimbă î n cursul

vieţii, se dezvoltă. Mărturie în acest sens sunt o serie de contribuţii ale gânditorilor asociaţionişti din secolul al XVII şi al XVIII-lea (vezi capitolul anterior), când s-a demonstrat posibilitatea de compunere şi descompunere a ideilor. Diferit de aceştia însă, evoluţionismul acordă însemnătate crescută condiţiilor în care organismul trăieşte, existenţa acestuia încetează a se mai face dependentă de simplul impuls exterior care să pună în funcţiune sistemul. Însemnătatea condiţiilor externe este reevaluată, este evidenţiată acţiunea lor transformatoare exercitată asupra structurilor de bază ale vieţii şi în final a comportamentului. Ceea ce înseamnă că dinamica simplistă şi mecanică din natură a fost integrată neîncetatelor interinfluenţe ale organismului cu condiţiile din mediul înconjurător. Ajunge eliminată de aici orice structură sau formă de viaţă care nu ascultă de stabilirea unui echilibru dintre acţiunile organismului şi condiţiile stimulative din mediu. Condiţiile stimulative din mediu acţionează nu doar prin influenţa lor asupra organismului, ci şi prin faptul că ele devin obiect al acţiunilor organismului. O dinamică subordonată necesităţii păstrării echilibrului raporturilor organismului cu mediul. În acest context s-a ajuns să se schimbe decisiv accepţiunea dată categoriei însăşi de organism, considerat de astă dată nu doar ca o noţiune fixă şi eternă, ca o canava în care să fie introduse caracterele proprii fiecărei specii, ci ca un sistem mereu transformabil pe linia dezvoltării sale filogenetice şi ontogenetice.

Teoria darwinistă extrage orice proces sau funcţie organică din acţiunile necesare adaptării la mediu. Este o viziune care a oferit o altă perspectivă de explicare şi interpretare a manifestărilor de comportament. Pentru explicarea vieţii psihice aici s-a pornit de la interpretarea formelor diverse de manifestare ale comportamentului, raportate direct la condiţiile de interacţiune cu lumea înconjurătoare. A dobândit dintr-o dată însemnătate ceea ce era transmis peste generaţii ca moştenire, ca şi variabilitatea de distribuire a acţiunilor psihice în raport cu condiţiile schimbătoare ale mediului, de gospodărire a experienţei reactive pe linie ontogenetică. Mai mult, această perspectivă a fost extinsă şi asupra faptelor de conştiinţă. Dar poate cea mai importantă contribuţie a darwinismului pentru întemeierea psihologiei ca ştiinţă a constituit-o introducerea analizei genetice şi statistice în descrierea diversităţii formelor de comportament din natură.

Darwinismul se afla la el acasă sub influenţa aceleiaşi emulaţii filozofice favorabile pentru eclozarea psihologiei, dar care s-a manifestat diferit faţă de partea continentală a Europei. Anglia era cea mai puternică forţă colonială, ţara cea mai industrializată. La aceste condiţii social-istorice se raportează evoluţionismul agnostic a lui Herbert Spencer (1820-1903), cu cele mai pozitive influenţe asupra dezvoltării ştiinţelor naturii, în prealabil fertilizat de spiritul logicii inductive a lui Francis Bacon, ca şi de fenomenologia dinamicii subiectivităţii lui David Hume (1711-1776). Psihicul se afla în centru preocupărilor lui Spencer. În clasificarea pe care o va da diverselor domenii ale ştiinţelor naturii, realizată în prima parte a lucrării sale "Principiile psihologiei", el îi conferă psihologiei o poziţie distinctă, alături de biologie. Pe Darwin l-a cunoscut prin lucrarea acestuia, "Originea speciilor", în 1859, operele celor doi apar aproape concomitent (în 1860 şi 1893), ca o încercare de împăcare a evoluţiei sistemului viu cu unul mai general din natură şi din întregul univers. Evoluţionismul lui Spencer expus în lucrarea sa "Sistem al filozofie i sintetice", este diferit faţă de cel a lui Darwin, el acoperă întregul univers, de la nebuloasa primitivă în care sunt amplasate planetele sistemului stelar şi până la planteta Pământul, cea locuită de om, de la materia fizică şi până la cea vie, de la instinctele animale până la conştiinţa societăţilor umane. Concepţia sa despre natură şi materie este pătrunsă de interesul său profund pentru

identificarea unui infinit absolut, interes atins în conciliere permanentă cu religia. Spencer face consideraţii asupra experienţei ce o pot moşteni organismele pe timpul vieţii (se referă la activitatea instinctivă şi la sentimente, la modul în care ele sunt conservate în structurile sistemului nervos); de asemenea asupra valorilor morale şi influenţei acestora asupra vieţii psihice, idei care se potrivesc cu cele formulate de Darwin.

Viaţa psihică din perspectiva filozofiei lui Spencer face parte din natură şi poate fi studiată din perspectiva ştiinţelor naturii. Punctul lui de vedere este opus lui Auguste Comte (1788-1857), pentru care, tot în aceaşi perioadă, viaţa psihică, acolo unde se manifestă, poate fi acceptată doar ca fenomen social, studiul ei poate fi făcut doar cu metode sociologice. Psihologia ca ştiinţă există doar acolo unde viaţa psihică poate fi studiată cu metodele sociologice; dacă este abordată şi investigată din perspectiva ştiinţelor naturii ea nu mai aparţine psihologiei. Această ambivalenţă a vieţii pishice a putut fi formulată încă doar separat, dar este expresia coacerii suficiente a condiţiilor pentru apariţia psihologiei ca ştiinţă de sine stătătoare. Evenimentul era în prag să se întâmple, însă va avea loc în alt fel, în ţări diferite, în funcţie de formaţia ştiinţifică a celui care şi -a asumat să facă acest lucru.

3. Psihologizarea teoriei reflexului – Ernst Pfluger

Darwinismul a avut de la început o influenţă decisivă asupra celorlalte domeni i ale ştiinţelor naturii, în particular asupra diferitelor discipline ale biologiei, asupra progreselor acestora. S-a zguduit concepţia fixistă până atunci dominantă, „principiul său anatomic" de bază, considerat ca unitate de măsură comună în evaluarea di versităţii formelor de viaţă din natură. Se clatină de asemenea concepţia până atunci împărtăşită cu privire la funcţionarea reflexului.

În acord cu vechea accepţiune asupra circuitului impulsului nervos, acesta era limitat doar la structura anatomică a măduvei spinării. Aici se închidea arcul reflex formulat de Bell şi Mangedie. În acord cu noile progrese realizate, circuitul neuronal a fost extins spre nivelul instanţelor aflate la etajele superioare ale nevraxului, la cel al encefalului şi în final al scoarţei cerebrale. Reprezentant de referinţă în acest sens a fost Ernst Pflüger (1829 -1910), fiziolog german. Această ipoteză a fost formulată şi dezvoltată în cartea sa cu titlul "Funcţiile senzoriale ale măduvei spinării", lucrare care a apărut în 1853.

În acord cu teoria reflexului de până atunci se puteau explica doar reacţiile nerv - muşchi. Acestea însă erau prea puţin reprezentative pentru ansamblul relaţiilor adaptative ale organismului cu mediul înconjurător. Reflexul interpretat în acest cadru îng ust, mecanicist nu putea explica multitudinea de relaţii funcţionale mediate de sistemul nervos. Din această schemă lipsea influenţa multiplă a condiţiilor de mediu, variaţiile stimulente ale acestora. Era o schemă care se referea la o activitate neuronală izolată de influenţa condiţiilor de mediu, care putea fi invocată în prea mică măsură ca suport pentru producerea şi dezvoltarea comportamentului (vezi Bell, Mangedie, Hall). Diferit de predecesori, Pflüger a încercat să demonstreze experimental, pe broaşte, că activitatea cerebrală nu poate fi explicată doar pe baza invocării mecanismului "orb" al reflexului, cel care acţionează doar la nivelul cordonului spinal. Această explicaţie este valabilă şi explică doar modurile de comportare automatizate. Pflüger a mers mai departe şi a extins principiului reflexului ca acţionând în

afara şi în completarea cordonului spinal, la etajele superioare ale nevraxului, subordonând chiar activitatea reflexă a cordonului spinal. În acord cu această legitate formulată, se putea ajunge la explicarea unitară atât a comportamentului animalelor din preparatele spinalizate cât şi a comportamentul animalelort normale.

Problema formulată de Pflüger a fost aceea a explicării modului de funcţionare a principiului reacţiei reflexe la etajele superioare ale nevraxului. În acord cu schema reflexului propusă, reacţiile reflexe devin abordabile intr-un mod cu nimic diferit de cele verificate la nivelul cordonului spinal. Singura deosebire constă în faptul că cele de la etajele superioare ale nevraxului dobândesc unele particularităţi funcţionale distincte, de a fi mai perfecţionate. O explicaţie care este întru totul conformă cu concepţia evoluţionistă abia formulată. În vechea fiziologie problema reflexului se limita doar la respectarea principiului anatomic de bază, a cărui origine şi dezvoltare nu mai era explicată.

Noua perspectivă reflexologică este extinsă la explicarea însăşi a reflectării conştiente, a celei umane. Cu deosebire doar că de aici este eliminată posibilitatea acţiunii unor forţe vitale sau de natură divină. În această accepţiune reflectarea conştientă devine de aceaşi natură şi origine cu reflexul, cu reflectarea senzorială. Propusul "mecanism senzorial" a lui Pflüger este relativ simplu şi are în vedere postularea existenţei unei legături dintre mişcare, pe de o parte, şi cauzele stimulative, care dau naştere acesteia pe de altă parte. Implicarea instanţelor encefalice are loc sub influenţa cauzelor stimulative înregistrate anterior. Mecanismul de interacţiune dintre stimul şi reacţie devine cu atât mai complex cu cât mişcarea este mai complexă.

Ceea ce a făcut Pflüger a reprezentat un început; o asemenea terminologie ca cea de "mecanism senzorial", deşi anunţa stabilirea unei legături dintre fenomenele reflexe fiziziologice şi comportamentale, era încă destul de confuză, fapt care nu corespundea rigorilor existente deja în ştiinţelor naturii. Pflüger a rămas însă consecvent cu ipoteza şi conceptul pe care l-a propus pentru explicarea funcţiilor senzoriale, care era ceva mai mult decât explicaţia dată până atunci activităţii reflexe. Timpul avea să-i dea dreptate şi pe mai departe, când a postulat existenţa unui "organ cerebrospinal", cu funcţie de adaptare a organismelor la mediu. S-a înşelat însă când a susţinut că "mecanismele" propuse de el pot să nu aibă nici o legătură cu teoria reflexului. De asemenea a negat că acest "reflex" ar fi prin ceva implicat şi în realizarea comportamentului direcţionat. A criticat teoria reflexului, deşi ceea ce a propus în locul acesteia nu o contrazicea. Provocarea însă era deja făcută iar cercetările care au urmat au completat acest gol lăsat de Pflüger.

4. Contribuţia lui Helmholtz

Fiziologia modalităţilor senzoriale a fost profund influenţată de noua concepţie evoluţionistă, care a suprins-o în rigiditatea soluţiilor ei mecaniciste iniţiale. Drept rezultat s-a postulat creşterea însemnătăţii mediatoare a sistemului nervos, considerându-se ca acest lucru putea oferi soluţii pentru explicarea fiziologică a reflectări i senzoriale. În acest sens s-a început prin formularea unor noi categorii conceptuale prin care se urmărea să se surprindă relaţiile mediatoare suportate de sistemul nervos. „Impulsurile externe" iniţiate duceau la „excitarea" unor circuite neuronale, a unor structuri anatomo-morfologice ale receptorilor, care urmau să antreneze mecanisme senzoriale de mediere etc. Cu mijloace conceptuale de

acest fel s-a încercat realizarea necesarei dechideri de perspectivă, implicarea de noi instrumente şi mecanisme necesare pentru explicarea recepţiei senzoriale, pentru evidenţierea rolului activităţilor de mişcare.

Din perspectiva concepţiei evoluţioniste se adeverea tot mai mult faptul că soluţiile mecaniciste nu că erau false, dar se dovedeau generatoare de contradicţii şi în final sfârşeau tot în dualism. Un astfel de capăt de pod l-a reprezentat la acea vreme încercarea de a demonstra reflexologic existenţa unei "scări" după care se organizează reflectarea senzorială, de producere a mişcărilor progresiv mai complexe, care se proiecta "din interiorul" câmpului de recepţie al lucrurilor etc. Au fost încercări care anunţau reuşita detaşării unei cauzalităţi proprii reflectării senzoriale, localizată la nivelul receptorilor, al organelor de simţ, al mecanismelor de producere a mişcărilor ochilor etc. Nu se ajunsese încă la postularea existenţei unor procesualităţi neuronale excitatorii distincte, de implicare procesuală directă a sistemului nervos. Din perspectivă mecanicistă încă nu se reuşise detaşarea şi idetificarea legăturilor dintre fenomenele subiective ale reflectării senzoriale (de un fel sau altul) şi procesualitatea nervoasă, mediatoare implicată. Pe de altă parte, dintr-un trecut îndepărtat, acţiona tot mai apăsătoare necesitatea explicării dependenţei imaginii senzoriale reflectate de conţinutul subiectiv conştient a ceea ce era reflectat..

Domeniul reflectării senzoriale era deja detaşat şi fiziologii secolului al XIX-lea găsiseră primele soluţii (vezi Bell, Weber, Purkinje). Se conturase încă de atunci concluzia că reflectarea senzorială se producea graţie existenţei unor mecanisme proprii corpului. Era un început de fundamentare cauzală; ca rezultat la acţiunii obiectelor asupra receptorilor, senzaţia se producea "din interiorul" receptorilor. Studierea în acest fel a diferitelor modalităţi senzoriale de recepţie a creat terenul favorabil pentru a căutarea mecanismelor neuronale implicate. Soluţiile au apărut abia ulterior, din partea celor aflaţi sub influenţa concepţiei evoluţioniste. Era necesară realizarea unei deschideri conceptuale care să permită implicarea în reflectare a ceea ce este înăscut alături de ceea ce ţine de domeniul experienţei individuale, fapte care anterior erau puse simplist pe seama intervenţiei raţiunii reflectante prea generice, a celei a priorice. A fost necesar ca însemnătatea exerciţiului să ajugă pe masa de lucru al fiziologilor, ca efectele acestuia să fie evidenţiate distinct ca acţionând independent de buna funcţionare a receptorului. Pe de altă parte s-a înmulţit simţitor numărul celor care susţineau însemnătatea intervenţiei unor factori înăscuţi în producerea reflectării senzoriale. Necesarul progres s-a materializat la confluenţa dintre tendinţele explicative *nativiste* şi cele *empiriste* şi îl are ca un reprezentat distinct pe fiziologul german Hermann Helmholtz (1821-1894).

De numele lui Helmholtz se leagă reconstrucţia din rădăcini a fiziologiei modalităţilor senzoriale. Am amintit anterior despre contribuţia sa în fundamentarea matematică a legii conservării energiei. Prin lucrările sale el a devenit deschizător de drum deopotrivă în domeniul măsurării vitezei de deplasare a impulsului din circuitele nervoase. Principalele sale lucrări ale sale au fost "Teoria recepţiei auditive ca fundament pentru o teorie a fiziologiei muzicii" (prima ediţie a apărut în 1863) şi "Manualul de fiziologie optică" (apărut în 1867). Aceste lucrări şi altele au pus bazele fiziologiei moderne a modalităţilor senzoriale, având o influenţă decisivă asupra dezvoltării concepţiilor privitoare la studiul acţiunilor şi reflectării conştiente, toate realizate din perspectiva ştiinţelor naturii. Deşi Helmholtz s-a ocupat înainte de numeroase alte probleme de fiziologie şi de optică, studiile sale s-au dovedit a fi de răsunet şi însemnătate pentru naşterea şi dezvoltarea psihologiei.

Helmholtz s-a declarat a fi fiziolog pe toată perioada vieţii sale, deşi contribuţiile sale au ajuns remarcabile în domeniul psihologiei. Din perspectiva sa fiziologică înaintată fenomenele senzoriale au fost studiate şi detaşate de abordările realizate în cabinetele filozofilor. Concepţia sa despre lume şi despre psihic este complexă şi contradictorie: a fost un reprezentant distinct al ştiinţelor naturii, un determinist care a căutat să explice mecanismele intrinsece ale reflectării senzoriale. Condiţiile sociale în care a activat l-au determinat să împărtăşească vederi pozitiviste, care s-au înscris pe linia gândirii kantiene. În privinţa dinamicii cauzale a fenomenele psihice şi a suportului fiziologic neuronal al acestora a dovedit ezitare, lipsit fiind de o convingere profesională psihologică.

La acea vreme Helmholtz a interpretat în variantă proprie teoria lui Müller "energiei specifice" a organelor de simţ. Pentru el fiecare modalitate senzorială corespundea un ui sistem închis, fiecare senzaţie se producea printr-o eliberare energetică, una cauzată din exterior de acţiunea fizică a unui agent stimulator. Acest principiu al "energiei specifice" era susţinut de Helmholtz cu o încăpăţânare dibolică. A insistat în a cest sens că principiul respectiv avea aceeaşi importanţă pentru fiziologia modalităţilor senzoriale ca şi legile formulate de Newton pentru domeniul fizicii.

Trebuie menţionat faptul că Helmholtz şi-a manifestat acest ataşament atât de adânc faţă de principiul "energiei specifice" a simţurilor din raţiuni morale. A făcut-o atunci când Müller a devenit ţinta a o serie de atacuri de "dreapta" ale unor extremişti ai vremii. Muller era atacat pentru că împărtăşea părerea în acord cu care senzaţia este un produs al unei anumite modalităţi senzoriale şi nu o creaţie mentală a spiritului. Contribuţia lui Helmholtz în acest sens s-a înscris pe linia învăţăturii care îşi propunea să susţină faptul că gândirea este un produs al activităţii creierului.

Punctul de plecare al gândirii lui Helmholtz în problema recepţiei senzoriale se găseşte la Müller, de la care preia şi acceptă ideea existenţei la nivelul modalităţilor senzoriale a unor elemente primare, în sine, înnăscute. O soluţie care contribuie la deschiderea şi totodată la închiderea sistemului său de cuprindere a reflectării senzoriale. El însuşi va recunoaşte că descrierea producerii senzaţiilor în formă pură devine ceva foarte dificil; explicarea senzaţiei este cu atât mai dificilă cu cât aceasta este cauzată de prezenţa nemijlocită a unor agenţi stimulatori externi. Din această cauză senzaţia ca fenomen psihic nu este definită ca atare, se pot analiza doar anumite calităţi ale acesteia, ale lucrului reflectat. Mai mult, acestor calităţi ale obiectelor de a fi reflectate senzorial Helmholtz le va da o interpretare kantiană, aflata la mijlocul drumului dintre o interpretarea cauzală şi o alta lăsată indeterminată.

Helmholtz nu şi-a putut da seama ce pericol reprezintă pentru teoria sa ideea lui Müller a "energiei specifice", cât de mult aceasta îl îndepărta de realizarea unui studiu al modalităţilor senzoriale din perspectiva ştiinţelor naturii. El s-a rezumat la a-i vedea doar avantajele de moment, de a fi reprezentat o legătură cauzală dintre excitaţia fizică ge nerată de agentul stimulator extern în creier şi actul propriu-zis senzorial. Pentru că, în momentul următor, din perspectiva a ceea ce se întâmplă fiziologic la nivelul respectivei modalităţi snzoriale, explicaţia sa va avea să genereze insurmontabile con tradicţii. Dar aceasta nu înseamnă că pe Helmholtz soluţia lui Müller l-a mulţumit în întregime. De altfel, câte puţin, el se va abate de la această teorie; nu într-atât însă încât să reuș ească să preîntâmpine contradicţiile deja generate dintre nativism şi empirism.

În acord cu Müller, modalităţile senzoriale sunt cele care decid şi fundamentează ce anume se va reflecta,decid asupra însemnătăţii a ce este reflectat senzorial selectiv din întregul câmp de recepţie. Deci şi localizarea fiecărui obiect are loc independent de subiect, inclusiv de imaginea mentală a acestuia. Aceasta apare de la început ca un determinant de construcţie teoretică, a modalităţii senzoriale respective, în care exista în mod preformat schiţa întregii imagini mentale subiective a formei obiectelor. Contrar însă acestei viziuni, Helmholtz invocă rolul decisiv al experienţei anterioare în reflectarea conturului şi formei obiectelor. El recunoaşte şi importanţa structurilor nervoase de reflectare cu care individul se naşte - şi care, în acord cu Müller, răspund de "energiile specifice" descărcate; rolul acestora însă devine minim. Prin Helmholtz se ajunge să se demonstreze că ceea ce se reflectă la nivelul modalităţilor senzoriale încetează de a mai fi doar un simplu dat imanent, aceasta fiind şi un produs de elaborare, rezultat din interacţiunea constructivă dintre organizarea structurilor neuropsihice şi influenţele agenţilor stimulatori din exterior.

Problema reflectării senzoriale Helmholtz a formulat-o în următorii termeni : cum să se stabilească un raport cauzal între senzaţia reflectării şi mediul exterior, reflectat, dacă elementele care fac această reflectare posibilă - adică modalitatea senzorială – se află din punct de vedere anatomic şi structural, de fapt, în raport uri de independenţă totală faţă de acest mediu. Soluţia la această problemă Helmholtz a dat-o prin formularea unei teorii a semnelor: senzaţia se raportează la mediul înconjurător pe calea semnelor sau simbolurilor, semne care prin conţinutul lor nu se aseamănă prin nimic cu proprietăţile lucrurilor reflectate, dar prin efectele lor organice devin suficiente pentru a asigura reuşita acţiunii.

Cea mai importantă contribuţie a studiilor experimentale ale lui Helmholtz s-a referit la demonstrarea dependenţei funcţionării modalităţilor senzoriale de obiectul reflectat. În toate situaţiile experimentale a reieşit cât de important este să ai o bună vedere, necesitatea unei bune iluminări a obiectului de reflectat. Funcţionarea optimă a aparatului vizual nu mai reprezintă ţelul principal, dacă nu şi unicul determinant al reflectării.Obiectivitatea reflectării, a ceea ce este observat depinde tot mai mult de proprietăţile obiectului de reflectat. Acest lucru a dobândit o importanţă decisivă chiar şi în exercitarea legităţilor psihofizice, care se confruntau la acea vreme cu cele psihologice - cum ar fi în cazul diverselor tulburări optice, când se întrerupe legătura până atunci elaborată dintre modalitatea senzorială vizuală şi obiectul respectiv de reflectat.

Dintre multiplele rezultate de acest fel ale lui Helmholtz pot fi amintite experienţele efectuate cu ajutorul prismelor. Acestea au darul să deformeze mult imaginea faţă de cea reflectată în condiţii normale. Ori deşi razele de reflectare ale obiectului sunt radical deformate de prismă, totuşi subiecţii de experienţă îşi însuşesc şi prin prismă vederea obiectivă a lucrurilor. La un asemenea rezultat se poate ajunge doar prin folosirea experienţei anterioare. Aceasta constă în a fi avut contact cu obiectul şi prin intermediul mâinilor, al braţelor, prin mişcarea întregului corp, prin care a mai fost integrată forma, mărimea adevărată a obiectului. În cursul experienţelor lui Helmholtz a rezultat că reflectarea senzorială optică sau vizuală este în multe privinţe diferită de cea fizică, se supune doar parţial legilor opticii, că ea depinde de modul obiectiv de constituire în sine a obiectului de reflectat. Astfel a rezultat că în reflectarea obiectelor o importanţă primordială o au mişcările şi acţiunile senzorio-motorii, integrarea kinestezică - care anterior apăreau ca proprii reflectării imanente. Deci reflectarea obiectelor se face prin şi cu ajutorul mişcărilor.

Helmholtz a mai reuşit să facă o descoperire interesantă atunci când a evidenţiat rolul experienţei anterioare, realizată în timpul contemplării vizuale a obiectelor. Aceasta devine la un moment dat atât de puternic influentă încât reflectării conştiente îi este peste putinţă s -o stăvilească. Prin generalizarea a o serie de rezultate acumulate pe această linie, Helmholtz a elaborat o teorie a reflectării "inconştiente a succesiunii". O teorie care încercă să dea răspuns la acele acte de reflectare mentală în care elaborarea formelor şi legile de organizare a reflectării se sustrag introspecţiei. De aceea investigarea lor poate fi realizată doar prin procedee obiective de evocare ulterioară a actelor deja reflectate.

Un alt rezultat merituos pus în serviciul teoriei lui Helmholtz l -a reprezentat problema anterior men□ionata a reflectării "inconştiente a succesiunii". El a arătat cum orice act psihic, pentru a se produce, se bazează pe suma condiţiilor asemănătoare anterior întâlnite. Angrenajul reflectării "succesiunii inconştiente" este extras din repetabilitatea imaginilor, din cristalizarea legăturilor asociative anterioare. Teoria lui Helmholtz a însemnat o contribuţie importantă pentru înlăturarea zidului despărţitor dintre cunoaşterea senzorială şi cea mentală, pentru evidenţierea caracterului unitar al reflectării oricăror forme de obiecte. Helmholtz a descoperit şi a evidenţiat rolul intervenţiei gândirii în angrenajul de reflectare a elementelor senzoriale, evidenţiid înrudirea dintre ele, natura lor comună.

În sprijinul teoriei sale a reflectării "inconştiente a succesiunii" este adusă şi ideea în acord cu care imaginea reflectată nu este rodul ales al raţiunii, ci al capacităţii de comparare a actelor senzorio-motorii. În acest proces intervin în permanenţă reacţiile de mişcare a diferitelor segmente ale corpului. Pe această cale ştiinţa a ajunsă s ă stăvilească şi zidul despărţitor - reprezentativ pentru psihofiziologia lui Müller - existent dintre modalităţile senzoriale şi cele de mişcare.

Contribuţiile lui Helmholtz a fost recunoscute în mod egal de Secenov, ca şi de Wundt. Deseori ele au fost reinterpretate spiritualist, aşa cum a făcut -o Schopenhauer. Faptele psihice au rămân încă un apanaj al cabinetelor filozofilor. Deseori aici este minimalizat rolul obiectului în producerea reflectării, fapt care de fiecare dată reface prăpastia dintre reflectarea conştientă şi realitate. Cu toate că Helmholtz a încercat să evite această prăpastie prin acţiunile neconştiente ale raţiunii, deseori el lasă deschisă poarta spre explicaţii de acest fel.

Sistemul fiziologic a lui Helmholtz a fost elaborat sub în semnele naşterii viitoarei ştiinţe a psihologiei, ale cărei fundamente a reuşit să le schiţeze. A făcut acest lucru prin emiterea de numeroase ipoteze privind suportul organic al reflectării senzoriale. Dintre acestea mai importante sunt cele privitoare la :

- circumscrierea rolului caracterelor înnăscute în favoarea rolului decisiv al experienţei anterioare în reflectarea senzorială; accentuarea faptului că reflectarea senzorială depinde de obiectul de reflectat, spre care este îndreptată modalitatea senzoria lă;
- evocarea rolului mecanismelor musculare în realizarea vederii spaţiale;
- evidenţierea caracterului unitar al acţiunilor senzoriale şi mentale în reflectarea imaginilor, a formelor obiectelor;
- fundamentarea studiului experimental fiziologic al reflectă rii aşa cum are loc la nivelul diverselor modalităţi senzoriale;
- Combaterea pe ât a fost cu putinţă a acceptării exclusivităţii metodei introspecţiei pentru studiul activităţii de reflectare.

- iniţierea şi dezvoltarea unei perspective de gândire total diferită asupra reflectării senzoriale;
- demonstrarea pe cale experimentală a faptului că reflectarea psihică nu este epifenomenală, că are un suport fiziologic.

5. Studiul timpului de reacţie

Studiul obiectiv al reflectării psihice s-a plasat o cale interesantă şi de mare perspectivă atunci când şi-a propus să măsoare cu precizie viteza de conducere a impulsului nervos. Aceasta linie de investigaţie a debutat timid la mijlocul secolului al XIX-lea, când se considera că respectiva viteză este comparabilă cu cea a luminii şi măsurarea acesteia este imposibilă. În acest sens s-au pronunţat aproape toţi fiziologii vremii, în frunte cu J. Müller. Discipolul său Helmholtz a fost însă de altă părere. Cu punct de plecare din fapte primare, cuntificate cu mijloace relativ simple, acesta şi-a formulat o opinie diferită. Experienţele sale le-a efectuat în anul 1850 - când a procedat la măsurarea timpului necesar transmiterii impulsului nervos la muşchi în cazul a diferiţi receptori. Experienţele au fost făcute iniţial pe broaşte şi pe urmă extinse şi la alte animale mai mari şi în final aplicate şi pe oameni. Pe această cale s-au obţinut diferenţe mari între măsurători, cu deosebite în funcţie de lungimea fibrei nervoase implicate. Rezultatul a fost într-atât de surprinzător încât Müller pur şi simplu nu le-a crezut, din care cauză Helmholtz nici nu şi-a comunicat rezultatele..

Măsurătorile efectuate asupra vitezei de transmitere a impulsului nervos iniţial s-au referit doar la dimesiunea fiziologică a problemei. Ulterior aceasta a fost repede extinsă şi la cea psihologică. Este vorba de probarea caracterului unitar a reactivităţii reflexe, interesantă pentru producerea reflectării psihice. Diferenţele fiziologice constatate, deşi foarte rapide, puteau fi cuantificate şi deveneau interesante din perspectivă psihologică. În acest interval scurt s-a bănuit că se află tăinuită întreaga viaţă psihică. Deşi ca premiză doar parţial adevărate, aceste teorii au anunţat un prim început de încadrare spaţio-tamporală a conţinutului subiectiv al reflectării psihice

În ceea ce-l priveşte pe Helmholtz, la constatarea marilor variaţiuni dintre reacţiile la măsurătorile efectuate, a vitezei de transmitere a impulsului nervos de la un individ la altul, acesta pur şi simplu a părăsit domeniul. A făcut acest lucru pentru că nu dorea să facă din diferenţele interindividuale constatate un obiect de cunoaştere distinct. Dintr-o altă perspectivă însă tocmai ele erau importante. Acest lucru a fost confirmat de un eveniment de viaţă banal, care s-a întâmplat la un observator astronomic, cu ocazia efectuării unor observaţii asupra mişcărilor aştrilor de pe cer. Era vorba de necesitatea surprinderii cu precizie a deplasării stelelor de pe bolta cerească, fapt care implica efectuarea de măsurători cronometrice manuale foarte precise. Se cerea marcarea momentului trecerii stelelor peste meridianul superior şi inferior al bolţii cereşti, pe linia boreală, lucru ce se făcea cu cronometrul şi luneta. Măsurătorile cereau suprinderea cu precizie a momentul ui trecerii stelei prin arcul meridian în raport cu linia boreală…S-a întâmplat însă ca la Observatorul Greenwich din Londra directorul acestuia, Nevil Maskelyne, să constate diferenţe de o secundă dintre măsurătorile sale şi cele ale asistentului său. Amb ele au fost conştiincios înregistrate. Respectiva diferenţă constatată a fost suficientă pentru ca directorul să se dispenseze de serviciile bietului asistent. De vină nu era însă decât simpla “ecuaţie

personală” a asistentului, care, natural, avea o vite ză de reacţie mai lungă. Iată un eveniment astronomic cu însemnătate psihologică. A fost un bun pretext pentru ca de acum acestui timp de reacţie să i se dea o însemnătate tot mai crescut. Dovadă că din acei ani deja a apărut cronoscopul lui Hipp, un aparat de mare utilitate în cercetările ulterioare de psihologie experimentală, capabil să măsoare timpul de reacţie cu precizia sutimilor de secundă.

VII PASUL DECISIV NECESAR NAŞTERII PSIHOLOGIEI

O emulaţie spirituală favorabilă

O psihologie contopită cu fiziologia - I.M Secenov

Psihicul abordat experimental – W. Wundt

Identitatea franceză a psihologiei – Th. Ribot

1. O emulaţie spirituală favorabilă

Sfârşitul de veac al XVIII-lea a corespuns unei emulaţii spirituale favorabile apariţiei psihologiei ca ştiinţă de sine stătătoare. Este interesant că, de atunci încoace, majoritatea istoricilor şi analiştilor s-au străduit să raporteze evenimentul la o anume ţară sau la un anume autor, ca victorioşi în cursa de maraton începută din antichitate, de când datează vechimea preocupărilor de acest fel. Desigur, în fiecare parte de lume civilizată au existat pioneri care, graţie sclipirii şi muncii lor creatoare, au marcat pasul decisiv pentru ca evenimentul să se întâmple – diferiţi în fiecare parte de Europă, în Anglia, Germania, Franţa, în Rusia sau America. Statele naţionale de astăzi erau deja constituite, cele din America erau în formare, iar respectivii pioneri aparţineau acestora.

În orice parte de lume civilizată naşterea psihologiei se raportează la succesele de până atunci realizate atât în ştiinţele naturii cât şi în filozofie. Ele făceau parte din imensul efort făcut în direcţia depăşirii tendinţelor metafizice sterile sau spiritualist vitaliste, de a da respectivelor reuşite un mesaj pozitiv carcteristic, inspirat de perioada renascentistă, completată de cea iluministă, dar susţinută de tot ceea ce ce anterior s-a acumulat în istoria societăţii omeneşti. De fiecare dată istoricii au ştiut să accentueze însemnătatea conceptuală şi metodologică a unei sau altei construcţii filozofice, considerată fundamentală pentru aşternerea şi direcţionarea drumului noilor discipline ştiinţifice, al ştiinţelor naturii, al psihologiei. În ceea ce priveşte însă psihologia, constructorii marilor sisteme filozofice, contrar contribuţiilor lor fundamentale la explicarea substanţei subiective a vieţii psihice în reflectarea lumii, au fost reţinuţi în a-şi asuma orice competenţă sau autoritate de psiholog. În capitolele anterioare am amintit contribuţiile unor gânditori clasici, francezi sau englezi (F. Bacon, E. Descartes, Rousseau). Lista lor este mult mai mare şi-i include pe cei de pe tărâm german, constructori a necesarului de raţionalism, de bază – de care psihologia avea atunci nevoie, în domeniul dreptului, al religiei - G.W.F Hegel (1770-1831), în clădirea condiţiilor morale exercitării unei "raţiuni pure" - I. Kant (1724-1804) ş.a. Nici unul dintre aceştia nu şi-au revendicat vreodată o pretenţie de apartenenţă la breasla psihologilor.

Avântul creativ al filozofiei germane a acelei perioade a fost remarcabil. S-a întâmplat într-o Germanie puternic divizată şi dominată de o ordine socială medievală, rămasă în urmă faţă de ţările învecinate, faţă de Franţa sau Olanda. Era o ţară care avea o nevoie în plus de un raţionalism, 'superior', capabil să influenţeze pozitiv dezvoltarea ştiinţelor naturii, să reaşeze raportuile filozofiei cu teologia şi metafizica, pentru a realiza noi reglemetări ale raporturilor de forţă dintre autoritatea statului şi a bisericii. Loc pentru alte erezii nu mai era, cultele religioase de astăzi la acea vreme deja erau apărute. Mai puţin psihologia, ca domeniu de cunoaştere ştiinţifică. Devenise de atunci interesant de observat – lucru valabil pâna în prezent – modul in care eficienţa cu care un preot îşi făcea datoria în biserică, faţă de Dumnezeu şi enoriaşi, acţiona asupra conştiinţei acestora. Aceasta devenise o problemă de psihologie aplicată. Dincolo de avântul societăţii dominate de pătura burgheziei, de progresele sociale rezultate, preotul se adresa esenţei religioase a fiinţei umane, întru totul interesat de reaşezarea acesteia în raport cu condiţiile sociale schimbate.

Secolul al XVIII era marcat de controversa şi disputele purtate cu argumentele empiriste ale lui Locke şi respectiv monadele lui Leibniz. Ştiinţei psihologiei îi lipseau încă fudamentele cognitive. Empirismul avea un succes crescând, dar era pus serios în dificultate în faţa argumentelor raţionaliste ale matematicilor. În atenţia filozofilor se afla acelaşi om concret, dar care era pus în faţa adevărului matematic al lui 2 x 2 = 4, împotriva căruia se puteau aduce mai greu argumente sau contraargumente senzoriale, de susţinere sau de negare. Faptul că această operaţie matematică este adevărată sau nu, spunea Kant, ţine de structura însăşi a spiritului uman, ale cărei elemente primare pot fi identificate din vârsta fragedă a copilăriei. Omul concret era considerat dintr-o perspectivă mai largă, cu o spiritualitate a sa cu o structură proprie, care cunoaşte o dezvoltare în cursul vieţii.

Perspectiva empiristă căuta soluţii care se aflau în considerarea unei ordini de distribuire spaţio-temporală a acţiunilor individuale şi imputa raţionaliştilor golirea sau „vidarea" acestui cadru de conţinut. Pentru ca reflectarea perceptivă să aibă loc, în acord cu Kant, sunt necesare unele condiţii prealabile, a existenţei unor „forme" *(a priorice)* care să se raporteze la subiect, la intuiţia sa sensibilă, pe de o parte, şi la gândire a acestuia, pe de altă parte. Reflectarea conştientă este dependentă de existenţa prealabilă a acestei realităţi, ca una existentă „în sine", ca diferită de cea reflectată gândit, ca „pentru sine". Intuiţia sensibilă a subiectului este una oarbă fără concept, după cum şi gândirea, fără intuiţia sensibilă, funcţionează în vid. Intuiţia sensibilă reprezintă o condiţie a cunoaşterii, care implică existenţa unui „eu", a cărui substanţialitate este dată de ceea ce se sintetizează în experienţa internă ca apercepţie şi transcendenţă. „Eu"-l este cel care gândeşte, care le judecă pe toate, existând limite între care, după Kant, acest „eu" poate fi în acelaşi timp judecător şi judecat, între care poate fi actor pe scenă şi totodată spectator în sală. Sunt limitele indicate (cf. Mueller) ca fiind cele proprii pentru pozitivismul raţional al filozofiei kantiene, care au negat legitimitatea trecerii conştiinţei de la „eu"-l cartezian la activitatea conceptuală, gândită, care au negat „eu"-lui reprezentativitatea pentru raportul spirit-corp, pentru a-i recunoaşte acestuia doar o dimensiune eternă şi absolută. Este locul unde „eu"-l se face dependent de un imperativ moral absolut, dumnezeiesc, de manifestare a vieţii sufleteşti.

Pe de altă parte, omul concret în lucrarea de căpătâi a lui Hegel, „Fenomenologia Spiritului" - care a apărut în 1807 - a fost abordat dintr-o perspectivă mai completă. Acestuia i s-a luat în considerare conştiinţa, ca un produs natural, rezultat al unei construcţii cognitive individuale, ale unui sine, elaborat în raport cu obiectele pe care le cunoaşte. În accepţiunea lui Hegel omul este o fiinţă cunoscătoare, *o spiritualitate pentru sine*, care reflectă obiectul cu ajutorul gîndirii. Poate s-o facă pentru că activitatea sa spirituală este condusă de conştiinţă, care îi deschide poarta spre înţelegerea abstractă, spre înţelegerea unei dinamici spirituale dialectice aparte, de cunoaştere a realităţii fizice, biologice şi istorice în care trăieşte.

Dialectica hegeliană este de sorginte heracliteană, cu o importanţă centrală dată contradicţiilor şi rezolvării acestora. Acestea reprezintă motorul dezvoltării societăţii omeneşti. Contradicţiile sunt generate din confruntarea omului cu lumea, cu cea naturală şi socială. Este o lume în care omul este interpretat ca o fiinţă socială, în care îşi clădeşte propria sa istorie. Pe de o parte, omului i se recunoaşte apartenenţa la natură, pe de altă parte, sunt luate în considerare efectele alienante ale civilizaţiei şi progresului social. Ambele sunt generatoare de contradicţii, pe care omul trebuie să le învingă. Din această confruntare

rezultă un Om Dumnezeu, cuceritor al lumii şi obiectelor, un stăpân al „cunoaşterii absolute”, cu implicaţii deopotrivă antropologice şi cosmologice.

Conştiinţa omului este un produs al dezvoltării, care corespunde unui proces gradual unde, spre deosebire de sistemul lui Kant, omului i se oferă posibilitatea de a sparge limitele propriei sale condiţii fizice şi sociale, până atunci de neatins. O poate face pentru că individualitatea umană este o expresie a concretului universal, una care nu mai poartă nici un respect pentru o moralitate abstractă. Cu alte cuvinte individualitatea concretă este de neimaginat în afara unui organism corporal, în afara existenţei omului în natură, ca antrenat în rezolvarea contradicţiilor de diferite feluri. Confuntarea cu ele dă naştere unui „eu”, generator de activitate spirituală, de raporturi spaţio-temporale conştiente. Obiectele din jur există doar în raport cu acest „eu”, ca realităţi de conştiinţă care acţionează asupra organelor de simţ şi care nu dispar odată cu pierderea conştiinţei. Existenţa „eu”-lui se păstrează contrar marii variaţii stimulatorii ale obiectelor, care se pot individualiza cu ajutorul conceptelor. Acest „eu” se defineşte prin sine, prin puterea sa de a uni şi numi conceptual elementele concretului universal, de a avea în acelaşi timp conştiinţa separată a înţelegerii fiecăruia. Funcţionarea acestei conştiinţe este pusă pe seama relaţiilor dintre limbaj şi gândire, inseparabile una de alta. Limbajul este, pentru Hegel, o concretizare a sensului universalului, care se produce prin inter-comunicare, prin care „eu”-ul se completează cu dimensiunea lui „noi”. Conştiinţa „eu”-lui este întotdeauna mai puţin decât cea a lui „noi”, care astfel ajunge să se poată reflecta în conştiinţa altora, ca o sursă de exaltare a „inimilor” şi de generare în ele de idealuri ce altfel, doar individual, s-ar risipi fără rost. Prin conştiinţă individualul ajunge multiplicabil la înfinit într-un „tot”, separat şi solidar cu realitatea înconjurătoare.

În opoziţie cu tradiţiile intelectualiste ale vremii Hegel a atribuit o importanţă deosebită afectivităţii şi instinctelor care asigură şi diferenţiază raporturile dintre semeni. El a avut un simţ profund faţă intervenţia acestor mecanisme în angajarea luptelor, în gestionarea suferinţelor, în asigurarea reîncarnării existenţelor individuale. Ca rezultat al intervenţiei conştiinţei viaţa poate reînvia doar prin viaţă. Viaţa sa pentru el este eseţial mente o relaţie, este stabilirea unei legături cu un altul, care după aceea nu va mai poate fi niciodată un „altul”, ci un alt „eu” născut graţie acestei relaţii. Este momentul de dezvoltarea superioară a conştiinţei, de identificare a „Eu”-lui cu „Eu”-l, unde sufletul se identifică cu spiritul. Spiritul se defineşte ca moment de reflexie a sinelui, unde se formează habitudinile sau obişnuinţele, unde se pot genera stări de conştiinţă primară, de somn sau somnambulice, de premoniţie - în totalitatea lor imediată şi spontană.

2. O psihologie contopită încă cu fiziologia – I.M. Secenov

Vlăstarele psihologiei ca ştiinţă de sine stătătoare au înmugurit într-o parte a estului Europei, în Rusia, unde ordinea de stat capitalistă a generat cele mai profunde şi revoluţionare frământări sociale. Imperiul rus corespundea unei entităţi statale care cerea să fie mereu apărată, mereu extinsă, aflată într-o presiune suficientă pentru stimularea continuă a activităţii productive, cu deosebire a celei militare. Era o ţară antrenată în conficte permanente cu vecinii şi în cele din urmă cu propria populaţie, situaţie care a culminat cu izbucnirea revoluţiei populare din noiembrie 1917. În acest cadru social V.M Behterev (1857-1927) a putut da naştere primului laborator de psihologie din Rusia, în 1885, abia după

şase ani după cel al lui Wundt din Lepzig; tot aici s-a clădit teoria fiziologică a lui I.M. Seceneov (1829-1905), decisivă pentru apariţiei şi dezvoltării psihologiei.

Lucrarea de frunte a lui Secenov a fost "Reflexele Creierului", care a cunoscut lumina tiparului în anul 1863. În această carte el s-a identificat a fi un reprezentant de frunte al intelectualităţii ruse, şi a realizat sinteze generoase de psihofiziologie care vor rămâne fundamentale pentru afirmarea psihologiei ca ştiinţă. În fiziologia acelor vremi domnea o confuzie totală în privinţa posibilităţii de a invoca existenţa unor mecanisme organice, neuronale la baza vieţii psihice. Punctul de plecare l-a reprezentat contribuţia lui Pflüger (vezi capitolul respectiv), cunoscută în Rusia, prin care acesta luase atitudine şi combătea teoria clasică a lui Müller şi Hall asupra reflexului.

În acea perioadă de sfârşit de veac al XIX-lea Secenov şi-a elaborat programul său teoretic de reconsiderare a însemnătăţii teoriei reflexului. El a combătut deschis accepţiunea clasică asupra reflexului, în locul căreia a propus o interpretare mai completă. Pentru el reflexul însemna ceva mai mult, ceva capabil să înglobeze în sine unele componente psihice distincte, cum sunt senzaţiile şi mişcarea. Cu acest punct de plecare teoretic asupra reflexului, Secenov a pornit să explice formele complexe de activitate psihică. Cu alte cuvinte, pentru el reflexul încetează de a mai fi redus doar la dimensiunea circuitului ne uronal al impulsului pe calea aferentă şi eferentă; pentru el reflexul s-a transformat într-un *principiu de reunire a mişcării cu funcţiile semnalizatoare a senzaţiilo*r. Aceasta a corespuns unei viziuni noi şi în ceea ce priveşte explicaţiile date procesel or psihice. Mai precis, senzaţia a fost interpretată nu doar ca expresie a posibilelor forme de trăire subiectivă, ci şi ca o funcţie obiectivă, cu suport organic, neuronal, care se materializează într-un mod sau altul de comportare. Senzaţiilor li s-au conferit proprietăţi distincte, cum sunt direcţionalitatea şi diferenţierea. Pe această bază ele servesc ca mijloc pentru identificarea şi detaşarea obiectelor, a condiţiilor necesare pentru producerea acţiunii (a), ca şi pentru a orienta această acţiune în raport cu obiectul reflectat (b).

În formularea sa iniţială, ca activitate neuronală, reflexul a fost interpretat mecanic, prin asemuire cu funcţionarea unui "ceasornic". Ulterior însă, pentru a reprezenta mai bine activitatea creierului, a fost imaginat un sistem mecanic diferit, mai perfecţionat, care funcţionează pe principiu l cibernetic *al autoreglării*. În acest sistem funcţia mâinii mecanicului a fost trecută pe seama caracterului direcţionat al activităţii. Adică, intrarea în activitate are loc dependent doar de condiţiile stimulative care sunt date. Ca exemplu a fost dat principiul de funcţionare al supapei de siguranţă de la maşina cu abur a lui What. În sistemele tehnice de autoreglare supapa de siguranţă avea o destinaţie precisă, aceea de a înlocui "ceea ce de fapt mâna ar face când este comandată de intelect". Problem a pe care şi-a formulată-o aici Secenov a fost aceea de a verifica dacă un asemenea principiu nu funcţionează cumva la fel şi în cazul sistemelor vii. Din momentul identificării sale, dobândea un interes aparte explicarea modului de funcţionare a reflex ului, a suportului său neuronal. În acest fel s-a ajuns să se constate şi să se probeze că, la nivele diferite de organizare a vieţuitoarelor, există şi funcţionează astfel de mecanisme mecanice cu autoreglare. De aici lui Secenov i-a mai rămas doar să precizeze că sistemul nervos este sistemul organic care îndeplineşte această funcţie autoreglatoare reflexă. Sistemul putea face acest lucru dacă îndeplinea două cerinţe funcţionale de bază: a) de a putea fi sensibil la starea funcţională a agregatului (orga nismului) la apariţia unor tulburări de orice fel; b) agregatul sau organismul trebuia să fie capabil să-şi refacă echilibrul de dinaintea tulburării. De fapt, exact ceea ce fac toate sistemele cu inervare nervoasă din organism: au capacitatea

de a sesiza gradual şi în diferite forme ceea ce se întâmplă în mediul înconjurător (a); rezultatele sunt puse apoi în acord cu ceea ceea ce pe mai departe trebuie să îndeplinească organele ca sisteme de efectuare a diferitelor servicii. (b).

Pe această linie Secenov a ajuns să explice într-un mod cu totul neconvenţional modul cum are loc procesul de generare a senzaţiei. In accepţiunea sa locul şi rolul senzaţiilor se află în ansamblul mecanismelor neuronale de interrelaţie cu mediul înconjurător. Prin funcţiile conferite senzaţiei, acesta se circumscrie la ceea ce ulterior va dobândi o însemnătate cibernetică cheie, aceea de "suprafaţă de recepţie", care poate fi numită senzorială, cu toţi nervii din acea regiune. Ulterior Secenov şi-a dat seama că activitatea neuronală din respectiva regiune poate să se desfăşoare şi la un nivel mai profund, care să scape conştiinţei, şi să fie reflectată ca o senzaţie internă. În această situaţie el a deosebit între diverse suprafeţe de semnalizare, de unde nervii nervii, transmiţ ători ai senzaţiei, sunt mediatori ai acesteia.

Istorici ai psihologiei consideră că explicarea senzaţiei prin introducerea principiului autoreglator al activităţii reflexe corespunde unei contribuţii geniale a lui Secenov. Niciodată înainte în întreaga teorie a reflexului nu s-a mai făcut o încercare similară. De acum existen a raportului dintre influen ele condiţiilor externe şi cele ale condiţiilor autoreglatoare interne de funcţionare va ramâne un postulat de neclintit. O interacţiune decisă însă în cele din urmă nu în acord cu principiul mecanic al sistemelor tehnice, ci cu principiul cibernetic al semnalizării, propriu tuturor sistemelor vii. Condiţia este ca influenţele condiţiilor externe să se transforme în senzaţii, pentru ca în continuare ele să poată decide asupra punerii în funcţiune a mecanismului autoreglator, prezent la nivelul viscerelor, a muşchilor, a glandelor. Această acţiune permite reînoirea permenentă a obiectivului acţiunii, conferind acţiunii totodată direcţie şi scop. În acest fel sistemul nervos responsabil are nevoie şi trăieşte din informaţia recepţionată.

Tebuie menţionat că Sevenov a fost totodată şi un abil experimentalist, principiile psihofiziologice pe care le-a formulat a avut grijă de fiecare dată să le verifice pe ani male. În acest fel a putut să evidenţia caraterul direcţionat universal al reactivităţii reflexe, care îşi păstrează valabilitatea sa inclusiv pe preparatele chirurgicale pe care le-a imaginat. El a lucrat pe preparatele cu broaşte spinalizate, unde pielea şi muşchii broaştei nu încetează să ofere informaţii referitor la ceea ce se întâmplă în mediul înconjurător, deşi cordonul spinal este scos din funcţiune. Sunt informaţii în raport cu care organismul îşi potriveşte anasmblul reactivităţii sale reflexe, fără ca pentru aceasta să acţioneze vreun factor subiectiv, o anume conştiinţă senzorială.

Concepţia psihologică a lui Secenov s-a bazat pe o asemenea viziune fiziologică. Pornind de la acest punct de plecare, a putut elabora *ipoteza principiului recuplării*, de natură tot autoreglatoare. În aceşti termeni el abordează problema rolului integrator al mişcării - rolul pe care această mişcare o are în situaţiile stimulative schimbate, în acelea când vietăţile trebuie să-şi pună în aplicare disponibilităţile lor de reactivitate variabilă. Este un principiu care spune că modificările reactive, rezultat al intervenţiei unor mecanisme autoreglatoare, se raportează la sensibilitatea proprioceptivă şi nu la vreun factor de natură subiectivă. Funcţionarea principiului recuplării pleacă de la faptul că activitatea musculară îndeplineşte o dublă funcţie: pe de o parte pe aceea de a fi organul travaliului fizic (a), iar pe de altă parte, de a fi şi organul de unde se culeg şi transmit informaţii asupra efectuării acţiunii (b). O accepţiune ce corespunde unei deschideri mai largi privind suportul reflex al comportamentului, de cuprindere mult mai elastică şi determinstă a mecanismelor

integrative ale organismului, realizată în funcţie de variaţiile mereu schimbătoare ale mediului înconjurător.

Despre concepţia lui Secenov s-a apreciat pe drept că a avut meritul de a aduce explicaţia reflexologică aproape de determinismul cauzal propriu vieţii psihice. Dar ceea ce astăzi se cataloghează atât de firesc ca fiind o explicaţie psihofiziolgică deterministă a suportat prefaceri importante de la Secenov încoace. Modificarea a început de la însăşi acest termen de "determinism", care până la acea vreme avea o cu totul altă interpretare. Prin Secenov însă a ajuns să-şi dobândească interpretarea cauzală cunoscută şi astăzi. Până la Secenov, secole de a rândul, prin acest termen se reprezentau doar acţiunile subordonate principiului "voinţei libere". În accepţiune clasică explicaţia deterministă era una de acest fel, dependentă de intervenţia principiului "voinţei libere"; deci a impulsurilor voinţei şi conştiinţei, la vremea respectivă o explicaţie larg răspândită, care lui Secenov i-a fost însă total străină. Acordând o însemnătate aparte intervenţiei factorilor externi, el a pus în evidenţă producerea unui determinism diferit, rezultat al intervenţiei unui mecanism reflex autoreglator, care făce posibilă producerea senzaţiei.

Condiţia necesară producerii senzaţiei era ca întreaga reflectare reflexă să se supună principiului funcţional reflex al autoreglării şi recuplării. Probleme ca aceea a retrăirii voite şi conştiente a acţiunilor, a senzorialităţii subiective, pe Secenov pur şi simplu nu-l interesau. Retoric Secenov se întreba mereu de ce conştiinţă poate fi capabilă o broască spinal izată, privată de intervenţia formaţiunilor cerebrale, care totuşi reacţionează reflex în acord cu condiţiile de stimulare externă ? Prin urmare, doar pe baza influenţelor externe, experimentatorul poate decide cu obiectivitate asupra sensului acţiunilor psihice. Iar dacă acţiunile psihice de acest fel îşi revendică o explicaţie, aceasta nu poate fi făcută decât prin fiziologie. Astfel, tot ceea ce mai înainte erau numite ca fapte de voinţă şi conştiinţă, Secenov a avut îndrăzneala să le coboare la nivelul preparatelor sale de studiere a reactivităţii reflexe nervoase.

Pentru explicarea formelor complexe de activitate Secenov a iniţiat un demers conceptual şi metodologic aparte. În acest sens el a avut nevoie să explice mai întâi însemnătatea funcţiilor centrilor nervoşi, de la diverse etaje de organizare anatomică a nevraxului, în care sens a *formulat ipoteza acţiunii inhibitoare a acestor centri*, exercitată asupra sistemului muscular (a); completată de descrierea acţiunii aşa-ziselor *"mecanisme întăritoare"*, ca părţi a "maşinăriei cerebrale" sau a părţilor ei funcţionale (b), ca şi de cea a *inerţiei efectelor* acestora asupra proceselor psihice (c). Cu acest ansamblu de mecanisme el şi-a propus să explice substratul fiziologic al formelor complexe de comporta re, a activităţii psihice. În aceşti termeni a formulat aşezarea manifestările fiziologice la baza acţiunilor psihice. Inerţia proceselor psihice se raportează la păstrarea a ceea ce anterior s-a mai produs la nivel nervos; inhibiţia serveşte realizării selectivităţii reactive iar "mecanismul întăritor" explică substratul motivaţional al activităţii. O explicaţie monistă elegantă, dar care, aşa cum va avea să rezulte în final, s-a dovedit insuficientă pentru cuprinderea întregii diversităţi fenomenale a proceselor psihice.

Cu toate eventualele sale limite, Secenov a realizat că reflectarea senzorială este ceva mai mult decât o simplă procesualitate neuronală, mai mult decât o evoluţie autoreglatoare a unor mecanisme reflexe şi că în realizarea ei sunt implicate cu necesitate deja caracteristici ontologice şi semnalizatoare ale psihicului. Astfel, din această perspectivă el pune pe seama funcţiei instanţelor structurale cerebrale superioare nu numai reflectarea influenţelor externe, a cât de dăunătoare sau favorabile organismului pot fi acestea, dar şi disponibilitatea de

reglare concentrată şi selectivă a răspunsurilor organismului la ele. Cu alte cuvinte, instanţele cerebrale superioare sunt capabile să preia din funcţiile aparatelor periferice şi să elabore ze forme de de răspuns de ansamblu la aceste influenţe. Senzaţia rezultată în acest sens nu este doar un efect secundar al excitaţiei cauzate, ci este şi un produs care permite elaborarea de reacţii în raport cu semnificaţia agentului stimulator, care îi c onferă totodată valoare anticipativă. O explicaţie care reprezintă o cotitură decisivă nu numai pentru înţelegerea senzaţiilor şi a substratului lor organic, dar şi pentru înţelegerea întregii activităţi psihice.

În lucrarea sa "Reflexele Creierului" Secen ov şi-a propus să elaboreze o teorie psihologică pe baze fiziologice, pe un suport de apartenenţă la ştiinţele naturii şi nu prin apelul la soluţii metafizice speculative. Dar atât condiţiile de dezvoltare socială a acelor vremi cât şi progresele realizat e la nivelul gândirii ştiinţifice l-au determinat să nu se rezume doar la acest obiectiv. Ele făceau tot mai necesară o reformă veritabilă în psihologie, o reformulare a acestui scop al său cognitiv, ca şi a metodelor şi miloacelor cu care să fie atins.

Condiţiile sociale l-au determinat pe Secenov să devină o personalitate publică, să -şi prezinte şi să-şi susţină aici ideile şi conccepţia sa psihologică. A fost înfruntat, fireşte, de reprezentanţii tendinţelor metafizice, dintre care unul mai distinct a f ost K.D. Kavelin, profesor de drept, ideolog al liberalismului. El a declarat că rezultatele descoperirilor şi cercetărilor lui Secenov sunt interesante dar bune doar pentru ştiinţele naturii. De aceea, contribuţia sa nu are nici o însemnătate socială. De aici psihologia nu se alege cu nimic. Aceasta pentru că mecanismele invocate nu sunt proprii psihologiei ci doar cunoaşterii corpului.

Contribuţia lui Secenov la naşterea şi dezvoltarea psihologiei este de fapt simplă şi decisivă. Ea constă în a considera actul gândirii ca un produs de dezvoltare a acelor acte ce au ca suport activitatea nervoasă. Ceea ce se întâmplă la nivelul nervilor este de natură corporală, se valorifică organic şi se raportează bipolar la mediu: prin cauza şi prin efectele sale. În raport cu aceste evenimente se clădeşte actul psihic, care asemenea actului neuronal are un început, o secvenţă desfăşurată de dezvoltare şi o finalitate cognitivă de deschidere spre lumea înconjurătoare. În acord cu aceste secvenţe obiectul de cunoaştere a l psihologiei se află în procesele reprezentând raporturile cu mediul înconjurător unde ele se finalizează. Faza de început constă în efectele pe care diverşi agenţi stimulatori o exercită asupra organelor de simţ, care pe calea reflectării senzoriale dete rmină cursul evoluţiei proceselor nervoase, ca în final să se concretizeze în secvenţele de acte de mişcare, cu însemnătate obiectivă şi vitală în raport cu mediul înconjurător. De conştiinţă în aceşti termeni se poate vorbi doar când se depăşeşte nivel ul de reflectare realizat pe baza disponibilităţilor cu care organismul este dotat natural şi cu care ne se raportează la lumea obiectivă materială din jur. O concepţie fără de precedent în istoria cunoaşterii psihologice, în care, recunoscându -se actelor psihice caracterul reflex, acestă reflectare a fost raportată obiectiv la lumea înconjurătoare. Actul psihic în sine este un produs de interacţiune dintre condiţiile stimulative interne şi cele obiective de răspuns externe.

Până atunci toate psihologiile îndreptate spre cunoaşterea faptelor de conştiinţă nu cunoşteau altă cale investigativă decât cea a introspecţiei. Secenov în acest sens a făcut o distincţie netă între ceea ce înseamnă autocunoaştere, adică cunoaşterea îndreptată spre considerarea propriilor gânduri, de ceea ce era interpretat la acea vreme ca "vedere psihologică" interioară sau introspecţie. Aceasta din urmă îşi rezerva cu totul nejustificat pretenţia de a fi o metodă cu particularitate aparte de cunoaştere a proceselor psihice, ca opusă celor obiective. În ceea ce priveşte autoobservaţia ca metodă, Secenov a analizat -o din

perspectiva aceleiaşi teorii a reflexelor, arătând că datorită iresponsabilităţii cu care s-a susţinut însemnătatea sa exclusivă pentru studiere a proceselor psihice, şt iinţa psihologiei a întârziat să se nască şi pe urmă a rămas multă vreme în urmă.

După părerea lui Secenov explicarea deterministă a oricărui proces cu valoare vitală trebuie să se bazeze pe o "psihologie analitică". Această psihologie îşi organizează argumentaţia pe un model fiziologic - fără să se echivaleze cu acesta - de apariţie şi dezvoltare a proceselor psihice. Pentru acest motiv Secenov recomanda chiar ca cercetările de psihologie să fie efectuate de fiziologi.

3. Psihicul abordat experimental – Wilhelm Wundt

Dintre multiplele încercări temerare, doctrinare şi speculative, de a da naştere ştiinţei psihologiei, una a avut o reuşită aparte, cea de a fi putut reproduce şi studia fenomenul psihic în condiţiile de laborator. Era condiţia sufic ientă pentru ca psihologia să fie declarată o ştiinţă de sine stătătoare şi să fie pusă alături de celelalte domenii de studiere a fenomenelor naturale. Această reuşită se leagă de vi aţa şi personalitatea lui Wilhelm Wundt (1832-1920), de programul său inv estigativ şi organizatoric pus în aplicare la Leipzig, care a avut înrâurire pentru tot ceea ce a urmat pe acest tărâm. Evenimentul trebuie raportat la înfinţarea în 1879 a primului laborator de psihologia experimentală, ca şi la activitatea laborioasă a lui Wundt din a doua parte a vieţii sale, când pentru el viaţa psihică a devenit o funcţie dependentă de condiţiile sale sociale de manifestare.

Activitatea lui Wundt a venit pe un tarâm pregătit îndelung de predecesori filozofi şi naturalişti, fiziologi, care au creat un leagăn avantajos pentru apariţia şi dezvoltarea psihologiei. De predecesori filozofi am amintit în capitolul precedent. Rândurile lor au fost completate cu reprezentanţii fiziologiei, cum a fost J-J Herbart (1776-1841), autor al unei lucrări cu titlul "Psiholgie ştiinţifică", în care şi-a propus studiul vieţii psihice cu ajutorul metodelor matematicilor. El a avut reuşite în domeniul psihofizicii, concretizate în stabilirea unor legături cauzale dintre variatia stimulativă a agentului stimulator şi senzaţia rezultată. Pe aceaşi linie se înscrie activitatea lui Weber, care, înpreună cu G. Fechner (1801-1887) au descoperit şi descris matematic existenţa pragurilor diferenţiale necesare producerii senzaţiilor, rezultate care au fost de atu nci încoace în centrul a numeroase comentarii şi analize critice.

3.1. W. Wundt – organizatorul primului laborator

W. Wundt s-a născut în landul Baden, din Germania; în cariera sa a publicat 53.735 de pagini. Pentru pregătirea sa profesională a urmat sfatul părinţilor de a deveni medic, dobândind licenţa la Universitatea din Heidelberg. Aici l-a întâlnit ş i a fost student al lui Helmholtz, cunoscut pentru cercetările sale asupra percepţiei vizuale şi auditive, ca şi asupra fiziologiei conducerii impulsului prin fibra nervoasă, lucru care i-a influenţat decisiv cariera. Din acea vreme a avut ocazia să afle de problemele măsurătorilor efectuate de astronomi şi l-a fascinat problema stabilirii unei "ecuaţii personale " pentru aceştia. A considerat c ă problema este de percepţie şi a scris o lucrare cu titlul „Eseu de teorie a percepţiei".

Cu psihologia sa se considera un reprezentant al ştiinţelor naturii, pe care direcţie scrie o altă lucrare cu titlul „Lecţii asupra sufletului animalelor şi a omulu i”, care fundamentează concepţia sa asupra psihicului din perspectivă comparativă, pregătind, în momentul următor, perspectiva ca studiul acestuia să -l facă într-un laborator specializat, cu referinţă la producerea fenomenului la copii, la bolnavi, depende nt de coondiţii etnografice, istorice, filologice. A făcut acest lucru ţinând aprins focul al eternelor probleme ale filozofiei, inând cont de implicaţiile etice, religioase pe care le presupune reformularea relaţiei dintre suflet şi corp, a legăturilor dintre obiecte şi cel care le reflectă.

Societatea Germană a acelei vremi era încercată de mari frământări iar filozofia de cabinet se vroia adusă la nivelul omului de rând,pentru a putea să dea explicaţii problemelor sociale cotidiene. În tot ceea ce a intreprins s-a simţit influenţa filosofiei germane clasice, a lui Kant şi Hegel, în recunoaşterea substanţialităţii fenomenelor sufleteşti, a celor de conştiinţă, îm formularea rolului apercepţiei în reflectare, în elaborarea asociaţiilor de idei, a experienţei anterioare, a voinţei, a stabilirii relaţiilor dintre oameni. Psihologia încă nu era născută iar disputarea problemelor de acest fel se făcea încă pe masa de lucru a filozofilor şi nu în laboratoarele de neurofiziologie nervoasă. Wundt a recunoscut că împărtăşeşte vechea concepţie animistă aristotelică în acord cu care sufletul este o "entelehie a corpului viu", cu o finalitate a sa naturală, că unele rămăşiţe ale acestui suflet pot fi găsite şi la plante şi că - în acord cu Darwin - acest suflet, ca activitate instinctivă, este implicat în lupta pentru existentă din natură. De asemenea, a admis că în materia anorganică există constituite elementele prealabile ale viitoarei activităţi instinctive (cf. Mueler F -L).

În lucrarea sa cu titlul „Elemente de psihologie fiziologică” Wundt a descris cu minuţiozitate dependenţa psihicului de activitatea sistemului nervos în termenii relaţiei cu mediul înconjurător, ai pasajelor de impulsuri generate la producerea senzaţiilor. Cercetărilor de acest fel, totuşi, le acordă o însemnătate limitată. Recunoaşte existenţa aici doar a două legităţi ale cunoaşterii: cele asociative şi aperceptive. Acestea din urmă, în acord cu o linie de gândire mai veche, a lui Leibniz, sunt cele care exprimă desfăşurarea neîngrădită a gândirii în procesul de cunoaştee. Cu referire la această aperecepţie Wund a încercat să explice voinţa, ca expresie a îmbinării unei activităţi interne instinctive, în raport cu o alta de relaţie cu obiectele externe.

Timp de doi ani Wundt i-a fost asistent lui Helmholtz, pe care în final îl părăseşte pentru a deveni în 1875 profesor de filozofie la Leipzig. Aici pe lângă preocupările sale imediat didactice, va iniţia în anul 1879 organizarea şi înfinţarea primului laborator de psihologie. Într-un spirit intreprinzător care-i va deveni tot mai caracteristic, laboratorului îi va întări destinaţia psihologică, pentru a deveni, ulterior, un veritabil institut specializat de cercetare cu acest profil. Pentru a consfinţi definitiv acest început, tot acolo înfinţ ează o revistă cu titlul “Cercetări filozofice”, destinată cu deosebire pentru publicarea lucrărilor cu profil psihologic. S-a declarat a fi o revistă de filozofie, în care se publicau însă doar probleme de psihologie, o ştiinţă căreia nu i se întocmise în că actul de naştere. Ca să se poată produce avea nevoie să închege acolo un cadru organizatoric adecvat, unul capabil să adune în acel loc numeroasele şi temerarele încercări similare realizate izolat unele de altele. În acest fel laboratorul său satisface o oportunitate pentru numeroase încercări similare, reuşind să facă în scurt timp din Leipzigul acelor ani o veritabilă Mecă a cunoaşterii psihologice. Mai mult, după modelul de funcţionare a acestui laborator, se înfiinţează laboratoare similare în principalele oraşe europene, aici vin să-şi facă ucenicia o serie de tineri din cele mai diferite colţuri ale lumi, unii din America, unde vor reproduce cu succes această experienţă.

Se cuvine subliniat în acest sens faptul că Wundt a dovedit o largă deschidere conceptuală şi metodologică, capabilă să cuprindă sub aripa sa cele mai diverse încercări şi iniţiative experimentale ale acelor vremi. A avut o deosebită calitate de organizator, de care ştiinţa în născare a psihologiei tocmai avea nevoie, şi a reuşit ofere în cadrul laboratorului său loc pentru cele mai diverse metote şi tehnici. şi-a dovedit disponibilitatea de a primi şi dezvolta acolo tehnologii de laborator adecvate investigaţiilor experimentale psihologice aduse de cei din cele mai diverse părţi de lume, cu toţii veniţi la Leipzig să se instruiască. Însuşirile caracteriale şi organizatorice ale lui Wundt au fost decisive pentru reuşita întemeierii psihologiei ca ştiinţă de sine stătătoare.

La acea vreme iniţiativele investigtive erau îndreptate spre trei direcţii principale: a) spre găsirea metodelor şi mijloacelor necesare studierii activităţilor senzoriale şi a celor mentale; b) spre studiul reactivităţilor psihice de diferite feluri şi c) spre continuarea cercetărilor efectelor senzoriale şi perceptive deja puse în evidenţă de psihofizică. Fiecăreia dintre aceste direcţii le era comună necesitatea de a da noi argumente, noi răspunsuri la eternele probleme legate de elaborarea asociaţiilor, la cele care se refereau la reflectarea senzorială, la reflectarea mentală, la cele ale voinţei, apercepţiei etc. Obiectul de cunoaştre propriu-zis nici nu era încă destul de clar definit, dar elanul închegat şi cultivat în acest cadru era inepuizabil şi avea puterea să atragă în jur tot mai mulţi adepţi. De aici nu putea rezulta decât dobândirea necesarei autonomii pentru ştiinţa ale cărei baze se puseseră astfel în laboratorul lui Wundt din Leipzig. A fost cadrul în care tendinţe investigative altfel de neîmpăcat - cum ar fi concepţiile introspecţioniste şi cele reflexologice - au reuşit aici să-şi găsească alături un loc de compromis şi de colaborare.

În tot ceea ce s-a intreprins în laboratorul lui, Wundt a acordat o atenţie aparte problemelor de fiziologie, ştiinţa care anterior soluţionase multe din problemele de bază necesare înfiinţării psihologiei. Era domeniul care-l apropia şi care l-a despărţit definitiv de dascălul şi şeful său de odinioară, Helmholtz. Pe aceasta Wundt l-a asimilat în accepţiunea mecanicistă a vremii, lăsând totodată deschisă uşa spre considerarea aceloraşi procese fiziologice dintr-o perspectivă mai largă, ca fapte de conştiinţă. Era o deschidere în care se accepta că nu doar organismul este capabil să decidă asupra producerii reflectării psihice, că funcţionarea acesteia nu se poate reduce la aceea a unei simple maşinării fizico-chimice, perspectivă care în momentul următor ar deveni neputincioasă în a explica marea diversitate de forme şi conţinuturi reflectate proprii vieţii psihice. Fără această deschidere conceptuală şi metodologică fenomenele subiective de conştiinţă ar fi rămas fapte epifenomenale. Ori Wundt n-a acceptat punctul de vedere al unei asemenea fiziologii, motiv temeinic să se despartă de dascălul său, pentru ca pe mai deaprte, să joace un rol important în întreaga istorie a ştiinţei psihologice.

În ochii a tot mai multor psihologi realitatea fenomenală a ceea ce se reflecta avea nevoie să se bazeze pe o determinare proprie, diferită de celalte ştiinţe conjugate. Pe această linie Wundt, asemenea înaintaşilor săi încă din antichitate, a procedat să caute explicaţii cu suport cauzal, a încercat descoperirea de legităţi proprii fenomenelor psihice. Cu aceste explicaţii el trebuia să depăşească generalitatea explicaţiilor fiziologice, şi în egală măsură să le evite pe cele ale teologilor. A găsit oportun în acel moment să propună şi să susţină soluţia subordonării fiziologiei cauzelor psihologice. A fost o soluţie inventată, a unei subordonări de conjunctură, făcută în lumina "paralelismului psihofizic". În demersul său el a plecat de la premiza că reflectarea lumii materiale (fizică) are propria-şi cauzalitate închisă; că, în consecinţă, nici cea spirituală conştientă nu poate aparţine unei alte lumi. Însă între lumea

materială şi cea a reflectării psihice Wundt a negat existenţa unei alte legături decât cea care trece prin conştiinţă. Un dualism clar care deşi separă corpul de suflet, realizează acest lucru diferit de demersul platonic, diferit de cel cartezian, un dualism care are doar rost metodologic. Deşi Wundt a declarat existenţa a două "lumi paralele", din raţiuni metdologice, pe cea fiziologică a subordonat-o celei psihologice. Astfel se ajunge ca evidenţele fiziologice să aibă raţiune existenţială doar în raport cu cele psihologice, ale "eu" -lui conştient. Un gest de nedreptate faţă de fiziologie, care atunci psihologiei i-a dat un drept nemărginit, necesar înfiinţării ei, de a avea la dispoziţie date şi metode ale fiziologiei, necesare abordării obiective a fenomenelor de comportament.

În acord cu gândirea wundtiană psihologia trebuie să fie compusă din două părţi distincte: prima să fie elaborată din perspectiva ştiinţelor naturii; cea de a doua "spirituală" este determinată cutural istoric şi i se mai spune "psihologia popoarelor". Ambele direcţii au fost abordate şi susţinute de Wundt cu aceaşi tărie: prima în două lucrări distincte: "Elementele de bază ale psihologiei fiziologie", apărută în 1874 şi a doua în cartea "Psihologia popoarelor", al cărei primă ediţie a apărut în anul 1900. În ceea ce priveşte această din urmă lucrare, în ea se arată că obiectul psihologiei îl reprezintă aşa-zisele procese psihice superioare, de natură cultural-istorică, cum sunt acele determinate de folosirea limbii, cele dictate de mituri, creaţiile artistice, obiceiurile ş.a. O concepţie dualistă aparte, destinată să întărească proveniența cunoştinţelor de psihologie din raportul corp-suflet, cât şi din raporturile între corpuri, între persoane.

3.2. Obiectiul cunoaşterii psihologice: experienţa, conştiinţa, asociaţia, cauzalitatea

Pentru dobândirea autonomiei sale de ştiinţă de sine stătătoare psihologia avea nevoie să-şi definească obiectul ei principal de cunoaştere, care, în accepţiunea lui Wundt, a fost reprezentat *de experienţă*. Experienţa era acel ceva care se prezenta sub forma "simţămintelor interne" ce se cereu diferenţiate de cele externe, care pot fi studiate pe cale introspectivă. Mai mult, ca obiect de cunoaştere psihologică mai este postulată şi "experienţa nemijlocită", care, la rându-i, poate fi investigată din mai multe perspective. Prin acestă soluţie Wund se delimitează de perspectiva de abordare teologică, care slăvea eternitatea şi indivizbilitatea experienţei. În acest fel s-a făcut din experienţă un obiect de cunoaştere experimentală, ale cărei origini pot fi căutate foarte bine încă din antichitate. În acest mod, încercarea lui Wundt de a face din experienţă un obiect distinct de cunoaştere contribuie la definirea obiectului de cunoaştere al psihologiei. De acum sarcina psihologiei rămâne a: a) alegerea şi evocarea elementelor sale de bază; b) stabilirea însemnătăţii legăturior dintre elementele sau structurilor sale şi c) descoperirea legilor de compunere şi de organizare a elementelor de componente.

În accepţiunea lui Wundt, pe lângă experienţă, materia şi substanţa acesteia, un al doilea obiectiv de cunoaştere îl reprezintă *conştiinţa*. De altfel, toate investigaţiile sale n-au pierdut nici un moment din vedere problemele de conştiinţă, abordarea lor pe cale instrospectivă, descoperirea pe această cale a determinismului reflectării conştiente. Evocarea din această perspectivă a diferitelor stări putea să aducă la explicarea modului cum se realizează depozitarea "substanţei experienţei". Dar, pentru că această substanţă la el era ceva de natură fictivă, rezultatele nu puteau să fie interpretate altfel decât ca expresie a acţiunii şi

proprietăţilor "atomilor" conştiinţei şi nu a proprietăţile lucrurilor însăşi. În acest fel, prin senzaţii, el înţelegea reflectarea elementelor imaginii acestor lucruri, care nu mai pot fi divizate în alte elemente mai simple.

Între imaginaţie şi ceea ce se ajunge să se reflecte cu ajutorul cuvântului, Wundt nu a făcut nici o deosebire esenţială. Acesta este domeniul în care metoda instrospecţiei îşi dobândeşte însemnătatea investigativă. Cu toate că dincolo de imaginaţie mai există lucruri care pot să fie reflectate, ale căror mecanisme pot să scape cercetării. De exemplu, alături de senzaţii, ca elemente ale reflectării conştiente, pot fi considerate şi emoţiile. Era vorba de dimensiunea subiectivă profundă a senzaţiilor, de stările de trăire subiectivă ale acestora, care adesea pot fi ceva mai mult decât simple emoţii plăcute sau neplăcute. Emoţiile iniţial trădau doar relaxarea sau tensionarea, liniştirea sau agitaţia… care au fost considerate ca stări de natură fiziologică. Pe acestea Wundt le-a asimilat în programul său de cercetare, ca proprii domeniului de cunoaştere a psihologiei, putând fi investigate cu ajutorul introspecţiei.

Wundt s-a ferit ca în explicarea proceselor psihice, a experienţei, a senzaţiilor, a afectivităţii, să se rezume doar la evocarea sculpturalităţii sau geometriei lor fixe. Dimpotrivă, el accentuează dinamica lor fenomenală variabilă, punând accentul pe descrierea diversităţii formelor irepetabile în care se pot manifesta. El subliniază că un proces psihic poate să dispară fără nici o urmă, după cum, în alte situaţii, să lase urme pentru toată viaţa. Procesul de reflectare a imaginii este o funcţie de ceea ce reapare asemănător în imaginaţie. Acel ceva poate avea loc datorită procesualităţii proprii vieţii psihice, procesualitate care în anumite situaţii cunoaşte o desfăşurare conştientă. Această perspectivă nu justifică totuşi modul în care toate elementele de conştiinţă îşi dobândesc prioritatea, ca atare, modul în care ele subordonează fenomenele fiziologice.

În problema *asociaţiei* Wundt iniţial a împărtăşit aceaşi concepţie "atomistă" ca predecesorii săi. Diferenţele au apărut atunci când s-a pus problema însemnătăţii raporturilor dintre elementele de asociere reflectate senzorial. La el asociaţiile rămân să joace acelaşi rol integrator, dar cu unele modificări mai importante. Astfel, asociaţia a fost subordonată unui mecanism de "sinteză creativă". În acord cu intervenţia acestui mecanism, conţinutul oricărei legături psihice poate ajunge să fie mai bogat decât elementele care o compun.

Wundt a sesizat legătura cauzală dintre *asociaţie* şi imaginea rezultată. Aceasta din urmă îl va determina să calce pe linia trasată de Leibniz în abordarea problemelor de apercepţie. Prin acest termen el a vrut să explice claritatea şi limpezimea imaginilor - ca fiind diferită de imaginile confuze şi întunecate. Spre deosebire însă de metodologia leibnizeană iniţială, el subliniază că între imaginile percepute şi apercepţie se află o procesualitate asociativă graduală. La Wundt claritatea sau întunecimea imaginii nu este decisă de altceva decât de un indicator subiectiv, de direcţia atenţiei. Apercepţia se află în centrul cercului atenţiei, locul unde vederea este cea mai clară, centru în raport cu care totul se află la periferie.

Conceptia sa despre apercepţie este formulată şi fundamentată empiric. În laboratorul său s-au întreprins numeroase cercetări de explicare a rolului atenţiei, completat de evocarea rolului emoţiei în atenţie, a mişcărilor musculare, chiar de localizare frontală a apercepţiei. Viziunea lui, inspirată din teoria lui Leibniz asupra apercepţiei, este mai articulată şi cuprinzătoare. Mai mult, la Wundt formularea problemei apercepţiei va fi un bun pretext de a aduce pe acelaşi tărâm o serie de alte influenţe şi efecte determinante ale vieţii sufleteşti, pe cele în care elementele senzorial-asociative se întâlnesc cu cele logice, cu cele involuntare etc.

Descoperirea şi reprezentarea *legităţilor* şi *cauzalităţii* care acţionează la nivelul fenomenelor psihologice a fost cel de al patrulea obiectiv de bază a preocupărilor lui Wundt. De fapt, cu această intenţie de a stabili legităţile fenomenelor de conştiinţă el îşi înce pe cariera psihologică,. Psihologia poate fi o ştiinţă autonomă pentru că legile sale sunt proprii, nu pot fi înprumutate sau substituite de la altele. Dar care sunt aceste legi ?

La început Wund a încercat să cuprindă câmpul întreg de interacţiune cauz ală proprie acestor domenii. În acest sens el a găsit că trebuie să dea răspuns la două probleme de bază: a) la faptul că principiul căutat, al cauzalităţi, funcţionează pe acest tărâm – al psihologiei - în mod egal ca şi în domeniul altor ştiinţe; b) fapt ul că, totuşi, principiul cauzalităţii funcţionează cu totul altfel în psihologie decât în fizică. Dintre acesta două el s-a centrat cu deosebire pe cea de a doua problemă. Astfel el porneşte de la demonstrarea legii conservării energiei, plecând de la po stulatul că procesele fizice sunt convertibile în unele psihice şi invers. Principiul îşi păstrează valabilitatea, cu precizarea că nu se poate pretinde ca echivalenţa aplicată la nivelul fenomenelor materiale poate fi reprodusă întocmai la nivelul fenomenelor psihice. Pentru că fenomenele psihice au alte izvoare, ş i pentru a se manifesta au nevoie de alte legi. Una dintre acestea este menţionata lege a sintezei creative, aflate în completarea asociaţiei, de considerare a evenimentelor psihice ca sumă a ele mentelor care le compun, de exemplu a melodiei ca suma de elementele (notele) din care este compusă; altă lege este cea a contrastului, cu elementele opuse ce se întăresc între ele; sau legea diferenţei specifice a scopurilor … Istoric însă, mulţi de atu nci, s-au tot gândit dacă toate acestea pot fi ridicate la acelaşi nivel de legitate propriu celor care acţionează în domeniu fizicii. Istoria a demonstrat unde Wundt a avut dreptate. Şi unde acesta s-a înşelat, aceasta s-a datorat supralicităţii metodei introspecţiei, fapt care l-a împiedicat să desăvârşească stabilirea întregului determinism propriu şi distinct al fenomenelor psihice.

Eventualele slăbiciunilor şi a limite ale gândirii lui Wundt vor fi mereu contrabalansate şi scuzate de accentul pe care l-a pus pe însemnătatea experimentului psihologic. Prin el psihologia iese din domeniul contemplaţiei, spre a se a ş eza pe tărâmul confirmării experimentale, pe verificarea experimentală a postulatelor sale teoretice. În accepţiunea lui Wundt orice experime nt psihologic este în acelaşi timp şi experiment fiziologic. Astfel, aceste legi din psihologie îşi declară aparteneţa la legile ştiinţelor naturii, psihicul fiind de natură materială, avându-şi substanţialitatea sa excitantă în procesele din corp. Din păcate, multe din obiectivele sale investigative - îndreptate doar spre cunoaşterea experienţei nemijlocite în implicarea proceselor psihice superior organizate - vor deschide larg uşa spre numeroase abordări indeterministe. Totodată, acelaşi Wundt atrage ate n□ia asupra dependenţei producerii procesului psihic de factori de natură socială, culturală.

3.3. Auspiciile doctrinare - voluntarismul

Acele vremuri de început au făcut ca obiectivele experimentale ale lui Wundt să-şi păstreze mereu coresponden tul imediat şi la nivelul metafizicii: determinarea rolului voinţei în gândire. Wundt a debutat ca profesor de filozofie şi nu a putut să uite cauzele teoretice şi metafizice ale iniţiativelor sale. Aceast fapt nu l-a împiedicat să fie un foarte sever cri tic al tendinţelor intelectualiste. A făcut-o cu noul său statut de psiholog, arătând că a dobândit în laborator măsura obiectivă a manifestării fenomenele psihice senzoriale, de voinţă, de afectivitate..

Întradevăr, alături de problematica metafizică a senzaţiilor, a emoţiei şi voinţei, pe masa lui de lucru s-au aflat formulate multe alte probleme teoretice şi experimentale proprii psihologiei, multe dintre ele rămase mult după aceea nerezolvate. Psihologia se afla la începuturile sale, de aceea orice imputare de intelectualism făcută lui Wundt este nedreaptă. Aceste probleme trebuiau formulate, pentru că temele respective erau în atenţia metafizicii vremii, erau formulate ca probleme a reflectării conştiente, erau de actualitate ... Mai mult, cu soluţiile metafizice propuse în materia explicării voinţei, la acea vreme, unii filozofi ca J.G Fichte (1762-1814) sau Schopenhauer făcuseră cu ani în urmă carieră, problemle formulate de ei s-au înscris în istoria ştiinţei. Wundt a avut meritul să aducă dispute le de acest fel în laboratorul său de psihologie experimentală, unde erau le fel de bine acceptate şi argumentele de natură reflexologică. Meritul său a fost de a fi admis deschis coborârea problemelor metafizice la nivel fiziologic, de a fi acceptat argu mente privitoare la inervarea şi activitatea musculară în demonstraţia speculativă filozofică (activitate care se pune sau nu în funcţiune la intervenţia voinţei, atunci când cauzează sau nu producerea răspunsului motor). Totuşi, pentru faptul că a admis cercetarea voinţei doar cu metodele introspecţiei, după unii istorici şi analişti, întreaga sa contribuţie la apariţia şi dezvoltarea psihologiei a ajuns umbrită. Prin aceasta el a fost suspectat de apartenţă la curentul speculativ voluntarist al vremii.

4. Identitatea franceză a psihologiei - Theodule Ribot

La sfârşitul secolului al XIX-lea în Franţa era un climat de efervescenţă socială şi spirituală aparte, încărcat de frământări sociale profunde, care a fost favorabil apariţiei psihologiei ca ştiinţă de sine stătătoare. Revoluţia Franceză a ieşit victorioasă, au luat avânt activităţile productive, populaţia oraşelor s-a înmulţit, s-a întărit statul modern cu identitate naţională proprie, s-au schimbat raporturile dintre acesta şi autoritatea bisericii, s-au înfinţat centre universitare şi muzeale, cu influenţă asupra conştiinţei oamenilor. Era un tărâm social în care a putut să încolţească o bogată creaţie spirituală, al cărei punct de plecare a fost pe bună dreptate reperat în invitaţia pe care mai înainte Descartes a făcut-o la gândire, la cugetare, de care s-a dovedit a fi dependentă întreaga existenţă socială a omului. Drumul deschis de Descartes a fost urmat de o pleiadă filozofi, literaţi, politicieni, de numeroşi reprezentanţi ai ştiinţelor naturii, de teologi, care au adâncit clivajul dintre echilibrul adus de creştinătate în sufletele oamenilor şi problemele apărute în faţa omul de rând al noii societăţi. Printre aceştia pot fi enumeraţi filozoful şi artistul literar F.M.A. Voltaire (1694-1788), politicianul Ch. L. Montesquieu (1689-1755), naturalistul Maine de Biran (1766-1824), enciclopediştii D'Alembert (1717-183) sau Diderot (1713-1784), abatele E.B de Cadillac (1714-178), medicul naturalist G. Cabanis (1757-1808) ş.a. un şir încoronat la capăt de filozoful şi eseistul H. Bergson (1859-1941). Creaţiile lor se constitue ca părţi ale unei *psihologii metafizice*, îndreptate spre descoperirea „interioarelor" universului spiritualităţii oamenilor, a imenselor energii care se pot ascunde în spatele problematicilor legate de experienţa acestora, a conştientizării propriei lor acţiuni, a dinamicii „eu"-lui fiecăruia, ca parte a sistemului social din care făceau parte. O asemenea metamorfoză a „interioarelor" acestei vieţi sufleteşti a avut darul să bulverseze echilibrul ordinii ecleziaste, teologia şi reprezentaţii bisericii au fost prinşi pe picior greşit. Se crează premizele ca întreaga această tradiţie creativă franceză să fie tezaurizată şi ca anterioarele cugetări făcute asupra sufletului să devină obiect de cunoaştere ştiinţifică. În Franţa acest eveniment este raportat la viaţa şi

opera lui Theodule Ribot (1839-1916), personaj cu o menire ce a fost larg comparată cu cea a lui Wundt în Germania sau a lui Secenov în Rusia.

Din tinereţe Ribot se distinge prin interesul manifestat pentru filozofie. În 1876 fondează şi conduce "Revista de filozofie", în care s-a îngrijit să găsească tot mai mult loc pentru studiile de psihologie. Întrevede perspectivele cunoaşterii psihologice, spunând că aceasta trebuie să fie diferită de metafizica sterilă, să studieze fenomenele sufleteşti, să aibă un statut comparabil cu cel al celorlalte discipline ale ştiinţelor naturii, cu biologia, cu fiziologia în particular. În studiile sale s-a străduit să confere proceselor psihice, memoriei, emoţiilor, necesarele fundamente organice, să le completeze cu cele proprii acestui domeniu. Mai mult, el a susţinut necesitatea ca fenomenul psihic să fie adus în laborator, să fie făcut reproductibil pe cale experimentală, asupra acestuia experimentatorul să poată acţiona. La College de France unde a funcţionat, a ţinut prelegeri de psihologie care s-au bucurat de o audienţă numeroasă. Avea în spate o serie de date experimentale adunate de prin spitalele de neurologie din Franţa În cadrul acestor întâlniri cu studenţii a constatat cu amărăciune că, din motive preconceptuale, foarte puţini fiziologi sunt interesaţi de psihologie şi că majoritatea celor care se declară psihologi nu cunosc psihologie. În accepţiunea sa, pentru ca cineva să devină psiholog acesta trebuie să aibă cunoştinţe solide şi multiple, de fiziologie, de matematică, fizică, patologie şi în plus aptitudini experimentale. Prin el psihologia face pasul decisiv de despărţire de cabinetele de meditaţie ale filozofilor .

Experienţa sa ştiinţifică Ribot a sintetizat-o în mai multe lucrări publicate la acea vreme. Printre acestea pot fi amintite „Psihologia sentimentelor" publicată în 1896, „Logica sentiemntelor" în 1905, un „Eseu asupra imaginaţiei creatoare" care a apărut în anul 1900 şi un altul „Eseu asupra pasiunilor" în anul 1907. Toate aceste lucrări au fost scrise într-un spirit inconfundabil pentru tradiţia filozofiei franceze, cu o sensibilitate deosebită pentru problemele „adâncurilor" vieţii sufleteşti, pentru manifestările dereglate ale vieţii psihice, aşa cum ele erau întâlnite în spitalele sau sanatoriile din acea vreme. Astfel, sub influenţa activităţii lui Charcot de la Spitalul Salpetriere, Ribot a văzut în bolile mentale o perspectivă investigativă experimentală distinctă de dezvoltare a psihologiei, unde se pot urmări fenomene de regresie sau dezagregare a a stărilor mentale, greu de surprins şi de diagnosticat în viaţa cotidiană. Prin aceste studii el a deschis o perspectivă nouă de dezvoltare pentru psihologia franceză spre domeniul patologiei vieţii cotidiene, spre abordarea problemei tulburărilor de conştiinţă. A publicat pe această linie mai multe lucrări, cum sunt „Bolile memoriei", care a apărut în anul 1881, „Bolile Voinţei" care a apărut în anul 1883 şi „Bolile Personalităţii" în 1885.

Ribot a sesizat dificultatea aparte a experimentului psihologic, necesitatea ca acesta să-şi conjuge aplicabilitatea în domenii învecinate psihologiei, cu antropologia, biologia, respectiv fiziologia, pe de o parte şi etnografia, politica sau religia pe de altă parte. În ignoranţa pe care întâlnit-o faţă de aceste domenii învecinate psihologiei el a întrevăzut de atunci cele mai importante limite ale cunoaşterii psihologice. La Congresul de psihologie care a avut loc la Munchen, în anul 1900, Ribot pledează pentru fundamentarea fiziologică a ştiinţei psihologiei. În lucrările sale „Psihologia engleză contemporană" care a apărut în anul 1870, şi în lucrarea „Psihologia germană contemporană", care a apărut în anul 18 79, el a pledat pentru necesitatea integrării eforturilor făcute în domeniul ştiinţelor naturii, anatomiei şi fiziologiei la progresele realizate între timp în cunoaşterea psihologică.

IX. NEVOIA DE “STRUCTURARE” A PSIHOLO GIEI

Psihologia şi criza socială a începutului de veac al XX-lea.

Fundamentarea psihologiei experimentale

Caracteristici aparte ale psihologiei americane

Apariţia psihologiei animale şi comparate

Psihologia copilului şi educaţională – începuturi

Întemeierea psihologiei diferenţiale

O extensie necesară – psihologia socială şi culturală

1. Psihologia şi criza socială a începutului de veac al XX-lea

Începutul de veac XX a pus noua ştiinţă a psihologiei în faţa unor probleme cu totul deosebite. Acestea au fost generate de creşterea productivităţii materiale, de schimbarea poziţiei omului în raport cu natura, de consolidarea poziţiei sale ca entitate în cadrul statelor naţionale ale vremii, de stăpânirea sferelor de influenţă economică mondiale, de reaşezare a rolului bisericii în raport cu statul, de introducere a noilor criterii de organizare şi ierarhizare a relaţiilor dintre oaomeni, cu cele mai profunde efecte asupra vieţii sale de fiecare zi. Aducerea şi reproducerea experimentală în laborator a fenomenului psihic a fost o reuşită, dar faţă de rezultatele studiilor de acest fel interesele s-au multiplicat considerabil. Acestea au încetat să se mai rezume doar la cercul academic restrâns al metafizicienilor din marile centre universitare sau de cultură, spre a se extinde la tot ceea ce se întâmpla în noile centre urbane, ca succes şi reuşită personală în realizarea profiturilor economice, în obţinerea de avantaje sociale, ca sănătate fizică şi mentală, ca educaţie şi mod de comportare.

Începutul de secol a fost consumat, în mare parte, sub nota efectului influenţei concepţiei darwiniste asupra psihologiei, a spiritului pozitiv al noului raţionalism german clădit pentru echilibrarea raporturilor dintre oameni, a descoperirii dimensiunilor poziţiei omului în raport cu natura. O situaţie constitutivă a conştiinţei umane deosebită, niciodată anterior încercată în acest fel, în adâncimile sale naturale atât de profunde, care a avut puterea să o zdruncine din temelii. Nici o brutalizare a conştiinţei umane nu poate fi prea mare dacă acesta nu atentează la esenţa religioasă a fiinţei umane. Acest prag a fost însă depăşit când, copleşit de imensa forţă a capitalului cu care s-a văzut înarmat peste noapte, omul şi-a pierdut firul raţiunii anevoios dobândit în istoria dezvoltării sale sociale pentru a se comporta în acord legile de organizare a materiei vii, abia descoperite de Darwin. Omului însuşi nu-i venea a crede cât de mult au putut să-i ”cadă” acţiunile, în raport cu natura şi cu semenii, ajungând sa se comporte ca mânat întocmai de legile generale de organizare a sistemului viu, ale luptei pentru existenţă, ale selecţiei naturale ş.a. Creşterea productivităţii muncii, încivilizarea vieţii sociale s-au completat cu evenimente sociale aflate peste posibilităţile sale raţionale de înţelegere şi de explicare, în faţa cărora devenea victimă, se aliena. Acest capital sau lipsa lui a avut puterea să-i sustragă, să-i extirpe din conştiinţă identitatea creştină, pentru ca în momentul următor să-l arunce în vâltoarea unor conflicte, a unor conflagraţii mondiale. Problemele de acest fel erau actuale în toate ţările Europei începutului de veac al XX-lea, erau funcţii dependente de respectivele condiţii social-istorice şi puneau psihologia în faţa unor probleme teoretice şi aplicative imediate deosebite.

Psihologia acelui început de veac al XX-lea s-a aflat deopotrivă sub influenţa pozitivismului raţionalist al filozofiei germane, cu deosebire a celei a lui Kant şi Hegel.

Idealismul lor conceptual a recunoscut esenţa relioasă a omului, ca pe o cale de echilibrare a raporturilor omului cu natura şi ca o reglementare a relaţiilor dintre oameni. Numai că idealismului acestei filozofii i s-a opus o altă filozofie, cea formulată de K. Marx (1818-1893) şi Fr. Engels (1820-1893). Aceştia au dovedit o deschidere remarcabilă faţă de ideile transformiste ale lui Linne din ştiinţele naturii, faţă de cele evoluţioniste ale lui Darwin, contribuţii pe care au avut grijă ca să şi le integreze. În scrierile lor, Marx şi Engels au dezvoltat un raţionalism materialist diferit, mereu polemic şi potrivnic idealismului lui Kant şi Hegel. Istoric va rămâne interesantă trecerea şi succesul raţionalismului acestei filozofii materialiste în defavoarea celor idealiste, considerată ca fiind eclectică, speculativă şi puţin accesibilă. A fost un materialism cuceritor, asimilat ulterior într-o parte întinsă din Europa de est, care a fundamentat teoretic succesul revoluţiei populare din viitoar ea Rusie Sovietică (şi pe urmă din Asia). În respectivele ţări această filozofie s-a impus ca fundament ideologic, al unei alte ordini sociale, opusă celei clădite ideatic până atunci de predecesori şi congeneri cu mare migală. Succesul răsunător al acestei filozofii s-a realizat prin a-l înălţa pe acelaşi om concret deasupra naturii, unde, în bună sfidare a Sf. Augustin, acesta i-a luat locul divinităţii, în Ceruri, unde a fost făcut Dumnezeu. S-a realizat acest lucru prin practicarea unui abil fetiş, de substituire a determinismului natural-istoric al vieţii sufleteşti – inclusiv a esenţei sale religioase - cu cel social istoric.

Omul în filozofia marxistă este un ateu, i-a fost permis să devină Dumnezeu, să ia locul sfinţilor din scrierile biblice sau din cultura bisericească. El este cetăţeanul anonim (comunist) din "Cetatea Soarelui" a lui Th. Campanela (1588-1639), unde forţa dumnezeiască, din Ceruri, de reglementare a rânduielilor lumeşti, a relaţiilor cu natura şi semenii, a fost înmânată pe Pământ statului naţional, reprezentanţilor acestuia. A fost o soluţia prin care teoria marxistă a desăvârşit ideea unei mai vechi *utopii,* a împăcării ordinii bisericeşti a credinţei creştine cu statul naţional modern, un ideal pentru care episcopul englez Th. Morus (1478-1535) fusese decapitat. Era acolo reprezentat un alt tărâm al fericirii eterne (pământeşti), realizat de astă dată prin împăcarea statului naţional cu credinţa (sau lipsa de credinţă) creştină. A fost calea pe care statul modern naţional, aflat sub influenţa raţionalismului materialist al gândirii marxiste, avea să degenereze într-unul totalitar, cât mai izolat de restul comunităţilor sociale, izolare unde să-i poată fi înmormântate deopotrivă eşecurile şi suferinţele oamenilor. O filozofie care, acolo unde a fost adoptată ca ideologie de stat, şi-a pus deopotrivă amprenta asupa psihologiei, cu desebire asupra posibilităţilor ei de dezvoltare.

Este interesant de menţionat cum aceeaşi soluţie a înmânării forţei şi puterii dumnezeieşti atotputernice, coborâte din Cer, statului naţional şi reprezentanţior acestuia pe Pământ a fost instrumentul de bază al fiinţării ideologiei fasciste din Germania, din Italia şi din alte ţări. O ideologie care s-a răspândit cu un succes de masă întru totul comparabil ideologiei marxiste, unde în locul idealului comunist *utopic* al unei echităţi economice a oamenilor de pe Pământ a fost stârnit în conştiinţa oamenilor cel mai sincer şi frumos sentiment uman, cel de apartenţă etnică. Un ideal cu profunde rădăcini sentimentale şi religioase, unde însă glasul dulce şi frumos al limbii a fost deturnat şi coborât la nivelul inconştient al viscerelor, adus să se contopească cu vibraţia inimii, echivalat după o reţetă ariană bine cunoscută cu funcţiile vitale ale sângelui; lăsat să degenereze într-un elefantiazis teritorial, care a cauzat enorm de multe victime şi suferinţi în veacul al XX-lea. Au fost consecinţe reale şi de neuitat ale răspândirii în mase a sistemelor dictatoriale comuniste şi fasciste. Acestea s-au dovedit interesate de ştiinţa psihologiei, iniţial în virtutea unei rivalităţi

de simetrie cu ce se întâmpla în orice societate echilibrată, ulterior doar în măsura în care o puteau subordona intereselor lor ideologice. Era o ideologie întru totul comparabilă cu cea a Inchiziţiei medievale, apărată cu arma în mână nu de templieri, franciscani sau dominicani, ci de formaţiunile paramilitare ale cunoscutelor Gărzi SS, ale Securităţii ş.a. A devenit de acum istorie practica de infiltrare şi racolare a reprezentanţilor breslei psihologilor, „drama" pe care întreaga psihologie românească a trăit-o când, înainte de dărâmarea dictaturii, s-a opus să se subordoneze necondiţionat acestei ideologii .

În partea occidentală a Europei şi în SUA s-au găsit suficiente rezerve şi mijloace ca această criză a societăţii secolului al XX-lea să fie gestionată în acord cu spiritul pozitivist, cu cel acumulat recurent în istoria societăţii omeneşti în decursul mileniilor. În acest sens au rămas remarcabile ideile mai multor gânditori, unii grupaţi în diverse şcoli, ten dinţe sau întregi curente de gândire psihologică, cu contribuţii decisive la fundamentarea ramurilor de bază ale psihologiei de astăzi, psihologia experimentală, psihologia animală, psihologia diferenţială, a copilului sau educaţională, psihologia socială şi culturală ş.a. adesea grupate în principalele curente ale vremii.

2. Fundamentarea psihologiei experimentale

Dezvoltarea ştiinţei psihologiei a depins decisiv de reuşita fundamentării ei experimentale, de capacitatea ei de a reproduce şi studia fen omenul psihic în condiţiile de laborator. Se cunoaşte, începuturile au fost făcute cu mult înainte de organizarea primului laborator de psihologie la Leipzig, unde însă studiile dezvoltate s-au rezumat doar la domeniul reflectării senzoriale. Psihologia în semna însă mai mult, trebuia să aducă în laborator şi viaţa psihică organizată superior. Regulamentul de ordine internă din laboratorul lui Wundt prevedea doar studierea proceselor senzoriale, cea mai mare parte însă din discopolii săi, oriunde în lume s-au distribuit, au dezvoltat studii în care au fost abordate şi procesele psihice superioare. În unele părţi din lume s-au încropit şcoli cu identitate proprie, cum a fost Şcoala de la Wurzburg, orientarea structuralistă a lui Titchener ş.a..

2.1. Şcoala de la Würzburg – introspecţia experimentală

La Wurzburg s-a constituit un grup dizident celui de la Lepzig, care şi-a propus să abordeze fenomenul psihic în ansamblul manifestării sale, ca un întreg, abordare care să ia în considerare inclusiv formele superioare de organizare vieţii psihice, activitatea de gândire. A fost o perspectivă care a păstrat valoarea investigativă a introspecţiei, care şi-a extins interesul şi faţă de manifestările de conştiinţă. Acest interes, în cele din urmă, a dat o identitate iniţiativelor experimentale realizate, care s-u grupat într-o Şcoală de Psihologie "de la Wurzburg", care ulterior s-a integrat unui curent de gândire mai general, cel gestaltist.

Era o cale prin care investigaţiile puteau să pătrundă la explicarea semnificaţiei structurilor de suport ale vieţii psihice, ca dependentă de structura însemnelor unui "tot" de reflectat, echivalat în final cu însăşi conştiinţa.

Studiile au debutat ca o replică la autoritatea ştiinţifică a lui Wundt, după părere a căruia procesul gândirii nu putea fi obiect de cercetare experimentală. Era o măsură de precauţie de care discipolii săi au tinut tot mai puţin cont. Pentru aceştia problemele de gândire începeau să mai fie de domeniul metafizicii, pentru a se înscrie în schema tot mai larg acceptată a învăţăturii darwiniene, a relaţiei organism-mediu. Mai mult, problemele gândirii au început să fie studiate la animale, la nivel subuman. Au fost provocări care au determinat ca problematica gândirii să fie scoasă din coordonatele de analiză metafizice şi filozofice, ale disputelor dintre raţionalism si senzualism. S-a pornit de la formularea unor noi postulate investigative, în acord cu care "formelor" sau structurile logice ale gândirii li se căuta corespondentul funcţional în viaţa de fiecare zi - ca fiind puse în serviciul unor funcţii vitale - rostul lor în supravietuire şi reproducere. Chiar dacă erau probleme ce reprezentau manifestarea vieţii psihice în stare "pură", în acord cu noua perspectivă investigativă, ele au fost puse la lucru, adică în sarcini de "rezovare a problemelor". Au fost studii care s-au efectuat pe animale, care veneau să probeze universalitatea fenomenului psihic al gândirii, legătura dintre gândire şi funcţia adaptativă a inteligenţei. De aici şi până la abordarea în acelaşi spirit a însăşi problematicii gândirii nu era decât un pas, pe care tot mai mulţi cercetători l-au făcut fără ezitare.

Dar cel care dă la o parte orice reţinere de a aborda studierea experimentală a gândirii la om a fost Oswald Külpe (1862-1915). Până în 1894 el a fost unul din cei mai apropiaţi colaboratori a lui Wundt. În laboratorul pe care acesta şi l-a organizat la Würzburg, respectând linia tradiţională a intropspecţiei, Kulpe a iniţiat mai multe studii având ca obiect distinct de studiu procesele psihice superioare. Rezultatele investigaţiilor au fost publicate în două lucrări ştiinţifice, în "Schema psihologiei" şi în "Prelgeri despre Psihologie". Aceste studii au reprezentat punctul de plecare pentru abordarea proceselor psihice superior organizate. Ideea conducătoare era ca această metodă a introspecţiei să fie perfecţionată şi astfel să fie extinsă şi asupra studierii activităţii de gândire. Totul se producea contrar vetoului dat de Wundt în acest sens. La început atenţia a fost îndreptată doar spre studiul unor parametri ca timpul de reacţie (TR), şi a unor experienţe de învăţare asociative. Ulterior însă rezultatele au devenit relevante pentru iniţierea unor studii efectuate pe subiecţi de diferite vârste, cu moduri corespunzătoare de gândire diferite..

În laboratorul lui Külpe din Würzburg s-a decis asupra începerii studiului experimental al proceselor psihice superioare. S-a păstrat pentru studiu aceeaşi metodologie de bază, adică cea a introspecţiei. Ulterior acesteia i s-au adus tot mai multe perfecţionări. Astfel, deja în experienţele lui Karl Marbe (1901) subiectii trebuiau să relateze în timpul aprecierii diferenţelor de mărime a greutăţilor şi despre procesele psihice precedente pe care le efectuaseră. Alţi cercetători ca Watt şi Messmer (1905), în experienţele lor, le-au cerut subiecţilor lor de experiment să relateze despre procesele psihice care intervin între administrarea cuvântului-excitant şi reacţia la alegere verbală.

Aceste şi alte perfecţionări similare au pus în evidenţă un fapt surprinzător pentru concepţia psihologică a acelor vremi: conţinutul imaginii senzoriale dobândite prin autoobservaţie şi asociaţiile elaborate n-au nici o influenţă determinantă asupra dinamicii finale a reacţiei, deci asupra deciziei. Prin urmare conţinutul şi determinarea gândirii sunt

decise de cu totul altceva decât de acele elemente senzorio-motorii. Lucru descoperit de Şcola de la Würzburg, dar independent de ei şi de alţi cercetători ca Binet, Woodorth ş.a.

Fidel liniei de abordare introspective a proceselor psihice, N. Ach (1871-1946) a deschis frontul studierii procesului voinţei alături de cel al gândirii. A folosit în acest sens cronoscopul. În cercetările sale a plecat de la premiza că ambele procese au o construcţie asemănătoare, că indiferent dacă subiectul reacţionează gândit verbal sau simplu motor, prin apăsarea unui buton, actele sunt de aceaşi natură. În felul acesta conştiinţa îşi întinde câmpul nonsenzorial de acoperire şi asupra voinţei, ca unul structural diferit de cel propriu proceselor asociative. Pe această cale de studiere a raportului gândire-voinţă, de organizare direcţionată a activităţii, Ach introduce conceptul de *tendinţă determinantă*, ca reprezentând un determinant diferit de cei luaţi în considerare la studiul proceselor asociative.

La Wurzburg iniţiativele s-au înmulţit considerabil. Un alt cercetător, K. Bühler (n. 1979 - ?), pe aceaşi linie investigativă, fără să mai ia în considerare tehnica cronoscopului, procedează în felul următor: dintre multiplele sarcini de gândre matematice şi logice de efectuat la alegere, subiectului i se oferă latitudinea de a alege şi pe urmă i se cere să declare în ce mod a decis la alegerea efectuată. Au fost cercetări care au ieşit din limitele admise de dascălul lor, motiv care i-a atras acestuia supărarea critica respectivelor experimente.

2.2. Explorarea funcţiilor senzorio-motorii

Un alt traseu de fundamentare experimentală a ştiinţei psihologiei s-a înscris pe o linie investigativă devenită deja tradiţională, cu origine în laboratoarele de psihofiziologia activităţilor senzorio-motorii. Exista precedentul activităţii rodnice a lui Helmoholtz, sintetizată în lucrarea lui de bază, "Fiziologia opticii". Problemele ridicate de el au rămas de actualitate şi erau provocatoare pentru tânăra ştiinţă psihologică. Aceasta făcut ca în laboratorul lui Wundt numeroşi cercetători să debuteze cu studierea unor probleme de mare actualitate, cum este cea a vederii periferice şi binoculare; alţii ca H. Aubert (1826-1892) şi A.W. Volkmann (1801-1877) s-au ocupat de adaptarea vizuală, de efectele de contrast, de sensibilitatea la culoare, în anul 1894 aici au fost descoperite diferenţele dintre funcţiile bastonaşelor şi conurilor din retina oculară, şi mulţi alţii vor deveni solie în întreaga lume a spiritului investigativ instituit de Wundt..

În acea perioadă de început a ştiinţei psihologiei, locul experimentalistului de tradiţie Helmholtz a fost preluat de un cercetător praghez cu numele de Ewald Hering (1834-1918). Activitatea sa s-a înscris pe un traseu deja conturat al psihologiei, care avea nevoie de tot mai multe şi substanţiale fundamente experimentale. În acest sens Hering a fost autorul a numeroase aparate şi tehnici de laborator, indispensabile şi astăzi pentru orice laborator de psihologie. Nimeni până la el nu l-a înfruntat mai serios pe Helmholtz în fundamentele ideilor şi preocupărilor sale experiementale în domeniul reflectării senzoriale, cu tot empirismul acestuia. Hering l-a înfruntat pe Helmholtz cu o viziune diferită, nativistă, în acord cu care retina este dotată de la naştere cu disponibilitatea vederii spaţiale. În accepţiunea sa orice punct de pe retină poartă însemnele a trei proprietăţi locale, care, independent de practică, de mişcările oculare, fac posibilă sesizarea înălţimii, a poziţiei laterale (stângi sau drepte a obiectelor) a adâncimii acestora. În ceea ce priveşte explicarea

acestei vederi spaţiale, Hering a încercat s-o extragă din proprietăţile unităţilor locale de adâncime, care pot fi deopotrivă pozitive şi negative.

Dar poate cea mai importantă contribuţie a lui Hering s-a concretizat în teoria pe care el a elaborat-o despre perceperea culorilor, potrivnică şi ea celei a lui Helmholtz. Acesta a plecat de la ipoteza formulată iniţial de Thomas Young, care a aşezat la baza reflectării senzoriale a fiecărei culori o combinaţie a elementelor de roşu-verde-violet. În acord cu această ipoteză toate celelalte culori şi nuanţele ale acestora sunt expresia combinaţiilor posibile dintre cele trei elemente de culoare. În plus, la baza reflectării senzoriale a culorilor Hering a postulat intervenţia unui mecanism biochimic diferit, de asimilaţie şi dezasimilaţie. Pe baza acestuia se constituie contrastele de culoare alb-negru, roşu-verde, galben-albastru. Asimilaţia biochimică produce o culoare; pe baza asimilaţiei contrastului ei, apare altă culoare. Diversitatea în care culorile sunt simţite este rezutatul combinaţiei dintre respectivele culori de bază.

S-a apreciat că ambii autori au dat o explicaţie interesantă reflectării senzoriale a culorilor, la care soluţii teoretice şi experimentale s-a ajuns graţie unor importante sacrificii materiale, prin învingerea a nenumărate greutăţi pentru acele vremi. Remarcabil a rămas faptul că ambii au pornit cu cercetările lor experimentale din laboratorul de fiziologie şi au ajuns ca problemelor să-şi găsească soluţia experimentală în laboratorul de psihologie.

Senzaţia pentru Hering era un fenomen de conştiinţă, o concepţie larg răspândită în acea vreme. Aceasta a fost adoptată şi de Carl Stumph (1848-1936), un fiziolog convertit spre domeniul psihologiei. În lucrarea sa despre originea psihologică a percepţiei întinderii, apărută în 1873, Stumph a arătat că aceasta este de aceaşi natură şi este o problemă de percepţie vizuală. În preocupările sale au intrat probleme similare interesante pentru reflectarea senzorială auditivă, cu deosebire cea muzicală, contribuţia sa fiind cea mai importantă de după perioada activităţii lui Helmholtz. Toate aceste obiective de cercetare au fost preluate şi dezvoltate experimental în laboratorul lui Wundt de către F. Kruger (1874-1948) şi E. W Scripture (1864-1927) pe urmă în America. O temă de cercetare care nu s-a mai bucurat de acelaşi interes a fost cea privitoare la percepţia auditivă.

La sfârşitul secolului al XIX-lea s-au înmulţit studiile experimentale pe tema reflectării senzoriale. Ele s-au iniţiat din perspectivă fiziologică pentru ca în final să aibă ca obiect problemele psihologice ale reflectării senzoriale. În acest fel ele au fost preluate în laboratoarele constituite de psihologie, unde s-a realizat separarea problemelor propriu-zise de fiziologie a reflectării de cele psihologice. Interesul a fost îndreptat nu numai spre ceea ce se întâmpla la nivelul periferic al receptorilor, ci şi spre efectele unor influenţe centrale evidenţiate la nivelul răspunsurilor motoare. În lanţul reflex recunoscut ca stând la baza reflectării a fost cuplată o activitate motoare autonomă, cu efect de circumscriere a elementelor necesare reflectării senzoriale a obiectelor. Cel mai distins şi frecvent parametru considerat de cercetători a fost cel al timpului de reacţie. Modelele experimentale de studiu imaginate au luat la început în considerare toate posibilele manifestări ale TR de dinaintea intervenţiei factorilor verbali (vezi p. 90). Ulterior, cu perfecţionarea metodologiei de cercetare, modelele experimentale au admis includerea unor obiective care priveau reactivitatea motoare aflată sub influenţa unor factori excitatori verbali.

Parametrul timpului de reacţie (TR) iniţial a fost acceptat ca unul care se manifestă spontan. Din această perspectivă s-a încercat reabilitarea astronomului Kinnebrook de la Observatorul Astronomic din Londra pentru reacţiile sale întârziate performate la înregistrrea mişcării corpurilor cereşti. Ulterior acestui parametru i s-a conferit o însemnătate

tot mai mare, de a putea include factori de intervenţie procesuală de complexitate crescută. Ca iniţiator al acestei linii investigative este luat fiziologul olandez Farus Cornelius Donders (1818-1889). El a plecat de la constatarea că acel TR cumulat, care depăşeşte timpul de transmitere înregistrat la nivelul nervilor de către Helmholtz, reprezintă un parametru care se raportează la procese psihice distincte. În consecinţă Donders procedează la separarea proceselor fiziologice care dau un anume timp de reacţie, ca diferit de un alt tip de reacţie de care subiectul are cunoştinţă când ştie cu ce excitant se va acţiona asupra lui şi ce răspuns va trebui să emită (a). Acest timp de reacţie este separat de un altul în care subiectului îi este dat să emită un răspuns la alegere (b); de asemenea, un alt timp de reacţie se înregistrează la diferenţierea stimulului dat de un altul (c). Modelul experimental imaginat era acela în care subiectul trebuia să răspundă cu mişcări diferite la diverşi excitanţi, unde TR se prelungea considerabil. De aici Donders a scăzut TR propriu zis şi a considerat că în diferenţa rămasă îşi are reprezentarea o procesualitate psihică distinctă numită alegerea. În cea de a treia situaţie experimentală subiectul avea sarcina să diferenţieze dintre mai multe semnale pe cea la care să declanşeze răspusul cerut. Cum era de presupus, în această din urmă situaţie TR s-a scurtat în raport cu TR la alegere. Dacă din TR (c) se scade TR iniţial (a) obţinem TR de diferenţiere.

Pentru acea vreme rezultatele lui Donders au fost deosebit de importante. Cercetărilelui vor fi continuate în Austria de către fiziologul Siegmund Exner. El şi-a propus să demonstreze natura reflexă a TR, valoarea sa fiind dependendentă de o serie de condiţii funcţionale fiziologice. Dar nici prin mintea lui Donders şi nici prin cea a lui Exner n-a trecut nici un moment ideea că de fapt ceea ce ei studiau cu migală era o simplă şi pură reactivitate neuronală. Pe amândoi i-a legat admirabil crezul de a fi putut găsi un parametru fiziologic, reprezentativ pentru producerea şi desfăşurarea legică a proceselor psihice. Un crez curat pe niciunde încercat de o perspectivă introspecţionistă asupra înţelegerii proceselor psihice.

Problema TR a fost cu totul altfel abordată în laboratorul lui Wundt. Convingerea care domnea aici era că manifestările psihice se suprapun celor conştiente. Măsurarea, deci, a mişcărilor psihice (şi nu a celor fiziologice) începe tocmai de acolo de unde acestea încep, adică de unde intervine apercepţia, percepţia, asociaţia …, de unde ele se conştientizează. Ori despre însemnătatea şi desfăşurarea proceselor psihice în această reflectare cercetătorul poate lua cunoştinţă doar prin metoda introspecţiei. Stabilirea oricărei relaţii posibile dintre stimuli şi reacţii cere cu necesitate considerarea rezultatelor aplicării metodelor introspective. În plus, situaţia mai era agravată de pretenţia considerării intervenţiei a doi factori perturbatori: pe de o parte (concepţia wundtiană aici nu a fost confirmată niciodată) întregul traseu procesual de la sesizarea excitantului şi până la mişcarea musculară rezultată s-ar compune din părţi procesuale psihologice distincte ca apercepţia, voinţa etc.; pe de altă parte ideea, considerată potrivnică naturii, în acord cu care subiectul de experienţă trebuia să fie atent nu la componentele reale ale acţiunii ci la propriile procese psihice. Sub influenţa acestora propriu-zisa reflectare senzorială a devenit foarte greu de detaşat de alţi factori perturbatori.

Tot în laboratorul lui Wundt şi-a găsit loc să-şi dezvolte obiectvele investigative un alt cercetător german cu numele de Ludwig Lange (1825-1885). În scurta sa viaţă şi şedere în acest laborator cercetările sale au ocazionat aprinse dispute teoretice şi experimentale. Astfel, dintru început, el a procedat la o separare metodologică între TR care se raportează la evenimentele senzoriale de cele care se referă la cele motoare. În prima situaţie atenţia se îndrepta asupra procesului excitator - TR de reacţie se prelungea, iar în al doilea caz aten□ia

se concentra pe mişcvările executive. O separare metodologică având o însemnătate istorică deosebită, deoarece cu acel punct de plecare s-a formulat probleme atitudinii pregătitoare a persoanei al cărei TR se măsoară, un parametru exprimat de însăşi atenţia acesteia. Astfel problema însăşi a atenţiei ajunge să devină obiect al cercetărilor experimen tale de psihologie Cu toate că Wundt a rămas la părerea sa că atenţia rămâne o simplă expresie a forţei imanente a sufletului. A fost o opinie potrivnică ideii cauzalităţii promovate în studiile efectuate în laboraturul său.

Cu acel punct de plecare TR a devenit obiect de studiu experimental pentru foarte mulţi cercetători, în diferite laboratoare de psihologie, unde problema a cauzat dispute contradictorii. Aceasta însă nu trebuie interpretată ca un demers experimental eşuat al încercărilor investigative experimentale a le psihologiei. Schema în acord cu care s-au derulat investigaţiile a dovedit o înaltă productivitate şi eficienţă în separarea a ceea ce este fiziologic şi psihologic în reactivitatea umană. Trăsătura distinctă a cercetărilor îndreptate spre studiul TR fost aceea de a fi avut în obiectiv ceva îndoielnic, ceva inde terminat. Pe de altă parte rigurozitatea înregistrării elimina orice alt dubiu în ceea ce priveşte răspunsul cuantificat, obiectivitatea măsurării. La precizarea acestui obiectiv de investigare s-a ajuns însă nu prin perfecţionarea metodelor de măsurare, a scurtimii acestuia, ci prin evocarea diversităţii de factori de care acesta depinde: atitudine pregătitoare, experienţă anterioară, individualitatea personală, complexe emoţionale etc. De aici a u rezultat mai multe TR, expresie fiecare a dinamicii proceselor psihice implicate. Noua linie investigativă a TR se va contura de abia când vor fi admise spre a fi luate în considerare componentel e verbale, când schema experimentală va cuprinde noile elemente de bază, pe cele de cuvânt-excitant şi cuvânt-reacţie. Cu acest punct de plecare s-a deschis un nou câmp de cercetare experimentală pentru acest tip de cercetări a TR.

Iniţierea studiului experimental al reacţiilor verbale a reprezentat un moment di stinct şi necesar în fundamentarea experimentală a psihologiei. Cuvântul era deja cunoscut încă din antichitate ca fiind reprezentativ pentru modul uman de comportare. Hobbs şi Harley i -au descris apoi implicarea în constituirea lanţurilor asociative. Nevo ia de fundamentare experimentală a ştiinţei psihologiei a făcut ca problema rolului cuvântului în reflectare să fie formulată diferit. Acest nou început a fost deschis de Francis Galton (1822-1911) care (tot în 1879 !) face publice rezultatele studiilor sale experimentale. Aceastea au constat din descrierea răspunsurilor date la prezentarea unor cuvinte, în total 75, aşezate sub o carte. El a raportat diferenţe mari între reacţiile subiectului când avea sau nu posibilitatea reprezentării cuvântului înainte răspunsului emis. Subiectul de îndată ce vede primul cuvânt porneşte cronometrul, care este oprit de el îndată ce subiectul semnalează că în raportul cu respectivul cuvânt a realizate o reprezentare.

Metoda propusă de Galton a notării timpului necesar până când subiectul realizează o reprezentare în raport cu un cuvânt dat s-a dovedit a fi mai pertinentă şi adecvată decât simpla măsurare a timpului de reacţie. Mai mult, ea a permis extinderea cuantificării numerice la domeniul activităţilor spirituale. Formaţia conceptuală a lui Galton s-a potrivit întru cu totul cu cea a lui Wundt: în timpul experimentului subiectul de experienţă trebuia să facă aprecieri asupra propriilor sale acţiuni. Nu întâmplător procedeul metodologic propus a fost larg îmbrăţişat la acea vreme de Wundt, deşi după părerea lui funcţiile psihice superioare nu se pretează studiului experimental. Ori Galton tocmai acest lucru a propus şi a urmărit, să studieze procesele asociative mentale, în care demers intra şi procesul de gândire.

Pentru studiul experiemntal al reactivităţii verbale în laboratorul lui Wundt s-a folosit cu mult succes cronoscopul lui Hipp. Acesta a permis ca să se simplifice cuantificarea rezultatelor. Aparatul se cupla automat la auzirea cuvântului excitant şi era decuplat de subiect printr-o apăsare pe o manetă de îndată ce acesta îşi putea reprezenta ceva în legătură cu respectivul cuvânt auzit. Diferenţele de interval cuantificate au fost considerate relevante pentru însemnătatea proceselor asociative constituite şi mai puţin pentru particularităţile individuale ale subiectului. Ceea ce mai mulţi cercetători au experimentat pe această linie în laboratorul său Wundt a generalizat, concluzia sa find că există trei tipologii asociative: cea a vorbăreţilor, a celor cu reactivitate asociativă realizată în raport cu logica internă şi alţii în raport cu logica externă a cuvintelor prezentate.

Rezultatele experimentale dobândite pe această linie investigativă erau cu atât mai provocatoare cu cât opinia lui Wundt - că procesele psihice superioare nu pot fi abordate pe cale experimentală – continua să fie încă larg împărtăşită de mulţi alţi cercetători fiziologi. Aceştia îşi rezervau să abordeze procesele psihice doar din perspectiva procedeelor şi metodelor fiziologiei, iniţiativele lor se rezumau la studiul problemelor reflectării senzoriale, ale reactivităţilor motoare care însoţesc fenomenele senzoriale. Aceştia însă aveau să descopere foarte repede că studierea experimentală a reactivităţii verbale le deschidea o nouă perspectivă de explicare a reflectării senzoriale, în două etape distincte: cuvintele sunt ascultate cu receptorii auditivi şi sunt reproduse cu mijloacele motorii. Aceasta reprezenta încă o poartă deschisă spre abordarea experimentală a funcţiilor psihice superioare, de abordare a proceselor psihice complexe dintr-o perspectivă "periferică" senzorio-motoare. Din păcate, puţin experimentalişti fiziologi avea să încerce să intre pe poarta nou deschisă, pentru ca acolo să poată aborda formele superioare de reflectare, pe cele ale reflectării conştiente.

2.3. Abordarea experimentală a amintirilor

Fundamentarea ştiinţifică experimentală a psihologiei a mai beneficiat de concursul substanţial al studiilor care au avut ca obiect realizarea asociaţiilor verbale şi a reacţiilor motoare de bază. Aceste studii au scos în evidenţă necesitatea unei noi metodologii de lucru, una capabilă să extragă sau să detaşeze din ele însemnătatea reflectantă a cuvintelor. Noua metodologie şi-a propus să pună subiecţii în faţa unor sarcini noi, introspectiv "mai curate". Această linie a fost imaginată şi aplicată de H. Ebbinghaus (1850-1909), cel mai distinct reprezentant al începuturilor psihologiei experimentale, care prin lucrarea sa "Despre Amintiri", publicată în anul 1885, a deschis era modernă a acestei ramuri a psihologiei.

Materialul pe care Ebbinghaus şi l-a propus spre cercetare l-au reprezentat cuvintele fără sens, memorarea acestora (a unor elemente de bază ale vorbirii - cuvinte consonante şi neconsonante), realizată prin alăturarea lor dirijată, astfel ca între ele să nu poată fi elaborată anterior nici un fel de asociaţie semnificantă. Cuantumurile cvasi-verbale asfel realizate, private de orice însemnătate, au fost considerate ca reprezentând veritabilele elemente primare de compunere pentru vorbire, spre a fi astfel memorate de subiecţii de experienţă. Era o altă cale distinctă de abordare a proceselor psihice superioare, de surprindere şi

detaşare experimentală a momentului din care debutează intervenţia învăţă rii în procesul de memorare.

Noua perspectivă experimentală asupra realizării asociaţilor mentale a avut unele puncte tari şi altele slabe. Punctul tare a constat în forţa investigativă şi metodologică, de a fi sesizat caracterul legic al activităţii respective, de înbogăţire legică a experienţei individuale, ignorată de predecesori sau considerată doar simplist , mecanicist. Practica repetabilităţii şi ordonarea în timp a elementelor, de asemenea, reprezint ă baza controlului exercitat, control care poate avea loc în diferite moduri. Această disponibilitate coordinativă, de articulare a acţiunii în raport cu însemnătatea descoperită a cuvântului asociat , nu este o ficţiune, ci este reprezentativă pentru toate posibilele procese psihice implicate. În ceea ce priveşte partea slabă, aceasta a constat în a fi amânat, hotărât nejustificat, problema abordării intervenţiei mecanismelor de generalizare şi diferenţiere, în unele privin e chiar echivalându-le pe cele douăă.

Prin contribuţiile sale la studierea aminti rilor Ebbinghaus a făcut dovada că a fost primul psiholog care a reuşit să descopere o propriu-zisă metodă de investigaţie experimentală psihologică. În psihologie erau la acea dată funcţionale numeroase alte metode de investigare experimentale, dar aceste a îşi aveau originea în domeniul fiziologiei, de unde au fost împrumutate şi pe urmă adoptate ca proprii. Evenimentul s -a întâmplat tocmai când în problema asociaţiilor mentale se acumulase o experienţă seculară şi când era cea mai mare nevoie de o metodă psihologică proprie cu care ele să fie studiate. Prin metoda propusă de Ebbinghaus fenomenul psihic al asociaţiilor mentale, a reţinerii acestora, a putut fi mutat spre studiu într-un laborator de psihologie, unde să poată fi reprodus şi descompus pe cale experimentală, cu metode specifice psihologiei.

Problema controlului coordonării activităţilor mentale a fost şi în centrul preocupărilor investigative a lui Galton şi a lui Wundt. Numai că Ebbinhaus abordea ză această problemă dintr-o perspectivă metodologică diferită, mai eficientă, realizată cu obiectivitatea unei metode specifice psihologiei. Ceea ce a avut darul de a zgudui din temelii metodologia subiectivă a introspecţiei. Sesizând pericolul abordării fenomenelor psihice din noua perspectivă metodologică, Wundt a susţinut cu precauţiune lipsa de justificare a eliminării metodelor subiective din sistemul psihologiei. Ebbinghaus nu şi-a propus nici un moment acest obiectiv, însă indirect prin rezultatele cercetărilor sale a contribuit în mod decisiv tocmai la acest lucru.

Contribuţia metodologică remarcabilă a lui Ebbingaus poartă cu sine o slăbiciune reală, criticabilă şi deopotrivă scuzabilă - din perspectiva psihologiei experimentale de astăzi. Astfel în timp ce abordarea experimentală a problemelor asociative a fost făcută de Wundt şi alţi cercetători pe loturi cât mai numeroase de subiecţi de experienţă, în cazul lui Ebbinghaus a fost vorba doar de un singur subiect, de doar propria sa persoană. Deşi, aşa cum în istorie s-a probat de atâtea ori, "în luptă învinge nu atât elementul cantitativ ci priceperea". În cazul lui Ebbinghaus este vorba de cristalizarea unei metode, care ulte rior îşi va justifica extinderea şi generalizarea corespunzătoare. Metodologia sa investigativă a aplicat-o doar pe propria sa persoană, atunci când contemporanii săi abordau aceeaşi problemă doar cu metode subiective pe subiecţi total neutri. A făcut-o însă cu o meticulozitate care a rămas admirabilă, care a asigurat obiectivitatea şi reuşita experienţelor sale, unde listele sale, alcătuite din mai bine de 2000 de cuvinte fără sens, trebuia u să prevină găsirea soluţiilor de a fi învăţate etc.

În acest sens metodologia lui de învăţare a fost următoarea: mai înainte proceda la citirea grupului de cuvinte, pe urmă încerca să le reproducă; dacă nu reuşea atunci repeta demersul, până când reproducerea avea loc fără greşeală. Reţinerea era o funcţie dependentă de numărul repetărilor. În ceea ce priveşte metodologia de conservare a ceea ce s-a reţinut (memorare), aceasta constă în a lua pe rând unele grupe de cuvinte anterior învăţate şi încercarea de a le reproduce din nou. Orice nereuşită se completa cu refacerea exerciţiului. Numărul repetărilor necesare pentru păstrarea amintirilor a fost comparat cu cel necesar învăţării respectivelor cuvinte.

Dintre continuatorii cercetărilor experimentale ale lui Ebbingaus a fost germanul G. E. Müller (1850-1934), conducătorul laboratorului de psihologie din Göttingen. De astă dată, în cel de al doilea laborator ca mărime după cel a lui Wundt, studiul aceloraşi probleme asociative a fost reluat. Aici însă slăbiciunea metodologică a lui Ebbinghaus, de a se fi folosit doar o singură persoană ca subiect de experienţă, a fost înlăturată, pentru ca fenomenul asociativ să fie abordat pe loturi numeroase de subiecţi.

3. Caracteristici aparte ale psihologiei americane

Apariţia şi dezvoltarea psihologiei a cunoscut unele particularităţi proprii pe teritoriul SUA, devenită la începutul secolului al XX-lea una dintre cele mai puternice ţări industrializate ale lumii, unde spiritul concurenţial şi diviziunea socială socială s-au adîncit considerabil. Era o ţară care avea nevoie de psihologie, a cărei ideologie se împărţea între teologia tradiţională scoţiană şi cea modernă pusă în subordinea noii clase a burgheziei industriale. Noua generaţie a Americii avea nevoie de o imagine cu credit în viitorul ei, avea nevoie pentru asta de concursul nemijlocit al unei noi ştiinţe - a psihologiei.

Mai mulţi cercetători care s-au remarcat în leagănele universitare ale psihologiei din Europa, din Lepzig, din Wurzburg sau Paris ş.a. au ales atunci America drept loc unde să-şi aplice cunoştinţele, unde au găsit viitor pentru realizarea proiectelor lor de tinereţe. Condiţiilor social-istorice erau diferite între Europa şi SUA, fapt care şi-a pus semnul şi pe modul de dezvoltare al psihologiei. În timp ce în Europa, pentru a deveni o ştiinţă a experienţei psihologiei i-a trebuit o milenară subordonare faţă de excelenţa gândirii filozofice, în SUA lucrurile s-a întâmplat cu totul diferit. Aici psihologiei i s-a acordat întreaga independenţă şi detaşare liberă de manifestare faţă de toate canoanele seculare ale filozofiei şi teologiei. Vechile idei fertilizate în laboratoarele de psihologie din Leipzig sau Wurzburg din minea unor cercetători ca E.C.S. Baldwin (1864 - 1924), ca E.C. Sandford (1859-1924) ş.a. sunt reluate şi dezvoltate în noul context social al SUA.

3.1. Şcoala structuralistă a lui Titchener

Unul dintre discipolii cei mai credincioşi ai lui Wundt a fost englezul E.B.Titchener (1867-1927). Acesta, după terminarea pregătirii sale în filosofie şi fiziologie la Oxford, a decis să urmeze un stagiu de doi ani de practică în laboratorul lui Wundt. A fost o decizie

care avea să-i marcheze în continuare întregul său destin profesional. Drept urmare, după acest stagiu, a plecat în S.U.A., unde se decide să lucreze la Universitatea Cornell. Aici el va avea să clădească ceea ce criticii lui au apreciat a fi fost o veritabilă "cetate cerească" a introspecţionismului. Meritul său a fost de a fi cizelat şi finisat la maximum metoda introspecţiei, care aprin el a a atins culmile sale de perfecţionare.

Titchener a plecat de la premisa că ştiinţa psihologiei trebuie clădită după modelul ştiinţelor naturii. Mânat de această cauză, el a pornit în căutarea elementelor şi structurilor de de bază ale con□tiin□ei. Pentru a-şi atinge scopul, el a găsit importantă formularea precisă a obiectului de studiu al psihologiei, necesitatea ca acestui obiect să-i fie precizate elementele constitutive, de alcătuire structurală, legile de organizare. Formularea obiectului psihologiei trebuia să conducă la explicarea psihicului din punct de vedere funcţional - cum anume funcţionează aceste agregate structurale.

Care este deci obiectul prioritar de cunoaştere al psihologiei? În această formulare atât de clară şi precisă, aşa cum se va vedea, se află începutul năruirii structuralismului. Deoarece, după Titchener, obiectul psihologiei nu poate fi altul decât conştiinţa. Ori prin această formulare s-a pus semnul egalităţii între conştiinţă şi psihic. Ceea ce a însemnat desemnarea pentru psihologie a unor hotare care pot să nu ajungă la cele ale fiziologiei. În accepţiunea lui Titchener psihologia este acea ştiinţă care studiază experi enţa conştientă din perspectiva experimentatorului. Numai că stabilirea cu precizie, doar prin observaţie, a ce anume aparţine sau nu experienţei conştiente este un lucru foarte dificil. Acesta presupune antrenament şi, în plus, o experienţă introspectivă îndelungată. Această experienţă nu este de confundat cu experienţa observativă curentă, obişnuită.

Titchener urmăreşte, de fapt, detaşarea prin introspecţie a unor fapte pure de conştiinţă. Doar astfel conştiinţa se poate centra pe semnificaţia lucrurilo r şi se poate detaşa de simpla dependenţă subiectivă imediată de aceste lucruri ; doar pe seama unei astfel de observaţii, bine exersate, se poate face psihologie; doar astfel se poate formula un obiect propriu-zis de cunoaştere al acesteia. Conştiinţa, sp une Titchener, nu este prin nimic ceea ce pare la o observaţie banală. Aceasta pentru că faptele de conştiinţa au o construcţie şi o materie proprie, una care se ascunde în spatele aparenţelor, la fel cum în chimie, fizică sunt tăinuite în faţa aparenţelor multe legităţi de acest fel. În cazul observării unui pahar, Titchener vorbeşte de o "eroare a excitaţiei", pentru că relatarea sa are în vedere obiectul manifestărilor psihice şi nu manifestările în sine.

Programul de cercetare al lui Titchener a atras m ulţi cercetători la Universitatea Cornell, care a devenit un centru ştiinţific puternic, unde experienţele sale au atins un nivel ridicat de perfecţiune. Ca rezultat al contribuţiilor sale s-au putut formula elementele de bază ale curentului structuralist pe care l-a iniţiat. Aceste elemente prime se împart în trei categorii: senzaţiile -ca procesele cele mai simple ce pot avea valori diferite de calitate, luminozitate etc (a) ; percepţiile (b) ; reprezentările (c). Dincolo de aceste elemente structurale nu mai există nici un fel de construcţii.

Şcoala de la Würzburg a apreciat că unităţile senzoriale de conştiinţă pot fi completate, la un moment dat, prin gânduri golite de imagini. Acestei teze Titchener i s-a împotrivit cu vehemenţă, şi i-a opus teoria sa a însemnătăţii contexului. În acord cu această teorie tot ceea ce se numeşte semnificaţie, spune el, poate fi dedus din "experienţa" elementelor senzoriale, a relaţiilor ce se stabilesc între aceste elemente. Percepţia obiectelor

din exterior rezultă dintr-o operaţie de sumare a obiectelor reflectate senzorial. Pe mai departe Titchener recunoaşte că aceste elemente senzoriale se pot afla chiar şi în afara sferei de reflectare a conştiinţei. Numai că acolo ele continuă să-şi păstreze însemnătatea, sămânţa lor senzorială, care este suficientă pentru reproducerea întregului.

Dacă subiectul de experienţă, la rezolvarea unei probleme de inteligenţă, nu conştientizează toate elementele senzoriale legate de problemă, aceasta înseamnă că ele nu sunt suficient de grupate pentru introspecţie. Respectivele părţi iau parte la procesul gândirii, ca părţi mai greu de palpat, doar ca părţi componente musculare şi nu ca rezultat al acţiunii contextului stimulator. Ele ascultă de logica "elementelor de context", care ur mează linia de gândire a lui Behterev. Mai exact, în cazul în care în conştiinţă nu sunt conţinute toate elementele perceptive reale, semnificaţia obiectului nu poate fi alta decât cea a respectivei senzaţii, unde diverse părţi pot prelua funcţiile întregu lui, semnificaţia acestuia (a întregului). O astfel de însemnătate Titchener o conferea conştiinţei kinestezice - un semn, o semnificaţie a trăirii ce se contopeşte cu actele corporale ale organismului. Pătrunderea în aceste adâncimi ale conştiinţei şi în final a comportamentului se poate realiza doar pe calea introspecţiei, pe care cale faptele psihice pot fi reproduse în întreaga lor "curăţenie". Titchener a urmărit să clădească o psihologie care să urmeze şi să reproducă o legitate asemănătoare cu cea existentă în ştinţele naturii (cf. Jarosevskii).

3.2. Conştiinţa în concepţia lui W. James

W. James (1842-1910) a început să se ocupe de psihologie abia când în Europa aceastei discipline deja i se puneau bazele experimentale. Era profesor la Uni versitatea Harvard, unde a predat un curs de fiziologie. Pe acesta l-a direcţionat spre formularea unor probleme de graniţă a fiziologiei cu psihologia. În deceniul al 8-lea a publicat într-un lung ciclu de articole argumentele sale experimentale, aduse în favoarea ideilor sale din curs. În anul 1890 îi apare tratatul clasic „Principiile psihologiei" în două volume.

În centrul preocupărilor lui James s-au păstrat problemele teoretice ale psihologiei, ale legăturii acesteia cu filozofia. Abordarea sa trebuia să răspundă unei asemenea nevoi, să edifice drumul psihologiei americane în condiţiile social-istorice ale acestui continent, să reformuleze în noul cadru social-istoric problemele clasice ale conştiinţei, ale reflectării senzoriale şi ale gândirii. Prin conştiinţă la James s-a înţeles nu imaginea ideilor cristalizate din minte, ci un proces irepetabil, în care fenomenele se contopesc şi se întrepătrund între ele. Cursurile pe care le-a ţinut în faţa studenţilor le-a redactat nu în spiritul psihologiei wundtiene, ci al lui H. Spencer. Convingerea lui a fost că viaţa psihică trebuie explicată din perspectiva concepţiei biologice evoluţioniste, unde conştiinţa este expresia distinctă a legii luptei pentru existenţă.

Viaţa psihică nu poate fi cunoscută cu metodele aparţinând altor domenii de cunoaştere. Faptele de conştiinţă nu sunt reductibile la imaginile senzoriale sau cele de gîndire. Psihologia nu trebuie să facă din studierea şi descrierea acestora un obiect de preocupare. Ea trebuie să de răspuns la o problemă mult mai concretă, şi anume cum individul sau persoana poate să ajungă să fie el însuşi. În acest fel James a ajuns la formularea problemei fundamentale a „personalizării" stărilor de conştiinţă, a problemei

integrării şi dezintegrării acesteia personalităţi, a motivelor care duc la aşa ceva, a rolului voinţei în organizarea comportamentului.

În accepţiunea lui James conştiinţa se raportează mai greu la activitatea de cunoaştere. O poate face doar prin individualizarea faptelor de conştiinţă, ceea ce înseamnă evidenţierea caracterului lor irepetabil şi inedit. Din această cauză el a fost în permanenţă în căutarea declarării existenţei unui sediu al conştiinţei, iar în 1904 a ajuns să formuleze problema dacă, de fel, conştiinţa există sau nu. În acest sens el spune că ceea ce poate fi localizat ca aparţinând conştiinţei se află de fapt în afara acesteia. Conştiinţa, atât cât există, se poate raporta la obiect, poate doar ajunge să atingă obiectul, numai că prin asta obiectele respective n-au nimic de câştigat, nu le este acestora de nici un folos.

Cu pretenţia formulării unei concepţii realiste asupra conştiinţei, de a-i da personalităţii virtuţile sale individualiste, James rămâne un reprezentant fidel al subiectivismului într-un cadru bine circumscris fenomenologic. În afară de conştiinţă, pe care a golit-o de conţinut, individul se mai reprezintă şi prin organismul său. Prin disponibilităţile reactive ale organismului James a căutat să suplinească tot ceea ce până acum a refuzat să dea acestei conştiinţe. La întrebarea provocatoare formulată de el „ce este emoţia", răspunsul dat a fost că „emoţia o stare a conştientizării organismului". Răspunsul acesta îl va completa ulterior cu accentul expres pus pe reacţiile motoare. O completare cu însemnătate pragmatică, a concepţiei sale generale, în acord cu care lumea este expresia unei construcţii individuale, susţinută cu argumentele reacţiilor motoare ale organismului

3.3. Critica teoriei reflexului – John Dewey

Al doilea reprezentat de bază al gândirii funcţionaliste născut pe tărâm american a fost John Dewey (1959-1952). Acesta a aşezat la baza construcţiei sale teoretice teoria arcului reflex, ca reprezentând o perspectivă psihologică diferită de cea schiţată după modelul structuralist a lui Wundt-Titchener. Psihologia americană avea nevoie de o asemenea extensie pentru a proba însemnătatea teoriei reflexului pentru fundamentarea manifestărilor psihice. În acord cu accepţiunea lui Dewey conştiinţa nu are aici nici o legătură cu manifestările de elemente reflexe ale organismului, cu componentele lor aferente sau eferente, care rămâne astfel doar o expresie a manifestării mecanismelor fiziologice aflate la baza vieţii psihice. Subordonat tendinţelor dominante din societatea americană, Dewey pledează cauza unei „conştiinţe pure", a unei conştiinţe răspunzătoare de funcţionarea comportamentului, comportament care ascultă de legile de funcţionare ale organismului.

Problema psihologiei americane era a faptului concret, al cărui conţinut se rezuma la categoria de comportament. În materia acestei probleme Dewey a susţinut că până la un anumit moment perspectiva reflexologică poate fi utilă, după care însă devine o frână în explicarea comportamentului, şi că este nevoie de formularea unor noi fundamente teoretice. Pe acestea le-a imaginat nu ca Titchener, ca expresie a manifestării substanţialităţii subiective, ci ca expresie a relaţiilor coordonate ale subiectului cu mediul în acord cu o schemă simplă S-R. În această succintă descriere termenul de „relaţii coordonate" vine să reprezinte esenţa funcţionalismului propus de J. Dewey. Funcţiile psihice la el sunt cele care au loc atunci când individul realizează o experienţă diferită, în acord cu acţiunea condiţiilor stimulatoare din mediu. Dobândirea acestei experienţe nu mai este o problemă de conştiinţă,

ci produsul pur şi simplu al activităţii psihice, reductibil în totalitate la activitatea organismului şi a sistemului nervos. În schema S-R a lui Dewey nu poate fi reperată nici o secvenţă independentă, cu autonomie funcţională. Diferenţa dintre „S" şi „R" este doar de natură funcţională.

Pentru a descrie viaţa psihică aflată în spatele schemei S-R, Dewey a propus explicaţii simple care să completeze teoria carteziană clasică. Este vorba de ce se întâmplă într-o tabără de copii la focul de tabără. Acţiunea focului asupra receptorilor cauzează retragerea copiilor din faţa focului. Dewey interpretează în mod diferit acest act. Sesizarea focului nu poate reprezenta pentru el un excitant, care să anticipeze reacţia motoare. Pentru sesizarea flăcării, după el, mai înainte sunt necesare o serie de alte reacţii ca: mişcarea ochilor, sistemul muscular al capului etc. Nici mâinile nu reacţionează direct în raport cu flăcările, ci doar sub comanda controlului vederii. Elementele senzoriale şi motoare implicae nu funcţionează independent şi autonom unele de altele. Până când „relaţia de coordonare" poate să-şi păstreze unitatea şi stabilitatea, nu se poate vorbi de existenţa excitanţilor sau a răspunsurilor.. Acest „tot" se desface abia îndată ce imaginea se schimbă, când subiectivitatea se comută într-un alt lanţ de legături. Îndată ce copilul simte durere la acţiuna căldurii focului, îndată acesta este recepţionat ca excitant. mişcarea se îndrepată atun ci în direcţia corespunzătoare.a focului. Când ceva atrage atenţia senzaţia este dependentă de mişcare iar miş carea de senzaţie. Este filozofia pe care se clădeşte întreaga teorie funcţionalistă a lui Dewey. La o analiză mai atentă însă întreaga această ar gumentaţie vine să demonstreze cum comportamentul este produsul unei construcţii subiective, care nu are nici o legătură cu obiectul reflectat (cu focul).

Dewey împreună cu J.S. Engle (1869-1949) au fost iniţiatorii unui program psihologic mai laborios, cunoscut ca fiind al Şcolii din Chicago. În acest program rolul principal al conştiinţei ar fi adaptarea la condiţiile stimulative noi. În faţa acestora organismul se prezintă ca o entitate psihozică. S-a acordat o atenţie deosebită producerii mişcărilor musculare ca răspuns la condiţiile stimulative. În acord cu această concepţie psihologia se raportează altfel la ştiinţele naturii decât în şcolile născute pe continentul European. Deşi ambele orientări declară că aşează fenomenul subiectivităţii la baza ac tivităţii psihice, sensul acţiunilor fiind dat de activităţile dezvoltate, diferenţele apar de unde comportamentului uman i se accentuează prea mult direcţionalitatea intenţională. Pe această linie investigativă funcţionalismul Şcolii de la Chicago îşi asu mă unele valenţe teologice. Organismul psihologic, în accepţiunea acestora, este întradevăr inepuizabil în a-şi învinge obstacolele ce-i pot ieşi în faţă. La baza acestei forţe se află materia mistică a unor energii care nu a mai fost explicată. A fost creat astfel însă necesarul început pentru dezvoltare psihologiei, pentru gruparea tuturor eforturilor acesteia pe tărîmul american într-un curent de gândire propriu, ca reprezentând o filozofie distinctă, pragmatică de înţelegere şi explicare a vieţii psihic e. Acest curent va fi numit behaviorism.

În anul 1903, în sediul funcţionalismului american, la universitatea din Chicago, sub îndrumarea lui Engle, îşi dă doctoratul B. Watson (1878-1958), cu o teză despre comportamentul şobolanilor Aceste animale relat iv uşor de procurat au fost puse în faţa sarcinii de a rezova probleme complexe. Inovaţia lui Watson a fost de a fi imaginat pentru animale o situaţie problematică cvasi-naturală, de a se descurca în „labirintul" unor galerii de alergare, situaţie experi mentală în care animalul nu simţea artificialitatea condiţiilor experimentale ale laboratorului unde a fost adus şi unde s-a încercat a fi reproduse condiţiile

stimulative naturale. Se deschide o nouă perspectivă de fundamentare experimentală psihologiei.

4. Apariţia psihologiei animale şi comparate

Psihologia animală şi comparată a reprezentat o linie distinctă de fundamentare experimentală a psihologiei ca disciplină ştiinţifică de sine stătătore. Cărările sale au fost anterior bătute de de biologi, cu deosebire de Darwin; dar au fost bine schiţate şi proiectate şi în laboratorul lui Wundt din Leipzig. Acest lucru a avut loc într-un context teoretic şi organizatoric aparte, când se cerea psihologiei avansarea de soluţii care să poată pune rezultatele cunoaşterii psihologice alături de cele ale celorlalte domenii ale ştiinţelor naturii, de fiziologie, de fizică.. În biologie şi în medicină, de atunci încoace, s-a statuat pretenţia actuală şi astăzi de a verifica universalitatea legilor şi principii lor de bază ale psihologiei prin experienţe efectuate mai întâi pe animale. Pe această linie psihologia animală şi comparată va cunoaşte noi perspective de dezvoltare, va deveni piatra de încercare a legilor şi principiilor de funcţionare a psihicului, va deveni foarte repede domeniul de dispută central între marile curente ale psihologiei, între gestaltism, behaviorism şi reflexologie, va reprezenta o sursă inepuizabilă de comparaţie dintre comportamentul animal şi cel uman,

4.1. Metoda analizei comparate

Conceperea de metode şi tehnici obiective noi proprii ştiinţei psihologiei a găsit un reazem solid în psihologia comparată. Obiectul de cunoaştere al acestei psihologii a fost surprinderea şi descrierea vieţii psihice pe trepte diferite de dezvoltare a materiei vii, pe trepte diferite de organizare filogenetică. De fapt, problemele de acest fel au fost formulate anterior de Darwin, care, din perspectiva sa evoluţionistă de gândire, a îndrumat viitorii paşi de dezvoltare a psihologiei, a creat posibilitatea ca fenomenelor psihice să li se poată determina valoarea existenţială ca fiind părţi a naturii. Pentru Darwin psihologia era nu doar o disciplină ştiinţifică de cunoaştere a unei secvenţe distincte din natură, ci şi un instrument cu care să se pătrundă la sămânţa germinativă genetică a speciei. Acest lucru a fost susţinut în lucrarea sa "Expresiile emoţionale la om şi animale" apărută în 1872, care o completează pe cealaltă monumentală întitulată "Originea Omului" apărută în 1871. Ambele lucrări şi-au propus să ofere contribuţii fundamentale la demonstrarea înrudirii omului cu restul vieţuitoarelor, atât din perspectiva asemănărilor structurilor organice, somato-morfologice, cât şi a celor comportamentale, funcţionale. Au fost obiective de mare cu tezanţă pentru acea perioadă social-istorică.

Cu toate contribuţiile şi susţinerea fiziologică a psihologiei la acea vreme de sfârşit de veac al XIX-lea, psihologiei îi lipseau încă argumentele de substanţă experimentală pentru a fi aşezată cu drepturi egale alături de celelalte domenii de cunoaştere ştiinţifică. Pentru a aduce contribuţiile vremii Darwin a fost nevoit în perioada respectivă să pună deoparte halatul său de biolog şi să-l îmbrace pe cel încă imprecis definit de psiholog, să se dedice studiului comparat al comportamentului animalelor. A făcut acest lucru prin introducerea în psihologie a unei serii de metode noi de sorginte biologică. Cu acestea el a urmărit să

regăsească în noul domeniu al psihologiei acelaşi determinism cauzal care guverneaz ă în ştiinţele naturii. Încercările sale de atunci,analizate din perspectiva ştiinţei psihologiei de astăzi, îşi păstrează genialitatea şi valabilitatea ştiinţifică.

Darwin nu şi-a propus la acea vreme să abordeze complexitatea problemei reflectării psihice, a reflectării conştiente. A evidenţiat însă aspecte particulare interesante ce privesc asemănarea şi deosebirea dintre comportamentul animalelor şi cel al omului. Pentru prima dată el a formulat problema abordării obiective a vieţii instinctive, a ceea ce este moştenit comportamental peste generaţii, ca având însemnătate pentru dezvoltarea ontogenetică a vieţuitoarelor - animalelor şi omului. Aceasta a însemnat un progres imens pentru fundamentarea experimentală a ştiinţei psihologiei.

Pentru psihologie lucrările lui Darwin sunt esen□iale din mai multe puncte de vedere. În primul rînd, pentru rolul pe care l-a conferit metodei observatiei, cu care a pătruns în adâncimea vieţii afective şi cu care a descris diversitatea reactivă în care se manifestă comportamentul la specii de animale diferite. Pe această bază s-au putut evidenţia numeroasele asemănări şi deosebiri dintre reacţiile şi mişcările expresive ale oamenilor şi ale animalelor; cu acest punct de plecare s-a putut porni la studiul experiment al al mecanismelor neuropsihofiziologice aflate la baza acestora .

Până la acea dată toate manifestările emoţionale ale animalelor şi ale oamenilor erau interpretate în acord cu schemele speculative tipice secoluluui al XIX-lea. Materialul documentar era oricum sărac. Prin perspectiva investigativă comparată deschisă de Darwin, evidenţele s-au multiplicat, diversele stări subiective trăite afectiv au devenit accesibile investigaţiei experimentale. Metodele şi tehnicile folosite erau acelaşi ca în ştiinţele naturii.

Darwin s-a distins prin exigenţa dovedită faţă de studierea cu obiectivitate a reacţiilor de afectivitate, care deschideau o perspectivă mai largă şi mai obiectivă decât cea moştenită de secole, de la Spinoza sau Descartes, unde stările emotive e rau descrise cu ajutorul ochiului de geometru sau de fizician. Emoţiile descrise de Darwin erau privite din perspectivă evoluţionistă, ca asemănătoare la om şi animale, iar mecanismele ce stau la baza respectivelor stări le-a considerat a fi abordabile pe cale experimentală.

In centrul atenţiei studiilor lui Darwin s-a aflat trăirea emotivă, dar nu ca o stare subiectivă în sine, ci ca o reactivitate cuantificabilă, ca o reacţie de mişcare, ca o modificare viscerală precisă, prin care expresia emoţională se manifestă. Actul sau reacţia emo□ională era pusă în legătură cauzală cu condiţiile stimulative existente în mediu. Darwin a făcut ceea ce anterior făcuse atât de bine atât Aristotel, cât şi materialiştii secolului al XVIII-lea. A făcut-o la sfârşitul secolului al XIX-lea, din perspectiva unei concepţii evoluţioniste despre natură, care a avut putere de influenţă asupra cunoaşterii psihologice peste decenii . Din perspectiva sa comparată s-au creat premizele experimentale ca faptele psihice să fie analizate deopotrivă cu cele realizate în saloanele de spital, unde reacţiile emoţionale suportau devianţe maladive. El a arătat că reacţiile emoţionale se proiectează în adâncurile viscerale ale organismului, având efecte directe asupra reuşitei adaptării la mediu - o perspectivă de gândire fără egal în istoria de până atunci a cunoaşterii ştiinţifice.

Reacţiile emoţionale la Darwin au efecte adaptative nemijlocite individuale şi de specie. Ele se manifestă pe planul relaţiilor interspecifice şi intraspecifice, ca fiind decisive în supravieţuire şi reproducere. În acest fel respectivele mişcări expresive cu încărcătură emoţională sunt, de fapt, secvenţe dintr-un ansamblu comportamental subordonat luptei pentru existenţă şi pentru perpetuarea speciei - o luptă necruţătoare şi generală, neobservată până atunci din cabinetele de filozofie ale savanţilor. În marea lor majoritate respectivele

reacţii expresive au fost considerate prin comparaţie cu cele ale animalelor, evidenţiindu-se faptul că unele dintre ele pot fi şi atavisme prin care oamenii se aseamănă cu ceea ce au fost ei odată, într-un trecut natural-istoric. În vremuri străvechi pumnul strâns era un simbol pentru izbitura ce putea să urmeze prin consecinţă, la fel cum părul zbârlit venea să-l înspăimânte şi mai mult pe adversarul apărut în faţă. La fel rânjitul dinţilor, umflarea penelor anunţa atacul sau fuga. Erau reacţii adaptative decisive în supravieţuire şi reproducere. Aceleaşi reacţii apar însă şi la omul de astăzi, cu deosebire în situaţiile de ten siune şi conflictuale, când se supun legilor de organizare biologice de odinioară.

Din perspectiva cunoaterii psihologice de astăzi multe din exemplele folosite de Darwin la acea vreme pot fi nesatisfăcătoare. Astfel, poate fi criticat modul cum a fost evi tată de el problema determinării social-istorice a aceloraşi reacţii emoţionale expresive. A fost făcută însă ulterior exagerat şi cu toate consecinţele ei nefaste. De aceea, se poate aprecia că această lacună nu scade valoarea investigaţiilor sale, cu deo sebire rigurozitatea lui de a introduce principiul determinismului în explicarea manifestărilor de comportament emotionale, interpretate până atunci în exclusivitate din perspectivă subiectivă. Emoţiile la Darwin încetează de a mai fi explicate doar ca pro duse ale conştiinţei, pentru a deveni de acum produse ale interacţiunii cu mediul înconjurătorii, expresii ale activităţii de adaptare la mediu.

Odată cu reuşita descoperirii unei metode obiective comparate de studiere a stărilor emoţionale obiectivul con ceptual a lui Darwin a fost desăvârşit. Cu ajutorul conceptului de instinct a putut delimita nivelul superior de integrare adaptativă, direct implicat în manifestarea legilor genrale ale biologiei, legea luptei pentru existenţă, a selecţiei naturale etc. Integrarea metodologică a contribuţiei sale rămânea să fie desăvârşită de psihologi. El a reîmbrăcat mai departe halatul de biolog ca săşi desăvârşească opera, să elaboreze pe un plan superior concepţia evoluţionistă. Pentru psihologie a rămas important fa ptul că a putut măcar să delimiteze existenţa unor activităţi superior organizate, diferite de cele organice, dar care se supun aceloraşi legi generale ale evoluţiei. Aceaşi universalitate a legilor evoluţiei a fost probată pe reacţii instinctive, emoţiona le, un domeniu de cunoaştere extrem de pretenţios, unde activitatea psihică animală se intersectează cu cea umană.

Accederea meritorie a lui Darwin pe tărâmul psihologiei animale a fost aleasă ca pretext de a fi atacat de unii adversari ai teoriei sale evo luţioniste. Pentru aceştia era extrem de greu de conceput postulatul aducerii la acelaşi numitor a reactivităţilor emoţionale ale animalelor şi a omului, dărâmarea a zidului clădit de scolastică dintre viaţa psihică animală şi cea umană. Acest zid a fost îndepărtat prin aplicarea metodei sale comparate, extinsă şi la nivelul vieţii psihice. Lucru realizat nu prin centrarea pe studierea propriu-ziselor stări subiective ca fapte de conştiinţă, ci prin studierea mişcărilor instinctive, a reacţiilor viscerale , care se manifestă şi însoţesc emoţiile propriu-zise, respectivele stări de conştiinţă. Important pentru Darwin a fost nu evocarea în sine a emoţiilor ca stări subiective aleatoare, ci ca manifestări reactive legice, ca reacţii de mişcare şi viscerale având suport morfologic şi neuronal, care sunt fixate în codul genetic, care se manifestă la fel la toate exemplarele aparţinând unei anume specii, care se moştenesc peste generaţii. Sunt evidenţe cuantificate experimental de Darwin în experienţe efectuate pe animale şi oameni, cărora de atunci încoace nimeni n-a reuşit să le conteste valoarea s de apartenenţă la ştiinţa psihologiei.

4.2. Răspândirea tendinelor antropomorfiste

Contribuţiile lui Darwin în domeniul cunoaşterii vieţii psihice a avut darul să se confrunte cu o mentalitate mai veche asupra valorii existen ţiale a funcţiilor de acest fel. Ca nimeni altul până atunci, el a demonstrat că viaţa psihică a animalelor există în sine, că ea ascultă de legile de organizare a a sistemului viu, direct im plicat în lupta pentru existenţă, în activitatea de reproducere, în selecţia caracterelor ş.a. Însă de aici şi până la a trage semnul egalităţii între viaţa psihică animalelor şi cea a omului, de a suprapune cele două domenii, de a condiţiona şi subordona existenţa vieţii psihice a animalelor de cea a omului nu a mai fost decât un pas, care de atunci încoace nu încetează să fie făcut în acord cu o tendinţă şi o mentalitate conceptuală de acum caracteristică - denumită antropomorfistă.

Apariţia şi răspândirea acestei tendinţe s-a produs în condiţiile în care discipolii şi unii din contemporanii lui Darwin se înghesuiau să aducă noi argumente în favoarea concepţiei evoluţioniste. O parte dintre ei s-au centrat pe completarea suitei de argumente aduse de Darwin cu altele referitoare la viaţa psihică a animalelor, la implicarea funcţiilor psihice ale animalelor în procesul de adaptare la mediu. Ceea ce părea să corespundă unei ordini demonstrative coerente şi logice va degenera în final în dezvoltarea unei per spective conceptuale eronate, antropomorfiste. S-a ajuns la aceasta graţie aplicării unei metodologii de sorginte scolastică, de supralicitare şi divinizare a perfecţiunii vieţii psihice umane şi avansarea acesteia ca model în care să se identifice şi să s e regăsească viaţa psihică a animalelor în întreaga ei diversitate de manifestare în natură. Din această perspectivă existenţa vieţii psihice a animalelor este recunoscută în măsura în care se poate manifesta doar după „chipul şi asemănarea" celei a omului. Justificările au fost căutate nu în asemănarea şi compararea reacţiilor instinctive, asemenea celor viscerale şi de alt fel, ci în invocarea a unor argumente privitoare la modul inteligent de comportare al animalelor.

Tendinţa conceptuală antropomorfistă este interesantă prin felul şi ordinea argumentelor folosite. Astfel, în timp ce Darwin la acea vreme a dovedit o rigoare severă când a separat stările emoţionale propriu-zise (ca stări subiective) de mişcările sau reacţiile prin care se manifestă, repre zentanţii tendinţei antropomorfiste s-au distins prin suprapunerea celor două planuri. Au făcut-o cu exemple provenind din modul natural de comportare al animalelor, capabile să dezvolte comportamente complexe, denumite de ei cu un termen generic de "inteligente". În pasul imediat următor s-a procedat cu mult entuziasm la suprapunerea conţinutului inteligent al conduitelor umane peste cele ale animalelor, la contopirea nediferenţiată a celor două substanţe. Rezultatul a fost că animalele, asemenea oamenilor, puteau fi în stare de dezvoltarea unor stări superioare de conştiinţă, puteau fi capabile de activităţi psihice superior organizate de gândire, ceea ce animalele comunicau între ele pe "viu grai" era limbaj propriu-zis etc. Rezultatul a fost naşterea une i tendinţe conceptuale şi metodologice de gândire eronate de abordare a vieţii psihice a animalelor, care poartă denumirea de antropomorfism.

Drumul concepţiilor antropomorfiste a fost deschis de Romanes (1848 -1894). Iniţial el a fost prieten şi colabor ator cu Darwin, pentru ca pe urmă să-i devină adversar. Lucrarea sa cea mai remarcabilă s-a întitulat "Inteligenţa Animală" ; ea a apărut în 1882 şi a cunoscut o mare răspândire. Renumele acestei cărţi a fost dat nu numai de limbajul clar folosit, dar şi d e metoda descriptivă, anecdotică, folosită la descrierea formelor inteligente de comportare ale animalelor. Antropomorfismul său conceptual a fost accentuat de substituirea acestei explicaţii anecdotice celei cauzale şi deterministe, considerând comportame ntul animal ca o replică a comportamentului uman. Punctul slab al gândirii lui Romanes, din păcate, s -a aflat

tocmai acolo unde Darwin a fost cel mai tare : rigurozitatea cu care a separat reacţiile animalelor de substanţa lor subiectivă, de conştiinţă. Romanes s-a declarat original, capabil de a fi reuşit să-l depăşească pe Darwin. Ori Darwin, cu abilitate, s-a sustras mereu metodic din faţa capcanei antropomorfismului. Dimpotrivă, Romanes s-a lansat pe o linie investigativă în care a conferit animalelor aceeaşi valoare existenţială a stărilor lor subiective ca şi în cazul oamenilor. Era vorba de comportamente inteligente, cele care omului îi asigurau reuşita în viaţă. De ce acestea nu ar fi valabile şi în cazul animalelor ? O linie investigativă pe care, de fapt, cu paşi siguri, respectivele procese psihice abordate şi descrise la animale au fost progresiv rupte de natură, au fost golite de substanţa lor subiectivă naturală, pentru ca în mod nejustificat, să fie trecute într-o lume semantică de reflectare proprie doar omului, dobândită de el în antropogeneză. A fost o tendinţă care, sub influenţa progresului social, a încercărilor reuşite de studiere experimentală a comportamentului, a încercat forţat să explice fenomenul natural de comportare al animalelor prin prisma unei dimensiuni semantice specifice oamenilor.

Cu trecerea timpului criticii au avut grijă să-l pună la punct pe Romanes şi pe discipolii acestuia. Fapt care nu l-a împiedicat să mai publice două lucrări, prima cu titlul "Evoluţia inteligenţei animalelor" apărută în 1883 şi cea de a doua "Evoluţia inteligenţei umane" apărută în anul 1888. În ambele lucrări el încearcă să polemizeze cu criticii săi, să le arate că în aprecierile lor folosesc procedee nepermise. Adică, spunea el, aceştia fac o greşeală fundamentală atunci când pornesc de la considerarea conştiinţei omului civilizat de astăzi, pe care o compară fără pricepere cu diverse aspecte ale comportamentului animal. De aici ei să ajung la concluzii eronate, la evocarea unor diferenţe care, de fapt, nici nu există. Pentru a ajunge la concluzii juste, omul trebuie să compare comportamentul animalelor cu cel al hominizilor, cu actele strămoşilor noştri, eventual cu cel al copiilor. În această situaţie, cu excepţia conştiinţei omului, diferenţele în raport cu comportamentul animal vor fi doar cantitative.

Se poate spune că, în esenţă, Romanes a debut corect ca naturalist în abordarea fenomenelor psihice. Scopul său a fost de a produce noi argumente cu care să demonstreze că transmiterea caracterelor moştenite are loc şi la nivelul mental, al conduitelor inteligente, ca şi la cel organic. Şi-a propus să refacă pe plan mental, în ontogeneză, o procesualitate care s-a întâmplat anterior în filogeneză, pe care să o aplice fenomenelelor de conştiinţă. Activitatea inteligentă, la care dorea să aplice acest sistem de analiză, avea în vedere combinaţiile mentale de natură concretă şi abstractă, de complexitate crescută etc. În cele din urmă a fost nevoit să admită că şi la nivelul conştiinţei animalelor pot lua naştere judecăţi raţionale, asemenea celor care se produc la oameni. Un demers care, de fapt, îşi are punctul de plecare în asociaţionismul lui J. Locke, cu deosebirea doar că acesta din urmă n-a suprapus comportamentul omului peste cel al animalelor. Pentru separarea celor două planuri metoda anecdotică propusă este de departe nesatisfăcătoare şi eronată. A mai încercat-o Le Fabre înainte, cu deosebirea că el s-a oprit doar la nivelul descrierii animalelor inferioare, al insectelor.

4.3. Regula lui C. Loyd –Morgan

Opera lui C. Lloyd-Morgan (1852-1936) reprezintă o încercare îndreptată împotriva tendinţelor de a interpreta comportamentul animal cu metode şi mijloace scăpate de sub

rigoarea celor proprii ştiinţelor naturii. Acesta a fost profesor de zoologie şi geologie la Univesrsitatea din Bristol. Contribuţiile lui se raportează la cristalizarea metodei comparative aplicate la studierea comportamentului. În istoria ştiinţei comportamentului s-a păstrat prin formularea unei reguli ce-i poartă numele. În acord cu această regulă un comportament trebuie explicat, pe cât posibil, pe baza trăsăturilor şi caracterelor definitorii pe care le are şi nu prin raportare la cele ale comportamentului altor specii animale, cu deosebire a unor animale aflate pe trepte superioare ale filogenezei. O regulă imaginată într-un anumit context social-istoric, spre a fi îndreptată cu destinaţie împotriva antropomorfismului. A fost o regulă formulată în lucrarea sa "Introducere în Psihologia Comparată", care a apărut în anul 1894. În sprijinul regulii formulate el a adus o cantitate mare de argumente şi date culese din realitatea zilei.

Lloyd-Morgan a cântari în ce măsură animalele, prin comportamentul lor, acţionează în raport cu pricipiul "încercării şi erorii". El a constatat că scopul acţiunii animalelor nu este atins dintr-o singură încercare, că animalele, până la a-şi atinge acest scop, procedează la numeroase încercări alternative. Ori aceste încercări ale animalelor Morgan niciodată nu le-a considerat ca producându-se orbşte. Cu alte cuvinte, animalul este cel care caută un anume drum, dispune de mijloace pentru a face acest lucru, deşi aceste disponibilităţi nu sunt sufieciente pentru a fi considerate şi ca acte inteligente.

Calea psihologiei, aşa cum a fost prezentat în capitolele lucrărilor sale, a fost pregătită îndelung de fiziologi. Spre sfârşitul secolului al XIX-lea venise vremea ca psihologia să se completeze cu contribuţia acumulată în cunoaşterea zoologică. Au fost încercări înmânate cunoaşterii psihologice dintr-un raţionament de cunoaştere comun, de cuprindere a ansamblului reacţiilor adaptative ale organismului cu mediul. Cu precizarea că, de astă dată interrelaţia organsim mediu era concepută în termenii darwinieni, diferit de cei anterior proprii concepţiilor fixiste şi preformiste. Era un efort de unire a forţelor în condiţiile în care la acea vreme era încă la mare vogă concepţia mecanicistă a lui La Mettrie asupra psihicului şi cea a lui Hall, în care termenul de adaptare cuprinde progresv şi semnificaţia fenomenului de învăţare. Sunt probleme pe care la începutul secolului XX au devenit obiect al cercetărilor de psihologie animală şi comparată ale unor cercetători zoologi ca Loeb, Jennings, cu influenţă decisivă la fundamentarea experimentală a psihologiei ca ştiinţă de sine stătătoare.

5. Psihologia copilului şi educaţională - începuturi

Între elaborarea concepţiei evoluţioniste din biologie şi ştiinţa psihologiei legăturile sunt mult mai strânse decât sunt ele menţionate în documente. Acestea trec şi prin viaţa personală a celui care a adus contribuţia cea mai important în acest sens - Charles Darwin. Astfel, H-A Taine (1828-1893) reproduce un document în care menţionează faptul că Darwin a fost interesat direct şi a condus un protocol minuţios şi sistematic în timpul creşterii unuia din copiii săi. Acesta este considerată a fi prima lucrare de psihologie a copilului, de extensie la acest domeniu a concepţiei evoluţioniste din biologie, unde sunt formulate problemele fundamentale ale evoluţiei filogenetice în strânsă legătură cu cea ontogenetică, cu cele ale

adaptării direcţionate a copilului la condiţiile de mediu. Descoperirea acestui document a fost considerată interesantă, deopotrivă metodologic cât şi pentru faptul că, la sf ârşitul veacului al XIX-lea, cunoştinţele de psihologia copilului reprezentau o noutate absolută, de mare perspectivă pentru aşezarea psihologiei pe baze experimentale (cf. Jaruslevski).

Mâna întinsă pentru psihologie a venit tot din partea ştiinţelor na turii, a biologiei generale, în particular, interesată de cunoaşterea dezvoltării vieţii psihice a copiilor. Al doilea reper aparţine tot unui reprezentant al ştiinţelor naturii, lui W.Th.Preyer (1841 -1897), fiziolog german, care a publicat o carte cu tit lul „Sufletul copilului", deschizând o nouă eră în studiul dezvoltării vieţii psihice a copilului. Preyer s -a distins prin observaţiile făcute cu precizia specialistului în ştiinţele naturii. El şi -a îndreptat studiile spre evoluţia embriologică a copilului şi a atras atenţia asupra importanţei perioadei anterioare şi posterioare naşterii, subliniind că după naştere are loc o propriu -zisă psihogeneză, că se nasc acte care pot fi puse în categoria celor psihice, care abia ulterior încep să se dezvolte. El a formulat în termeni cu totul noi problema interesantă a transmiterii caracterelor, a psihogenezei caracterelor comportamentale. Pe baza observaţiilor pe care le -a efectuat Preyer a combătut punctul de vedere asociaţionist -empiric. Psihicul copilului, spune el, nu mai poate fi considerat ca o *tabulla rasa*, asemenea unei foi albe de hârtie care se umple cu experienţa personală de pe timpul vieţii. Această opinie o combate pe cea inspirată din filozofia a prioristă kantaiană, care se opune celeia ineiste co nform căreia „pe foaia albă a organizării neuropsihice se află înscrise înainte o serie de date vagi, anterior naşterii copilului, unde apar semne greu de descifrat asupra trecutului senzorial al înaintaşilor" (Preyer p.10 cf. Jarusevskii p.446). Prin cartea sa Preyer şi -a propus să ofere o cheie cu care să descifreze „hieroglifele" din sufletul copilului.

Problema caracterelor moştenite a stat şi în atenţia lui F. Galton, dar a fost privită din de acesta din perspectiva psihologiei diferenţiale. Carac terele moştenite Preyer le ia în considerare din perspectivă psihogenetică, din care sunt analizate dezvoltarea comportamentului motor, a celui emoţional, a celui verbal. Se deschide astfel posibilitatea experimentării pe copii a legilor generale de funcţ ionare a psihicului, care a însemnat un pas important pentru dezvoltarea psihologiei. Desprinderea de domeniul ştiinţelor naturii este însă un proces mult mai anevoios, cu atât mai mult cu cât încă în psihologie lipsea obiectivitatea şi acurateţea metodel or de investigaţie.

Un început interesant aparţine lui G.S. Hall (1844 -1924), care şi -a început studiile de psihologie în laboratorul lui Wundt din Leipzig, a imigrat în SUA, după care s -a reîntors acasă în Germania. În laboratorul lui Wundt a deprins stud iul a tot ceea ce a însemnat reactivitate motoare, ca pe urmă să se îndrepte spre studierea activităţii de orientare. Întors acasă, la presiunea condiţiilor sociale particulare, se dedică activităţii didactice, se pune în slujba şcolii, a educaţiei copiilo r, ş i ia astfel cunoştinţă cu psihologia copilului. În cursurile pe care le predă cadrelor didactice se foloseşte de întreaga experienţă de laborator, pe care o completează cu o deschidere totală faţă de problemele dascălilor, faţă de problemele pe care aceştia le au în lucrul cu copii. În spiritul canonic tradiţional, acordă o atenţie deosebită problemei reflectării con ş tiente, a celei legată de credinţa în Dumnezeu.

Hall este autorul unui principiu pedagogic interesant, înprumutat de la A.E Haekel (1834-1919), un strălucit biolog evoluţionist - cunoscut sub numele de principiul r*ecapitulării.*

În acord cu acest principiu, la fel cum în biologie embriogeneza reproduce momentele mai importante ale evoluţiei filogenetice, tot aşa în psihologie, în dezvoltarea ontogenetică a

gândirii, aceasta reproduce etape mai importante din istoria strămoşilor, din civilizaţia acestora. O teorie psihologică foarte interesantă şi de mare atractivitate. O idee de care a fost cucerit la rândul său şi Taine, care susţine că în ontogeneza dezvoltării sale copilul reproduce etape mai importante ale istoriei culturii. Susţinerea acestui principiu s-a făcut cu argumente dintre cele mai diverse. În acord cu acestea copiilor le place să-şi ridice corturi sau colibe pentru că strămoşii lor au trăit în condiţii de acest fel; le place să pescuiască, să meargă la vânătoare, pentru că activităţi de acest fel au fost preocuparea principală a strămoşior lor şa. Numai că nu tot ceea ce este atât de atractiv, are o răspândire atât de mare şi co respunde unui fapt real beneficiază şi de o susţinere ştiinţifică. Dincolo de atractivitatea incontestabilă a teoriei lui Hall a recapitulării, aceasta poate foarte uşor degenera în alta cu note biologizante, cu substrat ideologic, reacţionar, deformante a vieţii psihice copiilor şi a adulţilor.

Determinarea biologică a vieţii psihice rămâne un fapt mult prea general ca să poată fi epuizat simplist de o psihologie a copilului aflată la începuturile sale. Aceeaşi problemă este reluată de alţi psihologi, dar fără o subordonare atât de severă la biologic, la principiul repetării. Astfel, pentru E. Claparede (1873-1940), acelaşi principiu al recapitulării nu mai reprezintă decât o interacţiune pe plan mental al conştiinţei dintre logica dezvoltării filogenetice şi a celei ontogenetice. Un alt psiholog, K. Gross (1861-1946) se opune opiniei în acord cu care jocul copiilor ar însemna atavisme ale unor comportamente
ale strămoşilor, considerând că jocul reprezintă abia o deschidere spre viitorul dezvoltării comportamentului copiilor. S-au exprimat critic faţă de teoria lui Hall şi alţi psihologi ai vremii ca W. Stern şi Th. Ribot.

6. Întemeierea psihologiei diferenţiale

Majoritatea studiilor teoretice şi experimentale realizate de psihologi la începutul secolului XX-lea au fost subordonate unei cauze prime, aceleia de a putea înrola psihologia alături de celelalte domenii ale cunoaşterii ştiinţifice. Era atunci nevoie de descoperirea şi formularea unor legi cu aplicabilitate generală şi universală, comparabil e cu cele existente în domeniile ştiinţelor naturii, în fizică, fiziologie ... Concomitent însă cu intensificarea frământărilor sociale, a crizelor din diversele sisteme sociale, în faţa psihologiei se formulează probleme noi, care nu pot fi simplist repro ductibile în laboratorul de psihologie experimentală. Pentru problemele de acest fel psihologul a fost nevoit să se deplaseze pe teren, în mijlocul mulţimii de oameni, să stea de vorbă cu fiecare, să facă evaluări pe măsură. Se conturau zorii unei noi direcţii de fundamentare experimentală a psihologiei.

Problemele care se formulau în faţa noii orientări aplicative a psihologiei nu erau cu totul noi. Se cunoaştea faptul că deja din antichitate a fost evocată existenţa unei diferenţialităţi caracteriale dintre oameni care îi deosebea pe aceş tia între ei la fel cum îi deosebeau caracteristicile lor trupeşti. Cugetări pe probleme de acest fel erau frecvente în gândirea filozofilor, a moraliştilor, a medicilor, a pedagogilor, ca şi în cea a oamenilor de rând. In Vechea Grecie Teofrast, părintele botanicii, discipolul lui Aristotel, a descris diverse modalităţi de împărţire a oamenilor între ei. Acelaşi interes s-a manifestat pregnant la scriitorii din secolul XVI-XVIII (la Montaigne, la La Bruyere, la Rouchefou cauld). Din raţiuni metodologice însă lucrările acestora nu pot fi categorisite în categoria unora cu pretenţii ştiinţifice. Ele n-au reprezentat preocupări sistematice, care să fie extinse la nivelul

societăţii. S-au făcut observaţii admirabile, care au urmărit să stabilească legătura dintre un anumit spirit moral de cumpătare sau lipsă de cumpătare şi tensiunea arterială a oamenilor. Toate aceste încercări s-a păstrat la nivelul unor tentative individuale, fără a putea fi integrate unor sisteme de gândire ştiinţifice cu statut propriu.

În noile condiţii social-istorice diferenţele semnalate între oameni au dobândit o însemnătate socială deosebită, cu deosebire din cauza problemelor ridicate de activitatea productivă industrială proprie societăţii capitaliste. Aici s-a conturat o comandă socială precisă pentru cunoaşterea legilor după care are loc diferenţialitatea caracterială dintre oameni: nu toţi oamenii se pricepeau la toate, îndemânarea oamenilor trebuie formată şi direcţionată. Erau probleme noi, legate strict de activitatea productivă, care nu mai puteau fi lăsate la voia întâmplării. Ele nu mai erau satisfăcute de căutările de până atunci pentru cunoaşterea legilor generale de organizare a activităţii psihice, decât cel mult pentru a fi formulate ca obiectiv distinct de cercetare. Acest lucru s-a întâmplat abia spre începutul secolului al XX-lea, când s-a trasat cadrul noii discipline psihologice numite psihologia diferenţială. Obiectul de cunoaştere al noii discipline a psihologiei a devenit, deci, descrierea şi cuantificarea caracterelor care îi ţin legaţi pe oameni unii de alţii şi care totodată îi şi deosebesc într-atât între ei.

Începuturile propriu-zise de studiere a caracterelor diferenţiale dintre oameni se leagă tot de laboratorul de psihologie experimentală, de cel pe care l-a întemeiat Wundt la sfârşitul secolului XIX. Acolo au fost formulate problemele diferenţelor constatate de experimentatori dintre diferitele categorii de subiecţi aduşi spre studiu, dar care nu au putut să găsească răspuns, din perspectivă experimentalistă tradiţională. Era nevoie nu de o simplă extindere şi reproducere în alta formă a liniei investigative experimentaliste, ci de a urma o alta, diferită şi complementară acesteia, una îmbrăţişată până atunci sporadic do ar de medici şi pedagogi, dar care prezentat interes pentru mai noii reprezentanţi ai industriei capitaliste în afirmare. A fost vorba de o nouă perspectivă de dezvoltare a psihologiei, care lui Wundt la acea vreme i-a scăpat din vedere sau a considerat-o neinteresantă din punctul său de vedere. El a considerat experimentul psihologic promovat în laboratorul său ca îndeplinind implicit şi condiţiile pretinse de noul domeniu investigativ diferenţial. Desigur, a recunoscut el, cu excepţia condiţiilor cerute de studierea psihologiei popoarelor. De aici şi până la a ţine calea dezvoltării noii perspective de cercetare nu mai era decât un pas, pe care din păcate nu s-a putut abţine de a nu-l face, şi de a închide calea unor studenţi de ai săi - cum au fost E. Kraepelin (1856-1926) sau J. Mc. Cattel (1860-1944), stăpâniţi de chemarea şi de interesul de a se îndrepta spre acest domeniu special al psihologiei. Prin ei experimentul psihologic s-a plasat pe un nou drum, capabil să valorifice rezultatele cuantificării diferenţierilor constatate între oameni.

Unul din primii psihologi care s-a înscris pe noua linia investigativă a fost Kraepelin. El este cunoscut pentru contribuţia sa adusă la introducerea metodologiei psihologiei experimentale în practica clinicii psihiatrice. Practica din acest sector de activitate l-a constrâns să studieze diferenţierile dintre caracterele pacienţilor, modul cum aceste diferenţe sunt definitorii, cum se raportează legic la stările lor maladive, cum acestea se completează într-un profil unitar pentru modul de comportare al unor persoane.

Tot în aceaşi perioada de început de veac al XX-lea îşi desfăşoara activitatea în Franţa A.Binet (1857-1911). El a colaborat îndeaproape cu neurologul Charcot, studiind experimental împreună problema clasificării persoanelor capabile să efectueze operaţii mentale complexe. Caracterele diferenţiale detaşate de ei au fost interpretate în acord cu

gândirea lui Charcot. Acesta a clasificat oamenii potrivit unor tipologii distincte, formulate de el, ca fiind: vizuali, auditivi şi motori. Sunt tipologii pentru care a găsit suport în modul de proiecţie a stimulilor în distincte şi dominante existente în creier.

Un an de referinţă pentru noua perspectivă diferenţială a psihologiei este 1900, când apare lucrarea de referinţă a lui W. Stern (1871-1938) "Despre psihologia diferenţelor individuale". De astă dată în această lucrare oamenii deveniţi obiect de clasificare sistematică au fost luaţi din viaţa cotidiană de şi nu din spitale. Tocmai de aceea contribuţia sa la fundamentare psihologiei diferenţiale dobândeşte drept de cetăţenie în domeniul psihologiei. În ceea ce-l priveşte pe Stern, acesta s-a mai remarcat printr-o precauţie metodologică exagerată, impusă cu insistenţă pe urmă şi psihologiei diferenţiale, de a face obiect de investigaţie diferenţială în acelaşi timp doar dintr-un singur caracter. De asemenea, cu spiritul său precaut, s-a pronunţat deseori împotriva încercărilor de tipologizare a sumelor de caracteristici. Astfel, ceea ce pentru fondatorii noii ştiinţe a psihologiei a fost până atunci de neimaginat, prin contribuţiile lui Kraepelin, Binet, Charcot, Stern s-a putut realiza o extensie experimentalistă necesară şi de mare perspectivă, a psihologiei diferenţiale.

6.1. Galton şi variabilele statistice de comportament.

O contribuţie importantă pentru fundamentarea psihologiei diferenţiale l-au avut lucrările lui Galton (1822-1911). Cu o inepuizabila inventivitate, acesta s-a distins în diferite alte sfere ale gândirii stiinţifice a vremii: statistica matematică, psihologia, sociologia ş.a. Dintre toate acestea cea mai remarcabilă contribuţie s-a dovedit a fi avut în domeniul psihologiei, unde s-a distins prin înfiinţarea metodelor şi tehnicilor statistice, de mare aplicabilitate ulterioară în studiile diferenţierilor individuale. Gândirea sa la acea vreme era îndreptată şi subordonată nevoii de a descoperi în psihologie ceva care s-o aşeze alături de celelalte domenii de cunoaştere ale ştiinţelor naturii. Acest lucru a fost dovedit prin interesul cu care s-a ocupat de determinarea pragurilor senzoriale, de timpul de reacţie, de problema asociaţiilor etc. În toate aceste studii Galton s-a remarcat prin iniţiativa sa de promovare a metodelor sale statistice de prelucrare a rezultatelor obţinute, ca şi prin perfectionarea celor deja existente. De exemplu, tot Galton a fost cel care a descoperit determinarea pragurilor superioare de audiţie - a rămas de atunci clasică tehnica ´"fluierului lui Galton" pentru stabilirea pragurilor senzoriale superioare.

În efortul său de promovare a a metodelor statistice la un anumit moment în centrul preocupările sale experimentale s-a formulat determinarea diferenţelor interindividuale moştenite genetic .El este cel care a propus pentru.prima dată o asemenea met odologie de lucru, de a cuantifica pe subiecţi umani ceea ce le poate fi un caracter moştenit de la o generaţie în alta, cum aceste caractere se interinfluenţează între ele. Scopul lui a fost să identifice şi să descrie la nivel comportamental existenţa unui parametru de comparaţie interindividual similar caracterelor organice, şi a ales pe cel al puterii de imaginaţie. Subiectul de experienţă primeşte ca sarcină de executat imaginarea unui anumit obiect. După aceea el trebuie să dea detalii referitoare la proprietaţile obiectului pe care l-a imaginat, să efectueze operaţii de comparare, să probeze cât de clar şi organizat efectuează aceste operaţii mentale. Galton a intrat astfel în posesia a numeroase date privind acţiunile mentale de imaginaţie. Dar dintre toate acţiunile şi operaţii evocate îl interesau doar cele capabile să-l trimită la caracterele comportamentale moştenite; îl interesau cu deosebire în ce măsură

imaginile reprezentate sunt aceleaşi la fraţi şi la gemeni. Acolo a întrevăzut cheia spre identificarea caracterelor comportamentale în măsură să-i asemenea şi totodată să-i deosebească în mod legic pe oameni între ei.

Trebuie menţionat faptul că Galton a fost un inventator experimentalist şi că mulţi alţi cercetatori au dat peste această problemă a diferenţelor de comportament individuale. Numai că până la Galton diferenţele interindividuale studiate se voiau puse pe seama unor variaţii proprii legităţilor generale ce acţionează în biologie, care se reproduc şi la nivel psihologic. În acest spirit a primit o formă legică precisă cunoscuta lege a lui Fechner. Ori Galton, dimpotrivă, prin mânuirea aparatajului statistic, şi-a propus să demonstreze existenţa unui determinism diferit, a unei legităţi care acţionează pe un alt plan, care presupune luarea în considerare a unor factori interindividuali. Condiţiile social-istorice ale acelor vremi erau tot mai favorabile ca propunerile lui Galton să fie băgate în seamă.

Una din lucrările remarcabile a lui Galton a fost "Fizica socială ", care a apărut tocmai în anul 1835. Ea a trezit la acea vreme multe discuţii şi dispute, cu deosebire pentru faptul că a încercat să demonstreze pe cale statistică existenţa şi intervenţia legică a unor factori de diferenţiere interindividuală. Pentru introducerea unor indici statistici Galton a luat în considerare unele constante comportamentale pe care le-a considerat că au relevanţă cantitativă, care să fie cuantificabile numeric. O astfel de variabilă luată în considerare a fost cea a încheierii de căsătorii, rata sinuciderilor etc. Deşi acestea au fost clasate în categoria comportamentelor involuntare şi deci înnăscute, considerarea lor din perspectivă psihologică întârzia. Erau efecte sociologice şi apariţia psihologiei ca ştiinţă de sine stătătoare încă nu a fost desăvârşită. Fenomenul psihic considerat era dependent de factori sociali şi nu de cei naturali. Întrepătrunderea dintre cele două perspectivă trena, deşi era clar că exista ceva care se moştenea şi se transmitea ca atare fel peste generaţii, putea fi reprezentat grafic, putea să aibă relevanţă individuală sau colectivă etc. De asemenea, de pe urma unor asemenea reprezentări se puteau emite judecăţi de valoare, ele puteau fi relevante ca referitoare la un fenomen repetabil –modul în care acesta se moştenea sau nu. Într-un asemenea context de promovare a interesului pentru valorificarea indicilor statistici de comportare a fost formulată legea Gauss–Laplace. Aceasta a fost îndreptată spre a şti cum "dumnezeirea rânduieşte lucrurile în domeniul fizicii ca şi a manifestărilor de conştiinţă". Ar fi zadarnic să se considere că doar cunoaşterea legităţilor cărora li se subordonează activităţile psihice conştiente ale fiecărui individ poată fi demnă pentru investigare ştiinţifică. Noua perspectivă cerea un alt mod de abordare a fenomenului psihic, în cadrul căreia omul să fie considerat din perspectivă populaţională, dependent de o serie de factori cu determinare statistică.

În anul 1869 lui Galton i-a apărut cartea cu titlul "Moştenirea aptitudinilor ". Aici el a încercat să demonstreze, cu ajutorul metodelor statistice, cum are loc distribuirea legică în societate a aptitudinilor de diferite feluri. El spunea că, aşa cum cei mai mulţi oameni sunt de statură mijlocie, iar cei înalţi şi cei scunzi încalcă regula, tot aşa există oameni care, prin aptitudinile psihice, trec peste limitele normale. Dar ce determină apariţia şi manifestarea acestor abateri de la regula generală a celor mulţi ? Dincolo de arbitrariul evocat şi de alţi cercetători, Galton, posibil influenţat şi de învăţătura sa calvinistă, avansează ipoteza intervenţiei legice a caracterelor moştenite, care a fost demonstrată de el cu mijloace statistico-matematice. A fost o ipoteză de lucru care şi-a dovedit genialitatea abia ulterior. Prin această contribuţie a sa Galton s-a prezentat ca un veritabil creator de concepte şi metodologii pentru ştiinţa abia în formare a psihologiei. Deci Galton, prin formaţia sa

profesională, încă nu a fost un psiholog, dar a formulat probleme interesante pentru viitoarea ramură a psihologiei, psihologia diferenţială. El a făcut din problema diferenţelor existente dintre comportamentul oamenilor un obiect distinct de cunoaştere psihologică. Această problemă s-a dovedit decisivă pentru fundamentarea în psihologie a tezei adaptăr ii la mediu, a legii selecţiei naturale, care schiţează modul în care funcţionează mecanismul moştenirii caracterelor. El este cel care prima dată a arătat că adaptarea speciilor se produce la nivelul mecanismelor genetice cu o anumită variabilitate indivi duală si deci statistică.

Cu punct de plecare dintr-o asemenea viziune biologică asupra caracterelor, Galton porneşte la formularea concepţiei sale psihologice. Corespunzătoarele diferenţe caracteriale psihologice se pot explica doar făcându-se apel la categoriile teoriei moştenirii caracterelor organice. Însemnătatea deosebită a unei asemenea formulări constă în a fi detaşat din sfera obiectivelor marilor cautări ştiinţifice ale epocii pe acea a problemei aptitudinilor psihice, a suportului genetic al ace stora. Ceea ce a însemnat o adevărată lovitură adusă perspectivei care explica la acea vreme această problemă doar cu mijloacele dinamicii raportului spirit - corp. Prin Galton determinantul biologic al diferenţierilor individuale a încetat să deţină exclusivitatea. Atunci când a lucrat la evaluarea statistică a unui material privind biografia unor personalitaţi engleze, el a declarat că marile aptitudini şi talente depind în mare măsură de relaţiile de rudenie. După calculele lui Galton doar unul la patru di n copii aparţinînd unui arbore genealogic familiar are şanse să fie un talentat.

Pentru studiul aptitudinilor spirituale Galton s-a folosit nu doar de descrierile biografice, ci şi de metodologia chestionarelor. Galton a trimis chestionare marilor personalităţi engleze şi pe baza materialului colectat a publicat monografia intitulată “Oamenii de ştiinţă englezi: natura şi educaţia lor”, o lucrare ce a apărut în anul 1874. Lucrarea a fost din nou un bun pretext pentru evocarea rolului caracterelor moştenite , cu minimalizarea rolului factorilor educaţionali. Cu ocazia unei expoziţii internaţionale organizate la Londra el a aplicat cu succes metoda chestionarelor (1884). Cu acestă ocazie el a realizat mai multe măsurători în incinta unui laborator, încropit ad-hoc direct în incinta expoziţiei, unde a cules date de la peste 8000 de subiecţi. Au fost luaţi în considerare parametri foarte diferiţi, precum înălţimea, greutatea, timpul de reacţie, diversele lor sensibilităţi, reacţiile motorii, precum şi alte caract ere senzorio-motorii. Verificarea şi interpretarea rezultatelor a rămas neschimbată; caracterele psihice au fost considerate ca putând fi determinate genetic, cu nimic diferit de cele corporale.

Galton şi-a făcut un cap de pod din investigaţiile sale îndr eptate spre descrierea caracterelor care diferenţiază oamenii între ei. A făcut acest lucru chiar cu riscul ca teoria să ajungă suport pentru unele teorii şi sisteme de instruire social-politice reacţionare. Obiectivele propuse spre cercetare de el erau ge neroase şi larg împărtăşite, fiind îndreptate spre descoperirea talentelor. Deşi în final a recunoscut şi el modul în care se realizează perfecţionarea caracterelor comportamentale este o problemă cu totul diferită de felul în care acest lucru se realizeaz ă în lumea animală, de exemplu ameliorarea (prin împerechere) a raselor de cai, de câini etc.

Din cauza admiterii fără discernământ critic a substituirii caracterelor biologice cu cele psihologice, comportamentale, teoria lui Galton a ajuns să se expună la tendinţe interpretative ca aparţinând “eugeneticii”. Cu alte cuvinte să servească drept argument pentru susţinerea unei ideologii reacţionare care admitea şi susţinea intervenţia dirijată a omului în înmulţirea doar a anumitor indivizi recomandaţi pent ru calităţile lor de gândire, care au cele

mai bune aptitudini senzorio-motorii, a celor cu instincte puternice. Un mod de gândire care va avea să slujească drept fundament teoretic pentru afirmarea unor ideologii reacţionare antisemite. Aceasta s-a întâmplat chiar dacă între Galton şi ceea ce acele ideologii reacţionare propovăduiau era o distanţă ca de la Cer la Pământ. Fără cuvenitele exigenţe critice această distanţă poate să dispară şi atunci aplicarea metodei îşi ratează cauza pentru care a fost creată. Cuantificarea cu spirit critic a diferenţierilor individuale realizată de Galton cu metode statistice a însemnat un pas important pentru fundamentarea psihologiei diferenţiale. Contribuţiile sale toeretice şi metodologice n-au avut nimic în comun cu ideologiile reacţionare. Ele au fost fundamentale pentru dezvoltarea acestei ramuri distincte a psihologiei numită psihologia diferenţială. Lucrările lui Galton reprezintă punctul de plecare al viitoarei teorii factuale a lui Karl Pearson, larg acceptată şi folosită în acest domeniu.

Lucrările lui Galton au servit ca materie primă pentru promovarea cauzelor sociale ale noii discipline a psihologiei diferenţiale. Ele au avut meritul de a deschide larg calea pentru cercetarea multor altor probleme interesante şi de perspectivă pentru societatea capitalistă a începutului de veac al XX-lea. Creştea producţia industrială, mase mari de oameni se integrau în activitatea productivă, a apărut problema necesităţii de cadre calificate, a pregătirii acestora, a creerii noi i societăţi capitaliste. Toate problemele de acest fel au făcut ca rezultatele lui Galton să fie interpretate cu alţi ochi, privite ca ale unui simplu experimentalist. S-a formulat problema însemnătăţii altitudinilor şi caracterelor oamenilor în raport cu eficienţa socială a muncii lor. În acest context psihologia diferenţială devenea ceva mai mult decât o simplă segregaţie disciplinară specifică, decât o preocupare pentru cultul caracterelor specifice etc. Dimpotrivă, ea devenea cu fiecare progres realizat pe linia valorificării aptitudinilor un mijloc pertinent de realizare a progresului social, de civilizare a oamenilor. De aceea cecetătorii care au urmat această cale au procedat, asemenea lui Galton, să inventeze teste şi metode statistice. Prin aceast a ei au creat un ideal sau obiectiv diferit de cel menţionat de sloganul descoperirii talentelor, anume acela de aşeza ”omul potrivit la locul de muncă potrivit”.

6.2. Inceputul introducerii testelor

Începutul de veac al XX-lea a fost unul de însufleţire a creaţiei psihologice în domeniul psihologiei diferenţiale. În laboratorul lui Wundt de a tunci îşi făcea ucenicia un tânăr american cu numele de James McKeen Cattell (1860-1944). Foarte repede acesta descoperă lipsa de potrivire a gândirii şi formaţiunii sale spirituale cu cea a mentorului său. Drept urmare îl părăseşte în favoarea unui altul cu numele de Galton. În cercetările acestuia asupra diferenţierilor constatate dintre oameni Cattell îşi vede realizat visul său profesional. În istoria psihologiei de numele său va avea să se păstreze legată denumirea de test, dată de la început probelor pe care Galton le cuantifica în laboratorul său de antropometrie.

Cuvântul de test a fost asimilat în domeniul psihologiei foarte repede, fără concursul vreunui alt termen şi fără vreun alt anume prilej favorabil. Testele au servit pentru aprecierea obiectivă a aptitudinilor spirituale sau motoare individuale. Termenul s-a consacrat când în revista "Mind" Cattell a publicat articolul "Testele şi măsurătorile spiritului". Articolul a avut şi un cuvânt de închidere al lui Galton. Cu această ocazie el a spus că psihologia nu poate deveni o ştiinţă exactă şi riguroasă atâta timp cât nu se va fundamenta pe măsurători şi argumente precise. Se va putea progresa doar dacă se vor face măsurători precise cu teste aplicate pe mulţi subiecţi umani. Rezultatele unor astfel de cercetări pot fi foarte importante pentru psihologie în general, pentru determinarea stabilităţii proceselor psihice, pentru explicarea intervenţiei diverselor condiţii constante şi variabile în realizarea reflectării psihice. Pe această linie metodologia statistică pe care a propus-o a ajuns să servească pentru realizarea de evaluări efectuate la un numar mare de oameni. Procedeul nu numai că s-a dovedit a fi ştiinţific, dar mai prezenta şi un real interes practic.

Articolul lui Cattell nu mai aminteşte prin nimic de vechiul slogan al lui Galton de selecţie a celor mai talentaţi ca dotaţi genetic de natură. A dat în schimb glas evocării însemnătăţii teoretice şi practice a metodei testelor. S-a ajuns astfel la posibilitatea de aplica aceleaşi teste la momente şi în locuri diferite. Ori ca rezultat al unor astfel de studii comparative în psihologie s-a progresat foarte mult, prestigiul aplicativ al acestei ştiinţe a crescut. Cattell a propus 50 de teste ca mostre care se adresau sensibilităţii, timpului de reacţie, numirii culorilor, timpul de reproducerii după o singură ascultare ş.a.. Dupa ce s-a întors în SUA a lucrat la dezvoltarea metodologiei testel or la Universitatea Columbia (1891). Aproape concomitent şi în alte laboratoare din SUA s-au iniţiat programe de cercetare aplicativă cu metoda şi tehnica testelor. La începutul secolului in SUA deja funcţionau două comisii al căror scop a devenit realizarea de acţiuni concentrate de validare a testelor, de aducere a lor la acelaşi numitor, de aplicare a lor în domeniul şcolar, militar, clinic. O contribuţie importantă a adus-o la acea vreme Ch. E. Spearman (1863-1945), autorul ipotezei intervenţiei unui factor general G, produs al interrelaţiei favorabile dintre mai multe aptitudini sau caractere comportamentale puse în evidenţă cu ajutorul testelor. Alţi psihologi au criticat postulatul intervenţiei unui astfel de factor G.

În Franţa, înainte de Binet (1857-1911) testele erau folosite exclusiv pentru studierea reacţiilor senzoriale, motoare, a timpului de reacţie etc. Practica însă a început să impună tot mai mult utilizarea acestora şi pentru studiul funcţiilor psihice de rang superior. A fost vorba de procese psihice care erau categorisite ca aparţinând sferei "înţelegerii inteligente". Un demers interesant cu atât mai mult cu cât în joc intrau de astă dată funcţii care asigurau însuşirea cunoştinţelor, adaptarea în situaţiile complexe. Binet, fost student a lui J-M. Charcot (1825-1893), şi-a exprimat nemulţumirea (în 1896) faţă de metodologia prelucrată de Wundt. Mai mult, în cercetările sale a fost mânat de necesitatea găsirii bazelor ce definesc obiectiv nivelul superior inteligent de adaptare la mediu. În 1894 a fost numit directorul primului laborator de « psihologie Fiziologică » la Sorbonna, cu orientare experimentalistă declarată. În 1896 îi reproşează lui H. Pieron orientarea cercetărilor sale spre studiul vieţii psihice la animalele inferioare. Ideile lui Binet vor găsi aplicabilitate practică în pedagogie. Astfel, în 1905 a primit încredinţare din partea Ministerului Francez al educaţiei să elaboreze şi să prelucreze pentru copii cu retard mental un instrument pe a cărui bază aceştia să poată fi selecţionaţi şi îndreptaţi spre şcoli speciale. Trebuiau deci separaţi cei apţi pentru învăţătură, fie ei şi leneşi învăţătură sau care nu vor să înveţe, de cei care, dintr-un motiv oarecare înnăscut şi bine determinat nu pot să o facă. În carte sa *Studii expeerimentale ale inte-*

ligenţei, care a apărut în 1903, el remarcă distanţa existentă între psihologia de laborator (wundtiană) şi psihologia diferenţială, aceasta din urmă centrată pe efectuarea de anchete, protocoale etc.

Concomitent Th. Simon (1873-) şi colaboratori săi au efectuat numeroase experimente asupra atenţiei, memoriei, gândirii la copii aflaţi la diverse vârste, cu toţii peste 3 ani. Experimentele s-au transformat progresiv în demersuri sistematice de testare. De altfel numărul subiecţilor examinaţi a crescut atât de mult încât a necesitat o prelucrarea statistică. Din acel moment testele au putut deveni instrumente pentru determinarea vârstei mentale a subiecţilor. Cu acest punct de plecare se constituie o nouă direcţie de dezvoltare a psihologiei diferenţiale. Ea se va orienta în direcţia necesităţii de stabilire a vârstei mentale a subiectului prin raportarea la vârsta sa cronologică. Pe această linie s-a constatat că între vârsta cronologică şi rezultatele obţinute în cursul testărilor se poate stabili o corelaţie favorabilă. Ca atare s-au elaborat sarcini de dificultate crescută, iar pentru aceasta testul a fost considerat ca fiind un instrument adecvat pentru detaşarea unui grup elector. În raport cu parametrii proprii grupului elector au fost raportate reuşitele şi nereuşitele altor grupuri de vârstă diferită.

Binet şi Simon şi-au unit forţele pentru ca elevii din şcolile de care răspundeau să fie supuş i unor verificări riguroase. Astfel ei au urmărit să îndepărteze din teste acele sarcini care presupuneau o instrucţie ceva mai deosebită. Au plecat de la premisa că dezvoltarea inteligenţei în sine este independentă de instrucţia dobândită în şcoală şi care trece prin diferite faze de dezvoltare cronologică. Ei au urmărit detaşarea unui parametru care să poată fi raportat la nivelul de maturitate. Scopul lor aici se suprapune cu cel al lui Galton, adică al evocării unei inteligenţe genetic prefăcute. În acord cu Binet testologia s-a clădit pe conceptele dezvoltării ontogenetice a caracterelor înnăscute, sprijinindu-se pe ideea galtoniană în acord cu care determinismul psihologic este o formă aparte a determinismului biologic. În acest fel ei au putut să elaboreze o scară metrică a inteligenţei, valabilă şi în zilele noastre, rezultat al studiilor lor experimentale efectuate în şcoli.

Factorul de moştenire introdus de Galton ca acţionând peste generaţii a fost preluat într-o formă nouă de către Binet-Simon. Era invocată intervenţia unui mecanism aflat în afara corpului, ceea ce a însemnat o contribuţie importantă la ştiinţa psihologiei. Strânsele relaţii ale maturizării cu dezvoltarea mentală se concretizează pe traseul dezvoltării ontogenetice. Separarea lor metodologică a fost întodeauna contraproductivă psihologiei. La aceasta face referire întreaga istorie a mişcării introducerii testelor. De exemplu sarcina de bază a lui Binet a fost separarea obiectivă a copiilor normali de cei retardaţi. Acea psihologie pentru care dezvoltare însemna maturizare punea toate defectele obligatoriu pe seama tulburărilor organice, copilul era considerat normal dacă a făcut faţă acelor sarcini pe care cei de vârsta lui în marea lor majoritate le-au rezolvat. Aceste sarcini în multe situaţii sunt ori prea uşoare ori le depăşesc posibilităţile. Pentru aceasta a fost introdus conceptul de vârstă mentală - electori spirituali (MA - mental age) ca diferit de vârstă cronologică (CA - cronological age) . Abateri într-o direcţie sau alta erau interpretate ca expresie ori a retardării mentale ori a supradotării; raporturile dintre vârsta mentală şi vârsta cronologică au fost numite de Stern în 1911- QI(quotient intelectual). Dogma testologiei a rămas că QI este general, că în cursul ontogenezei nivelul de inteligenţă rămâne neschimbat şi că dezvoltarea psihică este dependentă de maturizarea organică, cronologică.

Acelaşi interes pentru psihologia diferenţială realizat prin introducerea testelor aparţine lui Edouard Claparede (1873-1940), de formaţie părofesională comparabilă lui Binet, de care îl lega o prietenie adevărată. Pentru Claparede procesele psihice trebuie considerate în evoluţia lor genetică, .El a formulat existenţa mai multor legi în psihologie, precum *legea extensiei vieţii mentale, legea anticipaţiei, legea interesului imediat ş.a* . O atenţie deosebită a acordat psihologiei inteligenţei, voinţei şi somnului. A fost refractar la metodele de rutină din pedagogie, înrolându-se decisiv alături de cei care pledau pentru introducerea în şcoală a testelor, contrar celor, de exemplu, din Uniunea Sovietică, unde această tendinţă era efemeră, aflată sub amenin□area sanc□iunilor ideologice.

7. O extensie necesară – psihologia socială şi culturală

Universul vieţii psihice s-a dovedit a fi dependent de condiţiile vieţii sociale. Acest lucru a fost tot mai consistent probat de unele ştiintele sociale precum filologia, bibliografia, istoria si altele. Ele au ridicat tot mai decisiv problema însemnătăţii factoru lui cultural în determinarea psihicului. Era o perspectivă cu totul nouă, proprie sfârşitului de secol a l XIX-lea şi începutului de secol al XX-lea.

7.1. Psihologia popoarelor

Psihologia popoarelor reprezintă o disciplină distinctă a psihologiei ale cărei origini pot fi identificate în gândirea filozofilor germani. În acord cu aceasta perspectivă de abord are a psihicului, obiectul de cunoaştere al psihologiei trebuie să fie nu individul şi dezvoltarea sa spirituală, ci întregul popor din care acesta face parte. S-a pornit pe această linie investigativă de la premiza că fiecare popor îşi are propria sa cultură, propriile obiceiuri … toate cu influenţă formativă determinantă asupra vieţii psihice. Cu precizarea doar că această determinare particulară va avea să fie considerată ca o trăsătură definitorie pentru spiritualitatea poporului respectiv. A fost vorba de considerarea unui alt determinism cauzal al vieţii psihice, care se manifesta la nivel lingvistic, mitologic, în obiceiuri, creaţii populare, mărturii. Ceea ce a corespuns cu o fundamentare a unei noi psihologii, făcută din perspectiva cercetărilor de istorie a culturii, a celor de filologie. Acestei noi psihologii i s-a dat denumirea de *psihologia popoarelor.*

Planul de înfiinţare a acestei psihologii a fost imaginat încă de Herbert Spencer în anul 1852. Acest plan a fost lansat în articolul lui din "Jurnalul de studii lingvistice comparate" şi a fost dezvoltat ulterior de doi urmaşi ai lui, de H. Steinthal (1823-1899) şi de M. Lazarus (1824-1903). Ambii au înfiinţat publicaţia cu titlul "Psihologia popoarelor şi ştiinţa lingvisticii" ce a apărut în perioada 1860-1890. Această orientare nouă a reprezentat deci o necesitate izvorâtă din direc□ia ştiinţelor sociale şi a avut o influenţă decisivă în întemeierea şi autonomizarea ştiinţei psihologiei. Wundt a recunoscut necesitatea recunoaşterii noii tendinţe investigative, care a fost inclusă în programul său conceptual şi de lucru. După el psihologia se împarte în două mari părţi: *psihologia fiziologică* si *psihologia*

popoarelor. După ce a recunoscut că studiile de psihofiziologie sunt limitate ca perspectivă de cuprindere a universului vieţii psihice, Wundt s-a îndreptat cu toată convingerea spre noul domeniu al psihologiei popoarelor. Sub acest titlu (*"Psihologia popoarelor"*) îi apare în 1900 primul volum dintr-o serie de zece.

Abordate cu mare pasiune, contribuţiile lui Wundt, ca şi cele anterioare ale lui J.F. Herbart (1776-1841), nu au adus cu ele soluţii fundamentale în rezolvarea problemelor psihologiei. Ele au deschis dezvoltarea unor perspective noi asupra psihologiei, realizate din perspectiva culturii, a etnosului popoarelor. Aceasta pentru că psihologia se afla abia într-o etapă preparadigmatică de întemeiere ca ştiinţă de sine stătătoare, când era încă pătrunsă de o serie de tendinţe speculative metafizice şi anistorice. Iniţierea însă a unor cerce tări de acest fel, în care viaţa psihică era considerată dependentă de factori culturali şi sociali de diferite feluri, a avut o influenţă pozitivă asupra apariţiei şi fundamentării experimentaliste a psihologiei. Aplicaţiile se făceau la nivelul mulţimilor, al maselor, şi domeniul care se contura era cel al psihologiei sociale. Din această perspectivă psihologia va fi tot mai insistent pusă alături de ştiinţele sociale, de cele umaniste. Prin aceasta s-a lărgit sfera de cuprindere a cercetărilor psihologice şi se realizează o "străpungere" individualismului fiziologist de până atunci..

Englezul Herbert Spencer (1820-1903) a fost cel care a introdus în psihologie conceptul de *organism colectiv*. In opinia sa această categorie de "organism colectiv" se dezvoltă nu în acord cu legile raţionamentului – cum afirma înainte Auguste Comte (1798-1857), ci în acord cu legile evoluţiei naturale. Cu acest punct de plecare s-au iniţiat o serie de cercetări al căror obiectiv a fost cunoaşterea poporului în ansamblul său organic. S-a pornit în această direcţie recurent, de la popoarele încă necivilizate, aflate la un stadiu preistoric de dezvoltare socială, s-a studiat modul cum se constituie acolo modelele de gândire religioase, relaţiile familiale dintre oameni, diferitele lor obiceiuri, s-a căutat şi aici drumul spre reflectarea conştientă, a omului civilizat, modern. Cu abordarea unor astfel de probleme s-a detaşat, incontestabil, o nouă perspectivă de cercetare a fenomenelor psihice, aşa cum acestea apar reprezentate în categoria organismului colectiv. Numai că această nouă perspectivă investigativă s-a dovedit îngrădită metodologic, cu deosebire atunci când s-a pus problema să fie confruntată cu studiile tot mai numeroase apărute asupra domeniului sociologiei animalelor, a organizării sociale a animalelor. S-a reuşit însă deschiderea unei noi perspective de explicare a vieţii psihice, unde locul central era ocupat de dimensiunea sa populaţională de manifestare. A fost o tendinţă care a suprins nu soluţiile avansate anterior din perspectiva evoluţionismului darwinist, ci pe cele care îşi aveau punctul de plecare explicarea vieţii psihice dependent de determinantul său naţional, al statului totalitar. Pentru aceasta din urmă categoriile de "luptă pentru existenţă", de „selecţie a caracterelor favorabile" etc nu au fost niciodată prea agreabile. Mare parte a încercărilor în domeniul psihologiei popoarelor s-au regrupat şi s-au îndreptat spre explicarea fenomenului sugestiei şi hipnozei, a relaţiilor din grupuri etc.

7.2. Psihologia socială şi problema sugestiei

Manifestările hipnotice au fost cunoscute de milenii, iar interesul faţă de ele s-a păstrat neschimbat până în zilele noastre. În contextul dezvoltării psihologiei la început de veac al XX-lea, al necesităţii fundamentării experimentaliste, problemele de acest fel au prezentau un interes aparte. Acestea manifestări se refereau la mulţimi de oameni, la posibilitatea stăpânirii şi influenţării acestora, la concetrarea acţiunilor acestora etc. Deşi era vorba de fenomene sociale, explicarea lor a debutat din perspectiva ştiinţelor naturii. Fenomenul a stat deopotrivă în atenţia lui Leibniz şi Herbart , care au găsit explicaţii propriu-zis psihologice. Începutul este legat însă de numele lui Franz Anton Mesmer (1774-1815), pentru care manifestările hipnotice fac parte din fenomenele denumite de el "magnetism animal", larg răspândit în natură, comun omului şi animalelor. Acesta apare sub forma unui fluid magnetic aparte, care poate să iradieze de la un individ la altul. Acest fluid are proprietatea de a putea umple, respectiv de a goli un obiect sau un organism - în particular pe hipnotizator.

Acelaşi fenomen hipnotic a fost preluat şi investigat cu mare interes de către medici. Dintre aceştia s-a distins J. Braid (1795-1861), un chirurg englez. El a considerat că fenomenele hipnotice fac parte din categoria celor fiziologice, raportându-le la cele proprii somnului. Însă chiar Braid şi-a dat seama că aici este vorba de ceva mai mult, de necuprins doar cu legile care acţionează în fiziologie, care, oricât de importante ar fi, nu sunt suficiente pentru explicarea fenomenului. În cazul hipnozei mai intervine şi altceva, pentru el imposibil de definit. În ceea ce-l priveste, fenomenul de hipnoză îl conduce pe cercetător spre un domeniu care sare din cadrul cunoscut de reflectare conştientă, manifestând o putere deosebită - de a hotărâ modul de comportare, de reflectare şi de reprezentare a unei alte persoane, şi chiar a unei colectivităţi. Pe această linie s-a ajuns ca fenomenele hipnotice să fie considerate ca dependente de factori sociali.

În general, se poate spune că studiile intreprinse au fost sistematice, bine organizate, pe colective restrânse, unde fenomenului psihologic al sugestiei i se căuta tot mai mult locul în domeniul psihologiei sociale. Caracterul său deosebit de manifestare, efectele sale individuale profunde, au făcut ca faţă de cunoaşterea fenomenului să se lege interese multiple, individuale, de grup şi de clasă. Implicaţieiile sociale şi ideologice ale fenomenului au ascuţit interesul faţă de cunoaşterea proprietăţilor sale, au stimulat iniţiativele investigative, fenomenul a fost transferat în domeniul aplicativ al psihologiei sociale. A fost vorba despre studiul relaţiilor funcţionale dintre oameni de categorii sociale diferite, economice, de vârstă etc.. Problema sugestibilităţii făcea trimitere nu numai la faptul că reglarea comportamentului depinde de un factor individual –cel care hipnotizează, dar care se raportează la activitatea altui individ care este hipnotizat. S-a adus în discuţie faptul că cel care hipnotizează trebuie să aibă o anumită predispoziţie de a putea sugestiona, fără de care nu se întâmplă nimic. Este vorba de o predispoziţie care intră deja în sfera problematicii emoţiei. În acest fel studiul fenomenelor hipnozei şi sugestiei a intrat în centrul preocupărilor ştiinţifice, de explicarea lor se legau interese crescute, de studiul lor trebuia să se ocupe o ramură distinctă a acesteia, a psihologiei sociale. Debutul studiilor sistemat ice a fenomenului hipnotic sau a sugestiei poate fi identificat în două şcoli psihologice franceze: cea de la Nancy şi cea de la Paris.

Şcoala de la Nancy a fost la început condusă de A.A. Liebault (1823-1904), iar apoi de Berheim (1840-1919). Această şcoală considera fenomenul hipnotic ca fiind de natură psihologică, cauzat prin sugestie şi raportat la puterea de imaginaţie a omului. Fenomenul a

fost abordat de ei din perspectivă medicală, s-a căutat valorificarea acţiunii sale curative. Pe această cale se putea ajunge, într-adevăr, la vindecarea unor cazuri bine conturate de isterie. Hipnoza a fost declarată o metodă psihoterapeutică, de vindecare a unor tulburări comportamentale. Se realiza prin sugestionarea unor persoane de alte persoane. Fenomenul era pus, de asemenea, pe seama efectelor autosugestiei, cu deosebire a subiectului sugestionat. Efectele organice erau incontestabile, se putea obţine paralizia senzoriala şi motoare, cu implicarea reflectării conştiente şi a unor resorturi de acţiune inconştientă. Hipnoza a ajuns astfel cazul particular al manifestării sugestiei.

Capul şcolii de la Paris a fost J. M. Charcot (1825-1893). El a susţinut ideea că starea hipnotică poate fi impusă numai persoanelor isterice. Pentru că, spunea el, isteria este o stare subiectivă maladivă nonsomatică, iar hipnoza – de care se face dependentă – corespunde unei manifestari patologice somatice, organice. Între cele două şcoli s-a iscat o dispută aprinsă, legată de natura fenomenului hipnotic.Timpul a dat dreptate scolii de la Nancy. Analiza faptelor aduse în dispută a fost însă benefica psihologiei.

Între timp s-au acumulat tot mai multe date empirice necesare descrierii fenomenului, clasificării acestuia în sistematica psihologiei. A fost o linie investigativă pe care s-a înscris prolific Pierre Janet (1859-1947) - continuator prin descălecat al gândirii lui Charcot, ca şi alţi cercetători ca Ribot (1839-1916), Binet (1857-1911), s.a. Aceleaşi probleme ale sugestibilităţii şi hipnozei, ale afectivităţii au fost abordate ca fiind proprii structurii personalităţii, ca parte a raporturilor dintre conştient şi inconştient, indispensabile pentru formarea convingerilor apariţiei diferenţelor individuale, a intervenţiei conjugate a factorilor biologici şi sociali etc.

7.3. Imitaţia şi moştenirile sociale

Problemele sugestibilităţii au găsit forme noi de exprimare când a venit vorba de explicarea imitaţiei, larg răspândite în relaţiile dintre oameni. De altfel, atunci când din acest fenomen al imitaţiei s-a reuşit să se facă un obiect distinct de investigare, domeniul psihologiei sociale a putut fi considerat consacrat. În acest sens un autor de referinţă este Gabriel Tarde (1843-1904). În acord cu concepţia sa generală sugestia are un rol decisiv în definirea şi reglarea raporturilor dintre oameni. În lucrarea sa întitulată "Legile imitatiei", apărută în 1890, Tarde a pornit de la descrierea formelor diferite de interinfluenţare dintre oameni. El a arătat că asimilarea individuală a diferitelor credinţe, sentimente, stă la baza *atitudinilor sociale*. Gândurile şi sentimentele sugerate din exterior sunt cele care decid asupra însemnătăţii acţiunilor sufleteşti, având influenţă şi asupra stării de somn şi veghe. Acest fapt, al sugestiei, face posibilă diferenţierea dintre determinările fiziologice şi cele sociale. În cea de-a doua lucrare a sa, "Logica sociala", apărută in 1895, Tarde spune că omul poate face o serie de lucruri fără să le înveţe, le preia pur şi simplu de la un altul străin (mersul, strigătul, …). Aceste comportamente ce sunt de natură fiziologică vor ajunge să aparţină faptelor de origine socială. Se întâmplă aşa pentru că mersul şi alte activităţi vor beneficia de o integrare superioară, socială. Un anumit mers va dobândi o semnificaţie de ritual, antrenarea coardelor vocale va fi diferită în funcţie de melodia cântată, la fel mâncatul

va fi diferit în funcţie de tipul de hrană consumat etc. Imitatia în viaţa socială are aceeaşi însemnatate ca şi moştenirea realizată în viaţa organică, la fel ca mişcarea moleculară în fizică. Cauzele imitaţiei se constituie în raport cu combinarea mai multor determinan□i – unii imitaţi, alţii inventaţi – care au propriile lor legi.

Aceeaşi problemă a relaţiilor sociale primare îl are peste ocean ca reprezentant pe J. M. Baldwin (1861-1934), care a fost un promotor al ideilor lui Tarde în SUA. El a făcut deosebire între două feluri de moşteniri: naturală şi socială. Pentru ca să fie folositoare societăţii, omul trebuie să se nască cu aptitudini de învăţare, iar cel mai efici ent instrument al învăţării este imitaţia. Datorită acesteia se ajunge la a se putea însuşi individual imense moşteniri de valori spirituale, de obiceiuri, de experienţe anterior trăite de înaintaşi. În viaţa socială, "schimbul sugestiv" are un caracter de permanenţă, căci de la naştere copilul cade deja în leagănul de incidenţă al "sugestiei sociale". Chiar înaltul sentiment al personalită□ii individuale se dobândeşte pe calea sugestiei. Obiectul de cunoaştere era fixat pe explicarea unei forme de transmitere peste generaţii a caracterelor, diferită de cea genetică.

7.4. "Percepţia colectivă" a lui Dürkheim

In timp ce unii cercetători ca Tarde, Baldwin, s.a. şi -au concentrat studiile pe studiul premizelor psihologice ale vieţii personale, pe însuşire a experienţei sociale, pe explicarea mecanismelor înţelegerii etc., în centrul preocupărilor lui Emile Durkheim (1858 -1919) s-a aflat studierea unor fapte ca acestea ca produse ale conştiinţei colective. Deşi respectivele fapte se manifestă individual, ele sunt produse ale interacţiunii conştiente dintre oameni. Deşi în atenţia cercetărilor sale s-a aflat întotdeauna psihologia individuală, ea a fost mereu abordată din perspectiva relaţiilor reciproce dintre oameni, a celor care fac din fiecare om o personalitate şi asigură însuşirea de către acesta a disponibilităţii de a acţiona în societate..

În lucrările sale - "Regulile metodologiei sociale" - apărută în 1894, şi "Aptitudinile individuale si colective" - în 1898, Dürkheim a pornit de la faptul că date le de conştiinţă şi de reflectare ideologică sunt "lucruri" cu particularităţi aparte, independente de înţelegerea individuală, care au o viaţă a lor proprie şi autonomă. În conştiinţa socială ele există în forma percepţiilor colective, constrângându-şi acţiunea asupra înţelegerii individuale. Cu deosebire pentru Dürkheim, manifestările sociale au prioritate şi sunt ireductibile la jocul diverselor percepţii care se manifestă în diverse forme la oameni. Durkheim face din explicarea determinismului social a l reflectării perceptive un obiectiv investigativ declarat. El a pus în subordinea acestei cauze un întreg program de cercetare sociologică, pe care a avut grijă să -l ferească de psihologismul propriu altor ştiinte sociale, ca filologia, biografia, istoria culturii, s.a. Valoarea programului de cercetare al lui Durkheim a constat în a fi fost un oponent înfocat al psihologismului, în formularea unui determinism social -istoric aflat la baza vieţii psihice, în încercarea de explicare pe această bază a acţi unilor ideologice individuale. Pe această cale cercetarea sociologică ajunge pe o cale mai concretă şi mai rodnica la obiectul său distinct de cercetare, la grup şi la colectivitate.

Programul de cercetare al lui Dürkheim a avut o serie de carenţe, care au reieşit progresiv cu dezvoltarea efectuării cercetărilor sale. Astfel, atitudinile colective de tip

Dürkheim au fost considerate ca reprezentând doar expresii ale unor manifestări esenţialmente autonome şi independente de condiţiile sociale, când, în fapt - spun unii critici ai lui – acestea sunt elemente decisive în determinarea vieţii materiale a aoamenilor. În ceea ce priveşte raporturile pe care le-a stabilit între faptele sociale şi cele psihologice, poziţia lui Durkheim a avut o parte a sa "tare" şi una mai "slabă". Astfel, în explicarea rădăcinilor manifestărilor sociale el nu a fost dispus să le caute şi să le identifice în conştiinţa individuală. Pe de altă parte, şi aceasta este partea slabă a sistemului său, el nu a recunoscut valoarea mecanismului imitaţiei, a rolului acestuia în explicarea "atitudinilor colective". Dar poate punctul cel mai "slab" al concepţiei lui Durkheim a constat în a fi contrapus viaţa individuală, a personalităţii, celei determinate de factori sociali. Totuşi criticii să i-au apreciat antisubiectivismul, cu efecte pozitive asupra dezvoltării cercetărilor sale de psihologie socială. Contribuţiile sale în acest domeniu s-au realizat nu pe cale speculativă, metafizică, ci pe baza considerării unor factori social-istorici.

7.5. Împăcarea determinismul natural-istoric cu cel cultural

În faţa încercărilor de interpretare fiziologică a vieţii şi personalităţilor umane se instituiau tot mai multe şi insurmontabile limite. Depăşirea acestora a fost încercată de H. Munstemberg (1863-1916), cu o teorie interesantă în care a formulat problema valorii acţiunilor umane. Teoria sa este o încercare de sinteză dintre psihologia experimentală - pe care a a învăţat-o în laboratorul lui Wundt, şi axiologie – ca teorie generală a valorilor, aplicată din perspectiva ştiinţelor naturii. Cercetările sale au fost desfăşurate în nota pragmatică caracteristică psihologiei americane, prin realizarea de aplicaţii în domeniul selecţiei profesionale a muncitorilor, de studii diferenţiale în şcoli şi universităţi. Meritul său a fost acela de a-şi fi dat seama că produsele muncii celor studiaţi pot fi analizate din perspectivă axiologică şi că aceste evaluări au o însemnătate psihologică aparte.

De tânăr introspecţionist a imigrat în America fără să pretindă vreodată să dobândească cetăţenia americană, şi acolo a dezvoltat o psihologie a cărei materie primă a rămas comportamentul motor. Roback (1961) reproduce sugestiv o discuţie în care Mustemberg s-a adresat lui Baldwin în termenii „tu şi cu mine suntem oamenii motori ai carului psihologiei" (p. 180). Cu acest comportament motor el a păstruns în adâncurile vieţii sociale umane, fără ca acolo să aducă în discuţie problema intervenţiei legilor generale ale biologiei, cea a luptei pentru existenţă, a selecţiei caraterelor, propusă de Darwin. Împreună cu Wilhelm Windelband (1848-1915) au încercat să dea un sens şi o interpretare neokantiană fenomenelor psihice. În acord cu opinia sa fenomenele psihice interpetate din perspectivă asociaţionistă se înscriu pe linia înrudirii dintre psihologie şi ştiintele naturii. Este o linie pe care, dacă este urmărită, se ajunge la descoperirea mecanismelor ce stau la baza proceselor psihice, pe care le-a considerat "atomi" ai activităţii conştiente, şi a proprietăţilor acestora. Dar această perspectivă investigativă, în final, se dovedeşte deşartă şi inutilă, deoarece nu se ajunge la eficienţă în viaţa socială. În schimb Munstemberg a postulat pentru promovarea unor categorii "ideografice", care acţionează la nivel supraindividual asupra vieţii psihice prin intervenţia unor factori culturali. Aceştia sunt cei care conferă valoare activităţii psihice, vieţii spirituale.

7.6. Psihologia "înţelegerii" a lui Dilthey

În timp ce fundamentele gândirii psihologice a unor psihologi ca H. Müstemberg şi H. Richert (1863-1936) îşi aveau suportul conceptual în gândirea filozofică a lui Kant, fundamentele filozofice şi conceptuale ale unui alt psiholog, Wilhelm Dilthey (1833 -1911) sunt reperate la Hegel. În lucrarea sa cu titlul "Gânduri despre psihologia descriptivă şi diferenţială", care a apărut în 1894, Dilthey dezvoltă ideea că orice psihologie care s-a bazat pe interpretarea fenomenelor psihice din perspectiva ştiinţelor naturii are nevoie să se completeze cu o nouă perspectivă de abordare, cea a ştiinţei spiritului. Această psihologie, în accepţiunea lui, este cea descriptivă şi diferenţială.

Această nouă psihologie imaginată de Dilthey venea să explice alte fenomene decât cele legate de "atomii" interni ai vieţii psihice. Obiectul de cunoaştere al acestei psihologii l-a găsit în alte structuri indivizibile, iar în locul mişcării mecanice propune ideea de dezvoltare, a acţiunilor îndreptate spre un anume scop. Aceste trăsături defineau, în concepţia sa, specificul reflectării psihice. Numai că această direcţionalitate şi cuprindere globală a fenomenelor psihice nu a dovedit prin nimic a aduce cu sine ceva novator. Ceea ce era totuşi novator în sistemul său, a fost faptul că toate trăsăturile structurale şi funcţionale ale psihicului se deduceau şi putea fi extrase nu din determinismul interior al organismului, ci din determinarea social-istorică a psihicului, din cea asigurată de încorporarea vieţii sale spirituale.

În centrul istoriei umanităţii se află "impresia" şi "trăirea", dar nu ca element de conştiinţă internă, din perspectiva psihologiei individualiste tradiţionale, ci ca o legătură internă ce nu poate fi despărţită de ceea se încorporează în om ca produs spiritual. A fost calea pe care conştiinţa individuală a fost pusă în legătură cu lumea valorilor social-istorice. Fenomenelor suportate de aceste legături le-a evocat irepetabilitatea, care pretinde metode pe măsură... Explicarea lor nu urmează linia celor evocate cu metodele şiinţelor naturii, ci pe cele ale conceperii respectivelor fenomene ca distincte, cum ele sunt altfel înţelese decât cele naturale: "natura se explică – sufletul se înţelege". Psihologia trebuie să fie deci o ştiinţă a "înţelegerii". A fost o psihologie îndreptă atât împotriva ştiinţelor naturii, cât şi împotriva psihologiei experimentale. Mulţi psihologi din acea vreme s-au pronunţat împotriva psihologiei imaginate de Dilthey. Cu toate că în "psihologia descriptivă a înţelegerii" se găsesc şi importante elemente pozitive şi raţionale - bunăoară acea încercare de punere în legătură dintre a creaţiilor culturale ale unor popoare şi personalităţile acestora. Această idee a lui Dilthey a fost preluată şi dezvoltată ulterior de E. Spranger (1882 -1939).

7.7. Teoria instinctelor sociale

Apropierea de domeniul psihologiei sociale Gustave Le Bon (1841 -1931) a a făcut-o dintr-o cu toul altă perspectivă, a intervenţiei unor forţe abisale întunecate în reflectarea vieţii psihice. Apariţia acestei viziuni are loc în Franţa sfârşitului de veac al XI X-lea şi început de veac al XX-lea. Foarte interesantele sale idei Le Bon le-a expus în cartea cu titlul

"Psihologia populaţiilor". Aici el vorbeşte de intervenţia unei *voinţe instinctive* a marelui public. El aduce în discuţie o reactivitate interesantă, definită de el ca primitivă, de acţiune a oamenilor, al maselor de oameni, dispunând de un nivel de conştiinţă coborât. El a arătat că în această situaţie, în interiorul populaţiilor se suspendă autonomia până atunci dobândită a personalităţii, se degradează judecata, spiritul critic dispare. Le Bon a descris în aceşti termeni fenomene pe care până atunci n-au fost abordate de alţi cercetători cu atâta obiectivitate. Deşi, când s-a pornit la detalierea fenomenelor descrise, Le Bon dovedeşte un subiectivism dat de apartenenţă la un contract, care îl face să nu se poate pronunţa împotriva sistemului care i-a remunerat contractul. El nu uită să amintească modul îm care instinctele primitive ale oamenilor pot ajunge să fie distrugătoare, pot face posibil succ esul situaţional al socialismului, succes care în final ajunge zădărnicit de adevăratele instincte sociale.

Cel mai distinct reprezentant al unei asemenea linii de gândire a fost W.McDougal în SUA. Cartea sa cu titlul "Introducere în psihologia socială", care a apărut în 1905, a cunoscut până astăzi peste 16 ediţii. Ea este considerată o lucrare fundamentală pentru cunoaşterea psihologică în multe colegii universitare şi în zilele noastre. Viziunea reprezentată în această lucrare este o probă de împăcare a concepţiilor ştiinţifice despre cunoaşterea vieţii sociale cu canoanele evlaice, cu teologia. Prin instinct el a considerat comportamentele direcţionate spre un scop, realizat din interior, cu reacţii a căror formă de manifestare este înnăscută. Organsimul este dotat cu astfel de instincte, care sunt mânate din abisul viscerelor, care nu numai că pun în funcţiune organismul, ci fac posibil ca acesta să şi "trăiască". Aceasta este forţa care pune în funcţiune conduita, care la om se manifestă ca o conduită socială, determinată social-istoric. Nu există imagine sau gând care să nu se subordoneze ţelului activităţii instinctive. Şi cele care se produc la nivelul conştiinţei, în prealabil au trecut şi continuă să depindă de aceste forţe instinctive, uneori abis ale, transmise urmaşilor pe cale culturală.

X. PRINCIPALELE CURENTE ŞI ORIENTĂRI

Alegerea apelor psihologiei

Curentul gestaltist

Curentul behaviorist

Curentul reflexologic

Psihologia „abisală" - psihanaliza

1. Alegerea apelor psihologiei

În istoria societăţii omeneşti criza economică şi socială a deceniului al treilea al secolului trecut, al XX-lea, a însemnat cea mai serioasă provocare făcută ştiinţei psihologiei. Viaţa sufletească a omului concret se cerea explicată dintr-o perspectivă filozofică nouă, mai completă. În viaţa socială a oamenilor s-au produs prea multe transformări care cereau o reechilibrare cu natura, trebuia redescoperit şi reinterpretat suportul organic al vieţii sufleteşti, noi dimensiuni ale substanţialităţii acesteia trebuiau luate în considerare - cele care se clădesc în raport cu semenii, cu statul şi biserica. Toate aceste aspecte se formulau în contextul în care în faţa omului de rând ameninţarea şomajului devenise o realitate cotidiană, individul asista neputincios în faţa radicalizării diviziunii sociale, a apariţiei de noi conflicte sociale capabile să degenereze în conflagraţii mondiale, ale unor puteri sau alianţe de state împotriva altora, în faţa căror probleme apunea întregul pozitivism raţional pe care a putut să-l sădească filozofia lui Kant sau a lui Hegel. Vechiul spirit renascentist retrezit în faţa unor ameninţări de acest fel a degenerat foarte repede într-o megalomanie naţionalistă fără seamăn, întreaga putere a divinităţii cultivată de creştinism a fost abuziv însuşită de dictatorii de diferite feluri, aflaţi în fruntea statelor, pentru ca în locul credinţei să ajungă oficializate ideologii ale urii interetnice, revanşarde. Celelalte încercări filozofice, ale lui H. Bergson (1859-1941) sau F. W. Nietzsche (1844-1900) aveau prea puţine şanse să fie însuşite, să mai servească drept soluţie raţională cu acceptare largă. Alte izvoare au fost căutate în fenomenologie, în pragmatism, în materialismul dialectic.

În acea vreme a intrat pe scena disputelor filozofice Edmund Husserl (1859-1938) - profesor de filozofie tot din Göttingen, cu un program reformator fenomenologic aparte. Acesta şi-a fixat în obiectiv reformularea fundamentelor logicii, ca o cale de pătrundere la izvoarele activităţii metale şi ale manifestărilor de conştiinţă. Analiza fenomenologică face abstracţie de legătura primară, empirică a omului cu natura, pentru a se centra pe abordarea fenomenelor de conştiinţă din perspectivă şi cu metode intuiţioniste. Era soluţia pe care fenomenologia a propus-o pentru a putea ajunge la esenţele « pure » ale cunoaşterii. Husserl recunoaştea deci valoarea investigativă a introspecţiei, scopul lui fiind acela de a pune la îndoială celelalte căi de abordare a fenomenelor de conştiinţă. El a pus accentul nu pe evocarea experimentală a senzaţiilor percepţiilor, sentimentelor, ci pe descrierea fluxului empiric al intuiţiei sensibile, a celei care să asigure trecerea la existenţa concretă, cu care a pretins să pună în evidenţă existenţa unor forme şi structuri esenţiale ale fiinţei, ale vieţii sufleteşti.

Suflul unei asemnea perspective filozofice a pătruns în laboratorul de psihologie a lui G. E. Müller (1850-1934), unde a influenţat modul de fiinţare a proiectelor de investigaţie experimentală a unor psihologi ca E.R. Jansch (1883-1940), D. Katz (1884-1953), E. Rubin (1886-1951) ş.a. Ei şi-au propus să descrie formele sau structurile primare de conştiinţă, de suport a stărilor subiective, din această nouă perspectivă de gândire filozofică. Acesta a însemnat, pe de o parte, că ei au decis să lase la o parte vechile încercări care reduceau simplist fenomenele psihice de conştiinţă la datele empirice, la reacţiile fiziologice, pe de altă parte, ei şi-au propus ca fenomenele psihice să nu mai fie raportate doar la proprietăţile

externe ale excitaţiei, la proprietăţile organelor de simţ, pentru a le pune şi pe seama unor activităţi organizate superior, pe cea a intuiţiei sau a gândirii. În acest fel s-au pus bazele apariţiei unui curent psihologic distict, care va fi numit gestaltism sau Psihologia Formei, capabil să reziste şi să dea soluţii pe măsura transformărilor prin care trecea întreaga societate germană în primele decenii ale veacului al XX-lea.

Peste ocean, în această perioadă, domnea un pragmatism spiritual, pe care se clădea întreaga societate americană, care dovedea tot mai multă permeabilitate faţă de psihologii care veneau din Germania şi Austria. Aceştia imigrau în SUA din imposibilitatea de a se împăca şi de a se subordona la obscurantismul ideologiei fasciste care se impunea cu fiecare zi în ţările lor de origine. Dacă iniţial, la începutul secolului, acest pragmatism s-a dovedit reţinut faţă de acceptarea introspecţionismului lor profesional, în scurt timp, prin modul cum aceştia s-au pus în serviciul activităţii productive şi al eficienţei sociale, şi-au regăsit identitatea şi integrarea. Pământul american pentru ei se oferea ca o ocazie pentru a-şi continua iniţiativele de investigative anterioare, ca înrolaţi curentului gestaltist sau cutezători să deschidă noi fronturi în domeniul psihanalizei. Iar soluţiile propuse de ei s-au dovedit deseori adecvate şi preferate celor proprii schemei behavioriste rigide. Mai mult, aceştia au contribuit la stimularea investigaţiilor grupate la origine în curentul behaviorist, au reuşit să influenţeze completarea slăbiciunilor acestuia, fapt care în final a dus la completarea schemei sale de bază cu o variabilă nouă, intermediară (S-M-R). Au fost contribuţii cu influenţă decisivă pentru dezvoltarea psihologiei, generatoare de soluţii adecvate şi agreate pentru rezolvarea problemelor vieţii sociale a oamenilor. În acea vreme a avut loc un eveniment remarcabil, unde, cu ocazia redactării Marelui Tratat de Enciclopedie Sovietic, în 1927, behaviorismul a ajuns să se recomande ca „laborator de soluţionare a problemele vieţii sociale a oamenilor" (cf. Jaruslevskii). Evenimentul poate fi considerat remarcabil, dincolo de nota sa polemică îndreptată împotriva ideologiei bolşevice din Uniunea Sovietică a acelor ani.

Pentru mulţi istorici şi analişti ai ştiinţei rămâne inexplicabil, cum, în partea răsăritană a Europei, acolo unde asupra conştiinţei oamenilor pusese stăpânire gândirea filozofică marxistă, existau create condiţiile unei emulaţii spirituale favorabile dezvoltării cunoaşterii ştiinţifice. Sub influenţa acestora se făceau progrese importante în matematică, în fizică, în chimie, în tehnică, psihologia era tot mai mult luată în seamă. După ce lui I.P. Pavlov (1849-1936), la începutul secolului, în 1902, i-a fost onorată activitatea în domeniul fiziologiei condiţionate a salivaţiei cu acordarea Premiului Nobel, în Uniunea Sovietică şi pe urmă în toate celelalte ţări socialiste cunoaşterea psihologică s-a extins şi dezvoltat considerabil. Cu toate că, în următoarele decenii, pavlovismul devenise, din păcate, o ideologie de stat. Sub influenţa acestui curent însă, în condiţii social-istorice total vitrege, statul susţinea financiar înfiinţarea unor noi instituţii academice, cercetarea psihologică se reprezenta cu succes în ţară şi în afară prin cercetători talentaţi, ca A. Uhtomski (1875-1942), L.S. Vâgoţki (1896-1934), A.N. Leontiev (1903-) ş.a., contribuţiile lor se afirmau la congresele internaţionale de psihologie, activitatea lor era recunoscută în Eurpa Occidentală şi în SUA.

Toate acestea s-au întâmplat în condiţiile în care omului de rând, concret, nu i se oferea altă şansă, decât să-şi pună întreaga suflare în servciul dictaturii proletare, al unui stat ateist, care abia dacă mai tolera biserica şi doar anumite culte, unde preoţii şi pe cei care s-au dedicat teologiei erau prigoniţi. Singura libertate individuală tolerată era cea naţională, o situaţie care se explică prin faptul că însăşi Uniunea Sovietică, extinsă ulterior şi asupra ţărilor in Estul Europei, era o comunitate de state naţionale. Accesul şi reproducerea în

laborator a fenomenului psihic devenea o problemă care ridica noi dificultăţi. Studiul fenomenelor de conştiinţă adesea ajungea supus cenzurii, cercetările de acest fel erau admise doar dacă dovedeau subordonare faţă de puterea dictaturii, faţă de reprezentanţii acesteia, ulterior faţă de valenţele ei naţionaliste. Alte explicaţii erau interzise, cum ar fi cele ale psihanalizei, ale gestaltismului sau cele făcute în spirit pragmatic. Dificultatea interpretării acelor vremi provine din faptul că acest stat, cel puţin iniţial, deşi s-a declarat un susţinător înflăcărat al cunoaşterii şi creaţiei ştiinţifice psihologice, cu trecerea timpului s-a completat cu aparatul birocratic al unei Noi Inchiziţii, mai agresivă decât cea care l-a răpus pe un Giordano Bruno, care a îngrădit activitatea creatoare pe acea vreme a lui Copernic şi Galilei. Cine se opunea sistemului dispărea.

2. Curentul psihologic gestaltist

Punctul de plecare al orientării gestaltiste din psihologie s-a aflat în laboratorul din Göttingen a lui G.E. Müller (1850-1934). Aici a fost prelucrată o altă perspectivă de abordare a fenomenelor psihice, cu deosebire a celor privitoare la suportul lor psihofiziologic, al amintirilor, al intuiţiilor. Noul sistem de gândire a fost expresia unui efort de unificare într-un curent teoretic comun şi distinct, de valorificare selectivă a tradiţiei filozofice germane, a mai multor încercări experimentale de explicare a fenomenelor psihice. În noul sistem de gândire au existat două concepte de bază, care au generat discuţiile şi disputele de fond: cel de *gestalt*, care înseamnă "formă" - deci curentul este cel al "Psihologiei Formei" şi conceptul nou de *insight*, care înseamnă intuiţie. Pe baza acestora s-a pretins elaborarea unei noi perspective de abordare a fenomenelor sociale ale vieţii de fiecare zi. S-a pornit astfel la constituirea curentului gestaltist, care a ajuns să se confrunte intern cu tot mai numeroase încercări experimentale izolate iar pe plan extern cu cele subordonate unor alte perspective filozofice, unor mentalităţi diferite faţă de cunoaşterea psihologică, cu cele ale pragmatismului american sau cu reflexologia originară din Uniunea Sovietică.

În primii ani de după primul război mondial, în psihologia germană s-a declanşat o nemulţumire generală a tinerilor psihologi crescuţi la şcoala lui Wundt. Ei şi-au propus să dea un nou răspuns problemelor reflectării conştiente. Acest răspuns se dorea să fie în acord cu aşezarea psihologiei alături de celelalte domenii ale ştiinţelor naturii ; se dorea dat în acord cu problemele care frământau societatea acelor vremi. De astă dată a fost ales *Gestalt*-ul, ca termen explicativ de bază, care însemna structură sau "formă", structuri imaginate ca existând în creier, ca suport pentru producerea reflectării. A fost propus acest termen ca unul care să fie numitor comun între ceea ce se întâmpla în lumea fizicii şi cea a conştiinţei. Firește, propunerea s-a făcut în acord cu o idee mai veche, atotprezentă şi în laboratorul lui Wundt din Lepzig Cu deosebirea doar că în acest caz au fost abordate şi procesele psihice complexe. Era propus termenul de Gestalt, dar completat cu o metodologie aparte de considerare a suportului primar al "experienţei", a ceea ce era considerat un dat primar elementar al conduitei conştiente, capabil a se organiza în agregate mediatorii. Termenul gestalt explica producerea senzaţiei, a memoriei, a intuiţiei sensibile, inclusiv personalitatea.

Pentru psihologia gestaltistă termenul de structură sau "formă" este expresia unui întreg, a ceva preexistent în creier, actualizat cu ocazia acţiunii agentului stimulator. Existenţa unor asemenea "forme" sau structuri nu putea fi explicată simplist, doar pe baza

elementelor din care se compune reflectarea senzorială. Întregul "formei" sau a gestaltului este cu ceva mai mult decât suma elementelor componente; părţile "formei" sau structurilor ascultă de o lege proprie de organizare; părţile respective au doar o autonomie relativă în raport cu "întregul". Odată cu formularea acestor postulate s-a putut da o nouă explicaţie fenomenelor de conştiinţă, suportului lor structural; s-a putut da o replică zguduitoare explicaţiei fenomenelor de conştiinţă din perspectivă instrospectivă.

Trebuie subliniat totodată faptul că în inter-relaţia dintre întreg şi părţi se află cheia explicaţiei gestaltiste iar soluţiile propuse sunt mai complete şi difer ite de ceea ce au propus la vremea lor Wundt şi Titchener, care s-au rezumat la descompunerea conştiinţei în părţile sale componente. Vechile elemente structurale studiate pe cale introspectivă aveau lansate legăturile cu suportul fiziologic, dar ofereau soluţii simpliste pentru explicarea reflectării. Producerea proceselor psihice se cerea explicată cu alte mecanisme, era nevoie de explicaţii pe măsura complexităţii fenomenelor investigate experimental.

Una din cele mai interesante contribuţii la edificarea curentului de gândire gestaltist aparţine lui Edgar Rubin şi a fost realizată într-o lucrare publicată de el în anul 1915. Aici a fost lansată problema interesantă a relaţiei "fond şi formă". El a descoperit că formele lucrurilor din câmpul vizual au un alt însemn decât cele cele materiale din fondul vizual. Forma se desprinde din fond, ca fiind creionată de un întreg şi sesizată ca atare, pe când fondul se păstrează ca un dat continuu pe lângă formă. Acest fapt a fost demonstrat de Rubin experimetal în experimente cu imagini duble.

În anul în care Rubin şi-a început cercetările, un alt cercetător, Max Wertheimeer (1880-1944) s-a apucat de studiul percepţiei vizuale a mişcării. Experimentul său a fost foarte simplu şi relevant pentru fundamentarea gestaltismului. Aces ta a constat în a expunea la tahistoscop a doi excitanţi, aplicaţi într-o succesiune reglabilă (la început doar linii şi curbe), la viteze diferite de expunere. Dacă intervalul era relativ lung, subiectul le sesiza succesivitatea; în cazul unui interval mai scurt s-a constatat continuitatea simulatană de apariţie a acestora. Dacă intervalul era lăsat la un timp optim de cca 60 miimi de secunde, a apărut fenomenul de percepţie al mişcării; adică subiectul relatează producerea mişcării aceluiaşi obiect, încetează de a mai percepe două obiecte. La un moment dat, când timpul optim începe să fie câte puţin depăşit, peste succesivitatea de percepere a celor două obiecte, subiectul va începe să perceapă o mişcare pură, Acesta ajunge să reflecte o stare de conştii nţă pură. Adică, respectivii subiecţi relatează că percep nu două obiecte, ci un singur obiect, a cărui formă se află în mişcare, fără ca acesta să-şi schimbe locul. Wertheimer a denumit acest moment ca fenomenul Ψ. Pe plan fiziologic el a vorbit de un "scurt circuit" între cele două zone reflectate pe creier în ordinea succesivităţii receptate.

Cu asemenea fundamente experimentale s-a procedat la explicarea fenomenului de reflectare psihică. Explicarea acestuia nu mai putea fi făcută în acord cu vechea soluţie a sumării elementelor de senzaţii reflectate. Ceea ce se producea senzorial se raporta în alt fel la suportul fiziologic al elementelor reflectate fiecare separat, era mai mult decât simpla sumare a acestor elemente. Percepţia mişcării era astfel esenţialmente diferită, era expresia unei succesiuni care nu-şi mai avea reprezentarea în excitaţiile retineale pâna atunci invocate. Experienţele lui Wertheimer au avut câştig de cauză în susţinerea cauzei ireductibilităţii "imaginii totale" la părţile acesteia.

Aceste experienţe au avut meritul să fundamenteze noul curent psihologic g estaltist. Şi întradevăr cercetările lui Wertheimer au pus bazele programului gestaltist de cercetare. Mai precis a fost abordată problema percepţiei mişcării ca un dat imediat, care nu poate fi

descompus în părţi şi care nu poate fi dedus din elemente le părţilor. S-au creat contururile unei concepţii gestaltiste pur sânge. Mai trebuia potrivită cu condiţia fiziologică de funcţionare a scoarţei cerbrale, care a fost concepută c a o stare cu o dinamică totală şi nu cu una structurală a conştiinţei. Efectul obţinut a servit ca probă pentru producerea gândirii pure, de care vorbea tocmai în acea vreme şcoala de la Würzburg. Se mai poate preciza faptul că însuşi Wertheimer nu a fost străin de această şcoală, unde s-a ş i format profesional. De asemenea, mai este necesar să se precizeze faptul că exista totuşi acolo o distincţie decisivă şi esenţială între puritatea gândirii şi cea a mişcării, aceasta din urmă fiind senzorio-perceptivă, în timp ce prima este se desfăşoară pe planul inteligenţei. În plus, efectul Ψ ca manifestare, a explicat Wertheimer, era produsul unui scurt-circuit, care se producea între două zone de proiecţie ale scoarţei – reprezenta ceva natural, ceva care avea o legătură cu lucrurile reale din mediul înconjurător. Mai mult, gândirea sau starea de conştiinţă pură invocată înainte de introspecţionişti la gestalti ş ti nu se afla în nici o legătură cu aceste lucruri şi se rezuma să fie un fenomen de conştiinţă tipic hu sserlian. La baza teoriei gestaltiste s-au aflat deci aceste două momente: de fundamentare senzorială a faptelor de conştiinţă (a); completată de recunoaşterea corelatelor structurale fizice şi fiziologice a ceea ce s-a reflectat (b).

La propunerea personală a lui Wertheimer, în colectivul său de lucru au fost atraşi alţi doi cercetători, W Köhler (1887-) şi K. Kofka (1886-1941). Această grupare întărită a devenit colectivul de bază al mişcării gestaltiste. În prima lor publicaţie Köhler şi Kofka şi -au declarat nemulţumirea faţă de "veche a" teorie a percepţiei - "faţă de psihologia elementelor". Opinia lor a fost că orice teorie trebuie să-şi ia ca punct de plecare unele fapte primare, unele evidenţe de percepţie nemijlocite.

Köhler, în perioada de început a activităţii sale, a criticat nemul□umit teoria "constantelor" moştenită de la Hel mholtz, ipoteza formulată de acesta asupra legăturii nemijlocite existente între excitant şi reacţie. Era cât se poate de clar că ceea ce Köhler a criticat ca "teorie a constantelor" depăşită era "teoria cauzală" a percepţiei mult mai veche, născută încă în secolul al XVII-lea, când s-au făcut primele încercări de explicare a mecanismului psihofiziologic al faptelor de conştiinţă. În acord cu pos tulatul de bază de atunci exista o relaţie nemijlcită şi precisă între efectul fizic al elementelor reflectate conştient şi substratul anatomo-fiziologic al acestora. Este ceea a a fost actualizat şi în "principiul anatomic" al reflectării (de ex. de "teoria energiei specifice" a st imulilor), în teoria percepţiei tactile a lui Web er. Au fost contribuţii care au avut rolul lor istoric pentru studierea experimentală a elementelor senzoriale ca date primare a acţiunilor conştiente, a căror producere era dependentă de substratul morfolog ic şi anatomic al organului de simţ. Era un mod de gândire mecanicist caracteristic, care considera organismul asemenea unui sistem izolat, cu tra see nervoase preformate, a căror excitabilitate este decisă fizic la nivelul centrilor nervoşi. Din perspectiv ele teoriilor fiziologice şi psihologice ale epocii un asemenea mod de gândire s-a dovedit a fi, la acea vreme corect, dar nu a rezistat probelor şi evidenţelor imediate ulterioare. Era o explicaţie incapab ilă să cuprindă modul în care dinamica intensă a fenomenelor lumii externe era legată la disponibilităţile plastice de răspuns ale organismului în cazul percepţiei, de exemplu, a mişcării. Acestei explicaţii Kohler i-a opus pe cea în acord cu care aceste elemente senzoriale de conştiinţă sunt integrate su perior într-un întreg, cu o structură sau "formă" de suport proprie şi diferită de reacţiile fiziologice imediate.

Pentru demonstrarea existenţei acestor "forme" sau structuri de suport a faptelor primare de conştiinţă Köhler s-a deplasat în Insulele Tener iffe şi experienţele le-a efectuat pe

maimuţe. Ceea ce a considerat că era probat pe animale, cu atât mai mult îşi păstra valabilitatea la om, o ordine explicativă în acord cu care psihologia era aşezată alături de celelalte discipline ale ştiinţelor naturii. În experienţele imaginate de Koehler maimuţele erau puse în faţa unor situaţii problematice pe care, dacăle rezolvau, intrau în posesia unei recompense, a unei banane, hrană agreată de aceste animale. Hrana (banana) era atârnată de un dispozitiv de tavan, de unde era coborâtă sau înalţată după caz, în funcţie de condiţiile experimentale impuse. Astfel, la început hrana era coborâtă din tavan pe baza unui scripete. În pasul următor maimuţei i se pretindea să ajungă la acestă banană după ce se întinde a bine sau ajungea la ea în urma unui salt. În etapa următoare banana era atârnată la o înălţime la care nu animalul nu mai putea ajunge prin apelul la disponibilităţile de acţiune directă senzorio-motorie. Banana se afla însă în centrul vederii animalului şi acesta putea să ajungă la ea dacă descoperea că în completarea mâiniilor sale putea să pună unul din bastoanele dispuse la întâmplare prin cuşcă. În etapa finală banana era înălţată la o înălţime la care se putea ajunge doar prin compunerea sau împreunarea a două bastoare, lucru care, pentru a fi realizat, trebuia mai întâi intuit mental. Ori tocmai acest lucru a fost invocat de Kohler ca produs al intervenţiei legilor de organizare a "întregului" perceptiv, completat cu un element inventat intuitiv, care dă soluţia pentru situaţia problematică creată. Mai exact, în mintea animalului se produce o iluminare, adică un "insight", cu care animalul ajunge la descoperirea soluţiei. Acesta corespunde cu o restructurare a câmpului percepţiei, care se produce în acord cu noua însemnătate a situaţiei dată de problema ivită. Conceptul cel nou este cel de insight (= intuiţie), care va genera pe mai departe nenumărate discuţii şi dispute.

În acord cu vechile teorii, "atomii" senzoriali, de întrepătrundere dintre elementele reflectate, consideraţi (asociativ) ca stând la baza reflectării, ascultau de legi de funcţionare asemănătoare cu cele care acţionează în fizică şi fiziologie. Kohler propune însă aici o soluţie diferită, în acord cu care întrepătrunderea dintre aceste elemente reflectate se face în acord cu alte legi, cu cei de organizare ale gestaltului. Legile din fizică, dacă trebuie să fie invocate, trebuie să se refere la „forma" sau structura de suport al gestatului, a „întregului". Cu această fizică gestaltiştii s-au decis să reconstruiască psihologia din perspectiva ştiinţelor naturii. S-a considerat chiar că această teorie ar fi fost creată pe calea dinspre fizică spre problemele conştiinţei, fără ca psihologia să fi fost privată de autonomia sa ca ştiinţă. Soluţia s-a considerat că se află în modul de organizare "izomorfică" a elementelor implicate.

Conceptul de izomorfism la care se face referire în teoria gestaltistă îşi are originea în monada deja lansată de Leibniz, cu ajutorul căreia a fost deja stabilită o primă corelaţie dintre domeniul fizicii şi cel al conştiinţei. Gestaltiştii au postulat existenţa unui corespondent izomorfic fizic al structurilor reflectate, a celor ce stau la baza activităţii psihice, cu ceea ce se întâmplă în organizarea gestaltului. Însemnătatea izomorfismului postulat constă în corespondenţa unui element sau a unor grupe de elemente din obiectul reflectat cu elementele de compunere a gestaltului. Gestaltişii consideră că între sistemele fizice, fiziologice şi cele psihice există o întrepătrundere şi interacţiune izomorfică. Gestalturilor externe fizice le corespund altele fiziologice la nivelul "formelor" sau structurilor de organizare a sistemului nervos; de asemenea, acestora le corespund alte elemente izomorfe reflectate mental.

Această perspectivă de gândire a găsit, la un moment dat, un adversar declarat în concepţia după care organismul funcţionează asemenea unui agregat fizic sau mecanic. Cei care considerau că între diferiţii centri nervoşi există doar o legătură mecanică directă, ca şi cei pentru care tuturor manifestărilor psihice trebuia să le fie indicat corespondentul direct

neuro-fiziologic erau de opinii diferite. Soluţia propusă de gestaltişti, a izomorfismului elementelor structurale reflectate, a fost o alternativă tot mai larg acceptată, în defavoarea paralelismului psihofizic, cu care, la acea vreme, se explica interrelaţia dintre conştiinţă şi substratul său fizilogic.

Era deja formulată dinainte de către Georg Müller foarte populara "axiomă a psihofizicii". În acord cu aceasta la baza fiecărei stări de conştiinţă se află un proces fiziologic, lucru ce se concretizează în însemnătatea asemănării sau diferenţierii a ceea ce este reflectat prin simţuri. Acestei axiome gestaltismul i-a mai adăugat două mici completări. Înainte de toate, a trecut de la simpla declarare a corelaţiilor dintre sistemul psihic şi ce l fiziologic la numirea lor concretă şi decisă de izomorfism; în al doilea rând, diferit de ast ă dată de Müller şi mulţi colaboratori ai săi, s-a susţinut faptul că respectivele corela□ii nu sunt de tip fizico-fiziologic, ci de tip psihologic, izomorfice acţiunilor mentale. O concepţie care a dat loc recunoaşterii influenţei decisive a agenţilor stimulatori externi, completat ă de activismul intern al subiectului cunoscător, al celui care reflectă. În acord cu aceştia mediul reflectat de organism este o sumă de gestalturi şi nu una de excitanţi de interacţiune.

Realitatea este că gestaltismul, în respect pentru tradiţia sa filozofică de origine, conferă izomorfismelor două niveluri de interacţiune. Structurile şi câmpurile fizice n-au altă bază decât interacţiunea legică fizică dintre lucruri. Conştiinţa în a ceşti termeni este mai puţin explicabilă, dar aceasta a fost prima tentativă. Conştiinţa este ceva mai mult, implică acte şi structuri diferite de suport, condiţii în care cuprinderea dinamicii cere desc hiderea spre considerarea unor izomorfisme mult mai complexe. În care situaţie propunera soluţiei gestaltiste a izomorfismelor este cât se poate de avantajoasă şi necesară. În acest sens gestaltiştii aveau toate motivele să susţină nu numai faptul că aceste forme sau structuri nu pot fi reductibile la părţi, ci şi faptul că funcţionarea gestalturilor are propriile sale legi. Părerea lor era că prin sprijinirea pe un asemenea sistem de interacţiuni, pe formularea matematică a legităţilor lor de organizare, psihologia poate să devină o ştiinţă nomotehnică, exactă. Discutabilă este doar substanţa unei asemenea legităţi, izvoarele lor şi modul lor de cercetare. Obiectul fizicii se defineşte independent de conştiinţă, pe când obiectul unei asemenea psihologii este direct dependent de aceasta. Câmpul fizicii este de aceaşi natură structurală, se supune legilor newtoniene; în psihologie substanţa materiei subiective e ste diferită, ascultă şi de legile de funcţionare a sistemului nervos..

Legile de organizare a gestalturilor s-au înmulţit covârşitor. La un moment ele erau în număr de peste 120. Dincolo de amintita lege a "formei şi fondului" s-au adunat multe altele referitoare la transpoziţia formelor, a constantelor, a formelor închise sau deschise, a pregnanţei ş.a. Ch. Ehrenfels (1859-1932), de exemplu, dădea o importanţă deosebită transpoziţiei, ca având o funcţie semnificantă. Acesta a fost transformat într-un veritabil principiu de organizare a gestalturilor. Valabilitatea sa universală a fost verificată în experienţe pe maimuţe, găini şi oameni. În experienţele pe găini s-a demonstrat capacitatea acestora de a răspunde la valoarea relativă a culorii. De asemenea, în ceea ce priveşte legea pregnanţei formelor, se evidenţia însemnătatea compunerii elementelor în spaţiu şi timp; la fel în cazul legii bunei forme etc

Un obiect distinct în preocupările gestaltiştilor l-a constituit determinarea "constatentelor" perceptive. Indubitabil, prin experienţele imaginate, psihologii getaltişti au contribuit decisiv la îmbogăţirea bazei de date ale psihologiei, în special privitor la descoperirea legilor de organizare a percepţiei. Tot ei au fixat obiective centrale necesare în cazul studierii bunei forme, a transpoziţiilor ş.a. Problema rămâne însă în ce măsura

explicaţiile propuse de gestaltişti pot fi agreate de reprezentanţii altor curente de gândire. De altfel, acest curent a fost mereu în centrul confruntărilor cu psihologii aparţinând curentelor behaviorist şi reflexologic. Soluţiile propuse în materia studierii experimentale a gândirii rămân oricum neegalate, cu deosebire prin poarta pe care au deschis-o spre domeniu semanticii lingvistice, a modelelor computaţionale şi cognitive imaginate etc.

3. Curentul behaviorist

În anii de început de secol al XX-lea, într-un efort teoretico-experimental de limitare a influenţei şcolii introspective în psihologie şi de afirmare a spiritului pragmatic propriu societăţii americane se naşte curentul psihologic behaviorist. Acesta se afirmă în domeniul aplicativ al vieţii sociale, deşi fundamentele sale experimentale s-au bazat pe studii de psihologie comparată, pe experienţe efectuate pe animale. Primele experienţe de acest fel au fost efectuate sub însemnele teoriei darwiniste, eliberate de toate influenţele metodelor subiectiviste de investigaţie. La început nu au existat nici prea multe griji şi exigenţe stategice, care să facă deosebire dintre comportamentul animal şi cel uman. Totul era subordonat spiritului pragmatic al societăţii americane, unde din obiectul de cunoaştere al psihologiei au fost scoase faptele de conştiinţă, unde accentul se punea pe caracterele şi proprietăţile comportamentului, pe cele care să conducă la succes şi eficienţă, singurele care se integrau sistemului. În acest fel, imaginii reflectate de subiect, realizate prin actele psihice, i s-au putut adăuga teme investigative noi, cum sunt direcţionalitatea, orientarea cu scop, variabilitatea comportamentală, disponibilitatea de învăţare ş.a. Realizarea acestor obiective a fost subordonată iniţial doar cauzei darwiniste, a adaptării organismului la mediu, a adecvării reacţiilor corporale la condiţiile stimulative variabile ale acestuia.

Problema adaptării la mediu a fost formulată ca o funcţie dependentă de direcţionarea comportamentului. Comportament în această psihologie este ceea ce în vechea filozofie era pus pe seama "sufletului", care a fost completat cu concepte ce rezultau din formularea noilor obiective, care s-au referit la însemnătatea relaţiilor cu mediul, activitatea învăţată, actul de inteligenţă ş.a. S-a făcut acest lucru într-un efort de detronare a anterioarelor încercări introspective, de ferire din faţa interpretărilor mitologice. Comportamentul ca obiectiv de cunoaştere psihologică a păstrat întregul interes pentru problemele reflectării senzoriale – comportamentul a fost identificat în datul senzorial nemijlocit, cu pretenţia ca aceasta să fie făcută cu mijloace obiective. O concepţie care avea să deschidă perspectiva spre problema direcţionalităţii comportamentului animal şi uman. Curentul s-a clădit într-o pronunţată notă temerară, ca 'din mers', prin contribuţiile mai multor cercetători, cum au fost Lloyd-Morgan, W. James ş.a. Dintre toţi aceştia rezultatele cele mai remarcabile au aparţinut lui J.K. Thorndike (1874-1949), cel care a asimilat în sistem principiul "încercării şi erorii", fundamental pentru pragmatismul întregului curent.

La universitarea Harvard s-a remarcat activitatea rodnică a lui R.M. Yerkes (1876-1946). La Universitatea Clark un alt cercetător W.S. Small (1870-1943) şi-a început experienţele de psihologie pe şobolani prin a-i pune să alerge în labirinte de galerii de complexitate tot mai crescută. În aceaşi perioadă la Chicago, un alt cercetător J.B. Watson a dobândit doctoratul cu o teză despre comportamentul motor al şobolanului alb, în care a raportat despre reuşitele acestuia din galeriile de alergare. Watson a avut ca prim obiectiv transformarea psihologiei într-o ştiinţă exactă, similară fiziologiei. La om el şi-a propus să

cuantifice mişcările care le fac muşchii ochiului atunci când are loc reflectarea senzorială. Abia pe urmă îşi pune problema conţinutului subiectiv al acestor mişcări, a însemnătăţii adaptative a acestora, problema performanţelor. Behaviorismul acestor cercetători – alături de alţii – a fost fundamentat de E.B. Holt (1873-1946).

Paternitatea principiului "încercării şi erorii" aparţine lui H. Spencer, care a fost pe urmă completat de A. Bain (1818-1903) şi în cele din urmă adoptat în psihologie de J.K. Thorndike. Este un principiu formulat în spiritul teoriei matematice a probabilităţii, a cărui însemnătate a fost intuită şi de Darwin în teoria lui evoluţionistă a selecţiei naturale, în cazul lui la nivelul populaţiilor de animale. Aşa cum a fost formulat de Thorndike, principiul 'încercării şi erorii" avea puterea să confere sens şi unitate comportamentului, indiferent dacă acesta acţiona în natură sau în societate. Atunci când Spencer a statuat principiul "încercării şi erorii" a avut în vedere doar cuprinderea variabilităţii comportamentale, cuprinderea "neastâmpărului" manifestării sale, greu de prezis doar pe baza legilor mecanice care acţionează la nivelul organismului. Acesta a fost formulat într-un spirit matematic probabilist, asimilat astfel la teoria reflexologică, de funcţionare a sistemului nervos, la determinismul legic şi cauzal ca şi cel propriu sistemelor organice, viscerelor. Cu precizarea că această probabilitate nu mai implica o reductibilitate a dinamicii comportamentului doar la substanţa subiectivă a ceea ce era reflectat, aşa cum a făcut-o înainte Spinoza, ci formula problema unui determinism distinct diferit, care implica şi structurile organice.

Ulterior principiul "încercării şi erorii" a fost ţinta a numeroase dispute teoretice şi experimentale, i s-au adus numeroase clarificări cu scopul de a cuprinde diversitatea de manifestare a comportamentului, inclusiv activităţile cu substanţă subiectivă, faptele de conştiinţă. În centrul atenţiei sale s-a aflat iniţial explicarea condiţiilor şi surselor energetice ale comportamentului, dependenţa mişcărilor de variaţiile agenţilor stimulatori, modul în care pot fi recunoscute efectele favorabile ale reuşitelor încercate asupra performanţelor, cum se ajunge la desăvârşirea performanţelor ridicate etc. Principiul "încercării şi erorii" dobândea sens, era mai mult decât mecanicismul simplist folosit până atunci. Influenţat de lucrările darwinistului Lloyd-Morgan, E.L. Thorndike a avut şansa să-i aibă ca dascăli pe W. James şi pe J. McKeen Cattell, să împărtăşească din experienţa confruntării acestora cu psihologia subiectivistă europeană. În drumul său spre om Thorndike a găsit necesar să poposească pe tărâmul psihologiei animale, să verifice pe animale legile şi regulile de funcţionare ale comportamentului.

În acea perioadă în SUA psihologia comparată se bucura de înalt respect, se oferea ca o cale de fundamentare experimentală a iniţiativelor de studiere a reactivităţii motoare, de explicare pe această bază a fenomenelor de conştiinţă. Era o perioadă în care sistemul behaviorist făcea masive încercări de împrumut a legilor din domeniul ştiinţelor naturii, cu deosebire din biologie. Încă domina vechiul determinism mecanicist, cauza comportamentului încă se suprapunea peste cea care punea organismul în mişcare, de unde trebuiau desprinse obiectivele specifice doar comportamentului, cele privitoare la direcţionarea acestuia, orientarea cu scop a activităţii, învingerea obstacolelor, depăşirea situaţiilor problematice naturale sau experimentale, răsturnarea acestora în favoarea individului ... şi în final la adaptare.

Thorndike în experienţele sale şi-a propus să surprindă principalele momente ale unei asemenea procesualităţi, să reproducă în laborator secvenţe din acest demers adaptativ. În acest sens a imaginat o mare varietate de situaţii experimentale - animale aşezate în cuşti care trebuiau să găsească o cale de a ieşi de acolo, animale plasate în galerii de alergare de

complexitate diferită. Subiecţii săi preferaţi de experimentare au fost pisicile, şobolanii, maimuţele, amplasate în situaţii cât mai apropiate de cele naturale, cât mai puţin influenţate de prezenţa perturbatoare a omului. În oricare din aceste situaţii experimentale important era răspunsul pe care animalul îl învăţa prin „încercare şi eroare", un răspuns motor care reprezenta o soluţie pentru situaţia problematică ce i se crease. Aceasta însemna acţiunea unui mecanism care permitea deschiderea uşii cuştii şi accesul în afară unde se afla recompensa sau scopul acţiunii, însemna efectuarea unui anume răspuns motor, de apăsare pe o pedală etc. Thorndike a sesizat că în comportamentul animalelor, în evoluţia răspunsurilor, independent de specia din care făceau parte, exista ceva asemănător în modul în care acestea ajungeau la rezultat. Mişcările dezvoltate de ei erau diferite, dar traseul soluţionării era analog. Cu toţii plecau de la iniţierea unor mişcări făcute la întâmplare, haotice, cum sunt cele de zgâriat, mieunat, muşcat, mişcări dezordonate … care se organizau progresiv şi dependent de modul în care duceau la reuşită. La umătoarele plasări ale animalului în situaţia experimentală caracterul haotic al mişcărilor diminua, se reducea timpul de execuţie până la găsirea soluţiei ieşirii cât mai rapide din încurcătură. Era o evoluţie a comportamentului care se înscria pe o linie evolutivă cuantificabilă, putea fi reprezentată grafic, putea fi evaluată numeric, dobândea determinare legică.

Tot ceea ce animalul făcea, după Thorndike, se putea explica şi era subordonat principiului de bază al "încercării şi erorii". Era principiul care conferea tuturor acestor manifestări comportamentale sens şi previzibilitate. Adaptarea era dependentă de învăţare iar rezultatele învăţării puteau fi reprezentate grafic, pe o curbă, asemenea datelor memorate în experienţele lui Ebbinghaus. Era totodată o explicaţie opusă celei pe care o propuneau studiile similare efectuate în Europa, unde rezultatul, rezolvarea situaţiei problematice, era o funcţie dependentă de ceea ce se întâmpla în mintea animalului, ceva ce corespondea unei fenomenalităţi bruşte, independente de natura căreia acesta îi aparţine.

Valorificarea studiilor sale experimentale Thorndike a făcut-o chiar cu ocazia publicării tezei sale de doctorat, realizată în 1898, cu titlul "Inteligenţa animală. Un studiu experimental al proceselor asociative la animale". În această lucrare el foloseşte o terminologie proprie psihologiei tradiţionale, precum "inteligenţă", "asociaţie" … dar cu un nou înţeles. Desigur, despre domeniul psihologic al inteligenţei a vorbit deja la vremea sa şi Hobbs, considerând că ar fi de natură asociativă. De asemenea, tot anterior, Spencer i-a relevat universalitatea de manifestare, pusă în serviciul adaptării reuşite la mediu. Dar pentru prima dată prin Thorndike abordarea şi valorificarea experimentală a inteligenţei se face fără a se apela termenii de conştiinţă, de activitate "spirituală". Termenul de asociaţie la care Thorndike face referire reprezintă doar o simplă legătură ce se stabileşte între activitatea mentală şi cea de mişcare, una realizată într-un spirit mai concret decât în asociaţionismul tradiţional, ca fiind expresia unei legături dintre mişcare a dezvoltată şi o situaţie experimentală concretă. Este vorba de o asociaţie căreia pe mai departe, în studiile de acest fel, i se va da denumirea de conexiune, a cărei elaborare urmează un traseu legic, aparţinând procesului învăţării. Încercările pleacă de la o "căutare oarbă", trec pe la reuşita întâmplătoare a unui răspuns, dintr-o suită de încercări nereuşite, spre a se finaliza într-un răspuns reuşit. Aceasta este schema generală în care se înscrie procesul de învăţare, reprezentativ pentru fenomenul mai general al inteligenţei.

În atenţia preocupărilor teoretice şi experimentale ale lui Thorndike a fost formularea legilor după care se produce învăţarea. Există mai multe astfel de legi, una din cele dintâi fiind legea *exerciţiului*, ulterior reformulată ca lege a *practicii*. În acord cu această lege,

aplicarea repetată a unor condiţii stimulative similare duce în final la întărirea, la creşterea în forţă şi în conţinut a legăturii elaborate dintre reacţie şi situaţia resectivă. La această lege a fost cuplată *legea efectului*, în acord cu care se precizează că, dintre diferitele reacţii oricând disponibile, în cazul unor condiţii stimulative similare, se va bucura de o probabilitate crescută de cuplare şi de învăţare cea care este urmată de satisfacţia recompensei, cea care este întărită. În acord cu o altă lege învăţarea se face dependent de condiţiile pregătitoare, care le implică şi pe cele practice. Acestea posedă capacitatea de a modifica starea funcţională a sinapselor pentru conducerea impulsului. A mai fost formulată şi l*egea transferului asociaţiilor*, în acord cu care în cazul acţiunii simultane a doi excitanţi ajunge să se conecteze la reacţie doar unul dintre aceştia, celălalt excitant păstrând capacitatea de a evoca reacţia învăţată.

Graţie contribuţiilor lui Thorndike schema behavioristă iniţială S-R se va completa cu o variabilă intermediară „M", pentru a deveni S-M-R. Variabila intermediară a devenit expresia intervenţiei sistemului nervos, de a cărui bună funcţionare se face dependentă producerea procesului de învăţare. Teoria sa neuronală a încercat să stabilească o legătură dintre senzaţia de satisfacţie sau de insatisfacţie recompensantă şi funcţionarea impulsului în circuitele neuronale. Această concepţie a sa neurologică a stat mereu sub influenţa progreselor fiziologiei nervoase a lui Sherington, în mod nejustificat criticată de reprezentanţii curentului reflexologic care s-a organizat în jurul laboratorului din St. Petersburg a lui I.P.Pavlov.

În acord cu proiectele lui Thorndike, asociaţia elaborată prin învăţare se voia raportată nu la o mecanică simplistă, ci la biologie, care să implice funcţionarea sistemului nervos. În căutările sale el s-a străduit să descopere un nou raport biologic determinist între organism şi mediu, care să includă mecanismele proprii de funcţionare ale comportamentului. Când şi-a început cercetările singura unitate de măsură pentru interpretarea comportamentului era arcul reflex. Schema pe care o propunea însă Thorndike, chiar şi cea iniţială, de "stimul-reacţie" (S-R), structural era esenţialmente deja ceva mai mult. Lua în considerare instanţe receptive cu mult mai numeroase; de asemenea, pentru el răspunsurile de la început au fost considerate dependente de buna funcţionare a sistemului nervos. Aceeaşi conexiune a fost interpretată în accepţiune mecanică şi biologică, de fiecare dată răspunsul rezultat era o funcţie dependentă de intervenţia învăţării, dependentă de intervenţia principiului "încercării şi erorii", de intervenţia legilor ei de funcţionare.

Meritul lui Thorndike a fost acela de a se fi centrat nu pe considerarea exhaustivă a reacţiilor motoare, ci şi pe descrierea şi interpretarea semnificaţiei situaţiei problematice, pe efectele de direcţionare care rezultă de acolo, pe valoarea lor adaptativă. Semnificative pentru schema lui Thorndike sunt următoarele elemente definitorii:

- punctul de plecare se află în situaţia problematică
- în faţa situaţiei problematice create organismul se prezintă ca un tot unitar
- situaţia problematică beneficiază din partea organismului de o activitate eficientă pe măsură
- pe calea practicii organismul este capabil să înveţe de la o situaţie problematică la alta.

Interesant după atâţia ani este faptul că nici unul din elementele menţionte mai sus nu au fost abordate de reprezentanţii curentului gestaltist şi nici de cei ai curentului reflexologic. Învăţarea pentru fiecare din aceste curente este altceva decât a încercat Thorndike să explice prin legile pe care le-a formulat. Teoria lui Thorndike a reprezentat de la început un

behaviorism elevat, care a depăşit schema S-R simplistă formulată de J.B.Watson. Aceasta pentru că în schemă Thorndike nu numai că introduce o variabilă intermediară, reprezentată de intervenţia sistemului nervos, dar mai ia în considerare intervenţia unor mecanisme motivaţionale, ale recompensei sau pedepsei.

Contribuţia lui Thorndike s-a înscris într-un curent behaviorist distinct, unde cercetători de psihologie comparată erau lansaţi pe acest drum al studierii obiective a comportamentului animal, de verificare pe animale a universalităţii legilor de bază ale psihologiei. Contribuţia inovatoare a lui Thorndike priveşte cu deosebire introducerea categoriei de comportament şi adaptabilitatea direcţionată a acestuia. Termenul l-a folosit în strânsă corelaţie cu cel de inteligenţă, într-un mod similar celui în care Descartes s-a referit la termenul de reflex - încercare complementară celei a lui Hobbs, care a considerat că este vorba doar de o asociaţie. Contribuţia lui Thorndike deschide o poartă spre studierea altor procese psihice cum sunt atenţia, voinţa, teoria motoare a recepţiei, a senzaţiilor. Nu a ne gat existenţa conştiinţei; numai că prin modul de folosire a termenului de comportament, pur şi simplu şi-a permis să nu o bage în seamă.

Contribuţiile lui Thorndike şi ale lui Watson au fost declarate definitorii şi fundamentale pentru întreaga psihologie americană. Prin ei curentul behaviorist s-a desăvârşit, s-a delimitat de psihologia introspectivă a conştiinţei. Cercetătorii mai tineri aveau de acum posibilitatea să dezvolte drumul deschis de ei. Printre aceş tia pot fi enumeraţi A.P. Weiss, care a susţinut că psihologia mai are nevoie deopotrivă de o fundamentare experimentală fizico-chimică, ca şi pe una sociologică. Un alt cercetător, student a lui Watson, K.S. Lashley (1890-1958) şi-a îndreptat studiile spre localizarea funcţiilor psihice în activitatea sistemului nervos. Studiul învăţării a fost realizat pe baza contribuţiilor interesante ale lui E. C. Tollman (1886-), care formulează problema rolului intenţionalităţii şi aşteptării, a unei forme cognitive de învăţare, a însemnătăţii "hărţilor cogntive" învăţate; la rândul său C.L. Hull (1884-1952) a dezvoltat o teorie a învăţării care a pus accentul pe legea întării, a dependeţei învăţării de reducerea impulsului în timpul în care are loc,, o contribuţie comparată ca însemnătate cu cea a lui Newton în domeniul fizicii mecanice.

4. Curentul reflexologic

În toate marile centre universitare şi culturale de pe glob unde naşterea psihologiei a putut fi năşită cu succes, unde dezvoltarea ei a putut fi pusă pe trasee cu fundamentare experimentală, a reapărut formulată antica problemă a raportului dintre viaţa sufletească şi cea corporală. Această problemă a ajuns reformulată în diverşi noi termeni, în contextul redeschiderii porţilor de legătură dintre funcţiunile sufleteşti sau psihice şi diversele structuri viscerale ale organismului, de anatomie şi fiziologie. S-a întâmplat acest lucru deopotrivă sub influenţa evoluţionismului darwinist sau a reflexologiei secenoviene, a introspecţi onismului wundtian sau a sincretismului ribotian francez, care au favorizat dezvoltaarea unor iniţiative generoase în domeniul psihofiziologiei. În studiile iniţiate s-a formulat problema dependenţei vieţii psihice de funcţionarea diverselor viscere ale organismului, de activitatea sistemului nervos, cu accent tot mai crescut pe funcţiile scoarţei cerebrale, pe rolul glandelor cu secreţie internă ş.a. Toate aceste încercări au avut un debuşeu aplicativ comun, îndreptat spre

psihologia personalităţii, spre caracterologie, spre tipologia temperamentală, spre psihotehnică, spre psihopatologie şi în final spre psihoterapie.

În acord cu metodologia şi regula generală de lucru însuşită cu mare entuziasm în primele decenii ale veacului XX, toate fenomenele psihice trebuiau să aibă un corespondent material aflat în interiorul organismului, al sistemului nervos, al viscerelor. O ipoteză de lucru paralelistă şi fecundă fundamentării experimentale a psihologiei, cu deschidere spre toate metodele şi tehnicile din ştiinţele naturii, cu deosebire spre biologie. Viziunea larg împărtăşită era aceea că nu există structură somato-morfologică care că nu aibă corespondentul său comportamental, şi viceversa. Celor mai diferite modificări corporale, somatice, umorale sau hormonale li se studiau efectele subiective directe sau indirecte asupra gândirii, emoţiilor, bucuriei sau tristeţii, asupra senzaţiilor, memoriei etc. Cu toate că la nivelul funcţiilor psihice superioare demonstrarea experimentală a acestui paralelism ridica de atunci cele mai dificile obstacole practice.

Admiterea paralelismului suflet-corp a stimulat considerabil cercetările de psihofiziologie, care şi-au găsit fundamente raţionale noi în postulatul anatomic al complexităţii crescute a sistemului nervos, în mărimea crescută a creierului, hipercefalie pusă pe seama evoluţiei biologice din natură. Descoperirile în domeniul psihofiziologiei sunt numeroase şi interesante, atât pentru relevarea raportului suflet-corp, invocat încă din antichitate, cât şi pentru explicarea concretă a vieţii psihice a oricărui om. De exemplu, după ce a fost descoperit de către Cannon că în timpul emoţiilor are loc o creştere semnificativă a glicemiei, numeroase alte studii de acest fel au fost îndreptate spre descoperirea altor transformări, a celor care au loc la nivelul celorlalte viscere, al circulaţiei, respiraţiei, secreţiilor glandulare etc. În acest spirit se fac împrumuturi de metode şi tehnici din celalte domenii ale ştiinţelor naturii, din disciplinele biologice, fapt care a început cu instituirea pretenţiei metodologice de a se verifica odată pe animale ceea ce era preconizat să fie identificat şi descoperit la om, de producere şi reproducere pe animale a unor procese psihice greu de abordat pe subiecţi umani. Încep masiv studiile experimentale efectuate pe animale apropiate omului, pe pisici, câini, care sunt larg disponibile şi care se pot obţine fără prea multe cheltuieli financiare.

Studiile de psihofiziologie efectuate pe animale aveau de partea lor numeroase avantaje. Puteau fi realizate extirpări de structuri organice, cerebrale, glandulare, de stimulare electrică, chimică sau fizică a acestora, cu urmărirea efectelor comportamentale a acestor operaţiuni, experimente care pe om nu se pot face, iar rezultatele s-au dovedit relevante pentru explicarea comportamentului uman. Pe această bază a fost descoperită însemnătatea reflexogenă a diferitelor structuri ale nevraxului, cu o atenţie aparte acordată activităţii scoarţei crebrale, care la om a cunoscut o dezvoltare fără egal în raport cu cea a celorlalte animale. Pe aceeaşi linie a fost descoperită însemnătatea dezvoltării filogenetice a sistemului nervos periferic, de control asupra mişcărilor de diferite feluri, implicarea acestuia în sistemul de relaţie, începând de la activităţile primare, de hrănire, de apărare etc. Efectele evidenţiate erau total diferite de cele mediate de sistemul nervos parasimpatic, răspunzător de relaţiile cu organele interne. Au fost descoperite şi descrise nu doar anatomia unor noi structuri cerebrale, ci au fost imaginate experienţe care să pună în evidenţă funcţionarea acestora, rolul lor integrator în selecţia sau discriminarea senzorială, în menţinerea tonusului comportamental.

Conturarea şi dezvoltarea unei asemena perspective investigative a avut loc la începutul secolului XX, şi orientarea respectivă a adunat în jurul său o seamă de tineri

cercetători. Cu toţii s-au grupat în curentul reflexologic din psihologie, care îi are ca primi reprezentanţi pe neurologul şi fiziologul V.M. Behteriev (1857-1927) şi pe fiziologul I.P. Pavlov (1849-1936), acesta din urmă cu contribuţiile sale la studiul condiţionat al secreţiilor gastrice. Descoperirea reflexelor condiţionate ca metodă de pătrundere în universul vieţii psihice a însemnat un pas important în fundamentarea experimentală a psihologiei. Pentru această descoperire lui Pavlov i s-a acordat, în anul 1904, Premiul Nobel pentru medicină. El a fost autorul a altor ingenioase „preparate" experimentale (pregătite chirurgical), de implantare a unor dispozitive de înregistrare obiectivă a „reacţiilor psihice", a secreţiilor salivare sau a celor stomacale. Aici ghilimelele aparţin lui Pavlov, care a ţinut să le păstreze multă vreme, până când s-a convins el însuşi de valoarea existenţială, biologică a condiţionării psihologice, pusă în evidenţă pe cale experimentală.

Se ştie că un reflex condiţionat se naşte prin substituirea unui agent stimulator primitiv, necondiţionat, cu un altul nou, niciodată întâlnit înainte, neavând respectiva însemnătate de reflectare. Condiţionarea demonstrată de Pavlov se produce prin alăturarea repetată a celor doi agenţi stimulatori, care devine astfel expresia elaborării unui proces de învăţare. Condiţionarea este expresie a unei forme distincte de învăţare, reacţia condiţionată. În instanţa următoare, reacţia condiţionată este evocată la acţiunea agentului stimulator nou, care între timp s-a condiţionat. Reacţia condiţionată poate fi deopotrivă senzorială, motoare, salivară sau viscerală, evocată de acţiunea agentului stimulator condiţionat, la fel ca şi cum acesta ar fi fost cel primar, când a acţionat necondiţionat. Întreaga condiţionare este mediată de activitatea sistemului nervos, cu deosebire de scoarţa cerebrală. Medierea are loc prin antrenarea a două procese nervoase fundamentale, a excitaţiei şi a inhibiţiei, care asigură conexiunea temporară dintre zona de proiecţie corticală a excitantului condiţionat şi a celui necondiţionat. Rezultatul constă în preluarea de către excitantul condiţionat a puterii evocatoare a reacţiei proprii excitantului necondiţionat. În acest fel Pavlov a demonstrat implicarea organismului, a oricărei părţi a acestuia, în relaţiile funcţionale şi semnalizante cu mediul.

Studiul condiţionării a înrolat participarea a numeroşi cercetători fiziologi, cu deosebire medici, pe întreaga întindere a Uniunii Sovietice şi pe urmă şi în ţările încevinate, cu deosebire în cele foste socialiste.. La bază Pavlov însăşi a fost de profesie medic, statut profesional completat la el de abilităţi geniale de experimentalist, care i-au permis diversificarea şi extinderea investigaţiilor sale. Preparatele experimentale pe care le-a imaginat („hrănire fictivă", „stomac izolat" ş.a.) au surprins sevenţe distincte ale arcului reflex implicate în producerea condiţionării la toate etajele de dezvoltare ierarhică a sistemului nervos. Din raţiuni metodologice dar şi ideologice el a pus un accent crescut, exagerat chiar, pe activitatea scoarţei cerebrale. Deşi a fost un adversar al psihologizării şi subiectivizării teorei reflexului, în cele din urmă s-a trezit că obiectivul său experimental final, al condiţionării, este tot unul subiectiv, psihologic. El şi-a propus atunci să detaşeze experimental acest fenomen, să-l producă şi să-l reproducă în laborator în puritatea sa naturală. A fost un obiectiv prim spre care a pretins să îndrepte experienţele sale când şi-a asumat responsabilitatea transformării laboratorului său într-un veritabil „Turn de Fildeş", să izoleze acolo cât mai mult animalul, acţiunea oricărui agent stimulator asupra receptorilor acestuia să se afle sub controlul experimentatorului.

În drumul său spre cucerirea controlului fenomenului de condiţionare Pavlov aduce contribuţii importante în numeroase domenii ale psihofiziologiei. Printe acestea se înscrie descoperirea şi descrierea reactivităţii orientative reflexe. Astfel, el a demonstrat că evocarea

reflexului de orientare se produce necondiţionat, la apariţia oricărui stimul nou, care la început corespunde unei reactivităţi generalizate a întregului organism, pentru a se localiza la nivelul unei singure modalităţi senzoriale. Întreagă această evoluţie a reflexului de orientare este dependentă de descifrarea însemnătăţii agentului stimulator nou, evocator, dupa care cu pierderea însemnătăţii sale evocatoare rea cţia sistemului se stinge, se habituează. Reactivitatea orientativă se stinge când îşi pierde această proprietate evocatoare. Stingerea reflexului de orientare este legică şi dependentă de învăţarea semnificaţiei agentului stimulator evocator: este cronică şi poate dura până în trei săptămâni la acţiunea unui agent stimulator cu un cuantum de noutate foarte ridicat; dar se poate stinge şi fazic, doar la câteva apariţii ale agentului stimulator. În această reactivitate orientativă a omului Pavlov a indicat că se află suportul deschiderii spiritualităţii umane spre lume, a curiozităţii omeneşti spre cunoaştere.

Într-o altă serie de experienţe Pavlov şi-a propus să explice mecanismul fiziologic al producerii tulburărilor mentale, al nevrozei. A montat un experi ment interesant în care câinele trebuia să discrimineze între un cerc şi o elipsă. Primul excitant era urma de recompensă cel de al doilea de o pedeapsă. Problema a apărut când formele celor doi excitanţi au început să se apropie într-atât, în cât câinele nu mai putea deosebi, cercul de elipsă. Neputând să ştie cum să răspundă, pozitiv sau negativ, cele două reactivităţi intră în conflict şi câinele se nevrozează. Tulburarea se produce la nivelul scoarţei cercebrale, unde sunt proiectate imaginile celor doi excitanţi care intră în conflict şi generează tulburarea comportamentală. Este un model experimental ingenios, cu care el şi-a propus să explice mecanismul care stă la baza tulburărilor de comportament nevrotice din viaţa cotodiană a omului. Prin extinderea viziunii sale asupra reacţiilor emoţionale, terenul curentului reflexologic ajunge îndată negociat cu cel al psihanalizei, expresie a extensiei într-o altă direcţie a gândirii reflexologice..

La baza oricărui răspuns condiţionat, după Pavlov, se află un proces nervos excitator sau inhibitor. Generarea acestora se realizează în scoarţa cerebrală, locul de elaborare a conexiunii nervoase temporare, de unde efectele se extind asupra diferitelor părţi ale organismului. Modelul experimental a lui Pavlov e xplică foarte bine multe situaţii comportamentale simple. Lucrurile se complică însă tot mai mult când animalul sau omul reuşeşte să realizese discriminări pe baza unor operaţii mentale mai complexe, cum ar fi generalizarea sau discriminarea. Situaţiile er au reale iar ele trebuiau să fie reproduse şi explicate în laboratoarele imaginate de Pavlov şi colaboratorii săi. Pentru situaţiile de acest fel Pavlov a recurs la soluţii speculative. Acestea nu mai puteau fi explicate doar pe baza intervenţiei celor două procese fizilogice de bază, a excitaţiei şi a inhibiţiei. Soluţia lui Pavlov a fost aceea a intervenţiei unui mozaic de interacţiune dintre o multitudine zone excitatorii şi inhibitorii din sistemul nervos central, de pe scoarţa cerebrală. Soluţia imagin ată este plastică dar fără acoperire în realitatea funcţională a fiziologiei sistemului nervos a animalului sau a ommului.

Oriunde o perspectivă teoretică şi experimentală se dovedeşte deficitară, îndată acesteia îi va lua locul o alta spre a o completa, s pre a se distinge în raport cu prima. Aceeaşi problemă a explicaţiei formelor complexe de comportare, abia devenise teren de dispută dintre încercările experimentale ale cercetătorilor aparţinând curentului gestaltist şi behaviorist. În faţa aceleiaşi prob leme a formelor complexe de comportare curentul gestaltist, inspirat din fenomenologia husserliană, a ajuns la formularea intervenţiei unor mecanisme mentale izomorfe, a existenţei unei realităţi fenomenale care ascultă de alte legi decât cele de

funcţionare a sistemului nervos. Acestea mecanisme sunt cele ale *gestaltului,* care face referire la"forme" sau structuri de organizare proprii activităţii perceptive, pentru un nivel superior de integrare adaptativă celei reprezentate de fiziologia activităţii exci tatorii sau inhibitorii a sistemului nervos. Confruntat cu modelele experimentale de bază ale acestui curent Pavlov a reacţionat cu o polemică adversă vehementă, de neacceptare. În timp cel condiţionarea în accepţiune pavloviană era produsul unui procesual itătţi în devenire, pentru gestaltismul kohlerian depaşirea situaţiei problematice era produsul unei sclipiri mentale intuitive, de o fracţiune de secundă. Şirul disputelor pe această temă a fost intens şi bogat reprezentat în literatura de specialitate a anilor de după deceniul al treilea al secolului trecut.

Auspiciile au fost aparent mai conciliante când s-a pus problema extinderii curentului reflexologic spre cel dominat de soluţia principiului curentului behaviorist, al „încercării şi erorii". Watson a tradus şi a răspândit în SUA lucrările lui Pavlov, dovedindu-se entuziasmat şi cucerit de obiectitatea metodei pavloviene a condiţionării. Mult mai rezervat însă s-a dovedit Pavlov şi întregul curent reflexologic faţă de el şi behaviorismul pe care-l reprezenta, faţă de soluţia pe care o propunea acest curent, care punea accent pe direcţionarea spre reuşită sau performanţă a intenţionalităţii animalului de experienţă. Adaptarea în accepţiune behavioristă însemna reuşită, chiar dacă în accepţiune iniţială această explicaţie nu făcea distincţie dintre reuşita animalului aflat în angrenajul natural al luptei pentru existenţă din natură şi al luptei pentru supravieţuire în societatea umană. Pavlov şi reflexologia pe care o reprezenta nu-şi putea permite o asemenea suprapunere dintre adaptarea realizată prin condiţionarea animalului cu cea a omului. Între evoluţia curbei învăţării realizate prin condiţionarea pavloviană şi cea thorndikeană realizată prin „încercare şi eroare", a câinelui, pisicii sau a şobolanului erau mai multe asemănări decât deosebiri. Acestea însă nu putea fi acceptate prin raportare şi comparare cu comportamentul uman. În acest raport animal-om era vorba de un anumit om din perspectvă behavioristă şi de un cu totul alt om din perspectiva reflexologică pavloviană. Înacdrat în canoane evlaice primul îşi asuma riscul chiar al unei suprapuneri dintre comportamentul animal şi cel uman, pe când în cel al doilea, aflat sub influenţa ideologiei comuniste, era un ateu aflat deasupra naturii, unde pr etindea să se substiuie puterii divine. Între soluţiile propuse de cele două curente psihologice, behaviorism şi reflexelogie, s-au dovedit a fi tot mai puţine punţi de legătură. Aceste discrepan e au fost mult timp discutate şi analizate în literatura de specialitate a vremii.

La început Pavlov s-a distins ca un fiziolog care a călcat cu mare prudenţă pe tărâmul subiectivităţii vieţii psihice. Ulterior însă, orbit de succesul teoriei sale a condiţionării, va pretinde să emită soluţii pentru situaţii în care perspetiva reflexologică îşi avea mai puţin locul şi chemarea de a se pronunţa. A fost cazul formelor complexe de comportare, unde, la vremea respectivă, Wundt s-a dovedit mai circumspect, s-a ferit de exagerări şi a încercat să-i ferească şi pe mai tinerii colaboratori din laboratorul său. Pavlov, în mod contrar, încrezător în teoria sa, pentru interpretarea şi explicarea formelor complexe de organizare a vieţii psihice, nu s-a ferit să propună concepte noi şi să dezvolte o teorie psihologică nouă, cu denumirea de teorie a „activităţii nervose superioare". Cu trecerea timpului, dacă contribuţia sa în domeniul teoriei reflexelor condiţionate şi-a păstrat universalitatea pentru vecie în istoria ştiinţei, de contribuţia sa ulterioară, în privin a teoriei activităţii nervoase superioare, nu mai vorbeşte nimeni.

Apariţia şi dezvoltarea curentului reflexologic a reprezentat un moment important în istoria psihologiei universale. O contribuţie deosebită la conturarea şi afirmarea acestuia a avut-o teoria pavloviană a reflexelor condiţionate, universal şi unanim recunoscută în rândul

psihofiziologilor. Fără a-i submina cu nimic valoarea ştiinţifică, cu însemnătate istorică, trebuie amintit cum pavlovismul, în ultima perioadă a existenţei sale ca parte a curentului reflexologic, s-a putut metamorfoza în ideologie de stat, a statului bolşevic şi comunist. Sub această formă a fost răspândit în întreaga vechea Uniune Sovietică şi pe urmă în ţările socialiste învecinate. S-a putut ideologiza într-atât pe un fond al deficienţei acestui curent, de a nu fi putut pătrunde la suportul natural-istoric al reactivităţii reflexe, nici a animalelor şi nici a omului. Nici un moment Pavlov nu şi-a dat seama că subiectul său preferat de experimentare, câinele, este un animal a cărui reactivitate reflexă a fost deformată prin domesticire. Acea reactivitate salivară abundentă a câinelui, atât de avantajoasă tehnic lui Pavlov pentru realizarea preparatelor sale, pentru probarea teoriei sale a reflexelor condiţionate, era de fapt o reactivitate deformată de domesticire. Ea nu este de regăsit la nici o altă specie de animal apropiată câinelui; nu a putut fi regăsită şi reprodusă de cercetătorii americani din zilele noastre cu tehnici electronice sofisticate de înregistrare; nu a fost de regăsit nici în cazul lupului, un animal atât de asemănător prin structura sa somato-morfologică şi comportamentală cu câinele - mai puţin reactivitatea salivară, deformată la câine de domesticire. Ceea ce, fireşte, nu micşorează cu nimic valoare istorică a teoriei sale.

5. Psihologia „abisală” - psihanaliza

5.1. Naşterea pshanalizei - Sigmund Freud

Este un privilegiu să analizezi şi să descrii astăzi o orientare a psihologiei care pe vrmea studenţiei tale era interzisă şi cenzurată de sistemul social totalitarist în care trăiai. Este vorba de psihanaliză, de un curent al psihologiei care ia în considerare rădăcinilor reactive adânci ale organismului, care se nasc în „abisurile” reflectării conştiente realizată în raport cu condiţiile stimulative, încărcată de simboluri de diferite feluri existente în viaţa de relaţie curentă. Sistemul totalitarist comunist sancţiona psihanaliza ca metodă generală de explorare a psihismului uman, căreia îi nega aplicaţiile sale asupra conştiinţei, pe cele psihoterapeutice, în tratarea tulburărilor de comportament psihonevrotice sau de alt fel, îi interzicea orice pretenţie de a se extinde asupra culturii umane, de a-şi exercita aplicaţiile interdisciplinare, împreună cu caracterologia, cu pedagogia, cu estetica, cu sociologia, cu istoria artelor şi literaturii, cu mitologia şi folcloristica, cu istoria religiilor, cu istoria civilizaţiilor. Făcea acest lucru ca parte a unei strategii mai generale, de apărare a reflexologiei pavloviene, cea acceptată de sistem ca parte a ideologiei partidului politic unic al acelor timpuri. Explicaţia pavlovistă, materialistă şi partinică, era considerată suficientă, potrivită pentru înţelegerea mecanismelor fiziologice ale comportamentului.

Asemena altor domenii de fundamentare experimentalistă a psihologiei, întemeierea psihanalizei se raportează tot la numele unui medic, vienez, la cel a lui Sigmund Freud (1856-1939), contemporan cu I.P. Pavlov.. El a a pus bazele acestei orietări în psihologie într-un context în care preocupările ce ţin de psihismul reflectării inconştiente au fost formulate mai înainte, de filozofii din secolul al XIX-lea, de cei care au postulat primordialitatea vieţii instinctive în comportare. Acestora li s-au adăugat o seamă de alţi naturalişti, neurologi, fiziologi, medici şi psihologi, interesaţi să realizeze aplicaţii în domeniul psihologiei, să studieze problematica răspândită a isteriei, pe cea al hipnozei sau sugestiei, tot ceea ce interesa câmpului reflectării clare a conştiinţei şi a efectelor acest eia

asupra organismului. Totul se întâmpla într-o epocă dominată de o seamă de alte tendinţe spiritualiste, oculte, metafizic sterile, ale căror aplicaţii se aflau sub cea mai serioasă acuză a şarlataniei. În ceea ce priveşte problematica inconştientului, prioritatea poate să-i fie acordată medicului şi filozofului Pierre Jannet (1859-1947), care, în teza sa de doctorat asupra automatismelor psihologice susţinută în 1889, a formulat problema abordării experimentale a formelor primare elementare de compunere a comportamentului. În această lurare el a încercat să demonstreze că, pe un plan secund al eu-lui personalităţii omului, au loc o multitudine de acte a căror desfăşurare este inconştientă, automatizată.

La o analiză mai atentă, ceea ce psihanaliza şi-a formulat ca obiectiv de studiere, uneori cu finalitate mai îndepărtată, se referă la un aspect special al raportului suflet-corp, la cel în care forme complexe de comportare ajung să afecteze echilibrul funcţiilor organice, să genereze tulburări nevrotice, de isterie şi de alt fel. Este de notorietate relaţia profesională avută de Freud cu confratele său, neurologul Joseph Breuer (1842-1925) şi cazurile pe care le-au supus împreună analizei. Acesta din urmă a descris situaţia unei tinere aflate sub tratament care acuza mai multe tulburări cu simtomatologie isterică, paralizie parţială, contracturi musculare, confuzie mentală. În cursul consultaţiilor a observat că toate aceste simptome diminuează după ce bolnavei i se dă ocazia să se confeseze medicului. Atunci lui Breuer i-a venit ideea să recurgă la aplicarea transei hipnotice. Rezultatul a fost relevant, în sensul că sub influenţa descătuşării întransă a numeroaselor amintiri, refulate până atunci, a urmat înlăturarea fenomenelor morbide, dispariţia tulburărilor organice.

Mulţi istorici uită faptul că, doar cu două decenii înainte, Charles Darwin îşi făcea şi el de lucru prin spitalele de neurologie cu o problemă asemănătoare: era în căutare de noi argumente în favoarea lansării teoriei sale evoluţioniste şi culegea date asupra legăturii dintre expresivitatea emoţională a oamenilor şi funcţionarea sistemului nervos, dintre efectele nefaste ale acestei expresivităţi şi apariţia turburărilor neurologice de comportament. Rezultatele acestor căutări ulterior le-a sintetizat într-o lucrare distinctă, cu titlul "Expresia emoţiilor la om şi animale", o lucrare despre activitatea instinctivă, ale cărei date au servit ca argument în favoarea formulării teoriei sale evoluţioniste realizată în opera sa clasică "Originea speciilor".

La o analiză mai atentă domeniul de referinţă al lui Freud şi cel al lui Darwin sunt asemănătoare. Ele lasă deschise stabilirea de legături dintre viaţa psihică, dintre comportamentul animalelor şi structurile lor viscerale, dintre viaţa spirituală a oamenilor şi cea a stării funcţionale a viscelor lor, a sistemului nervos, cea circulatorie sanguină, cea stomacală etc. Între cele două perspective există o sigură distincţie: efectele vieţii psihice asupra structurii organelor şi viscerelor demonstrată de concepţia evoluţionistă a lui Darwin au aplicabilitate populaţională, se raportează la areale de viaţă ale fiecărei specii de animal în parte şi relaţiile pe care le dezvoltă acolo cu alte specii de animale, pe când la cele la care Freud a făcut referire ţin de viaţa cotidiană a oamenilor, de tradiţia culturală căreia îi aparţine individul, de reuşita conştientizării relaţiilor sale cu mediul, cu deosebire a celor care privesc relaţiile cu partenerii de sex opus, ca generatoare de numeroase refulări cu efecte organice diverse. Ambii au ajuns în faţa unor probleme la fel de dificile şi de perspectivă pentru cunoaşterea psihologică: pe de o parte Darwin şi discipolii săi, au fost mai puţin sancţionaţi când au încercat limitarea aplicabilităţii teoriei evoluţioniste doar la sfera lumii animale – chiar dacă pentru asta omul a ajuns acuzat de distrugerea propriei sale existenţe pe Pământ, pe de altă parte, în cazul lui Freud, s-a lucrat cu altă unitate de măsură, acesta fiind nevoit să suporte cu smerenie consecinţele pătrunderii în interioarele intimităţii sufleteşti, ale

atingerii unor zone de pudicitate crescută ale corpului omenesc, până atunci încorsetate de tabuuri şi obiceiuri. Acum acest corp era agresat de efectele progresului civilizator al societăţii, pe care psihanaliza, iniţial, s-a rezumat să o cuprindă ca domeniu de aplicaţie al patologiei nervoase, al dezvoltării relaţiilor anormale dintre oameni.

Fireşte, Freud n-a fost de la început conştient de toate dificultăţile pe care le va întâmpina odată cu deschiderea frontului de lucru al înfinţării viitoarei discipline a psihanalizei. Specializat din studenţie pe maladiile sistemului nervos, a găsit o documentaţie săracă în mediul academic şi de învăţământ vienez. Din depărtare s-a răspândit până la el strălucirea şi renumele profesional a lui Charcot, la care şi-a propus să ajungă la un studiu de documentare. Obţine în acest sens o bursă viageră, cu care ajunge la Paris şi se înscrie la Spitalul Salpetriere pentru a-l putea audia acolo pe "marele Charcot". Freud avea să constate că acesta era ocupat cu predilecţie de fenomenele de isterie. Atât el şi mai mulţi din specialiştii cu care era înconjurat şi îl audiau reuşiseră să provoace bolnavilor - subiecţilor - prin sugestie hipnotică, efecte de paralizie şi contracturi musculare uşoare şi profunde, cronice. Întors acasă la Viena, cu mult entuziasm, a vrut să refacă acolo atmosfera de lucru de la Salpetriere. Cu surprindere însă va avea să constate că, la Viena climatul era diferit, că aici era foarte vie amintirea şarlatanismului de dinainte al lui Mesmer şi că atingerea ariei intime a sexualităţii a început să-i creeze mai multe dificultăţi. Colegii de breaslă, medicii, l-au întâmpinat cu ostilitate, nu credeau în faptul că tulburările isterice pot fi reale şi că ele puteau genera tulburări funcţionale viscerale.

După un deceniu Freud se va întoarce din nou în Franţa, unde, de astă dată, va pleca la Nancy, unde să-l întâlnească pe H-M Bernheim (1840-1919) şi să facă observaţii asupra bolnavilor acestuia. Aici el va fi fost impresionat de alte aspecte ale efectelor sugestiei, de cele post-hipnotice. Astfel, el a urmărit influenţa efectului semantic al cuvântului sugerat în somnul hipnotic asupra comportamentul ulterior al pacientului, felul în care acesta dobândeşte o motivaţie conştientă, ca proprie, modul în care se va plasa la originea iniţiativelor subiectului.

Cu noua sa experienţă deprinsă la Nancy, Freud s-a reîntos la Viena. Aici va reînoda colaborarea cu vechiul său prieten Dr. Breuer, cu care redactează în comun un curs despre isterie. Ocazia se dovedeşte, din păcate, un pretext pentru reaprinderea mai vechilor diferenţe de opinii existente între ei. Astfel, în timp ce pentru Breuer tăinuirea în inconştient a diverse amintiri poate avea loc doar în situaţii fortuite, de oboseală sau a desfăşurării unor sarcini monotone, Freud raportează fenomenul la intervenţia unor mobiluri mult mai profunde, între care sexualitatea joacă un rol primordial. Această diferenţă va fi suficientă pentru ca prietenia şi colaborarea dintre ei să sfârşească pentru totdeauna.

În atenţia lui Freud se afla găsirea unei metode care să fie cât mai puţin tributară ocultismului rezultat din aplicarea hipnozei, care să fie totodată aplicabilă cu obiectivitate, cu lejeritate operativă la pacienţii cu tulburări mentale, de memorie ş.a. O tentativă nereuşită de hipnotiza o persoană l-a aşezat pe calea cea bună. Fără să mai adoarmă, pacienta a început să dea curs liber la tot ceea ce îi trecea prin minte, poves tea întâmplări de-a valma, relatări din care experimentatorul putea să desprindă uşor evenimentele cu încărcătură emoţională de cele cărora aceasta le lipsea. În acest fel s-a născut *metoda asociaţiilor libere*, fundamentală în cunoaşterea psihanalitică, aplicată cu scop investigativ - de a-l face pe subiect să relateze tot ce-i trece prin minte, de la lucrurile cele mai nevinovate şi până la cele mai scabroase şi psihoterapeutice. În acord cu aceasta, Freud le-a cerut subiecţilor să-şi reamintească evenimentele la care se raporta tulburarea mentală acuzată, care îşi făceau cel mai greu loc în

eul bolnavului, faţă de care acesta se simţea ruşinat sau penibil. Problema care s-a formulat în faţa psihanalistului a fost aceea de a da la o parte această reţinere, această rezistenţă sau pudicitate. El spune că o asemenea eliberare de orice rezistenţă are loc doar în starea de somn, unde cenzura nu mai lucrează asupra a ce este reflectat şi se reproduce verbal. A fost calea pe care Freud a propus-o pentru a pătrunde în universul inconştientului fiinţei umane, pentru a descifra ceea ce acolo se află deghizat sub diverse forme simbolice.

Freud a perseverat cu studiile sale pe această dimensiune substanţială a inconştientului, fapt care l-a condus la realizarea mai multor descoperiri senzaţionale. Astfel, el descoperă că inconştientul nu este un simplu receptor mecanic de informaţii, un înmagazinator simplist de amintiri, trecute între timp în uitare sau părăsite pentru repulsia pe care o generau. Inconştientul era ceva diferit de locul în care eul individual al conştiinţei, depozita aminirile ca într-o bibliotecă naţională; era un domeniu cu o fenomenalitate dinamică foarte vie, aflată sub influenţa tendinţelor şi dorinţelor celor mai vii ale vieţii psihice cotidiene, aflate acolo într-o luptă deschisă cu o seamă de oprelişti instituite ca să le ţină în frâu. Cele două tendinţe la un moment dat pot intra într-un conflict care, în cazul în care se amplifică, face ca acest inconştient să devină generatorul întregii diversi tăţi de manifestări anormale şi patologice ale vieţii psihice cotidiene. Conflictul respectiv debutează prin a fi sursa banalelor uitări, scăpări ale memoriei, erori de reproducere şi evoluează spre comportamentele confuze şi deviante. Aceste aspecte ale inconştientului au fost descrise în primele lucrări de psihanaliză ale lui Freud, în "Psihopatologia vieţii cotidiene" care a apărut în anul 1901, în "Trei eseuri asupra unei teorii a sexualităţii" şi în "Cuvântul spirit şi raporturile sale cu inconştientul", ambele două apărute în anul 1905. Sunt lucrări de pionierat în domeniul descrierii motivaţiei inconştiente, oferind o interpretare a fenomenelor nevrotice dintr-o perspectivă teoretică nouă, care reuşeşte să dea o explicaţie nouă rezistenţei bolnavilor de a conştientiza cauza tulburărilor lor de comportament.

Deşi sunt puţini analişti şi critici care îşi permit să arunce punţi de legătură între teoria freudiană a inconştientului şi evoluţionismul darwinist, ele pot fi imaginate şi considerate valide între anumite limite. Aceasta pentru că explicarea inconştientului Freud o face prin inocularea subtilă a simbolului existenţei unui *Homo primitivus*, aflat la originea personalităţi tuturor oamenilor, a reflectării lor conştiente, a cărui reactivitate se află într-o adversitate declarată cu normele morale bătătorite în istoria societăţii. Din această cauză din copilărie şi mult după aceea omul este încercat de un primitivism reactiv aflat în afara oricărei norme morale, care devine cu atât mai deplorabil cu cât este vorba de comportamentul său sexual. Stăpânit de acest inconştient primitiv, omul ar trebui să devină cea mai abjectă şi fioroasă fiinţă posibilă. Ceea ce nu se întâmplă doar pentru că acest primitivism reactiv este nevoit să se confrunte cu normele morale, care debutează cu conştientizarea propriei sexualităţi în confruntare cu cea a părinţilor. Individul face acest lucru trăind veritabile *complexe* de conştiinţă, ca momente importante în edificarea personalităţii umane. Din păcate, de când Freud a formulat problema *Complexului lui Oedip*, critici săi n-au încetat să caute limitele de demarcare dintre normalitatea şi anormalitatea comportamentului sexual uman, să-l suspecteze pe copil de perversitate. Doar din raţiuni evlaice de această ameninţare nu sunt suspectate şi animalele, deşi originile acestui inconştient pot fi deopotrivă identificate şi în comportamentul animalelor, la fel cum la animale au putu fi reproduse cele mai importante manifestări nevrotice de la oameni.

5.2. Consolidarea şi diferenţierea psihanalizei

Psihanaliza propusă de Freud corespundea unei perspective investigative atractive şi interesante, dar care, asemenea multor alte iniţiative asemănătoare, putea fi la fel de bine să fie dată uitării mai înainte de a se fi născut. Mediile academice vieneze oricum erau ostile acestei idei, care deschidea o poartă spre intimitatea sufletească a vieţii sexuale a oamenilor, pe care biserica creştină abia reuşise s-o încorseteze. Era un drum spre sufletul omului opus celui de încreştinare deschis de Philon din Alexandria cu aproape două milenii în urmă, care necesita remanieri decisive mai înainte de a dispărea cu desăvârşire.

Domeniul de aplicaţie al psihanalizei era acelaşi cu cel al teologiei – viaţa sufletească a oamenilor, realizată însă din perspectivă medicală, neuronală şi psihiatrică, de identificare şi tratare a maladiilor comportamentale. Freud a fost şi a rămas întreaga sa viaţă un medic, care a fost nevoit să revină asupra părerilor sale privind natura confuziilor mentale, a angoaselor şi nevrozelor de care suferă oamenii. Era o perioadă în care explicarea acestor fenomene era dominată de încercări speculative, oculte. Spre deosebire de acestea, în încercarea sa Freud face apel la ştiinţele naturii, la ceea ce la acea vreme se cunoştea despre activitatea instinctivă. În acest context îşi îndreaptă atenţia spre activitatea instinctivă sexuală, spre ideea de *libido* ca etapă distinctă a acestei activităţi, ca generator de bază al tulburărilor de comportament. Firește, încercarea sa a întâmpinat rezistenţă şi a trebuit să fie mereu remaniată.

La începutul de veac al XX-lea Freud avea toate motivele să se simtă singur în iniţiativa sa de înfinţare şi dezvoltare a unei perspective psihanalitice asupra vieţii psihice, de explicare în acest fel a tulburărilor de comportament. Aşa se explică bucuria pe care a avut-o când a primit vestea că psihiatrul E. Bleuler (1857-1939) din Zurich - cel care a descris schizophrenia - şi asistentul său C-G Jung (1875-1961) dovedesc interes pentru psihanaliză, pentru domeniul ştiinţific căruia abia îi dăduse naştere. Relaţiile dintre ei aveau să se lege de sărbătoarea Paştelui anului următor, 1908, an de reunire a prietenilor psihanalizei la un congres la Salzburg. A fost ocazia cu care aceştia au decis să organizeze cu regularitate asemenea întâlniri. Atunci s-a decis asupra înfinţării unei reviste de specialitate psihanalitică, căreia i s-a dat denumirea de *Anuar de cercetări psihologice şi psihopatologice*, o revistă care să fie condusă de Freud şi Bleuler, al cărei redactor şef s-a decis să fie Jung

Doi ani mai după evenimentul menţionat mai sus, în 1909, Universitatea Clark din Worcester îşi sărbătorea cea de a 20-a aniversare de la fondare, ocazie cu care Freud este invitat să susţină un ciclu de conferinţe în care să-şi exprime opiniile asupra psihanalizei. În anul următor, în 1910, este organizat la Nurenberg, cel de al 2-lea Congres de psihanaliză. A fost anul în care se decide asupra fondării *Societăţii Internaţionale de Psihanaliză.* La propunerea lui Freud evenimentul va fi prezidat de K. Jung, propunere pe care, aşa cum a declat-o ulterior, o va regreta toată viaţa.

Era perioada de dinaintea şi de după Primul Război Mondial, cu efecte diferite asupra dezvoltării cunoaşterii în domeniul psihanalizei. În Franţa, la Congresul Internaţional de Medicină de la Paris, din 1913, Pierre Janet a recunoscut în cuvântul său, serviciile importante pe care psihanaliza le-a adus cunoaşterii psihologice, fundamentării ei experimentale. Însă în anii care au urmat războiului activitatea de aici a mai încetinit. Pe de altă parte în Germania, la congresul de la Nurenberg, a fost fondată o nouă revistă de specialitate, cu denumirea de *Revistă centrală de psihanaliză,* editată de Adler şi Stekel. Era perioada în care rândurile domeniului de cunoaştere al psihanalizei s-au întărit cu valori care

îi vor deveni clasice, ca cele ale lui E. Jones, K. Abraham şi S. Frenczi. Sunt anii de aşezare şi de reaşezare a direcţiilor ulterioare de dezvoltare a psihanalizei, câ nd a avut loc disidenţa psihanaliştilor A. Adler şi C-G. Jung. Acest lucru s-a produs pe fondul slăbiciunilor de debut ale teoriei lui Freud, a necesităţii realizării de remanieri, de extindere a fundementelor sale teoretice şi experimentale. S-a făcut acest lucru având în faţă, de astă dată, traumele sufleteşti ale soldaţilor de după război, nevrozele pe care aceştia le dobândiseră în timpul luptelor, care reprezentau o materie primă mai complexă ce nu mai putea fi explicată doar în termenii iniţiali ai teoriei. Psihanaliza freudiană a ajuns astfel cu necesitate încadrată de cea individuală a lui Adler şi de cea analitică a lui Jung.

În anul 1923 Freud publică eseul său cu titlul *Eul şi Supraeul*, care stă dovadă a turnurii care a avut loc în teoria sa psih analitică. Aici el a formulat "principiul plăcerii", eseţial pentru motivarea şi pentru dinamizarea comportamentului, un principiu aflat în opoziţie cu "principiul realităţii", cel care impune comportamentului ordinea raţională din societate. Pe de altă parte, el mai formulează aici problema efectelor "compulsive a repetărilor", în acord cu care persoana în cauza se află în imposibilitate de a-şi stăpâni emoţiile de care a fost încercat în situaţia traumatică acuzată. După război psihanaliştii aveau parte de mulţi pacienţi traumatizaţi, în imposibilitatea să depăşească trăirile emoţionale prin care au trecut, care au lăsat urme adânci în conştiinţa acestora. În faţa situaţiilor de acest fel Freud este nevoit să recunoască faptul că la baza nevrozelor de ac est fel stă mai puţin instinctual sexual cât cel de conservare, disponibil a se refula ş i a fi luat în considerare într-o etiologie a nevrozelor.

Teoria freudiană preia problematica instinctului direct din biologia darwinistă, unde acesta se raporta nemijlocit la legea luptei pentru existenţă, la cea a selecţiei caracterelor avantajoase etc. care se manifestă în natură. Freud a făcut însă referire doar la om, doar la comportamentul acestuia, declarând că în cazul acestuia există două tipuri fundamentale d e instincte, cele puse în serviciul Vieţii şi altele puse în servicul Morţii - *Eros şi Thanatos*. Instinctul vieţii se supune exigenţelor contradictorii ale conservării speciei - prelungite (antropomorfic) cu abilitate de Freud spre problematica umană a con ştiinţei sinelui. Instinctul morţii, pe de altă parte, are ca finalitate reîntoarcerea la stabilitatea materiei anorganice. Naşterea vieţii din materia anorganică a fost posibilă sub influenţa unor forţe cosmice, care asigură pe mai departe crearea fiinţel or vii. Continuitatea vieţii este asigurată de instinctul de reproducere, unde regresia spre moarte este la fel de posibilă şi la fel de instinctivă.

Iată o paradigmă a vieţii instinctive umane care a suscitat numeroase dispute în rândul specialiştilor, a psihanaliştilor, dar şi a medicilor, a naturaliştilor şi psihologilor. Cea mai criticată ipoteză a lui Freud a fost cea a existenţei şi însemnătăţii unui instinct al morţii. Postulatelor biologice ale acestei paradigme Freud le-a grefat o serie de categorii economice, sociologice şi politice, toate integrate într-un joc dialectic al a vieţii culturale. Este vorba de lucrările sale "Viitorul unei iluzii" care a apărut în 1927 şi de "Relele civilizaţiei", care au apărut în 1929. Cu ele însă Freud s-a desprins din sfera patologiei vieţii cotidiene, pentru a le oferi o veritabilă metafizică cvasi-materialistă de explicare a vieţii normale, de explicare prin ea a cunoaşterii culturale, a celei artistice, literare. O metafizică plină de învăţăminte pentru cunoaşterea psihologică dacă în ea omul n-ar fi fost ridicat deasupra naturii, deasupra animalelor şi dacă în ea s-ar fi dovedit respect faţă de esenţa religioasă proprie doar omului.

În faţa unei asemena critici, în mâna lui Freud îşi mai găseşte loc o sin gură scuză, aceea de debut a iniţiativei sale, de a investiga o problemă psihică, de tulburare a personalităţii umane, dusă la îndeplinire din perspectivă medicală, cu metodele neurologiei,

cu cele cu care se pot completa dintr-o perspectivă psihanalitică. Ei i se mai poate adăuga însă şi o altă scuză, a dramei umane pe care, în general o reprezintă maladiile mentale, pentru ameliorarea cărora nici un sacrificiu nu este prea mic. Pe de altă parte, gravitatea şi diversitatea acestor maladii devenise între timp mult prea mare pentru ca laboratoarele şi cabinetele medicale clasice să le facă faţă. O situaţie care face tot mai dificilă trasarea liniei de demarcare dintre comportamentul normal şi anormal, între sănătatea şi maladia mentală, între diferitele grade de tulburări deviante de comportare etc. a ceea ce poate deveni sau nu obiect de investigaţie şi tratare psihanalitică, de efectuat în cabinet, în spital sau la domiciliu, individual sau în grup etc.

Această realitate a vieţii cotidiene obligă la deschidere crescută şi la un înalt spirit critic faţă de remanierile aduse de Freud teoriei sale a psihanalizei. Este vorba de contribuţiile sale recunoscute de psihologi în unanimitate la cunoaşterea personalităţii umane, la subdivizarea acesteia în cele trei structuri: sinele, eul şi supraeul. La debutul psihanalizei, cum am prezentat, toate eforturile erau centrate pe afirmarea inconştientului ca o realitate fenomenală cu influenţă asupra dinamicii comportamentului, relevant în cazul tulburărilor de comportament, al nevrozelor etc. După deceniul al doilea al secolului trecut, cea mai mare parte din ceea ce a fost atribuit inconştientului a fost preluat de "sine", care apare asemenea unei realităţi inconştiente contopite şi aflate în prelungirea funcţiilor organice. Unica funcţie a acestuia este de a descărca energiile comportamentale, aflate sub influenţa agenţilor stimulatori interni şi externi, realizată într-o manieră direcţionată, selectivă, în strânsă legătură cu o parte distinctă de reflectare a conştiinţei, cunoscută sub numele de "eu". Aceasta nu înseamnă că o parte important a "eu"-lui nu poate să existe în afara câmpului de reflectare clară a conştiinţei, de unde acesta intră în rol doar la nevoie. Se află acolo într-o stare *preconştientă* de reflectare, la nevoie devenind disponibil, voluntar sau mediat de psihanalist. În preconştient se reprezintă imaginile parentale, cele deprinse în etapele timpurii de viaţă, ca norme de bază de comportare în societate. Dincolo de acestea există "supraeul", a cărui principale sarcină, după Freud, este de a cenzura tot ce intră în câmpul conştiinţei, de a dovedi rezistenţă faţă de ceea ce nu trebuie să intre în câmpul conştiinţei.

5.3. Psihanalişti dizidenţi

5.3.1. Individualismul psihanalizei lui Alfred Adler

Alfred Adler provine din comunitatea profesională a neuropsihiatrilor, deşi are în repertoar şi o specializare în oftamologie. A fost entuziasmat de linia investigativă a psihanalizei deschisă de Freud, fără să susţină însă importanţa centrală a cordată sexualităţii. A fost motivul principal al dizideţei sale. Prima lucrare Adler o publică în 1907, cu titlul „Inferioritatea organică şi răsunetul său psihic". Aici el îşi declară deja orientarea psihanalitică diferită, o psihanaliză centrată pe individ. În timp ce Freud era centrat pe rolul sexualităţii în etiologia bolilor nervoase, Adler a considerat că această importanţă o are un instinct diferit, al dominării, al „eu"-lui, aflat într-un câmp deschis de rivalităţi individuale. El a considerat că personalităţii umane îi este caracteristică o anume finalitate, orientarea din fragedă copilărie spre un anume scop. El formulează ipoteza unui *plan de viaţă*, de orientare fundamentală în raport cu scopul.

Ca orientare filozofică, Adler s-a aflat sub influenţa iraţionalismului clădit de Schopenhauer, Nietzche, Dilthey ş.a. Pentru gândirea lui Adler importante sunt „valorile", născute din interiorul nevoilor vieţii sociale, dintr-un efort de armonizare a exigenţelor individuale şi de potrivire a acestora la ordinea socială. Pentru el viaţa este o luptă în care individul trebuie să se impună ca să-şi exercite în vreun fel dominarea. Eşecul care poate surveni este leit-motivul evocării unui *sentiment de inferioritate.* La copil domină o tendinţă puternică de a se impune, dar anturajul îl obligă să-şi reprime pornirile. De aici rezultă un conflict violent, care se rezolvă în cele mai diferite feluri. Adler consideră că sentimentul de inferioritate respectiv corespunde unei reacţii naturale, este iniţial evocat în raport cu părinţii, pe urmă cu adulţii. Este un sentiment care în timp dispare odată cu maturizarea personalităţii, cu auto-afirmarea individuală, care lasă o notă individuală asupra fiecăruia, în care trebuie luate în considerare reuşitele, variabilele culturale etc. Pentru Adler sentimentul primar de inferioritate are un corolar complementar, necondiţionat, al compensării, cu componente fiziolgice distincte. Compensarea la Adler reprezintă un concept cheie, similar cu cel de refulare în sistemul psihanalitic a lui Freud.

Cel mai important lucru în sistemul adlerian este argumentarea cu care se pleacă de la imperfecţiunea somatică a corpului. El arată că de la naştere individul poate avea unele caractere somato-morfologice deficitare, suficiente pentru evocarea instinctului de inferioritate. Cu acest punct de plecare se declanşează o serie de mecanisme compensatorii inconştiente, puse în funcţiune pentru a restabili echilibrul. Libioul reprezentativ pentru activitatea sexuală în sistemul lui Freud, de astă dată se manifestă în termenii instinctului de dominare. Pentru manifestarea acestuia este adus un personaj simbol din literatura universală, Don Juan, personaj încercat de vanitate, cu dorinţă de putere. Adler a arătat că acest personaj îşi are în mod egal corespondentul în lumea femeilor, remarcabil prin încercarea de umilire a bărbaţilor, descriind admirabil situaţiile de *protest al virilităţii*, materializate prin evocarea de tendinţe homosexuale sau de frigiditate. Adler a apreciat că adesea nevoia de dominare găseşte forme mascate de manifestare, sub aspectul compasiunii sau devotamnetului - când femeile ajung să iubească un bărbat slăbit sau infirm. La vârste critice acest instinct de inferioritate poate degenera în nevroze, unde găsirea mecanismelor compensatorii este de competenţa psihanalistului. Visul, o idee generoasă în sistemul lui Freud, are la Adler rolul de a pregăti satisfacerea sentimentelor de superioritate ale celui care doarme, de a crea în sinele acestuia o stare afectivă care să antreneze mecanisme cu care acesta să-şi dovedească superioritatea, afirmarea.

Sentimentul de inferioritate poate fi real sau imaginar, dar când se fixează poate avea consecinţe foarte diverse. Pretext pentru a fi evocat poate fi o talie mai mică sau pre a mare, care sunt deja ereditare. Alte situaţii sunt convenţionale – de exemplu cea în care unii copii trebuie să poarte ochelari. Pretext pentru evocare unui instinct de inferioritate poate fi o educaţie greşită, tiranică a părinţilor, o situaţie socială frustantă, cum este cea din orfelinate. Sunt manifestări adesea ambigue şi paradoxale, uneori alternante, la acelaşi individ, uneori printr-o timiditate paralizantă, alterori prin bravadă. O reacţie exagerată întodeauna este cea care anunţă instalarea unei stări nevrotice. Depăşirea acesteia este o problemă de voinţă, a puterii de a da frâu liber sentimentului de dominare.

Intervenţia compensării, după Adler, de cele mai multe ori este pozitivă şi chiar triumfantă. Depăşirea sentimentului de inferioritate se află la baza triumfului, în care direcţie se pot declanşa unele mecanisme chiar supercompensatorii. În situaţiile inverse mecanismele compensatorii nu funcţionează, acestea fiind cazurile în care individul caută mereu un alibi pentru nereuşitele sale, pentru amorul său propriu. Suspendarea compensării se manifestă sub

sloganul „la ce bun”, alteori se manifestă sub forma eroismului verbal, alteori prin prăbuşirea în mitomanie. Bravada stupidă, excesele de viteză pe maşină sau motocicletă, decizia unor par iuri deplasate, fac parte din aceiaşi categorie a reacţiilor nesusţinute prin mecanisme compensatorii.

Un merit al sistemului psihanalitic adlerian este acela că admite intervenţia factorului cultural în evocarea şi evoluţia instinctului de inferioritate. Este vorba de importanţa acordată mecanismelor compensatorii, unde un nivel superior de cultură poate compensa o inferioritate generată somatic. Adler analizează cu minuţiozitate inferioritatea reactivă convenţională în acord cu care femeile sunt inferioare bărbaţilor, accentuată într-o societate concurenţială ca a noastră. Un alt aspect pozitiv al psihanalizei adleriene se referă la faptul că individului i se dă oricând şansa să valorifice dotarea sa naturală, pentru ca prin compensare să-şi învingă inferioritatea sa reactivă primară.

5.3.2. Psihanaliza lui Carl Gustav Jung

Jung a provenit dintr-o familie de pastori. A studiat medicina, unde s-a specializat în psihiatrie, în care domeniu a devenit renumit datorită aplicării metodei psihologice a a sociaţiilor de idei. A fost un procedeu deprins în laboratorul de psihologie experimentală al lui Wundt. În timpul consultaţiei subiectului i se cerea să asocieze, cât de repede poate, la cuvântul prezentat, un alt cuvânt. Erau cuantificate timpul de reacţie ca şi celelalte reacţii asociate, de unde Jung a extras elementele necesare pentru diagnosticarea unui „complex afectiv”.

Jung a fost un colaborator apropiat a lui Freud, pe vremea când lucra împreună cu Bleuler la clinica lui Burgholzi la Zurich. Divergenţele dintre ei au apărut relativ repede, şi au dus în final la ruptură. Aceasta a fost declarată prin apariţia lucrării lui Jung cu titlul „Metamorfozele şi simbolurile libidoului”, apărută în anul 1912, în care este criticată teoria freudiană pentru îngustimea sa conceptuală. Era o critică făcută cu punct de plecare în propriile studii experimentale în domeniul inconştientului. După părerea sa diversele forme de vise nu pot fi explicabile doar prin refularea dorinţelor. Pentru a aduce noi fundamente în favoarea concepţiei sale Jung face o vizită de documentare în mai multe ţări (Africa de Nord, Arizona, Kenia) unde efectuează studii asupra populaţiei primitive a acelor locuri. Surpriza sa a fost reprezentată de numeroasele analogii pe care le-a găsit între între conţinutul inconştientului acestor popoare şi cel al europenilor moderni. Aceste constatări au constituit un punct de plecare pentru aprofundarea studiilor sale în domeniul etnologiei, în cel al psihologiei religioase a simbolurilor.

Prin antiteză la teoria freudiană, Jung a denumit linia sa de gândire ca analitică. Era o psihanaliză care pleca de la fenomenele psihice normale şi nu de la cele psihiatrice, de patologie. Interesul său a fost îndreptat constant spre complexitatea vieţii psihice, considerată ca un tot unitar. În anul 1921 publică principala sa lucrare, cu titlul „Tipologiile psihice”, în care sunt puse fundamentele unei propriu-zise caracterologii, cu care punct de plecare să se detaşeze teoretic de Freud şi de Adler. Este lucrarea în care a fost lansată tipologia *introvertitului*, ca opusă *extravertitului*. Jung a avut grijă să-i diagnosticheze pe cei doi concurenţi adversari au săi, pe Freud şi pe Adler, considerându-l pe primul un extravertit şi pe al doilea un introvertit. Fără să subestimeze contribuţiile lor în exersarea diverselor practici terapeutice, el atrage atenţia asupra energiilor primare care scapă controlului în timpul nevrozelor. Studiile sale au fost îndreptate spre descoperirea naturii acestor energii, la nivel individual şi colectiv.

Psihologia analitică jungiană conţine câteva concepte cheie, cel de umbră, de persoană, de sine, anima şi animus ş.a. Umbra, de exemplu, este expresia inconştientului personal care se

manifestă sub forma reversului virtuţilor noastre. Ea este , de fapt, ceea ce ne refuzăm nouă şi ceea ce într-o zi o să admitem, ceva ce se reconciliază cu persoana. Acest aspect integrator al conceptului de umbră este central şi esenţial în terapia jungiană. Umbra este cea care mediază transformarea anumitor visuri în realităţi, care trasează drumul spre descoperirea rădăcinilor în arhetipurile fiinţei, unde sunt refulate dorinţelor egoiste ale eului. De aici din acese abisuri arhetipice îşi are originea ceea ce la Jung este esenţial în vis. Teoria jun giană deosebeşte două tipuri de vise: pe de o parte cele reprezentative pentru conflictele pe care subiectul le are cu sine însuşi; pe de altă parte, cele care îşi au originea în substanţa arhetipică a fiinţei. În general însă, Jung n-a elaborat o teorie sistematică în domeniul visului.

În ceea ce priveşte termenul de persoană, aceasta reprezintă masca pe care individul o poartă în societate, o manifestare mai mult sau mai puţin deformată a celuilat concept de bază, anima. Jung în acest sens admite teza freudiană a însemnătăţii funcţiei sexualităţii, cu precizarea că în ceea ce are specific individualitatea de un sex sau celălalt există reminiscenţe arhetipice subconştiente, mai mari sau mai mici, aparţinând sexului opus, care se manifestă asemenea unui ideal râvnit. Reacţiile primare, animate de pulsiunile biologice, la Jung sunt privite dintr -o perspectivă mai largă, nereductibilă doar la activitatea sexuală. În acest sens este postulată intervenţia unui inconştient colectiv, ale cărui rădăcini se află în structura sistemului nervos central, în structurile de suport ale diverselor activităţi instinctive particulare.

Comportamentul nevrotic Jung îl interpretează ca un rezultat al nepotrivirii dintre reacţiile aflate sub influenţa pulsiunilor primare, a inc onştientului colectiv şi restricţiile impuse de viaţa culturală. Nevroza în sine este un produsul unui astfel de conflict între ele, al neputinţei de conciliere dintre cele două instanţe. Sunt implicate aici deopotrivă sinele freudian, reprezentând gradul de sublimare de care este capabil un individ, ca şi inconştientul colectiv, ca fiind suportul imaginilor mitologice, al arhetipurilor care intră în joc în astfel de situaţii. Este un cadru bine elaborat pentru reprezentarea rolului experienţei umane, adese a tăinuită în abisurile psihismului inconştient, cu influenţa asupra vieţii emoţionale cele mai rafinate. Jung recunoaşte că acest conflict debutează din fragedă copilările, de unde îşi extrag rădăcinile o serie de reacţii nevrotice. Faptul că el recunoaşte fundamentele experimentale ale psihologiei aduce pentru el un avantaj, prevenind ca psihanalistul să nu derapeze spre speculaţii sterile. Psihologia lui Jung, din acest punct de vedere, introduce un element interesant, în acord cu care preotul sau pastorul sunt cu prioritate avizaţi fa□ă de medic în materia abordării unor aspecte ale spiritualităţii dereglate. Aceasta concluzie a lui a fost sursă de neînţelegeri, de critici la adresa empirimului său, deşi aceasta n-a fost decât o încercare de a atrage atenţia asupra rolului simbolismului în raport cu mecanismele aflate în abisurile inconştiente.

Psihanaliza lui Jung a dovedit un spirit larg enciclopedist, cu influenţă puternică în caracterologioe, grafologie şi psihosomatică. Studiile sale au penetrat puternic în domeniul mitologiei, în fenomenologia sacrului, în diverse domenii ale teologiei. Ele au stimulat studiile de antropologie culturală, pe cele de istoria religiilor. Unul dintre cei mai fideli şi remarcabili continuatori ai săi a fost Ch. Baudoin (1898-1963).

5.3.3. Alte tendinţe convergente în psihanaliză

În condiţiile în care problematica psihologiei abisale intră în centrul preocupărilor educaţionale, al celor de psihologia muncii sau a celor publicitare, psihanaliza încetează să mai fie o disciplină medicală, o perspectivă exclusiv psihiatrică sau neurologică, iar cercetătorii

adepţi doar de credinţă a lui S. Freud. În acest context şi -au făcut apariţia o serie de noi tendinţe, înscrise pe direcţii investigative cu identitate distinctă, implicate în disputele ce privesc fundamentele conceptuale şi metodologice ale acestei discipline a psihanalizei. În acest sens s -au putut desprinde câteva perspective mai importante, pe care linie s -au detaşat linii investigative distincte şi psihanlişti consacraţi. În continuare vor fi evidenţiate unele dintre ele.

Psihanaliza fidelă, denumită deseori şi ortodoxă, credincioasă până la capăt lui Freud. Cei mai importanţi reprezentanţi au fost K. Abraham (1877 -1926), E. Jones (1879.1958) şi E. Glover. Contemporan cu Jung, originar din Germania, K, Abraham a fost asistentul lui Bleuler la clnica Burhozli din Zurich; a fost un clinician, interesat de problemele psihozelor, domeniu pe care Freud l-a ocolit. Punctul lui de plecare au fenomenele de narcisism, autoerotismul, cu descrierea unor etape importante ale comportamentului sexual. Boala mentală, psihoza, debutează în cazurile de fixaţie, de stopare evolutivă a acestui comportament.

Pe o altă linie de cercetare Abraham îl devansează pe Freud şi iese l a confruntare cu Jung. Este vorba de implicarea schimburilor de natură mitologică, cu descindere spre interpretarea viselor pacienţilor. Se rezumă la consideraţii interesante terapeutic, ferindu -se de speculaţiile numeroase rezultate din aplicarea unei as emenea metode investigative. Dintr -o asfel de postură nu ezită să -l critice pe Jung, sancţionând inexactităţile rezultatelor sale.

Cu E. Jones linia ortodoxă freudiană se va articula, devenind mai conciliantă faţă de orientările disidente. De origine Jon es este din Ţara Galilor, face studii de medicină la Cardiff şi pe urmă la Londra şi se specializează în neurologie. Pe Freud îl întâlneşte abia în 1908, cu ocazia Congresului de Psihanaliză, organizat la Salzburg. Pe urmă devine profesor asociat la Toront o, unde va deveni solie a gândirii psihanalitice a lui Freud. Îl întâlneşte pe L. Ferenczi la Budapesta, unde împreună cu Abraham, cu Elington ş.a. au creat un comitet de susţinere a liniei investigative iniţiate de Freud.. În 1913 fondează Societatea Engl ză de Psihanaliză şi duce o luptă abilă pentru a fi recunoscută de Asociaţia medicilor, ş i pentru a feri această linie investigativă de interferenţele dizidenţilor. În Anglia oferă ospitalitate psihanaliştilor germani şi austrieci care au trebuit să se re figieze din faţa nazismului. În 1956 reuşeşte să celebreze centenarul naşterii lui Freud.

În centrul atenţiei investigaţiilor lui Jones au fost fenomenele de coşmar, angoasele, cele de refulare ale libidoului, toate investigate din perspectivă clinică. El a preluat metodologia simbolistică pentru studierea fenomenelor maladive, nu ezită să se inspire din mitologie, din religie pentru interpretarea acestora. După ce o întâlneşte pe Melanie Klein gândirea sa suportă o deschidere spre considerarea reacţiilo r arhaice, implicarea acestora în investigarea sadismului, a indivizilor cu sindrom de castrare etc. A avut reţinere să preia de la Freud ideea „instinctului morţii".

Psihanalişti femei. Imaginaţiei psihanaliştilor nu le -a fost niciodată străină ideea d e a supune teoria freudiană criticii exercitate de o gândire feminină. Cu atât mai mult cu cât de acest domeniu specializat de cunoaştere înainte s -au apropiat numeroase personalităţi medicale de sex masculin. Între timp şi -au făcut apariţia unele spirite deosebit de ascuţite, ca cele ale lui Menanie Klein, Francoise Dolto, Maud Mannoni ... Fără a nega nici un moment importanţa dată de Freud comportamentului sexual, majoritatea dintre cercetătoare s -au încris pe linia tradiţională, aducând contribuţii impo rtante indirect, din perspectiva psihologiei copilului. Deşi unele dintre ele, ca Marie Bonaparte, s -au dedicat de la început studierii comportamentului adulţilor. Dintre toţi aceşti psihanalişti femei, o atenţie aparte merită activitatea şi contribuţiile lui Melanie Klein şi Anna Freud.

Melanie Klein s-a născut la Viena în 1882, fiind al patrulea copil dintr-o familie săracă: sora ei Sidonie a murit la vârsta de nouă ani, în timp ce învăţa să scrie; fratele său Emmanuel era cardiac. Melanie şi-a început studiile medicale, pe care le-a întrerupt pentru a studia artele şi istoria. Între timp se căsătoreşte cu Arthur Klein, un inginer chimist şi om de afaceri. Din această căsătorie au rezultat trei copii. Până în 1916 ia cunoştinţă de lucrările lui Freud dar se dedică domeniului abia ulterior, la recomandarea lui Ferenczi, la Budapesta. Aici îşi va aduce şi copii şi funcţionează la un cabinet într-o policlinică de copii. În 1919 îi apare prima lucrare „Dezvoltarea unui copil", prezentată în cadrul Societăţii psihanalitice din Budapesta. În 1920 este invitată de Abraham să practice la Berlin. O invitaţie similară i-a venit şi de la Jones din Londra. În 1932 îi apare lucrarea „Psihanaliza copiilor". Influenţată de moartea fiului ei, Melanie Klein publică studiul „Contribuţii la studiul psihogenezei stărilor maniaco-depresive", publicat în 1935 şi pe urmă „Doliul şi raporturile acestuia cu stările maniaco-depresive", care a apărut în anul 1940. În studiile sale Melanie Klein a deschis multe fronturi de lucru inedi te şi interesante. Ea formulează problema însemnătăţii jocului, a fantasmelor sexuale, pe cea a masturbării, a simbolismului acestora, a etapelor numeroase pe care le parcurg copiii în maturizarea lor sexuală, organică şi comportamentală.

Şcoala newyorkeză s-a amorsat începând din anul 1909, după prima vizită a lui Freud în SUA, o deplasare susţinută de E. Jones. Animarea şi răspândirea psihanalizei în America s-a precipitat abia în anii '30, cu deosebire după instalearea nazismului în Germania şi pe urmă în Austria, care a acţionat asemenea unei Inchiziţii necruţătoare. Specialişti din cele mai diferite domenii ale cunoaşterii au luat calea pribegiei, au emigrat în SUA. La sfârşitul anului 1933 naziş tii au organizat la Berlin un *rug*, un foc sinistru, unde au fost arse operele unor gânditori de origine ebraică, printre care, fireşte, au fost şi cărţile lui S. Freud. Între anii 1933 şi 1938 mişcarea psihanalitică a părăsit ţările unde a fost creată, adică Austria, Germania şi Ungaria., pentru a se activa în Marea Britanie şi SUA. Ulterior această mişcare a avut parte de o priză culturală binefăcătoare din partea celora care au emigrat din Franţa. Aceasta însă nu a însemnat că psihanaliza de aici nu a avut şi o identitate a sa proprie, americană, cum a fost Şc oala de la Chicago. Cei mai importanţi reprezentanţi ai Şcolii din New York, fidelii liniei sale iniţiale, au fost R.A.Sitz şi E. H. Erikson. Meritul celor doi a constat în elaborarea unei pedagogii, înscrisă în completarea psihanalizei. În America chiar şi psihanaliza cea mai ortodoxă, tindea să dobândească unele conotaţii sociale proprii.

Ortodoximul şcolii newyorkeze n-a fost reprezentativ pentru psihanaliza americană. În studierea intimităţii legăturii mamă-copil, Spitz s-a confruntat cu o serie de pr obleme ale „instituţiilor culturale" americane, a celor unde copiii erau crescuţi, şi influenţa acestora asupra instituţiei culturale a părinţilor. Este aici o relaţie biunivocă, dintre influenţa părin ilor asupra copiilor, dar şi a acestora din urmă asup ra părinţilor. În natura acestor instituţii pot fi identificate limitele până la care o relaţie copil părinte poate să fie obiectivabilă. În acest cadru a fost formulată importanţa unor factori „congenitali", care ţin de ereditate şi viaţă intrauterină şi cei ce se datorează „anturajului", familiar, al prietenilor etc. Lui Spitz i se datorează o contribuţie importantă legată de geneza stadială, în patru etape a copilului, după prima lună de viaţă.

Opera lui Erikson are ca obiect dezvoltarea copilului, adol escenţa acestuia, făcând prospecţiuni din perspectivă sociologică, culturală şi etnică. A efectuat în prealabil studii pe triburi de indieni, a atacat problema rasismului, a „identităţii" americane, germane sau ruse a tineretului. În ceea ce priveşte psiha naliza clasică, freudiană, a susţinut o suită de conferinţe pe la mai multe universităţi americane în care şi-a declarat ataşamentul la linia de gândire deschisă de Freud. El însă a atras atenţia asupra pericolului reificării discipolului psihanalizei, la fel a

conceptelor de bază pe care acesta le-a formulat, fără ca ele să fie potrivite la contextului istoric schimbat. Este vorba de conceptele de libido, de instinct al morţii, „eu" -l ş.a. Denunţă, de asemena ideologizarea conceptelor freudiene de bază,, c um ar fi cel de mitologizarea unor marionete ca personaje într-o piesă a Eros-lui. Recunoaşte însemnătatea centrală a sexualităţii, a dezvoltării acesteia pe timpul vieţii individuale, subliniind însemnătatea concilierii realizate între orgasmul sexual genital şi nevoile sexuale extragenitale, dintre sexualitate şi dragoste. Din opera originală a lui Erikson rezultă trei contribuţii mai importante: o schemă structurală a dezvoltării psihismului infantil (a); o chemă globală nouă a dezvoltării psihice a omul ui (b); elaborarea analitică nouă asupra conceptului de *identitate*.

Tendinţe culturaliste Începând cu anii '30 ai secolului XX teritoriul american a a devenit domeniul de extensie a diverselor tendinţe psihanalitice.Cea mai consistentă şi interesantă a fo st cea culturalistă, în esenţă fidelă întemeietorului ei, lui S. Freud. Era o tendinţă de dezvoltare în care acccentul era pus pe substanţa subiectivă bogată a relaţiilor omului cu natura şi societatea. Unii dintre aceştia erau americani, alţii însă erau i migranţi, refugiaţi din faţa nazismului german (E. Fromm, Karen Horney). Frământările sociale din Europa antrenau din plin problematica formulată iniţial de S. Freud, care de astă dată cerea implicarea unor specialişti avizaţi care să se pronunţe asupra noii identităţi culturale a omului, dobândită antropogenetic, etnologic; care să găseaască aici originile de dereglare patologică ale comportamentului. Psihanaliza freudiană este completată de B. Malinowski cu o alta în care este invocată maleabilitate cultu rală a instinctelor (a), care a formulat o finalitate culturală a instinctului, ca substitut al refulării (b). Ruth Benedict a subliniat pluralismul, respectiv variabilitatea culturilor prin raportare la formele diferite ale conduitelor sexuale. Sunt consi derate prin comparaţie societăţile primitive şi cele cu o cultură bogată, civilizată. În acest sens ea a făcut distincţie dintre societăţile cu o „cultură apolinică", care accentuează pe armonia pacifistă, ca diferită de societăţile cu o „cultură dionisiac ă", în care exaltează conduitele agresive.

Mai multe studii de psihanaliză din această vreme s-au raportat la cercetările de antropologie ale lui Margaret Mead. În studiul sexualităţii ea s-a folosit de metoda comparaţiei, confruntând problemele ce vizau tulburările specifice adolescenţilor americani cu cele întâlnite la popoarele indigene din insulele Samoa şi din Noua Guinee. Din cauză că relaţiile dintre părinţi şi copii aici nu mai sunt atât de strânse, atât de mult discutatul Complex Oedip de conştiin ţă aici lipseşte. Obiectivul de cercetare al unui alt psihanalist, A. Kardiner, a fost de a descoperi prin aplicarea unor metode etnologice a limitele între care oamenii pot să fie condiţionaţi şi care scheme ale vieţii sociale impun mai puţine constrânge ri pentru individ.

Noul val îi are ca reprezentanţi distinşi pe H.S. Sulivan şi pe E, Fromm. Sulivan este primul american încris pe linia de gândire psihanalitică fără a se afla sub influenţa lui Freud, decât că a colaborat îndeaproape cu E. Sapir şi Ruth Benedict, pentru a se înscrie cu investigaţiile sale pe linia ştiinţelor sociale şi nu medicale. Din acest punct de vedere descrie fenomenul de angoasă, raportat la nevoia de securitate, la sistemul defensiv, o nevoie primară comparabilă cu cea a instinctului sexual la Freud. Formulează problematica subiectivă a unui asemenea sistem defensiv al sinelui, de construcţie pe această bază a personalităţii. Exigenţele vieţii sociale trebuie să corespundă nevoilor utile individuale, care sunt cele de a merge, de a evita pericolele, sunt cele care asigură adaptare; dimpotrivă, pe partea cealaltă se înscriu o seamă de interdicţii, de tipul atingerii organelor sexuale, de a nu ajunge la împliniri decât cu preţul generării unor angoase ale dezaprobării. Rolul determi nant pentru cauza „sănătăţii mentale" îl joacă integrarea în societate, ajustarea comportamentului în raport cu normele culturale ale acesteia.

E. Fromm s-a încris pe aceaşi linie psihanalitică culturalistă, cu o deschidere spre raţionalismul marxist, spre cel care omului de rând îi sunt atribuite forţele divinităţii. Această perspectivă el caută să o împace cu teoria lui Freud, cu rolul central acordat sexualităţii, valorii stimulente a complexului de conştiinţă a lui „Oedip" etc. De fapt, problematica d ereglărilor comportamentale, de isterie şi celelalte Fromm a încercat să o aducă pe planul economicului imediat, al nevoilor primare ale omului de rând. Psihanaliza sa culturalistă s -a axat pe evocarea caracterului economic al psihismului, pe evocarea din amicii vii a acestuia. Elemente distincte ale acestui psihism îşi vor găsi integrarea într-o teorie a personalităţii. Din această perspectivă a luat iniţiativa de a creiona personalitatea lui Hitler, relevând pulsiunile inconştiente pe care simbolul personalităţii acestuia l-a reprezentat pentru societatea germană a acelor vremuri.

Desprinderi de tradiţie remarcabile au fost realizate de Karen Horney şi Geza Roheim. Prima a ajuns în SUA ca emigrantă, din Berlin, în anul 1932, ca reprezentantă a tendinţei culturaliste germane. Schimbarea de habitat a fost pentru Karen Horney un bun pretext pentru ca, după 15 ani de experienţă în freudismul traqdiţional, să realizeze o desprindere, de căutare a unei noi căi spre studiul dereglărilor nevrotice. Fără a subestima însemnătatea mecanismelor sinelui, ea caută noua cale îndreptată spre sfera mediului social, unde locul etiologiei tradiţionale a sexualităţii este luat de cel al nevoii de securitate – undeva asemănător cu Sulivan. Nevroza după Horney corespunde unei dereglări comportamentale cauzate de starea de frică, de reacţiile de apărare evocate pentru a face faţă tendinţelor conflictuale. În faţa unor asemenea provocări ale vieţii, copilul este expus să trăiască unele „stări de anxietate" în raport cu lumea ostilă în care trăieşte. Cu acest punct de plecare părinţilor le revine un rol decisiv în lichidarea acestor conflicte, ca să-i asigure o dezvoltare armonioasă, ferită de pericole, de trăirea cu insistenţă a fricii. Când acest condiţii formative lipsesc, terenul este aşternut pentru generarea dereglărilor nevrotice, care sunosc grade de profunzime diferite. Aceşti factori familiali, de cultură îşi pun amprenta asupra caracterului copilului, mai mult decât cei constituţionali, biologici. Linia de partajare între normal şi patologic este trasată de astfel de factori culturali. O conduită magică este deplasată şi aberantă într-un mediu de cultură tehnică, la fel cum o conduită scientistă este deplasată într-o comunitate de oameni primitivi. Magia, conduitele religioase, influenţează comportamentul primar, cel de sexualitate. Pe seama unor astfel de îngrădirii, generatoare de dereglări nevrotice, este pusă etiologia frigidităţii feminine. Nevrozele actuale sau accidentale Horney le-a separat de cele caracteriale, mult mai profunde.

Cel de al doilea, G. Roheim, a fost un etnolog, care a călcat domeniul psihanalizei sub influenţa lucrărilor lui Freud, Abraham, Jung şi Frenczi. Acesta din urmă, cu deosebire, compatriot maghiar cu el, l-a influenţat cel mai mult, în direcţia domeniului psihanalizei. În continuare a luat atitudine în favoarea ideilor lui Freud, l-a influenţat cel mai mult lucrarea acestuia „Totem şi Tabu". Efectuează cercetări asupra toteismului unor triburi autraliene. Realizează raporturi mai adânci şi subtile dintre comportamentul sexual şi fastasmele din ritualurile relaţiilor dintre părinţi şi copii. Prima sa lucrare a apărut la Londra, "Asupra animismului, asupra magiei şi a regelui divin", prin care aduce un omagiu adânc lui E. B. Tylor. O a doua lucrare a sa are ca obiect „psihanaliza tipurilor culturale primitive", publicată în Revista internaţională de psihanaliză. În 1934 a atacat problematica „enigmei sfinxului", a mitului „originii umane". A fost exilat în SUA în anul 1940, unde a practicat şi a p redat disciplina psihanalizei, ca pe urmă să se dedice unor studii asupra „originii şi funcţiilor culturii", asupra relaţiei dintre instinctul de moarte şi eterna de acum problema a visului. Experienţa cercetărilor sale asupra triburilor indiene din Navajo le va sintetiza în 1951 în lucrarea „psihanaliza şi ştiinţele sociale". Temele analizate sunt visurile, jocul copiilor, povestirile copiilor, a bonelor

copiilor, comportamentul sexual. Antropologia sa psihanalitică operează pe domeniul inventarierii legăturilor dintre simbolistica visurilor şi problematica tradiţională freudiană a psihopatologiei vieţii cotidiene.

Studiile psihanalitice se vor revigora în anii ’60 de după cel de al doilea război mondial. Mulţi surghiuniţi în SUA au revenit în Europa în ţările lor de origine, unde vor revaluat tradiţia lor culturală de origine, cu deosebire cea germană şi franceză. În această perioadă un H. Marcuse lansează problematica restructurării instinctelor din perspectivă sociologică, psihanaliza clasică freudiană se vrea revizuită. Sub influenţa lucrărilor de filozofie a lui J-P. Sartre, ale lui Heidegger se naşte o nouă tendinţă psihanalică existenţialistă. Fenomenologia ei este diferită, mai cuprinzătoare, o sinteză dintre tendinţele biologice şi cele sociologice. Este reluată problematica naturii divine a omului, pe care linie W. Daim afirmă că „noi avem de ales între insanitatea vieţii psihice şi argumentele psihologice ce pot fi aduse asupra existenţei lui Dumnezeu”. Era o cale propusă pentru vindecarea nevrozei oamenilor. Psihanaliza va reveni în matca sa tradiţională, va fi respiritualizată de contribuţiile lui J. Lacan ş.a.

6. Din istoria psihologiei româneşti - obstacole preconceptuale

Evocarea succintă a istoriei universale a psihologiei are sens doar dacă se poate raporta la o istorie proprie, naţională. Proporţiile nici nu mai contează, contează doar semnificaţiile diferitelor perioade evocate, capacitatea acestora de a evoca fapte, autori şi creaţiile lor, de a le putea pune coerent şi cu obiectivitate cap-la-cap pe o construcţie pe care să-şi găsească locul, pentru a proba, unde se poate, că şi în această parte de lume viaţa spirituală de acest fel a pulsat la fel ca în oricare alta. Este o pretenţie minimă dar necesară, în condiţiile în care există mentalităţi întoarse spre trecut sau înămolite în prezent, din cauza cărora continuă să existe evenimente care se vor tăinuite şi altele care se vor impuse forţat, fără respect pentru principiul istorist etc.

Paradigma epistemologică propusă ştiinţei psihologiei corespunde unei construcţii aflate în plină edificare, perfectibilă şi ajustabilă de către oricine cumpăneşte cu obiectivitate la destinul psihologiei ca domeniu distinct de cunoaştere ştiinţifică, realizat în acord cu logica de dezvoltare generală a cunoaşterii ştiinţifice. Construcţia epistemologică propusă a psihologiei şi-a completat laturile de susţinere începând din antichitate, după care, cu fiecare etapă istorică în parte, articulaţiile sale s-au consolidat cu date, evenimente cu însemnătate, cu autori şi lucrările lor. Cu fiecare nouă etapă s-au obţinut noi deschideri în abordarea subiectivităţii, de acum de parcurs cu obligativitate, toate urmărind întărirea autonomiei ştiinţei psihologiei în raport cu filozofia, cu ştiinţele naturii şi cu teologia. La acest demers constructiv se vrea integrată şi psihologia românească, cu trecutul şi istoria sa - o sarcină dificilă, ţinând cont că numeroase evenimente, opere şi autorii lor nu sunt suficient de bine identificaţi într-o construcţie epistemologică integrată istoriei universale a psihologiei. De exemplu, un număr tot mai crescut de de psihologi din România, cu deosebire tineri, întâmpină dificultăţi în a înţelege natura „dramei” pe care această disciplină a trăit-o abia cu doar trei decenii în urmă, la începutul anilor ’80 - când a fost desfinţată de ideologia dictaturii comuniste. De asemenea, în accepţiunea multora, este dificil înţeles faptul că o poziţie valorică în istoria naţională a psihologiei se dobândeşte doar prin integrarea ei în cea universală, că etapele de edificare paradigmatică parcuse nu sunt simplist interschimbabile din raţiuni ideologice locale şi de moment, în sfidarea oricăror criterii epistemologice.

Eforturile imense făcute pentru izolarea internaţională a psihologiei în deceniile de dictatură proletară nu se pot suplini cu entuziasmul ideologic de moment, fie el şi naţional.

Când am evidenţiat că paradigma de suport a cunoaşterii psihologice se face dependentă şi de teologie, de contribuţiile realizate din această per spectivă, nu am bănuit ce rană profundă deschid în psihologia românească, cât de refractari la ea se vor dovedi mulţi colegi de breaslă, cât de profunde sunt implicaţiile sociale ale acesteia. Fenomenul se explică prin faptul că timp de mai bine de un jumă tate de secol în România (ca şi celelalte state cu dictatură proletară) edificarea acestei secvenţe a paradigmei de suport a psihologiei s -a făcut în spiritul partinic al raţionalismului materialismului dialectic, în centrul căruia se afla un om ateu, ale cărui probleme de credinţă creştină au fost aruncate la coşul de gunoi al istoriei. A fost spiritul în care la noi s -au format generaţii întregi de psihologi, în care s -au scris biblioteci de psihologie, de raţionalismul acestui spirit au fost pătrunse ma ri şi inegalabile personalităţi ale ştiinţei şi culturii noastre psihologice. Din această cauză lucrări valoroase şi autorii lor, incontestabil erudiţi, astăzi sunt greu de înţeles, îşi găsesc cu greu locul într -o istorie universală a psihologiei. De exem plu, vastitatea culturală a lui M. Ralea (1955) rămâne un domeniu de referinţă, spre deosebire însă de analizele acestuia în care materialismul gândirii lui Democrit şi altor gânditori antici despre suflet, au fost adus propagandistic în actualitatea reali tăţilor democraţiei populare româneşti din deceniul cinci al seoclului XX, sărind peste evocarea contribuţiilor făcute în evul mediu pentru a face din ele fapte de credinţă.

Ideea unei psihologii a creştinătăţii în literatura universală este familiară - mai puţin în cea românească. La acea vreme i -a avut ca iniţiatori pe Phylon din Aleaxandria, pe urmă pe Plotinos (vezi capitolul respectiv), cu invitaţia acestuia pentru asceză ş.a. Aceasta a corespuns cu trezirea unei tendinţe postelene decisive pentru dez voltarea psihologiei, realizată pe un alt plan, superior celei aparţinând Greciei Antice. Efectele acestei tendinţe s -au răspândite în întreaga lume, ele fiind simţite şi în ţările româneşti, cu deosebire în Moldova, începând cu perioada următoare secolul ui al XI-lea, aducând un interes crescut pentru cunoaşterea sufletului din perspectivă religioasă, creştină. Stările sufleteşti ale oamenilor au fost plasate pe principalele axe de confluenţă dintre materialitate şi idealitate, cu accentul pus pe originea divină a lumii, a sufletului. Pe această linie s -a născut şi fundamentat perspectiva teologică asupra vieţii şi sufletului, centrată pe sanctificatarea naturii divine a omului, cu accentul pus pe modul de generare a unor „complexe de conştiinţă" aparte, tr ăite în momente de cumpănă decisive ale vieţii, cum sunt cele al naşterii, al căsătoriei sau morţii. A fost realizată o cunoaştere psihologică implicită, care a formulat problema puterii sacre ce izvoreşte din aceste interiorizări, susţinută suprastructura l de o instituţie a bisericii tot mai puternică şi de oameni cu chemare divină de preoţi. Pentru mulţi contemporani aceasta este doar teologie, ţine de scolastică şi nu este interesantă pentru psihologie; pentru alţii, ceea ce se clădeşte prin asceză şi se contopeşte cu puterea divină, de atunci încoace, oferă o şansă în plus să ridice în societate greutatea specifică a psihologiei. Însă dispreţul cultivat pentru perspectiva creştinească în psihologie din România, practicat decenii la rând în perioada dic taturii proletare, a făcut ca psihologia să se îndepărteze de teme teologice de acum seculare, cum ar fi cele referitoare la dragoste, căsătorie, naştere sau moarte. Problemele de acest fel erau considerate prea "mistice" ca să fie abordate şi dezvoltate în tratatele teoretice şi experimentale de psihologie. Ca să fie recunoscute ca interesante psihologic, a trebuit mai întâi să se nască unii medici cum ar fi un Freud sau un Adler, care să le reidentifice în spitalele de neurologie sau psihiatrie ca generâ nd fenomene

maladive nevrotice, de isterie, depresie etc şi abia pe urmă ele să-şi poată găsi accesul în domeniul de cunoaştere ştiinţifică a psihologiei.

Obstacole preconceptuale fac ca în continuare ca unele teme şi autori, psihologi, să rămână subiecte *tabu*, deşi ele sunt relevante pentru psihologia românească, pentru direcţia dezvoltări acesteia. De exemplul despre un nume ca N. Mărgineanu oricărui profesor de istoria psihologiei i-ar fi foarte greu astăzi să vorbească tinerilor studenţi. Pentru un tânăr student de azi este un vis să absolvi cursurile unei univeristăţi americane de prestigiu, ca Harvad sau Yale University. A reuşit acest lucru cu doar jumătate de secol în urmă un N. Mărgineanu, şi s-a întors plin de entuziasm acasă, să facă psihologie. A fost greşeala fatală a vieţii sale, deoarece o diplomă ca a lui, în România de atunci, nu putea decât să-l discrediteze în faţa autorităţilor şi a colegilor de la catedră, care l-au alungat, fiind în cele din urmă întemniţat ca deţinut politic alături de legionari. Construcţia unei istorii naţionale a psihologiei este ceva mai mult decât un subiect de conversaţie în timpul plimbărilor duminicale, când lucrurile pot să nu fie luate în serios.

Dar câte probleme similare de plasament nu întâmpină tinerii absolvenţi ai unor Universităţi de prestigiu şi astăzi, cauză din care ei preferă deseori să nu se mai întoarcă acasă! Înainte de Revoluţia din '89 eu însumi am avut probleme serioase cu recunoaşterea titlului ştiinţific de "doctor în psihologie", - este adevărat, acordată doar de Universitatea din Bucureşti - la o instituţie de cultură ştiinţifică din ţară. Deşi exista o aplicabilitate fără egal a rezultatelor cercetărilor efectuate şi publicate, nici atunci şi nici acum ele nu pot fi raportate la competenţa ştiinţifică a celui care le-a realizat. Acest lucru se împiedică de o mentalitate mai veche, în acord cu care ceea ce face un cercetător pasionat poate oricând să fie făcut la fel de bine şi de un altul de preferinţă aliniat ideologic, un activist. Preconcepţia este întratât de viscerală, încât poate să se dărâme o instituţie întreagă fără ca acelui biet cercetător pasionat să i se recunoască vreodată competenţa. La psihologie, să fie clar, poate să se priceapă oricine din activul de partid şi orice competenţă ştiinţifică reprezintă o ameninţare la integritatea şi unitatea naţională a întregii ţări. Este frâna cea mai virulentă îndreptată împotriva autonomiei psihologiei ca domeniu de cunoaştere în raport cu filozofia, cu ştiinţele naturii şi cele sociale, inclusive cu teologia.

Paginilor acesti lucrări ar necesita să fie completate cu date mult mai numeroase, care să reproducă din activitatea unor înaintaşi ai psihologiei româneşti. Cu atât mai mult cu cât în domeniu avem lucrări şi autori consacraţi, unii mai vechi, cum sunt M. Ralea, C. Botez, M. Bejan ş.a., alţii mai noi, contemporani, ca Gr. Nicola, I. Mânzat şi M. Aniţei. Lucrările lor reprezintă contribuţiile de moment cele mai importante şi valoroase în domeniul istoriei psihologiei. Faţă de dânşii sunt totuşi încercat de un sentiment de nedumerire, profundă: cum, aceşti specialişti, la acea vreme cercetători la Institutul de Psihologie din Bucureşti, victime directe ale monstruoasei hotărâri de partid şi de stat de desfiinţare a învăţământulu i superior şi cercetării ştiinţifice psihologice, n-au făcut din asta un obiect central al preocupărilor lor ştiinţifice istoriografice. Agresată a fost psihologia, şi nu alt domeniu de cunoaştere ştiinţifică, în România, şi nu în altă ţară! În acest context mă voi rezuma să completez contribuţiile lor merituoase cu două evenimente istorice inedite, unul care se referă la un trecut antic al psihologiei romîneşti; cel de al doilea, legat de o scăpare a lui I. Mânzat (1994), de altfel personal recunoscută, de a fi uitat să-l meţioneze pe M. Beniuc, ca reprezentat al şcolii bucureştene de psihologie.

6.1. Psihologia în creaţia poetului Ovidiu –antichitatea

Psihologia este un domeniu de cunoaştere ştiinţifică, iar Ovidius un poet latin aparţinând aristocraţiei romane, antice, necreştinate; între cele doua un cititor obişnuit cu greu poate să facă o legătură. Ea este totuşi făcută prin intermediul poetului respectiv, care a ajuns pe meleaguri tomitane cu un veac înainte de Hristos, iar creaţia sa a intr at în panteonul spiritualităţii universale alături de cea a unor mari gânditori, ca Socrate sau Heraclit aparţinând epocii elene, sau ca Lucreţius sau Galenus din vechea Romă.

Legătura este totuşi căutată în contextul în care cunoaşterea ştiinţifică psiho logică nu ezită să-şi caute trecutul ei îndepărtat în gândirea filozofilor antici şi contrar unor critici literari ca Tudor Vianu, care a făcut din poezia lui Ovidiu doar un obiect de investigaţie estetică. Aşa apare aceasta în literatură de peste două mii de ani, deşi o problemă care a creat nedumerire are implicaţii psihologice. Este vorba de surghiunul acestui poet în cetatea Tomisului,fapt ireductibil doar la structura estetică a creaţiei sale literare. Cu atât mai mult cu cât Ovidiu a fost asumat de comunitatea tomitană nu doar pentru valenţele estetice ale poeziei sale.

Atunci când Ovidiu a fost adoptat de comunitatea tomitană, ca debut al eternităţii literaturii culte de pe aceste meleaguri, i s-au luat în considerare nu doar virtuţile de jongleur d e geniu al versificării. Pe aceste meleaguri el a apărut ca un poet trimis de zei, cu o excelentă descendenţă parentală. Sunt însă argumente care rămân insuficiente pentru a justifica de ce persoana sa a rămas venerată peste 20 de secole de gânditori, inte lectuali, literaţi de cele mai diferite categorii, împreuna cu limba universală vorbită atunci, latina. În mod sigur că Ovidiu, la poarta lui Octavian Augustus, n-a fost în Sulmona şi nici pentru Roma un simplu „poet de curte". Mesajul poeziei sale a fost suficient de puternic ca să tulbure ordinea socială şi sufletele oamenilor vremii, să trezească o reacţie de pe urma căreia el n-a avut de ales decât surghiunul. Era o poezie cu o valoare mai mult decât estetică, având unele valenţe de gândire deosebite, filozofice şi psihologice. Înţelese mai mult, formulate mai puţin, ele au fost suficiente pentru ca mai mari corifei ai lumii latine, ca Lucan, Seneca ş.a. să nu-l uite după exil; suficient pentru ca Dante, Petrarca, Goethe, Eminescu să-l considere ca pe unul din cei mai distinşi iniţiatori ai gândirii romantice din lume; suficient ca oameni vremii să-l judece pe Ovidiu nu doar pentru poezia sa, ci şi pentru gândirea pe care o reprezenta prin această poezie.

Biografii contemporani l-au caracterizat pe Ovidiu drept o fire jovială, sclipitor de inteligent, dar cu o replică adeseori usturătoare. A fost adulat de tineri, idol al femeilor, citit pe ascuns de adolescenţi, iubit însuşi de împărat şi mai ales de nepoata sa, Iulia Minor. A dat naştere unor comori de lirică, precum „Heroidele", „Metamorfoze" şi „Medeea", a putut scrie fastastica „Artă de a iubi", ceea ce era prea mult pentru o vedetă a acelor vremi.

Toate acestea se întâmplau pe vremea când Marcus Aurelius a ajuns la putere, când a devenit *imperator* şi când unitatea statului roman era greu încarcată „spre exterior" de luptele purtate la hotarele imperiului, inclusiv cu bravii daci; prin urmare acesta, pornind „din interior" şi-a propus să întărească puterea romană prin a-i uni energiile în jurul arte lor. Era un ideal îmbrăţişat arâr de aristoraţi cât şi de plebei. Toate artele erau invitate să servească această cauză politică a statului roman, în serviciul căreia s-au pus o pleiadă de preoţi, ca Vergilius, Catulus, Horaţius, Tibullus, Propertius. Roma renaşte sub imperiul unui climat de reacţie artistică, apar cercuri literare, poemele invadează lumea cultă, se fac lucrări urbanistice grandioase. Lumea romană se săturase de războaie, de tensiunea generată de victoriile sau eşecurile din războaiele purtate. Roma devenise o capitală înfloritoare prin bogăţie şi spirit în jurul împăratului Marcus Aurelius. Era leagănul potrivit în care să se nască un Ovidiu cu poemele sale. Lumina radiată de

versurile sale era înălţătoare, îi cucerea pe tineri, stimula fantezia acestora, erau ode de iubire, care se raportau la creatorul lor Ovidius, îl făceau nemuritor. Poziţia sa socială era favorabilă, inclusiv ca membru al corpului judecătorilor cum a fost propus; mai puţin agreat de preoţi, refractari la o asemenea deschidere spirituală de gândire. În cele din urmă se vede nevoit să lepede de toga de magistrat într-o societate obişnuită cu războiul,ceea ce face ca această decizie să nu-i fie iertată. A făcut-o ca să se dedice poeziei, versurilor care să cânte iubirea:

„Când am citit eu lumii întâi ale mele versuri
Eu barba mi-o răsesem cam de vreo două ori
M-a inspirat femeia slăvită-n toată Roma
Şi căreia Corinna în versuri eu i-a zis”

(Din „Triste”, IV, 10. 59-60)

În poeziile sale ulterioare, în „Heroida”, de exemplu, Ovidiu face dovada cunoştinţelor dobândite în anii de studiu la Atena, Creta, Siracuza, Alexandria. Pictează în versuri femeia, dă frumuseţii acesteia suflet, puterea de a iubi.. În poeziile sale se găsesc tipologii felurite în care femeia poate să iubească: Didona – un tipar ultim pe altarul iubirii; Penelopa – arhetipul fidelităţii conjugale; Phaedea – tiparul-simbol al iubirii interzise; Iphigenia – tiparul sacrificiului de sine; Medeea – este tiparul incandescenţei unei iubiri posesive transformată în ură paroxistică. Fiecare heroidă devine o „radigrafie psihologică” a sufletului femenin, alcătuit din temeri, dorinţi, lacrimi şi speranţe; „Dragostea nu-ţi dă răgaz, veşnic te temi de ceva” (Penelopa către Ulisses, Heroide, I,6); „Stropii de lacrimi au şi ei, ca şi vorbele, grai” (Sclava Brisesis către Ahile, Heroide II, 4); „Toate le crezi când iubeşti” (Hipsipilla către Iason, Heroide, VI, 21) ş.a.

La vârsta de 40 de ani, pe la anul 21 îHr, Ovidiu termină opera sa „Ars amandi” şi „Remedia amoris”, iar versurile sale reflectă vârsta sa matură. Această lucrare a sa, îndrăgită de romani, poartă nota unui tratat didactic, care a fost apreciat de mari figuri ai spiritualităţii latine, ca Virgiliu sau Lucreţiu. Este formată aici o metodologie a dragostei. De exemplu, în cartea I, vorbeşte despre felul şi locul unde-ţi poţi întâlni iubirea; în următoarea carte vorbeşte despre arta de a o păstra; în ultima carte poetul le învaţă pe tinere cum să-şi valorifice farmecele. Sunt invocate o serie de strategii clasice ale iubirii, rolul micilor atenţii, însemnătatea plimbărilor pe sub portice în clar de lună, dar mai cu seamă sunt subliniate două metode fundamentale: stăruinţa şi făgăduiala. „Făgăduieşte, ce strică să făgăduieşti, câte-n lună şi în stele ?” (Ars amandi II, p. 445). Totul în această iubire este frumos, nimic n-o recomandă a fi generatoare de tulburări comportamentale, nevroze, isterii, invocate astăzi de studiile psihanalitice.

La vârsta de 45 de de ani ai îi apar „Metamorfozele”, o frescă formată din 246 de legende, care cuprind 12.000 de versuri. Este momentul din care intră în dezacord cu Octavian Augustus, *Imperatorul*. A intuit pericolul care îl ameninţa dar deznodământul surghiunului nu l-a prevăzut. Este opera în care îşi exprimă versificat concepţia asupra lumii, care a fost rezultatul unor transformări instantanee, dictate de zei, într-un câmp al fanteziei, populat cu eroi şi legende, cu supranaturalul. „Metamorfozele” rămâne cea mai valoroasă lucrare a lui Ovidiu, în care el a anticipat crearea lumii, a admis ideea existenţei unui haos primar, o idee cosmologică împrumutată de la gânditorii greci Anaxagora şi Empedocle. A descris în manieră panteică legenda „marelui foc”, mânia cerului şi a naturii dezlănţuite:

„Răuri ieşite din matcă, s-aruncă pe câmpuri întinse
Şi laolată duc holde şi arbori, şi vite şi oameni

Case şi temple cu sfinte valoare „

(„Metamorfoze” I, p.287)

Se succed apoi legendele pedepselor mitice, eroii evocaţi de fantezia colectivă a l umii antice, care sunt preschimbaţi în pietre, plante şi animale, unde Daphine devine taur, Narcis floare, Echo ecou, Acteon cerb ... În tot tragismul acestor fenomene cosmice şi naturale Ovidiu a înserat câte un crâmpei de iubire, ca fiind o poveste care a stat la baza acestora ca să le înfrumuseţeze. Astfel, Orpheu şi Euridice, de exemplu, au devenit celebrii prin intensitatea sentimentelor lor de dragoste, prin devotamentul nemărginit unul faţă de celălalt şi prin puterea sacrificiului. Mitul lui Orpheu ocupă un loc proeminent în „Metamorfoze”, el având un dar cu care pot fi îmblânzite şi fiarele. Cântecele lui impresionează prin tragismul durerii lor (De exemplu atunci când, din cauză că n-a putut să-şi stăpânească teama, Orpheu o pierde a doua oară pe Euridice).

Motivele pentru care Ovidiu a fost surghiunit la Tomis nu sunt cunoscute, ci doar bănuite. Totul a început din momentul în care Octavian Augustus se hotăreşte să readucă moravurile ajunse decăzute ale Romei la ceea ce ele fuseseră pe vremea Rep ublicii. Aici întră în scenă soţia împăratului, Livia, cu propriile interese, în legătură cu asigurarea succesiunii la tronul imperial. Ea şi-a propus să-l pună pe acest tron pe unul din fii săi din prima căsătorie, pe Tiberius, în detrimentul vlăstarelor imperiale. A făcut-o după un plan diabolic, care a debutat prin încercarea de însănătoşire moravurilor din Roma. Influenţat de soţia sa, Augustus devine necruţător faţă de desfrâul public, fără a lua în semă ce se întâmpla în propria familie. Paharul se umple la comportarea scandaloasă a nepoatei sale Iulia Minor, care face ca întreaga familie imperială să cadă în dispreţul general. Durerea pricinuită îl determină pe Augustus să-şi trimită nepoata în exil pe o insulă, fapt care a fost totodată începutul u nei campanii de pedepsire chiar şi a descendenţilor imperiali, a celor din cercurile apropiate, a oricui se făcea vinovat de a ş a ceva.

La Tomis îşi va petrece Ovidiu ultimi 8 ani de viaţă doar cu mângâierea poeziei, unde tot poezia îl ajută să nu rămână u n înfrânt, îl ajută ca acesta să-i devină oraş drag de adopţie şi să scrie în însăşi limba localnicilor. Operele lui Ovidiu, aşezate alături de ale lui Homer, ajung cunoscute în întreaga Europă. Romantismul gândirii sale a influenţat scrierilor unor mari c reatori de literatură, pe Dante, pe Shakespeare. Îl el răzbate destinul unei vieţi de psiholog, care a pătruns în adâncul sufletelor oamenilor, unde i-a învăţat să iubească, să-ş i împlinească adevărata natură. Restituirea din antichitate a gândirii psiholo gice a psihologului Ovidiu este un act juridic, al unei judecăţi drepte.

6.2. Psihologia animală în leagănul şcolii de psihologie din Bucureşti – Mihai Beniuc[5]

6.2.1. Introducere (prolog)

Multe studii istoriografice duc la cuvintele personajului groparului din capodopera shakspeariană *Hamlet,* care, în timp ce săpa la un nou mormânt, îşi aminteş te de viaţa celui al

[5] Text reprodus şi completat după comuncarea cu acelaşi titlu la Simpozionul Centenar de învăţământ universitar la Universitatea Bucureşti

cărui craniu tocmai l-a curăţat de pământ, de faptul că odinioară acesta fusese un om respectabil al urbei dar despre care în prezent nu mai voia să audă nimeni. Prezentul studiu este o evocare asemănătoare a unor aspecte din viaţa şi activitatea lui Mihai Beniuc, în 1968 Şef de Catedră la Secţia de Psihologie a Facultăţii de Filozofie al Universităţii Bucureşti, o personalitate remarcabilă a culturii româneşti, a celei de a doua jumătăţi de veac al XX -lea, specialist în Psihologie Animală. Epoca respectivă a fost începutul unei perioade de grele încercări pentru psihologia românească, de păstrare şi continuare a unei tradiţii a învăţământului psihologic bucureştean, a celei care s-a conturat din anii interbelici, ca şi pentru înţelegerea evenimentelor care au urmat.

Scopul unui studiu istoriografic este să-l aducă pe cititor cu fapta şi cu gândul cât mai aproape de evenimentele trecute, să le interpreteze în acord cu o paradigmă reproductibilă în epoci istorice diferite. Este o pretenţie propusă de S. Kuhn (1976) pentru explicarea revoluţiilor ştiinţifice în istoria societăţii, greu pusă la încercare în cazul explicării un or evenimente mai recente din istoria psihologiei româneşti, anunţată şi sintetizată dinainte foarte plastic, din interiorul sistemului, de V. Pavelcu (1965), în ceea ce avea să însemne o „dramă a psihologiei" românească. Deşi ieşean, cartea sa a fost lansată şi în mijlocul colectivului catedrei de psihologie de la Universitatea din Bucureşti, deopotrivă a studenţilor care, în faţa acestui titlu, au putut să vadă privirile nedumerite şi consternate ale unor dascăli ai lor. Despre ce „dramă" vroia V. Pavelcu să vorbească, atunci când psihologiei abia începuse să-i meargă ceva mai bine ?! Au fost cuvintele de indignare ale lui Gh. Zapan, aflat atunci la cârma acestei catedre.

6.2.2. Psihologia animală - o oportunitate ?

Orice persoană numită într-o funcţie îşi pune pecetea calităţilor sale personale şi profesionale pe respectiva activitate. Cel vizat în acest studiu este Acad. Prof. M. Beniuc, fostă personalitate a culturii celei de a doua părţi a veacului al XX -lea, specialist de reputaţie universală în domeniul psihologiei animale, numit în 1968 la comanda şefiei învăţământului psihologic din Universitatea Bucureşti. Pentru mulţi contemporani a rămas de atunci încoace neexplicat de ce a avut loc această numire, ce a cântărit cel mai mult ca să aibă loc, ce au urmărit prin asta autorităţile din acea vreme. M. Beniuc s-a consacrat ca cercetător în domeniul psihologiei animale şi comparate, în leagănul de emulaţie generat de curentul psihologic gestaltist german, unde, ca reprezentant al Universităţii din Hamburg, a fost asimilat şi promovat pentru pregătirea sa multilaterală psihologică, biologică şi filozofică. Studiile sale experimentale, aflate în prima linie de confruntare cu celelate curente psihologice ale vremii - cu behaviorismul şi reflexologia, au rămas de referinţă în domeniul psihologiei învăţării prin metodele pe care le-a imaginat (a ocolului) pentru punerea în evidenţă a învăţării intuitive la peşti (cf. Thorpe 1966).

După ce s-a întors acasă cariera sa urmează un alt traseu, pe cel rezultat prin exersarea vocaţiei sale artistice de poet, unde s-a distins ca un om de cultură de excepţie. Păstrarea sa în memoria societăţii a fost şi este afectată de o parte a creaţiei sale poetice, de cântare oportunistă a ordinii sociale instaurate după cel de-al doilea război mondial, a dictaturii proletare, însufleţite de ideile comunismului, dedicată conducatorilor politici ai acelor vremi. Complementar însă acesta s-a mai distins prin activitatea sa ştiinţific de profesor universitar, iniţial la Cluj şi pe urmă la Bucureşti, un traseu trasat de condeiul pe care l-a mânuit.

Cariera sa didactică se reînnoadă decisiv după 1964, an din care încetează să mai fie preşedinte al Uniunii Scriitorilor din România, fapt care l-a făcut să aibă mai mult timp pentru activitatea didactică universitară. Era deceniul al 7-lea al veacului trecut, de relativă relaxare a strânsorii relaţiilor sociale impuse de dictatura proletară. Numirea sa la conducerea catedrei s-a produs după doi ani, în contextul social politic al acelor vremi, de trezire a interesului autorităţilor de atunci pentru psihologie, pentru controlul aplicaţiilor sale pe tărâmul conştiinţei oamenilor. Evenimentul merită o consideraţie istoriografică aparte, pentru a descoperi natura legăturii dintre personalitatea lui M. Beniuc – specialist de reputaţie mondială în domeniul psihologiei animale şi totodată om de cultură de excepţie, rapsod pe val al ideilor comunismului, şi faptul că a ajuns să fie la cârma învăţământului psihologic universitar bucureştean, să continue drumul deschis de unii înaintaşi de suflet care au fost N. Vaschide, C. Rădulescu-Motru ş.a.

Orice om cu bună credinţă ar fi văzut în această numire un gest de respect pentru prestigiul internaţional al profesorului M. Beniuc, o nevoie de mai bună reprezentare a psihologiei în conştiinţa întregii societăţi şi a psihologiei animale în rândul studenţilor. Cu atât mai mult cu cât în literatura ştiinţifică universală psihologia animală ajunsese declarată a fi o piatră de încercare pentru legile şi regulile propuse de funcţionare a psihicului, formulate din perspectiva marilor curente ale psihologiei - behaviorism, gestaltism şi reflexologie. Fiecare dintre ele şi-a delimitat linii experimentale cu consacrare în investigarea procesului de învăţare, ale lui J.B Watson şi pe urmă de E.L Thorndike, efectuate pe şobolani sau pisici - behaviorismul; reflexologia s-a reprezentat prin I.P. Pavlov, în experienţele de condiţionare efectuate pe câini; gestaltismul german s-a reprezentat bine în experienţele pe maimuţe ale W. Koehler (cf. M. Beniuc 1971).

Numai că în raţionamentele celor care au decis numirea lui Beniuc în funcţia de şef de catedră departe de a se fi avut în vedere astfel de criterii epistemologice, de asumare a unor exigenţe din ştiinţele naturii, din biologie sau medicină, de verificare odată pe animale a universalităţii legilor propuse a fi valabile la om. Ar fi fost exigenţe fundamentale pentru ridicarea calităţii învăţământul psihologic bucureştean, în acord cu tendinţele instituite la marile universităţi din lume. La vremea respectivă exista însă doar un interes vag pentru cunoaşterea comportamentului animal, ignorat şi acesta de cei care au avut în vedere respectiva numire.

Ca disciplină ştiinţifică distinctă, psihologia animală la noi în ţară era cvasi-inexistentă - putea fi recunoscută doar prin raportare la excepţia pe care a reprezentat-o activitatea ştiinţifică a lui Mihai Beniuc desfăşurată dinaintea declanşării celui de al II-lea război mondial. Influenţa acestei discipline asupra conştiinţei oamenilor era minoră – conştiinţă aflată la nivelul omului (proletarului) de rând, transpus ideologic deasupra naturii şi a legilor care acţionau acolo. Raportarea şi confruntarea acestui om cu natura, cu comportamentul celorlalţi oameni se rezuma doar la ce putea face fiecare în gospodăria sa ori la hazardul oferit de întâlnirea accidentală a animalelor în natură, unde fiecare acţiona după cum îl ducea capul. Percepţia dominantă era cu nimic diferită de cea medievală, reprezentată foarte bine de vechiul dicton a lui Bonaventura (1221-1274) *Bestiae auguntur non agunt*: doar omul putea fi capabil de voinţă şi intenţie, iar dacă ceva asemnător era observat la animale, acolo se putea produce doar după chipul şi asemănarea omului. Scolastica aşezase omul deasupra naturii, comportamentul oamenilor era ceva cu totul diferit faţă de cel al animalelor. Uimitor, dar aceeaşi idee se păstra şi sub regimul dictaturii proletare, singura psihologie posibilă fiind cea umană.

Slăvirea supremaţiei omului asupra naturii, asupra relaţiilor dintre oameni şi-a păstrat valabilitatea până mai în zilele noastre. Ordinea de stat de atunci, a dictaturii proletare, îşi permitea să reproducă un asemenea raport de sorginte scolastică, în care imaginii sfinţilor zugrăviţi în biserici le era substituit proletarul din uzină – în acord cu ideologia ateistă. Pentru obţinerea producţiilor materiale din uzine şi fabrici nu avea importanţă câtă natură era sacrificată, nu avea importanţă câţi oameni erau sacrificaţi. Totul se făcea în numele idealurilor comuniste, puteau să scuze ateist cel mai sălbatic mod de comportare al proletarului în raport cu natura şi cu semenii. S-ar fi putut cumva pretinde acelei ideologii să aplice o consideraţie diferită psihologiei animale, chiar dacă în ea era reprezentată de o personalitatea ştiinţifică de excepţie ?! Se putea oare pretinde un tratament diferit faţă de personalul didactic din învăţământul superior psihologic [6] ?! Comportamentul omului putea să fie asemuit cu cel al animalului doar dacă acesta ducea la creşterea producţiei materiale. Acest comportament putea fi al unei albine sau a unui cal, altfel nu exista.

Argumentele de mai sus susţin că la numirea lui M. Beniuc la comanda învăţământului psihologic universitar s-au avut în vedere interese extrapsihologice. Prestigiul ştiinţific recunoscut internaţional al profesorului M. Beniuc era o problemă şi cu totul altele erau raţiunile care au dictat numirea acestuia în funcţia de şef de catedră a învăţământului universitar bucureştean. Pretext pentru desăvârşirea acestei raţiuni s-a găsit nu în competenţa sa ştiinţifică superioară, ci în acea parte a creaţiei sale literare în care a slăvit oportunist ordinea de stat a dictaturii proletare. Pentru această parte a liricii sale, M. Beniuc era trecut în rândul activiştilor, a oamenilor pentru care sistemul acorda privilegii. Era deci firesc ca, în instanţa următoare, acelaşi sistem să-şi revendice dreptul de a-şi impune interesele, să pretindă răsplată. În acest caz interesul vizat a fost punerea psihologiei şi a psihologilor în subordinea partidului şi statului dictaturii proletare. Se putea atinge acest scop prin M. Beniuc, prin numirea lui în funcţia de şef de catedră, care s-a făcut prin juxtapunere forţată a omului de cultură - rapsod şi al omului societăţii comuniste peste omul de ştiinţă, care nu avea nici o legătură cu ideologia comunistă. M. Beniuc nu putea să refuze numirea, cu toate că prin asta competenţa sa de om de ştiinţă şi de cultură ameniţa să fie întinată de confundarea personalităţii sale cu ceea ce în istorie s-a dovedit a fi una dintre cele mai lipsite de scrupule fiinţe, activistul de partid.

6.2.3. Fetişul unei griji pentru continuitate

Interesul pentru stăpânirea şi dirijarea conştiinţelor oamenilor este mai vechi decât existenţa psihologiei ca ştiinţă de sine stătătoare. Sub nota acestui interes trebuie privită numirea la acea vreme a lui M. Beniuc ca Şef de Catedră al învăţământului psihologic de la Universitatea Bucureşti, ”mişcare” care a fost făcută din raţiuni care n-au avut nimic comun cu ştiinţa psihologiei, cu destinul social al acesteia. Dictatura proletariatului aveau nevoie să-şi înarmeze braţul cu strategii perfecţionate de stăpânire a conştiinţelor oamenilor, cu tot ceea ce psihologia putea oferi ca metode şi tehnici adecvate în acest sens. A fost o numire făcută sub însemnele generoase de înlocuire a unui profesor universitar –Gheorghe Zapan - cu un alt profesor universitar, acesta fiind găsit necorespunzător pentru satisfacerea respectivelor interese.

[6] Chiar dacă în anii imediat următori (1972) cercetări de psihologie şi etologie animală - efectuate de K.Lorenz, N. Tinvergen şi von Frich - au fost onorate cu acordarea Premiului Nobel pentru Medicină.

Toţi care l-au avut ca dascăl pe Gh. Zapan l-au cunoscut ca pe o personalitate prestigioasă, ca pe un savant de formaţie multidisciplinară, psiholog, matematician, cibernetician, filozof, jurist. A fost numit în funcţia de şef de catedră a învăţământului psihologic bucureştean după ce, în acelaşi an 1966, i s-a acordat şi titlul de profesor emerit. Au fost lauri acordaţi pentru meritele sale ştiinţifice şi profesionale, însă în funcţia de şef de catedră s-a decis să fie pus un alt profesor cu merite profesionale comparabile, format în acelaşi leagăn german, dar mai pe măsura cerinţelor partidului şi statului acelor vremi.

În studenţie Gh Zapan i-a avut ca profesori de fizică şi matematică pe A. Einstein şi pe A. Schodelrling. Doctoratul în psihologie şi l-a luat asistat de clasici ai psihologiei gestaltiste, W.Koehler sau H. Rupp. După ce s-a întors acasă s-a angajat cu dăruire profesională în munca de psiholog, ocupând prin concurs postul de conferenţiar la catedra de psihologie a Universităţii Bucureşti. Începând din anii 40 cariera sa suportă însă un siaj neregulat. Din cauza evenimentelor tulburi devine profesor suplinitor, o activitate pe care a completat-o cu cea de director al Institutului Psihotehnic din cadrul Ministerului Muncii. În anul 1952 a fost declarat profesional necorespunzător pentru exercitarea funcţiei de conferenţiar şi retrogradat la funcţia de laborant (alături de N. Filipovici). La vizita în ţară a unor personalităţi ale ştiinţei din Moscova, a unor foşti colegi de studenţie, autorităţile îl repromovează vremelnic, pentru ca după plecarea acestora să fie coborât în funcţia de bază, de laborant. În urma concursului din noiembrie 1955 este din nou confirmat în postul de conferenţiar.

Acest cadru didactic, scos în grabă la pensie, a susţinut în faţa studenţilor *teoria relativistă a sistemelor psihofizice a câmpurilor neomogene,* pe care a completat-o în anii următori cu o alta a *relativităţii vieţii psihice*, de evaluare obiectivă a personalităţii, cu valoare metodologică şi explicativă universală, în care a fost explicat fenomenul de încetinire a percepţiei timpului, mecanismul prin care cercul alb pe un fond negru este perceput ca fiind mai mare decât un cerc alb pe un fond alb etc. A fost întemeietor de noi discipline ştiinţifice, cum sunt *taxiologia* sau ştiinţa organizării şi progresului activităţilor umane, *cibernetica pedagogică*, a elaborat *legea intensităţii senza□iilor*, stabilită pe baza teoriei ionice a excitaţiei etc. Studenţii l-au agreat, mai puţin autorităţile. Din octombrie 1967 Zapan se pensionează, iar activitatea sa didactică se reduce doar la acea de conducător de doctorate în domeniul psihologiei generale.

Nimeni în sistemul social al dictaturii proletare nu putea fi deasupra intereselor statului şi partidului, care, prin numirea lui M. Beniuc la cârma catedrei de psihologie, promiteau să fie mai bine satisfăcute. Înlocuirea lui Gh. Zapan a fost făcută în spiritul grijii purtate pentru sănătatea sa, în care un savant de prestigiu venea să ţină locul altui savant de prestigiu. Numai că, până la acea dată, M. Beniuc nu mai condusese nici o altă instituţie ştiinţifică, doar pe cea artistică, a Uniuni Scriitorilor, al cărei peşedinte a fost mulţi ani la rând. Este relevant cum din acea funcţie M. Beniuc a fost îndepărtat în anul 1964 într-o manieră similară cum era acum pensionat Gh. Zapan. Deosebirea dintre cele două situaţii era dată doar de faptul că M. Beniuc a mai trăit pe propria sa piele, în Germania, evenimente similare, la fel de dramatice. Era cercetător şi lucra alături de profesorul său J. V on Uexkull, când autotăţile fasciste nou instalate l-au somat pe acesta să subordoneze planurile de cercetare ale instituţiei cauzei ideologice a expansiunii naziste, să susţină politica antisemită, ariană şi de expansiune teritorială a hitlerimului. J. von Uexkull, conducătorul Institutului din Hamburg, a ales atunci calea exilului. Aceasta a decis totodată indirect sfârşitul carierei ştiinţifice a lui M. Beniuc ca cercetător înrolat la susţinerea curentului de gândire gestaltist în

psihologie. În faţa acestei situaţii nu a avut de ales decât să se întoarcă acasă, la activitatea de catedră din Cluj, de unde St. Goangă îl trimisese să se specializeze în Germania. Întors acasă, după ce îşi finalizează unele proiecte editoriale mai vechi, în loc de o activitatea anonimă şi tot mai puţin agreată de psiholog pierdut într-un laborator al univesităţii clujene, preferă să se dedice valorificării harului său poetic, carierei de scriitor. Era pătruns de suflul gândirii filozofice germane, cu care s-a aşezat oportunist pe valurile instalării în ţară a dictaturii proletare care au făcut din teoria filozofică a comunismului fundamentul ideologic al noii ordini de stat.

În condiţiile menţionate mai sus se poate admite că M. Beniuc nu a râvnit niodată funcţia de şef de catedră. Profesional desfăşura o activitate ştiinţifică prestigioasă, de valorificare a activităţii ştiinţifice practicate în Germania, publica în volumele şi revistele aflate sub egida academiei, redacta lucrări de specialitate în domeniul psihologiei anim ale şi comparate. În acea perioadă a cunoscut lumina tiparului monografia sa de *Psihologie Animală - o sinteză de psihologie comparată şi evolutivă*, cursurile predate în faţa studenţilor erau interesante şi apreciate, conducea doctorate, se putea astfel păstra „la distanţă" de provocările la care era supusă psihologia la tot pasul. Însă cu numirea lui în această funcţie lucrurile au cunoscut o întorsătură radicală, care l-a obligat „să iasă" la suprafaţă, să se angajeze frontal pentru cauza psihologiei, să se confrunte cu limitele ideologiei pe care ca rapsod al poeziei abia le slăvise.

M. Beniuc departe de a fi fost un naiv sau utopic, renunase să mai nutrească la vârsta avansată pe care o avea speranţa reînnodării creaţiei sale ştiinţifice întrerupte în Germania, activitate care i-a adus o faimă internaţională şi recunoaştere de neegalat de nici un alt psiholog român până în zilele noastre. Provocarea îi fusese făcută cu mult înainte, la începutul anilor '50, când, profesorul său J. von Uexkull, refugiat în Elveţia, i-a propus într-o scrisoare să înfiinţeze în România un institut similar celui din Hamburg. I se propunea ca în acest institut să vină şi dânsul, ca împreună să ducă la îndeplinire programul de cercetare imaginat înainte în comun în studiul comportamentului animal. Von Uexkull îşi exprima atunci deznădejdea că acest proiect al lor nu va mai putea fi vreodată continuat în Hamburgul distrus de război. M. Beniuc i-a scris că propunerea sa este cu atât mai puţin realizabilă într-o ţară în care cu salariul lunar de atunci a unui muncitor nu puteai cumpăra nici măcar o pereche de bocanci (convorbire personală). Cu fiecare zi descoperea tot mai multe asemănări între dictatura din faţa căruia a trebuit să plece din Germania hitleristă şi cea care i se înfăţişa în ţară, care îi tăia tot mai des din elanul conceptual de comunist, ca să-şi asume acum riscul compromiterii unei cariere înnfloritoare într-un sistem în care devenise un privilegiat.

Ideologia dictaturii proletare acelor vremi era foarte activă şi creatoare, nici o cucerire sau progres ştiinţific nu era prea mare ca să nu-i poată fi inclusă şi asimilată ca proprie, conformă filozofiei socialismului. Ce nu putea fi integrat acestei dogme, ce nu era pe măsura capacităţii reprezentanţilor acestui sistem, ce nu se supunea ordinii sociale instalate, ce se opunea nivelării diferenţelor dintre oameni, devenea adversar, era obstrucţionat sau înlăturat. Se recunoştea nevoia pentru progresele cunoaşterii psihologice, dar cu condiţia ca aceasta să nu genereze adversităţi cu interesele de partid şi de stat. În raport cu ideologia acestei dictaturi, care degenera progresiv într-un naţionalism vulgar, psihologia nu putea exista decât prin subordorare necondiţionată; n-a putut ea exista altfel nici în Uniunea Sovietică, ţara de origine a dictaturii proletare, care a făcut din teoria psihofiziologică a lui I.P. Pavlov o parte a ideologiei sale importată ulterior şi la noi. Pavlovismul a putut deveni o ideologie a dictaturii proletare prin ignorarea diferenţelor de natură dintre comportamentul animal şi cel uman,

prin suprapunerea forţată a condiţionării umane peste cea animală. Era un instrument cu care omul putea să fie condiţionat cu nimic diferit faţă de un câine.

6.2.4. O replică ce a amânat „drama”

Dintre cei care l-au cunoscut personal pe M. Beniuc, dintre cei care i-au citit poeziile, cu toţii sunt de acord că în ele răzbate profilul unui om dârz şi tenace. Şi-a păstrat această identitate personală contrar vârstei la care s-au găsit unii să-l numească la cârma psihologiei universitare bucureştene. Erau aceiaşi care îi cenzurau şi-i deformau până la a nu-şi mai recunoaşte poeziile la publicare; aceiaşi care nu puteau să aibă habar de creaţia sa ştiinţifică, de necesitatea reproducerii pe planul psihologiei a unei ordini epistemologice altfel proprii ştiinţelor naturii. Asemenea cum în Uniunea Sovietică s-a făcut cu pavlovismul, de la dânsul se vroia o trecere similară a psihologiei, a aplicaţiilor sale la comanda partidului şi statului totalitar. Raţiunile erau doar ideologice, ale unei clase de activişti de partid aflată într-o totală ignoranţă faţă de psihologie ca domeniu de cunoaştere ştiinţifică şi culturală. Această subordonare trebuia să fie dusă la îndeplinire cu mâna lui M. Beniuc, de la cârma învăţământului psihologic bucureştean. Doar psihologia nu ajunsese convertită şi arondată la obiectivele ideologice ale Academiei „Ştefan Gheorghiu”, veritabilă „platformă industrială” producătoare de activişti de partid a statului totalitar. Trebuia să le răspundă pe măsură.

M. Beniuc nu era la prima încercare de acest fel, evenimente asemenea le mai trăise în tinereţe, când la Hanburg i-a fost curmată cariera de cercetător în domeniul psihologiei comparate, de studiere a formelor intuitive de manifestare a învăţării la animale, a originilor animalice ale comportamentului teritorial. Aceleaşi pretenţii au fost formulate nu faţă de dînsul, ci faţă de dascălului său, von Uexkull, de către ideologii nazismul naţionalist, care îşi întindea tentaculele peste instituţiile de cercetare şi universitare. Doar însemnele pretendente erau diferite, locul celor ale nazismului acum fiind preschimbate de cele ale comunismului. Von Uexkull la acea vreme a răspuns prin a imigra în Elveţia. La vârsta sa de acum sexagenară M. Beniuc nu mai avea unde să mai fugă iar ce se anunţa pentru ştiinţa şi profesia psihologiei era de cel mai prost augur.

La vârsta înaintată pe care o avea, M. Beniuc a trebuit să răspundă pe măsura provocării. S-a folosit în acest sens de prestigiul personalităţii sale şi de trecerea pe care a avut-o în faţa autorităţilor şi a mai obţinut promovarea excepţională, în 1968, în funcţia de profesor universitar a încă trei cadre didactice de prestigiu, care aşteptau la rând de multă vreme. Vroia să împartă cu aceştia responsabilitatea sarcinii primite, de şef de catedră. Prin aceasta sarcina sa pe termen mediu era ca şi rezolvată. Cele trei cadre promovate au fost P. Popescu-Neveanu, U. Şchiopu şi C. Pufan, fiecare dintre ei având deja în buzunar mandatul de viitor şef de catedră. Destinul a făcut ca acesta să fie ocupat de primul menţionat, de P. Popescu-Neveanu, care a păstrat pentru M. Beniuc un respect profund până la sfârşitul vieţii.

Din tinereţe P. Popescu-Neveanu s-a distins prin personalitatea sa dinamică, printr-o inteligenţă sclipitoare. A fost selectat să-şi facă studiile în Uniunea Sovietică, unde şi-a dat doctoratul, la Universitatea din Petersburg, sub conducerea lui V. Miaşicev, în problema tipurilor de temperament specific umane. În cariera sa didactică a cunoscut cea mai rapidă accesiune, la doar 35 de ani era numit deja prorector al Universităţii Bucureşti. Pe lângă activitatea didactică a desfăşurat o intensă activitate de cercetare, în domeniul psihologiei gândirii, al creativităţii, al atitudinilor şi atitudinilor, unde introduce o serie de concepte noi,

precum cel de anticipaţie operaţională. Îşi publică cursul pe care l-a predat studenţilor cu titlul *Tratat de Psihologie Generală* (P. Popescu-Neveanu 1976, 1977).

În al doilea an după numirea sa ca şef de catedră, P. Popescu-Neveanu deja i-a putut comunica lui M. Beniuc triplarea numărului de studenţi la secţia de psihologie. Veste a în sine a sunat ca o victorie, deoarece din acel moment şansa de subordonare a învăţământului universitar psihologic părea să scadă, părea mai puţin probabil să mai cadă în subordinea unor interese de sorgine scolastică, ale ideologiei partidului şi statului totalitar. A fost însă doar o victorie trecătoare, deoarece în continuare învăţământul universitar bucurştean v a deveni ţinta unor acţiuni de destrămare dirijate. S-au prins în acest joc de uzură mai mulţi colegi universitari, neavizaţi de miza jucată pe capul şi destinele psihologiei, de „drama" la care deveneau astfel părtaşi fără voie. În această ordine colegii din catedră au făcut din P. Popescu-Neveanu ţinta unor atacuri pasionale şi fără perdea. Rezultatul acestor dispute s-a concretizat în 1977 prin închiderea porţilor învăţământului psihologic universitar bucureştean şi odată cu acesta şi a celorlalte insti tuţii universitare de învăţământ din ţară.

Cu toate că psihologia era zdruncinată din rădăcinile sale, pentru unii colegi detronarea lui P. Popescu-Neveanu din funcţia de şef de catedră a rămas o cauză cvasi-religioasă. Nu realizau că psihologia era mai mu lt decât ceea ce aceştia predau la catedră, mai mult decât aplicaţiile ideologice pentru care s-a dus lupta. Dovadă că tăvălugul distrugerii psihologiei s-a extins şi asupra cercetătorilor de la Institutul de Psihologie al Academiei. Pretextul a fost dat de rămânerea în străinătate a directorului acestuia, R. Floru, care a fost urmată de comasarea acestui institut cu cel de pedagogie. Lovitura de graţie va fi însă dată prin introducerea în mijlocul cercetătorilor a unui Cal Troian, a unei mosntruoase înscen ări a *meditaţiei transcedentale.* După un tipic demn de ritualurile Inchiziţiei cercetătorii au fost sancţionaţi pentru încercarea lor de a lega viaţa psihică, din greu încercată de neajunsurile de fiecare zi, de suportul organic şi corporal al acesteia, de ceea ce „transcende" în ea şi se păstrează neschimbat peste generaţii. Gestul a fost interpretat asemenea unei erezii, de rupere a vieţii sufleteşti de cauza ideologică a partidului şi statului totalitar, care pretindea exclusivitate în a face orice cu su fletele şi conştiinţa oamenilor. Nimic asemănător nu s-a mai întâmplat în întreaga Europă. „Drama psihologiei" anunţată înainte de V. Pavelcu se desăvârşea fatal, specialişti şi cercetători de elită au fost repartizaţi să-şi caute rostul ca muncitori necalificaţi în diverse instituţii sau fabrici.

6.2.5. Relicva din învăţământul psihologic bucureştean

Psihologia a mai putut să trăiască doar în persona celor care, în funcţiile pe care le aveau, purtau o altă denumire, una nepsihologică. Într-o astfel de formă s-a prezervat şi la unul din absolvenţii învăţământului psihologic bucureştean, discipol a lui M. Beniuc, care s-a dedicat liniei sale profesionale, psihologiei animale. Acesta este autorul prezentelor rânduri, la acea vreme muzeograf în reţea ua naţională de muzee de ştiinţe ale naturii, alături de alţi specialişti, biologi, ingineri. Printre aceştia şi-a delimitat obiectul preocupărilor sale profesionale, studiul secvenţei psihologice a sistemului viu, determinarea sa natural-istorică la animale şi prin acesta explicarea comparată a psihicului uman. Este un domeniu care până în zilele noastre nu încetează să surprindă şi pe mulţi psihologi, pentru care viaţa psihică se rezumă doar la ce se manifestă la om şi la activitatea acestuia. În perioada când în ţară se

consumau efectele menţionate ale „dramei psihologiei”, la Constanţa se aducea o contribuţie decisivă la înfiinţarea Delfinariului Constănţean, parte a Complexului Muzeal de Ştiinţe ale Naturii, o instituţie de o rară atracţie şi eficienţă cultural-ştiinţifică. În acelaşi timp în revistele de specialitate ale academiei se lansau idei originale privind natura comună a vieţii instinctive şi inteligente a delfinilor şi a oamenilor.

Activitatea de psiholog desfăşurată la complexul muzeal a fost reuşită, îndeaproape asistată şi susţinută de psihologi, ca M. Beniuc, P.Popescu-Neveanu, M. Golu sau E. Verza, de filozofi ca I. Pârvu, dar şi de eminenţi reprezentanţi ai cunoaşterii biologice, cum au fost R. Codreanu, E. Macovschi, M. Băcescu, C.A. Picoş ş.a. Rezultatele obţinute aici, în lucrul cu comportamentul delfinilor, în dirijarea reactivităţii lor instinctive şi inteligente, consemnate în reviste de specialitate de psihologie şi biologie ale Academiei RSR, au dus renumele ţării în toate punctele cardinale ale globului[7] (cf. O. Richter 1972), aduceau importante venituri băneşti[8], spectacolele Delfinariului fiind vizionate de peste 20 de milioane de vizitatori. Doar la o singură problemă nu s-a putut atunci găsi soluţie, ca în reţeaua naţională de muzee de ştiinţele naturii să fie recunoscută competenţa profesională a dobândirii titlului de doctor în psihologie a celui care a fost unul din animatorii principali ai respectivei reuşite. Se putea ajunge la soluţionarea acestei probleme, ca şi în cazul dascălului său M. Beniuc, doar prin înmânarea întregii sale competenţe unor activişti, reprezentanţi ai ideologiei partidului şi statului totalitar[9]. O soluţie însă găsită neinteresantă psihologic.

Evenimente mai importante ale acestei experienţe reuşite au fost descrise în lucrarea *Aproape de sufletul animalelor – o sinteză de psihologie animală şi etologie* (M-I Mihai 2005), care reprezintă totodată o sinteză a colaborării dintre autor şi dascălul său, M. Beniuc. Se întâlneau destul de des la Bucureşti sau la Constanţa, chiar pe marginea bazinului cu delfini, unde profesorul venea câteodată şi singur, neanunţat. Ca discipol al său, l-a onorat cu cărţile sale pe care i le-a oferit cu dedicaţie. Poeziile sale i-au fost mereu sursă de meditaţie, izvor nesecat de învăţăminte. De literatură, de poezie însă, n-au discutat niciodată, decât în treacăt, despre unii scriitori. Nu-şi permitea. De aceea nici aici, în această lucrare, nu s-a găsit loc pentru vreunul din versurile sale. Cei interesaţi însă, au posibilitatea să le găsească. Va fi relatat doar un eveniment, consumat acasă la dânsul, în Bucureşti, petrecut spre sfârşitul anilor ’80. În drum spre dânsul discipolul a trecut piaţă, unde era coadă la mezeluri. Ajuns, şi-a întrebat dascălul ce legătură poate să facă dintre coada de la mezeluri şi nobilele idei cântate în versuri despre viitorul luminos al comunismului. Profesorul i-a răspuns prompt şi tăios, “am jucat şi am pierdut”. Aveau şi altceva de discutat.

Sărbătorirea centenarului învăţământului universitar psihologic bucureştean este un bun pretext pentru a forţa crusta uitării care dă să se aşterne peste activitatea unor personalităţi care au funcţionat aici, unul cu o specialitate care astăzi nu se mai regăseşte în planul de învăţământ al nici uneia din facultăţile de psihologie din ţară[10] - psihologia animală. La secţiile de psihologie ale învăţământului universitar de atunci era un număr doar de 10-12 studenţi pe an, unii dintre ei prezenţi astăzi la această manifestare centenară. De atunci numărul studenţilor s-a multiplicat considerabil, iar destinul lor profesional cere

[7] Richter O. – Neu in Konstanza: Das Delphinarium – Poseidon, 1972, 131, 11, p. 505-507

[8] folosite de edilii vremii pentru dezvoltarea instituţiei, pentru subvenţionarea căminelor culturale, a filarmonicii constănţene etc.

[9] Un prim compromis a fost făcut atunci când pentru susţinerea tezei de doctorat a trebuit să intru în posesia carnetului roşu de membru al PCR-ului

[10] Excepţie face doar Clujul, unde se mai predă psihologie animală în întreaga ţară.

pentru noi, cei de atunci, un efort apreciabil de gândire. Doarece, contrar progreselor organizatorice între timp realizate (după 1989), contrar intereselor clădite pe seama şcolarizării acestora, destinul profesional al acestor tineri este de neimaginat în afara cunoaşterii celor care odinioară aici au fost dascăli şi au atins cote înalte de performanţă ştiinţifică şi profesională. Cu atât mai puţin cu cât condiţiile de dera paj, pentru producerea de „drame" similare, între timp s-au multiplicat. Ele se datoresc dificultăţilor numeroase de integrare şi specializare proprii cunoaşterii psihologice, exigenţelor superioare pretinse de la aplicaţiile psihologiei. Într-un sistem social deschis, multe dintre ele sunt generate din neputinţa păstrării legăturii psihicului uman cu natura de unde s-a desprins, cu suportul său organic, corporal, animalic.

6. 2 6. În loc de concluzie –un epilog

Groparul menţionat în *prolog* le-a gîndit pe toate cele sus menţionate cât timp a săpat la un nou mormânt. După un timp a luat craniul curăţat de pământ al celui care odinioară era un cetăţean respectabil şi, înfricoşat, l-a aşezat înapoi în groapă. Şi-a dat seama că acesta, prin anterioara sa activitate ştiinţifică şi artistică, este în continuare viu, că performanţele sale profesionale au rămase încă neegalate, că pentru cei din generaţiile care au urmat oportunismul său ideologic de atunci chiar s-a reprodus şi a devenit o cale de înav uţire rapidă, interesată să forţeze uitarea. Şi-a dat seama că nici unul din motivele pentru care acesta se voia uitat nu le este străin nici celor care acum se străduie să-l uite. Atât în cazul său, cât şi al altor dascăli care, odinioară, au fost aici şe fi de catedră şi sunt îngropaţi în altă parte. Psihologia animală promovată de M. Beniuc în leagănul şcolii de psihologie din Universitatea Bucureşti, în mod normal, nu poate să moară. El a reprezentat acolo o activitate ştiinţifică şi artistică reală şi e xemplară, de referinţă pentru psihologia românească, care este totodată proprie şi naturii în care se află, România.

CONCLUZII

Un studiu despre trecutul îndepărtat şi istoria mai recentă a psihologiei a fost făcut cu încercarea de a întoarce faţa sp re problematica prezentă a omului concret, din societatea occidentală spre cea din România. O legătură greu de stabilit şi de susţinut, în noianul de probleme care năpădeşte şi pune astăzi stăpânire imediată pe mintea acestor oameni în măsură prea mare ca să mai poată beneficia de învăţătura înaintaşilor. Desigur, întreaga istorie a societăţii omeneşti este a progreselor realizate în diverse domenii de activitate, dar acestea s-au realizat nu independent de reuşita explicării modului cum se produce reflect area psihică, prin care sunt valorificate aceste progrese, ca experienţă socială.

În acord cu acest studiu, întregul trecut şi istoria psihologiei a fost aşezat pe coordonatele unei construcţii ale cărui laturi sunt compuse din paradigme proprii fiecărei epoci istorice în parte, unde cele mai noi le implică pe cele anterioare mai vechi, articulate într-o ordine epistemologică precisă, în acord cu legile generale de dezvoltare a oricărui domeniu de cunoaştere ştiinţifică. Edificarea respectivelor paradigme a fost expresia reuşitei desprinderii progresive a psihologiei de domeniile ei de cunoaştere învecinate şi înrudite, de câştigare a autonomiei sale în raport cu filozofia, cu ştiinţele naturii şi cele sociale, ca şi în raport cu teologia. A fost o desprind ere anevoioasă, realizată în procesul confruntării omului

cu problemele vieţii de fiecare zi, indispensabilă integrării cunoaşterii psihologice din orice loc de lume la istoria universală a psihologiei.

Studiul a plecat de la o premiză ambivalentă, pe de o parte, de la cea a esenţei naturale religioase a omului şi a sufletului acestuia, prezentă deja în concepţia panteică a strălucitelor cugetări ale gânditorilor antichităţii despre suflet - din vechea şi înfloritoarea grecie antică, dar existentă şi în cultura străveche a popoarelor din Egipt, India, China sau Japonia - iar pe de altă parte,de la disponibilitatea, tot naturală, a acestuia de a se comporta şi de a acţiona potrivnic oricărui respect pentru valorile umane şi de credinţă creştină. În antichitate sufletul era parte a naturii şi a cosmosului, era apă, era foc, era pământ şi aer. În aceşti termeni, ai metaforelor şi simbolurilor mitologice specifice epocii, au fost puse bazele gândirii raţionale, au fost formulate legi, principii şi reguli de funcţionare ale psihicului, de atunci încoace valabile, la care se raportează cu respect orice descoperire, orice progres de astăzi al cunoaşterii psihologice.

Cunoaşterea psihologică în evul mediu a fost subordonată unei tendinţe mai generale, de încreştinare, de descoperire şi conştientizare pe un plan superior a esenţei religioase a omului. Vechiului interes de cunoaştere a fenomenelor naturale (printre care erau şi cele sufleteşti) i s-a substituit un altul, fundamentat pe o altă ordine raţională, pe cea a credinţei cu pietate în existenţa unui Atotputernic care le hotăreşte pe toate, pe cele din natură, dar cu deosebire pe cele ce privesc raporturile dintre oameni. Totul s-a întâmplat în condiţiile de eliberare a acestor raporturi de sub stăpânirea pasiunilor primitive trupeşti, carnale şi sângeroase, antrenate direct în războaiele frecvente ale vremii, duse în interior pentru putere iar în afară pentru cucerirea de noi teritorii, în favoarea unei alte bătălii, purtate de astă dată pe un alt plan, pe cel moral, de reprezentantul Atotputernicului pe Pământ, de Iisus Hristos, care, în crucificare sa, ca purtător al evangheliei, a luat asupra sa toate relele din sufletele oamenilor. Era o luptă morală, preferabilă celei trupeşti, continuată de preoţi, de cei ce s-au legat să servească cauza credinţei creştine, susţinuţi de o instituţie tot mai puternică, de cea a bisericii. În altarul acestei biserici se decidea binecuvântarea Atotputernicului asupra a ceea ce se produce cu cauzalitate în natură şi în societate, a ceea ce este bine şi rău, a ceea este drept sau nu în relaţiile dintre oameni, asupra tuturor celor ce mai înainte, în acord cu panteismul mitologiei antice, erau decise în templul zeilor.

A fost o epocă importantă pentru dezvoltarea cunoaşterii psiholog ice, de completare a paradigmei sale de suport din perspectivă religioasă, teologică. În mod nedrept ea a fost şi mai este tendenţios desconsiderată şi echivalată cu valenţele negative şi ideologice ale scolasticii, care, la un moment dat, au fost duse la îndeplinire cu nijloacele represive ale inchiziţiei. Însemnătatea psihologică a acestei perioade provine însă din altă parte, din faptul că a putut conferi valori sacre interiorizărilor practicate, a celor din ritualul rugăciunii, din ascezele de diferite feluri. A făcut-o prin aşezarea stărilor sufleteşti rezultate pe principalele axe de confluenţă dintre materialitate şi idealitatea lumii, cu sanctificarea lor din perspectivă teologică, a statuării unor „complexe de conştiinţă” cu un conţinut subiectiv b ogat din viaţa omului. Este vorba de cele legate de încheierea căsătoriilor, cu marcarea naturii divine a venirii omului pe lume sau a trecerii acestuia în nefiinţă, cu efect de ordonare şi organizare a vieţii sociale a oamenilor. În lucrurile gândite şi r eflectate de oameni, de atunci încoace, s-a impus cu necesitate intervenţia unui *credo,* de care oamenii aveau şi continuă să aibă nevoie, prin care ei existau de acum ca oameni, prin care să se poată păstra ca aceiaşi peste generaţii. O contribuţie cu influenţă decisivă pentru creşterea greutăţii specifice a psihologiei în

explicarea fenomenelor sufleteşti ca naturale. Epoca iluministă care i-a urmat a reprezentat o completare şi o întregire.

Scolatica a fost leagănul în care s-au putut naşte ideile strălucitoare despre posibilitatea de a putea gândi altfel decât deductiv, adică şi inductiv, o tentativă decisivă pentru fundamentarea investigaţiei ştiinţifice. A trebuit să existe această epocă a scolasticii unde s-a putut naşte conceptual îndoiala cu privire la adevărurile despre lucruri şi fenomene, care a influenţat modul de gândire al oamenilor. A se putea îndoi de un anume adevăr, în acea perioadă, a devenit un nou mod de cugetare şi de existenţă diferită decât cel în care orice act de gândire era acceptat ca un produs al divinităţii. Acolo, în cele reflectate, s-a descoperit existenţa unor monade, unor esenţe ultime ale lucrurilor, fapt care a însemnat pasul cel mai important spre găsirea drumului către descoperirea şi investigarea obiectivă a sinelui, a "eu"-lui individual.

În concepţia şi gândirea oamenilor s-a născut un nou raţionalism, care, în ceea ce priveşte cunoaşterea psihologică, a avut nevoie de contribuţiile ştiinţelor naturii, cu deosebire de cele de fiziologie nervoasă. Progresele realizate în acest domeniu luau tot mai mult în considerare substanţa subiectivă a reflectării, mecanismele care intră în funcţiune. Paşi importanţi în dezvoltarea cunoaşterii psihologice au însemnat identificarea vieţii psihice cu "energia nervoasă", posibilitatea extinderii principiului reflex de la circuitele nervoase medulare la cele de la etajele superioare ale creierului, descoperirea că viteza de transmitere a impulsului nervos este diferită de cea a luminii, că senzaţiile care se produc au ca support o energie specifică, că nu întreaga masă a creierului este implicată în reflectare etc.

Este interesant de menţionat faptul că, odată cu progresele realizate până la sfârşitul secolului al XIX-lea, s-a păstrat întreagă disponibilitatea de a concepe şi de a gândi viaţa psihică în acord cu panteismul propriu antichităţii; s-a păstrat la fel nevoia de a raporta cele reflectate la un *credo* propriu gândirii creştine. Ele reprezentau paradigmele de suport încă firav constituite ale cunoaşterii psihologice. Din această cauză explicarea vieţii psihice ca fenomen natural a fost dominată de o seamă de soluţii vitaliste. Înlocuirea şi alungarea lor definitivă a fost posibilă graţie realizării unor descoperiri importante în fizica mecanică, în chimia hidrocarburilor, conturarea sensului vieţii organice şi sufleteşti din perspectivă evoluţionistă ş.a. Fiecare dintre ele a bătătorit decisiv calea pentru naşterea psihologiei ca ştiinţă de sine stătătoare.

Mutarea şi reproducerea fenomenului psihic din natură şi societate într-un laborator a însemnat posibilitatea declarării psihologiei ca ştiinţă de sine stătătoare. Această reuşită a fost pregătită conceptual de formularea unui nou raţionalism în gândirea filozofică, cu influenţă asupra progresului întregii societăţi omeneşti, asupra condiţiilor de viaţă ale omului concret. Evenimentul a fost declarat în anul 1879 la Leipzig, în Germania şi se leagă de numele lui W. Wundt, ca întemeietor al primului laborator de psihologie. Această reuşită se poate deopotrivă raporta şi la contribuţii similara realizate în Franţa, în Anglia sau Rusia, în aceaşi perioadă.

Începând cu secolul al XX-lea psihologia s-a aflat în faţa unor provocări existenţiale decisive, generate de creşterea fără precedent a productivităţii materiale, apar semnele globalizării dezvoltării industriale, inclusiv a celei militare. Sub influenţa acestora au avut loc două conflagraţii mondiale, generate nu doar de inegalităţile economice dintre oameni, ci şi de unele care se referă la însăşi esenţa religioasă a omului în raport cu natura. Pe acest front au fost sacrificate milioane de vieţi omeneşti, au avut loc evenimente cu profunde implicaţii psihologice, cum sunt cele ale disputelor teritoriale, de apartenenţă etnică, legate de resurse

energetice etc. La toate acestea psihologia a răspuns, pe de o parte, prin fundamentarea experimentală a ramurilor ei actuale de bază, a psihologiei experimentale, diferenţiale, comparate, organizaţionale, culturale, educaţionale ş.a.; pe de altă parte, multe din domeniile implicate, cu rezonanţă în paradimgele ei de suport, au rămas neabordate sau abordate incomplet. De exemplu, coborârea în viscere şi sânge a creaţiei şi identităţii entice a oamenilor rămâne o sursă îngrijorătoare de conflicte sociale, generatoare de suferinţe; nu mai puţin înălţarea dobândită de om, încivilizarea lui prin ştiinţă şi tehnică, a avut ca efect dramtic îndepărtarea omului de natură, de esenţa lui religioasă, cu finalitate sumbră, uneori fără perspectivă de viitor... Sunt domenii de mare actualitate, cu prob leme arzătoare, prezente în multe din situaţiile de conflict de astăzi, în societăţi aflate în tranziţie, când respectivele probleme psihologice sunt părăsite sau ignorate de cei cu competenţă academică. Sunt situaţiile în care în mod regretabil problemele respective cad pe mâna unor impostori, aflaţi în afara istoriei, sunt abordate speculativ, fără nici o deontologie profesională. Nu în ultimul rând, problemele de corupţie, de exemplu, cu care România este consemnată la Comisia Europeană de mai multă vreme, corespund unei probleme endemice şi serioase de psihologie juridică, care este însă sistematic evitată de psihologi. Nu este normal atunci ca ea să ajungă la mâna unora unde să se păstreze pentru eternitate ?! În acest domeniu şi în celelalte psihologia se reprezintă nu doar prin lucrările publicate, nu doar prin ce este predat studenţilor la cursuri, ci şi prin calitatea umană a cadrelor didactice, a psihologilor.

Summary

Psychology on the Altar of Knowledge - a Synthesis of the Past and the History of Psychology

We have undertaken the current study of the remote past, and the history of psychology with the obvious aim of finding out how it might address the contemporary problems of real people, of Western society, Romania included. Though difficult to establish and support, given the numerous problems that assault us daily, such a connection may help us learn from our predecessors. Certainly, neither the whole history of human society, nor the progress in various fields of activity are independent of the manner in which psychic reflection, through which this process is valued as social experience, takes pace.

That is why we have placed the history of psychology within paradigms specific of each historical epoch, where later ones involve the earlier ones, in an epistemological order, and in agreement with the general laws of development of each field of scientific investigation. The construction and reconstruction of these paradigms has marked the successful and progressive separation of psychology from related domains of knowledge,

such as philosophy, natural and social sciences, or theology. This complex process has taken place against man's ceaseless confrontation with daily problems, which is indisp ensable to the integration of psychological expertise from any place in the world, into the universal history of psychology.

The present study starts from an ambivalent premise: on the one hand, from man's natural religious essence, present in the pantheis tic conception of ancient Greek thinkers, also in ancient cultures of Egypt, India, China, or Japan, on the other hand, from man's natural disposition to behave and act against any human values and religious beliefs. As an integral part of nature and the cosmos, the soul therefore was water, fire, earth or air. In these terms of mythological metaphors and symbols, the ancients laid the foundations of rational thinking, formulated laws, principles and rules for the functioning of the psyche. They have remained valid benchmarks against which any new discovery, any progress in psychology has to be measured.

In the Middle Ages, psychological understanding was subordinated to more general tendencies, such as the capturing and representing man's religious essence. The ancient concern for natural phenomena (those of the soul among them) was replaced by an interest of a different rational order: the pious belief in the existence of an Almighty Creator who decided on everything, especially how people related to one an other. Human relations were freed from primitive carnal and violent body passions, in favor of another struggle, fought at a different level, by the Almighty's representative on earth, Jesus Christ, who, through His Crucifixion, paid for all the evils of p eople's souls. It was a moral struggle, preferable to the bodily one, furthered by priests, who pledged to serve the cause of Christianity, and supported by an ever stronger institution, the Church. What earlier, in agreement with the pantheism of ancient mythology, had been decided in the temple to the gods, now was resolved in the altar, where God's blessing was also given: what was good or bad, right or wrong.

The Middle Ages was a significant for the evolution of psychology, for the completion of its paradigm, from a religious, theological perspective. The age has been unrightfully and tendentiously considered and equaled with the negative and ideological valences of scholastics, which, at a certain moment, were implemented with the repressive means of the Inquisition. The importance of this period comes from the sacred values conferred to the interiorizations practiced, especially those associated with the religious ritual, or asceticism of various kinds. It placed the resulting states of the soul at the confluence of material and ideal aspects of the world, sanctified them theologically, in some „conscience complexes" representative of man's life, such as those related to the marriage, or man's coming into the world or his passing into memory. Ever since , in everything people do, the intervention of a *credo* has been a necessity. Through it, they exist, through it, they survive over generations. Decisive for the subsequent evolution of psychology was the explanation of soul phenomena as natural phenomena. The Enlightenment that followed it, brought the necessary completion.

Scholastics was the cradle in which the possibility of thinking otherwise then deductively, that is inductively, was born. This marked a decisive moment for the foundation of scientific investigation. It was in this age that of scholastics that the truth about objects and phenomena could be doubted conceptually. Doubting any truth turned into a new epistemological and existential mode, different from earlier ones, in which every act of thought was accepted as a manifestation of divinity. There, in the reflected reality, the

existence of some monads, ultimate essences of objects, was discovered, which was also an important step toward the discovery and objective investigation of the individual self.

A new rationalism emerged, which, as regards psychological knowledge, also needed the contributions of natural sciences, especially those related to nervous physiology that increasingly took into consideration the subjective substance of thinking, and the mechanisms involved. Decisive was the moment when psychic life was identified with the "nervous energy", when the reflex principle was extended from medullar nervous circuits to the uppers levels of the brain, when it was discovered that the speed of the nervous impulse transmission differs from that of light, that sensations have a specific energy as support, that not all the mass of the brain is involved in reflexion, etc.

It is interesting to mention that, despite the progress it made until the end of the nineteenth century, psychology continued to conceive of psychic life in agreement with the pantheism of Antiquity, and to relate its discoveries to the *credo* specific of Christianity. For this reason, the explanation of psychic life as a natural phenomenon was dominated by vitalist solutions for a long time. Major discoveries in mechanical physics, in the chemistry of hydrocarbons, the evolution of the meaning of organic and soul life, etc., have led to their replacement and final discarding, thus paving the way for the emergence of psychology as an independent science.

By moving psychological phenomena from nature to laboratory and reproducing them there, psychology could develop as an autonomous science. The event occurred in Leipzig, Germany in 1879, and it is connected to the name of W. Wundt, the founder of the earliest psychological laboratory. Similar successes and contributions were also made in France, England, and Russia, about the same time.

Starting with the twentieth century, psychology has faced decisive existential provocations generated by unprecedented material productivity, and the globalization of industrial development, military included. These factors, enhanced by economic inequality, have provoked two devastating world conflicts, which questioned the very essence of man's relation to nature. Millions of human lives were sacrificed. The struggle triggered by disputes over territory, ethnicity, or resources, have left to deep psychological scars. To all these psychology has partly responded by experimentally founding its various branches: experimental, differential, comparative, organizational, cultural, educational, etc. psychology. On the other hand, many aspects of public life, with resonance in its paradigms, still remain little investigated. The descent into the viscera and the blood of the people's ethnic identity, for instance, remains a troubling source of social conflicts, generating suffering. Moreover, the unprecedented progress in science and technology has distanced man from nature, from his religious essence, with grim effects on his destiny. Many topical, burning psychological problems, inherent in many conflictual situations today in societies in transition, are being ignored. This makes room for imposters who speculate on them, following no professional deontology. Corruption, of which Romania has been recently notified by the European Commission, and corresponding to an endemic problem of juridical psychology, is systematically avoided by psychologists. It is no surprise then that it has fallen into the hands of individuals who would like to preserve it for all eternity! Psychology, like any other domain of science, speaks for itself not only through the published works, or the students it is taught to, but also through the human quality of those that practice it.

Indice de autori

Abraham O.186, 191, 195,
Ach N. 131,
Adler 186, 189/190,
Alkmeon 33,
Anaximandru 30,
Anaximene 30
Aristotel 7,13, 23, 30, 33, 27, 38, 42, 45, 55, 150,
Aquino Th. D' 22, 55-57,
Areches G. 56,
Aubert H. 131,
Augustus 200,
Aurelius M. 198
Băcescu M. 208,
Bachelard G. 10,
Bacon F. 63, 64,102,
Bain A. 173,
Baldwin E.C.S. 137,
Baldwin J.M. 161,
Baudin Ch. 191,
Behterev V.M. 114, 178,
Benedict R. 193, 194,
Beniuc M. 199, 202, 206, 208,
Berkley G. 86,
Bell Ch. 90, 94,
Bergson H. 125, 165,
Berheim H.M. 160, 182,
Bichot 78,

Binnet A.131, 151-152, 160,
Bleuler E. 184,
Bonnet Ch. 17, 79,
Botez C.I. 7,
Braid. J.159,

Bonaventura 202,
Breuer J. 182-184.
Bruno G. 22, 62, 167,
La Bruyere
Buffon 38, 78,
Buhler K. 131,

Cabanis P-J.G. 125,
Campanella Th. 20, 62, 128,
Cattel J.Mc. 150, 152, 154, 173,
Catelus 198,
Charcot J-M. 151-152, 183,
Claparede E. 149, 157,
Codreanu R. 208,
Columb Cr. 61,
Comdillac F.M. 124,
Comte A. 103,
Cuvier 38,

Darwin Ch. 7, 26, 97, 101, 103, 142-146, 182-183,
Democrit 34, 38, 46, 56,
Descartes R. 22, 61, 63, 65-67, 74, 85, 89-90,
Dewey J. 140,
Dilthey W. 163, 188,
Dolto F. 192,
Donders F.C. 133,
Durkheim E. 161-162,

Ebbinghaus H. 8, 135,
Ehrenfels Ch.172,
Eliade M. 8, 9, 10, 13,
Eminescu M. 198,
Empedocle 33, 34,
Engels Fr. 19, 128,
Engle J.S. 141,

Epicur 34,
Erikson E. H. 192-193,
Erasmus R. 61.

Ferenczi 186, 195,
Fichte 124,
Floru R. 207,
Flourens P-J. M. 96,
Freud S. 181, 183, 185-187, 190, 197,
Fromm E. 193, 194,
Gall F.J. 96,
Galenus 46-48, 197,
Galilei G..63-66, 167,
Galton F. 134, 148, 151-154-156,
Goelenius R. 7,
Goethe J.W. von 198,
Georgias 43,
Glover E, 191,
Goangă- St. 204,
Golu M. 208,

Haekel A.E. 149,
Hall G.S.146, 148-149,
Hall M, 91-92, 93,
Hartley D. 66, 73-76,79, 90,
Hegel G.W.F. 111-113, 163, 165,
Helmholtz H. 100, 104-106,109, 119, 131, 133,
Heraclit 30, 31, 197,
Herbart J-J. 118, 159,
Heraistratos 45
Heraphilon 45,
Hering E. 131,
Herz 22,
Hobbes Th. 85,
Hoffman F. 78,
Holt E.B. 173,
Homer 199,
Horney 194, 195,
Hull C.L. 176,
Hume D. 102,
Husserl H. 165,
Hypias 43

James W. 139, 173,
Jansch E.R. 166,
Janet P. 160, 182, 186,
Jaroslevskii M. 70, 148, 166,
Jones E. 186,
Jung C-G. 184-185, 189-191-191,

Kardiner A. 194,
Katz D. 166,
Kant.Im. 17, 18, 19, 111-113, 163, 165,
Klein M. 192,
Kofka K. 169,
Kohler W. 169, 202,
Kuhn Th. 12, 14, 201,
Kulpe O. 130,

Lacan J. 195,
Lashley K.S. 176,
Le Bon G. 164,
La Mettrie 17, 79-81, 146,
Lange L. 133,
Lavoisier 78,
Layarus M. 157,
La Rouchefoucauud 150,
Leibniz 79, 83, 86, 112, 159,
Liebault A,A. 160,
Leontiev A.N. 167,
Linne 17, 78,
Locke J. 72, 73, 74, 86, 112, 146,
Lorenz K. 10,
Loyd-Morgan C. 146,173,
Lucreţius 46,
Luther 61,

Machiavelli N. 20, 61, 62,
Macovski E. 208,
Malebranche N. 85,
Major J. 198,
Malinovschii B. 193,
Mangedie F. 91-92,
Manonni M. 192,
Manzat I. 208,
Marbe K. 130,
Mărginenau N. 197,
Marx K. 19, 128,
Marulik M. 7,
Maskelyne N. 109,
McDougal W. 164,
Messmer F.A. 130
Maxwell 22,
Mayo H. 91,
Mead M. 193,
Miasicev 206,
Mihai I-M. 208,
Moisil Gr. 15,
Montaigne M.E. 61, 150,
Montesquieu Ch.L. 124
Morgani B. 78,
Morus Th. 20, 128,
Mueller F.L. 18, 51, 53,
Muller J.92, 94, 106,
Muller G.E. 137, 166, 167, 171,
Munstemberg, W. 162-163,

Nietzche F,W, 20, 165, 188,
Newton I.17, 78, 83, 95
Nicola Gr. 7, 208,

Ovidiu 197-199,

Parmenide 31,
Paracelsus 61,
Pavelcu V. 8, 9, 201,
Pavlov I.P. 23, 166, 175, 178, 181, 202, 205,
Petrarca 198,
Pfluger E. 103,
Philon 16, 50, 185, 196,
Picos C.A. 208,
Pieron H. 152,
Pitagora 32,
Pîrvu I. 208,

Platon 30, 36, 37,
Plotin 50-52, 54, 68, 196,
Popescu-Neveanu P.. 206-207,
Popper K.R. 17,
Preyer V. Th.148,
Prochasca J. 89-90,
Propertius 198,
Pufan C. 206,
Purkinje J.E. 94, 96,

Rabelais 63
Rădulescu-Motru C. 28, 202,
Ralea M. 7, 196,
Reymond Du Bois 100,
Robach A.A. 162,
Ribot Th. 8 26, 124-125, 160,
Richert H. 163,
Richter O. 208,
Roheim G. 195,
Romanes G.J. 146,
Roussean J.J. 17, 79, 81-82,
Rubin E. 166, 168,
Rupp H. 204,

Sandford E.C., 137,
Sapir E. 194,
Schiopu U. 206
Schoderling W. 204,
Secenov I.M. 114-118-120,
Schopenhauer A. 20, 188,
Sf. Augustin 20, 22, 53-54, 68,
Simon Th. 156,
Sitz R.A. 192-193,
Small W.S. 173,
Socrate 13, 36, 197,
Spearman Ch. E, 152
Spencer H. 102, 103, 157-158, 173,
Spinoza B. 63, 69-71, 85, 90,
Spranger E. 163,
Streaton 42, 43,
Steinthhall H. 157,
Stekel 186,
Stern W., 151, 156,
Stumph K. 132,
Sulivan H.S. 194,

Taine H-A. 148, 149,
Tarde G.160, 161,
Teophrast 42, 150,
Thales 21, 30,
Thelesius 61,
Thorhdike J.K. 173-176, 202,
Thorpe W-H. 202,
Tibullus 198,
Titchner E-B. 129, 138, 168,
Tolman E.C. 176,
Trembley A. 78,
Tutea P. 13,
Uexckull von 204-206,
Uhtomskii A. 167,

Vâgoţkii L.S. 167,
Verza E. 208,
da Vinci L. 61,63,
Virgilius 198,
Volkman W.A. 131,
Voltaire F.M.A 124,

Watson B. 141, 176, 180, 202,
Watt 130
Weber E. H. 95, 118,
Weiss A.P. 176,
Weizsacker C.T. von ,11,
Wertheimer M. 168-169,
Windelband W. 161,
Wohler 100,
Woodworth R.S. 131,
Wolff Chr. 7,
Wundt. W. 25, 114, 130, 133, 134, 148,
158, 150, 152, 167-168,

Zapan Gh. 203-205,

Yerkes L.M. 172,

Young Th. 95-96, 132,

Încheiere

Ca să-mi deschid drumul spre cunoaşterea trecutului şi a istoriei psihologiei mă voi declara, fie măcar şi virtual, ca fiind cea mai alienată persoană a secolului XXI, şi mă voi păstra în arhivă, ca fost client al ţigăncii invocate în introducerea acestei cărţi. Sufletul meu este greu pus la încercare de peste două milenii şi jumătate, nevoit să facă faţă la tot mai dificilele situaţii conflictuale ale vieţii de fiecare zi. De atunci încoace el are nevoie de alinare, de o mântuire, de o revigorare direcţionată, realizată şi asistată de specialişti cu competenţă. Problema este că dintre numeroasele metode şi tehnici terapeutice astăzi utilizate, marea lor majoritate fac abstracţie de acest trec ut şi de istoria cunoaşterii psihologice, evită să se raporteze cu obiectivitate la paradigmele de suport al acestei ştiinţe, aşa cum ele s-au completat în decursul vremurilor.

Programele de învăţământ din universităţile noastre au în obiectiv realizarea de aplicaţii de acest fel, există deja nume cunoscute în domeniu. Doar eu sunt sceptic şi reţinut în ceea ce priveşte posibilităţile acestor iniţiative. Cauza ? Au prea puţin suport în trecutul şi istoria cunoaşterii psihologice. Prin compensare se invocă dimesiunea artistică a cunoaşterii psihologice, incontestabil, importantă şi indispensabilă realizării de aplicaţii, de practici

terapeutice. Fără fundamente istorice însă, nu mă pot abţine, să nu-i suspectez de o magie albă, depăşită, de ocultism, de cochetare cu astrologia ... de o „păcălire" ieftină a celor interesaţi.

Mulţi oameni sunt alienaţi ca şi mine, mântuirea pentru mine, ca şi pentru ei, este o necesitate. Alienarea-mi este cauzată de problemele de la serviciu, nedreptatea din jur, de degradarea mediului, căldura sau frigul de pe stradă, de copii când sosesc de la şcoală... De şi în intimitatea mea mă voi uita la cer şi voi conta pe intervenţia unui Dumnezeu Atotputernic, consider că acţiunile mele psihice rămân, totuşi, înscrise în limite de normalitate. Această privire către Cer are o motivaţie morală, pe care nu o mai vreau deturnată ideologic şi nici speculată de nimeni. Au fost ei păcăliţi şi sacrificaţi suficient părinţii noştri. Personal nu încerc decât să fiu puţin mai prudent. Nu mai vreau ca intimitatea mea sufletească, pe care o consider echivalentă cu cea psihică, să fie călcată în picioare, nu mai vreau să permit oricui să intre cu cizmele în ea. Dacă o anumită persoană zice că mă tratează, că mă mântuieşte, eu sunt de acord, dar pretind garanţii, unele care să se afle în trcutul şi istoria psihologiei. Cred că doar cei cu o asemenea competenţă îmi pot alina suferinţele, mă pot alina. Doar într-o persoană de acest fel am încredere că, în scandalul la cuţite pe care îl am cu soţia – dar poate la dv-stră în casă aşa ceva nu există - va găsi soluţia să se plaseze cu abilitate de partea ei. O astfel de persoană mi-ar fi implicit un confrate de suferinţă, pentru apărarea valorilor familiei, a iubirii frumuseţilor naturii, a sacrificiului pentru atingerea unor sclipiri de reuşită estetică, chiar având un crez moral, social-politic, diferit de al meu. Oricine altcineva dacă intră în sufletul meu va fi acolo asemena unui corp străin, care mai devreme sau mai târziu mă va trăda, îmi va infecta spiritul, îmi va deregla bunele mele relaţii cu familia, cu terţe persoane, sufletul meu riscând să ajungă lovit de septicemie.

Simt nevoia să mă vrăjească cineva, acum când vraja e deja un mod al meu de existenţă. Sunt vrăjit pe stradă şi la televizor de reclame, la serviciu sunt vrăjit de perspectivele care mi se oferă. Pe ţiganca din târg şi vraja ei o ştiu din copilărie, nu mă mai sarisface, nici cea a fratelui ei, cântăreţ, de manele. Vraja lui cuceritoare care face o grămadă de bani tot anistorică mi se pare, prea este carnală. Poate pretenţiile mele sunt prea exagerate, dar poate că nu. Şi atunci cu puţină şansă, la un local din colţ, poate voi da peste unchiul ţigăncii, are mai mulţi, îi chiamă Fărâmiţă Lambru, Ion Budală, Gheorghe Zamfir ş.a.. Dorul şi jalea din cântecele lor au o vrajă care îmi place, e pe măsura alienării mele, îmi oferă o şansa de alinare. Acţiunea terapeutică a cântecelor lor, pe care o simt în viscere, este sufletească, psihologică, dau cu plăcere toţi banii. Nu-mi fac probleme că pentru reproducerea lor aceştia n-au taxele plătite la Primărie, la Uniunea de creaţie, la Colegiul psihologilor. Am în minte o experienţă de neuitat, când, într-o dimineaţă, trecând prin parc, prin faţa biserici catolice, am auzit cum cineva cânta acolo la orgă, am recunoscut sonatele lui J.S. Bach. Pe când le ascultam pe bancă, fără ca cineva să-mi ceară cineva un ban, am devenit alt om, semnificaţiile decantate în acele sunete erau "altceva". Puteau să însemne oricând monadă, dualism cartezian, lucru în sine, transcendenţă ... Sinele meu găsea în ele trăiri aparte, de care sufletul meu avea nevoie. A doua zi, acasă sau la serviciu, „eu"-l meu era altul, fruntea îmi era senină, eram acea persoana plină de energie şi elan pe care o doream, de care viaţa şi societatea avea nevoie. La fel mi s-a întâmplat dăunăzi, când am ascultat un concert de coarde, după vizionarea unei expoziţii de pictură sau după vizionarea unei premiere de teatru de Arthur Miller sau Eugen Lovinescu.

Mă aflu într-o postură ingrată, pe de o parte am pretenţia de a-i convinge pe studenţi la curs că vraja muzicii unuia ca J.S. Bach, a unuia ca Ciprian Porumbescu au o valoare

penetrantă şi transformatoare profundă asupra sufletului meu şi asupra sinelui oamenilor din jur. Pe de altă parte, sunt îngrijorat şi nu ştiu câţi studenţi auditori voi mai avea în amfiteatru până la sfârşitul cursului, când voi merge cu adevărul până la capăt şi le voi spune că, în acelaşi oraş Leipzig, declarat ca loc de naştere al psihologiei ştiinţifice, s e află expusă şi statuia impunătoare a muzicianului J.S. Bach, un vrăjitor fără seamăn al muzicii, imortalizat într-o postură de loc stimulativă, cu buzunarele goale, sărac a şa cum a murit[11]. N-am alt argument de partea mea decât pe cel al sacrificiului pe care aflarea adevărului sau atingerea înaltelor performanţe o cere de la orice adevărat artist, ca şi de la orice adevărat psiholog , om de ştiinţă.

Cu acest punct de plecare mă îngrijorează cauza profesională a psihologilor şi psihoterapeuţilor de astăzi, a capacităţii lor de a crea şi de a inventa „vraja" adecvată cu care să se poată apropia de sinele oamenilor, de al meu şi al acelora ca mine, al elevilor sau bunicilor, oameni totuşi încă "normali". Între aceste limite "normale" s -a aflat alienarea oamenilor, în marea lor majoritate, de peste două milenii încoace. Deşi, mai recent, am avut ocazia să fiu uimit de recomandările unor psihoterapeuţi cu experienţă făcute în *workshop*-urile organizate complementar la diverse simpozioane ştiinţifice (fireşte, co ntra-cost, ca la ţiganca ghicitoare), unde, auditoriului avizat, i se atrăgea atenţia asupra ***necesităţii încheierii terapiei mai înainte ca subiectul să se recupereze singur***. Brrrrr!!! Ce vor fi făcut aceşti terapeuţi în regimul anterior, de dictatură com unistă, în care unii subiecţi, cu aceleaşi simptome de alienare, de anxietate, au fost trimişi forţat direct în saloanele unor spitale de psihiatrie ?! Vindecarea rănilor sufleteşti, a suferinţelor de multe ori încă sângerânde, acoperirea cicatricilor rămase, contează pe abilităţi de psiholog deosebite, sensibile la trecutul şi istoria psihologiei. Până când cei cu asemenea pretenţii vor şti să se inspire din experienţa înaintaşilor, de referinţă rămâne tot biata ţigancă, practicantă a magiei albe a ghicitului.

BLIOGRAFIE SUMARĂ

Aristotel – "Despre suflet" Editura stiintifica 1969

Bachelard G. -„Le nouvel esprit scientifique" , Alcan, Paris 1934

- „La Psychanalise du Feu" -

Banu, I – "Istoria filosofiei universale" Facultatea de Filosofie – Bucuresti, 1975

– "Heraclit din Efes", Editura Stiintifica, Bucuresti, 1963

Bejat, M., Geneza psihologiei ca ştiintă experimentală în România, Editura didactică şi pedagogică , 1972.

Beniuc. N. – „Psihologie animală" – Editura Ştiinţifică, Bucureşti 1970

Cornea A., - " Platon: filosofie şi cenzura", Editura Humanitas, Buccureşti 1995

Descartes R. – "Meditatii despre filosofia prima", Editura Ştiintifică şi Enciclopedică, 1983

Drîmbă O. – "Istoria culturii si civilizaţiei" Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1985

Dumitru A. – "Eseuri, Editura Eminescu, 1986

Duguy G. – "Evul mediu masculin" Editura Biblioteca de artă 1982

Eliade M. – „Istoria credinţelor şi ideilor religioase" (vol I.II.II). Editura Ştiinţifi că şi

[11] De viaţa plină de suferinţi a lui Ciprian Porumbescu imi va fi la fel de greu să le vorbesc.

Enciclopedică , Bucureşti, 1981.
Ebbinghaus H, - Manual de Psihologie, - Institutul grafic „Lumea Nouă" Bucureşti 1920.
Fages J.-B. – Historie de la Psychanalise après Freud" Privat , Paris 1976
Flonta M. - "Istoria tradiţională şi istoria modernă a ştiinţei" În Revista de filo zofie 3/1981
Fordham, F. – "Introducere în psihologia lui C.G. Jung", Editura IRI,1998
Hameline D., Lesage H. –"Anthologie des psychologues francaise contemporains" PUF 1969
Ionescu C.A. . –"Istoria psihologiei musicale" Editura Muzicală 1982
Jarusevskii M. – Istoria psihologiei (traducere din rusă) editura Izdaletsvo. Moscova 1966.
Jones S.L. – „A Constructive Relationship for Religion with the Science and Profession of Psychology" – În *American Pszchologist* 1994, vol 49, nr.3 184-199
Lăzărescu G.– "Dictionar de mitologie", Casa editoriala Odeon, Bucuresti, 1992
Liiceanu, G.– "Cearta cu filosofia:, Editura Humanitas, Bucuresti, 1992
Locke J.– "Eseu asupra intelectului omenesc" , vol I, II; Editura Stiintifică Bucuresti, 1961
Lorenz K. „L'Aggression – une Historire naturelle du mal", Flamarion 1969.
Kuhn Th. –"Structura revoluţiilor ştiinţifice" Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică1976.
Mânzat I. – „Istoria universală a psihologiei" – curs Univ.Independentă „Titu Maiorescu" Facultatea de Psih ologie Bucureşti 1994
Mihai I-M. –"Aproape de 'sufletul' animalelor - o sinteză de psihologie animală şi etologie" Institul European Iasi 2005
- "Psihologia animală în leagănul Şcolii de Psihologie din Bucureşti – M. Beniuc", comunicare susţinută la sărbătoriree Centenarului de învăţământ psihologic la Bucureşti şi predat ca manuscris în limba engleză 2006
Moisii Gr. C. – „Les methematiques structurelles et leurs applications" În Recherches sur la Phylosophie des Sciences, Editura Academiei RSR, Bu cureşti, 1971
Mueller F.-L. "Historire de la psychologie" – Payot. Paris 1960
Nicola Gr - . „Istoria Psihologiei".- Editura Fundaţia România de Mâine 2001
Ory G. - "Originile creştinismului" – Editura ştiinţifică şi anciclopedică Bucureşti 1981
Parot F., Richelle M.– "Introducere in psihologie. Istoric şi m etode", Editura Humanitas, 1995
Pârvu I.– "Teoria ştiinţifică" – Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică 1981
- "Introducere în epistemologie" Polirom 1998
- "Posibilitatea experienţei" – Editura POLITEIA-SNSPA 2004
Pavelcu V.– " Drama psihologiei" Editura Didactica si Pedagogica, 1972
- "Elogiul Prostiei" Polirom 1999
Platon– "Scrisori", Editura Humanitas, Bucuresti, 1996
Popescu-Neveanu P. – „Curs de psihologie generală" – Tip. Univarsitatea Bucureşti, Vol. I 1976, şi Vol. II 1976
Popper, K.,R., - "Societatea deschisă şi duşmanii ei", Teora, Bucureşti 1991
- „În căutarea unei lumi mai bune" Humanitas 1998
Radulescu-Motru C. – "Timp şi destin" Fundaţia pentru literatură si arta 1940
Ralea M, "Istoria psihologiei" – curs –. Stenograma cursurilor tinute in anul Universitar 1954-1955

- "Contribuţii la ştiinţa societăţii" Bucureţti, Editura Casei Şcoalelor 1927
Ralea M., C.I. Botez – "Istoria psihologiei", Editura Academiei, Bucuresti, 1 972
Robach A.A. – "A History of American Pschology" Collier Book New York 1964
- "History of Psychology and Psychiatry" Citadel Press New York
Roşca Al.,Bejat, M. – „Istoria ştiinţelor în România. Psihologia" - Editura Academiei RSR, Bucureşti, 1976.
Schiopu U. – "Dictionar de psihologie", Editura Babel, Bucuresti, 1997
Smith J.A. , Ross W.D. – Work of Aristotle, vol IV Historia Animalium , Oxford, Claredon Press 1910
Spinoza B. – "Tratatul despre îndreptarea intelectului şi despre calea cea mai bună care duce la adevărata cunoaştere a lucrurilor", Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979.
Slipe B.A. , M. Whoolery – "Are Pszchology's Main Methods Biased Agains the Worldview of Many Religious People" – În *J. Psychology and Theology* 2006, Vol. 34, 217-231
Thorpe W.H – Learning and instinct in animals – Methuen, London 1966
Ţutea P. – „Omul – tratat de antropologie creştină" – Editura Timpul, Iaşi 2005.
Vianu T. – "Studii de filozofia culturii", Editura M. Eminescu, Bucuresti, 1982
Vladuţescu Ghe. - "O istorie a ideilor filosofice" Editura Stiintifica, Bucureşti, 1990
Zapan Gh. – „Cunoaşterea şi aprecierea obiectivă a personalităţii" – Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1984

Cuprins

Introducere 3
I. Identificarea psihologiei în istoria societăţii
1. Originile termenului de psihologie 7
2. Psihologia pe „altarul cunoaşterii" 8
3. Interesul pentru antropologia creştină 10
4. Istoria şi paradigmele psihologiei 12
3.1. Clădirea paragimelor psihologiei 13
3.2. Deschideri şi limitele raţionalismului paradigmei psihologiei 18
3.3. „Prezicerile" şi paradigma psihologiei 22
3.4. Identitatea psihologiei, identitatea psihologului 25

II, Ştiinţa despre suflet în gândirea antichităţii
1.Panteismul naturalist-ştiinţific în vechea grecie 29
1.1. Thales din Milet 30
1.2. Heraclit din Efes 30

1.3. Parmenide 31
1.4. Pitagora 32
1.5. Alkmeon 33
1.6.Empedocle 33
1.7. Democrit 34
1.8. Epicur 34
2. Cei trei titani ai antichităţii şi naşterea gândirii raţionale 36
2.1. Socrate 36
2.2. Planton 36
2.3. Aristotel 37
3. Reprezentarea vieţii psihice în perioada elenă şi vechea Romă 41
3.1. Peripateticii 42
3.2. Sofiştii 43
3.3. Stoicii 43
3.4. Gândirea psihologică în vechea Romă 45

III. Psihologia creştinătăţii
1. Sub însemne ebraice – Philon din Alexandria 49
2. Invitaţia la asceză a lui Philon 50
3. Apologia creştinătăţii 52
3.1. Influenţa lui Sf. Augustin 53
3.2. Geniul lui Th. D'Aquino ……...55
4. Ideologia scolasticii …… 57

IV. Zorii erei moderne poostmedievale – Renaşterea
1.Reforma gândirii medievale 61
2. Noua ordine mecanică a lui F. Bacon 63
3. Viaţa psihică reprezentată geometric – G. Galilei 64
4. Dualismul cartezian 65
5. Monismul lui B. Spinoza 69
6. Empirismul asociaţionsit a lui J.Locke 72
7. Empirismul lui D.Hartley 73

V. Psihologia iluminismului - secolul al XVIII-lea
1. Asociaţionismul preformist al lui Ch. Bonnet 79
2. Senzualismul maşinist a lui La Mettrie 80
3. Condiţia morală a psihicului la J.J. Rousseau 81
4. Explicarea vieţii psihice prin monade – W. Leibniz 82
5. Rescrierea substanţialităţii subiective – G. Berkeley 86

VI. Psihologia în atenţia fiziologiei din secolul al XIX -lea
1. Fiziologia nervoasă ia în considerare vieţa psihică 88
2. Concepţia biopsihologică a lui Prochasca 89
3. Anatomia funcţională a sistemului nervos – Bell şi Mangedie 90
4. Hall contrapune actului reflex pe cel psihic 91
5. Teoria modalităţilor senzoriale 93

6. Principiu „energiei specifice a stimulilor" – Muller 94
7. Principiul anatomic al „câmpului senzorial" – Weber 95
8. De la Goethe la Purkinje în reflectarea vizuală 96
9. Localizarea cerebrală a reflectării - de la Gall la Fourens 97

VII. Condiţiile transformării psihologiei într-o ştiinţă de sine stătătoare
1.Influenţa şcolii fizico-chimice din biologie 100
2. Determinismul darwinist şi psihologia 101
3. Psihologizarea teoriei reflexului – F. Phluger 103
4. Contribuţiile lui H. Helmholtz 105
5. Studiul timpului de reacţie 109

VIII. Pasul decisiv naşterii psihologiei
1.O emulaţie spirituală favorabilă 111
2. O psihologie contopită cu fiziologia – I.M. Secenov 114
3. Psihicul abodat experimental – W- Wundt 118
3.1. W. Wundt – organizatorul primului laborator de psihologie 119
3.2. Obiectul cunoaşterii psihologice: experienţa, conştiinţa ..., ... 121
3.3. Auspicii doctrinare 122
4. Identitatea franceză a psihologiei – Th. Ribot 124

IX. Nevoia de „structurare" a psihologiei
1. Psihologia şi criza societăţii începutului de veac al XX-lea 127
2. Fundamentarea experimentală a psihologie i 129
2.1. Şcoala de la Wurzburg – introspecţia experimentală 129
2.2. Explorarea funcţiilor senzorio-motorii 131
2.3. Studierea experimentală a amintirilor 135
3. Caracteristicile aparte ale psiholgiei americare la începutul veacului XX
3.1. Şcoala structuralistă a lui E.B. Titchner 138
3.2. Conştiinţa în concepţia lui W. James 139
3.3. Critica teoriei reflexului de către J. Dewey. 140
4. Apariţia psihologiei animale şi comparate 142
4.1. Metoda analizei comparate 142
4.2.Răspândirea tendinţelor antropomorfiste 145
4.3. Regula lui C. Loyd-Morgan 147
5. Psihologia copilului şi pedagogia 147
6. Întemeierea psihologiei diferenţiale 149
6.1. Galton şi variabilele statistice 151
6.2. Inceputul introducerii testelor 154
7. O extensie necesară – psihologia socială şi culturală 157
7.1. Psihologia popoarelor 157
7.2. Psihologia socială şi problema sugestiei 159
7.3. Imitaţia şi moştenirile sociale 160
7.4. „Percepţia colectivă" a lui Drkheim 161
7.5. Împăcarea determinismului natural-istoric cu cel cultural 162
7.6. Psihologia „înţelegerii" a lui Dilthey 163

7.7. Teoria instinctelor sociale 164

X. Principalele curente şi orientări
1. Alegerea apelor psihologiei 165
2. Curentul gestaltist 167
3. Curentul behaviorist 172
4. Curentul reflexologic 177
5. Psihologia abisală – psihanaliza 181
5.1. Naşterea psihanalizei – S. Freud 181
5.2. Diferenţierea psihanalizei 185
5.3. Psihanalişti dizidenţi 188
5.3.1. Individualismul psihanalizei lui A. Adler 188
5.3.2. Psihanaliza lui C-G. Jung 189
5.3.3. Alte tendinţe convergente în psihanaliză 191
6. Din istoria psihologiei româneşti – obstacole preconceptuale 195
6.1. Psihologia în creaţia poetului Ovidiu - antichitatea 197
6. 2. Psihologia animală în leagănul şcolii de psihologie din Bucu - reşti – M. Beniuc 200
6.2.1. Introducere 200
6.2.2. Psihologia animală, o oportunitate 201
6.2.3. Fetişul unei griji pentru continuitate 203
6.2.4. O replică ce a amânat „drama” 205
6.2.5. O relicvă a din învăţământul bucureştean 207
6.2.6. În loc de coluzii – un epilog. 209
Concluzii..... 210
Summary 213
Indice de autori 215
Încheiere 218
Bibliografie 226